

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΙΑΝ.-ΦΕΒ. 2008

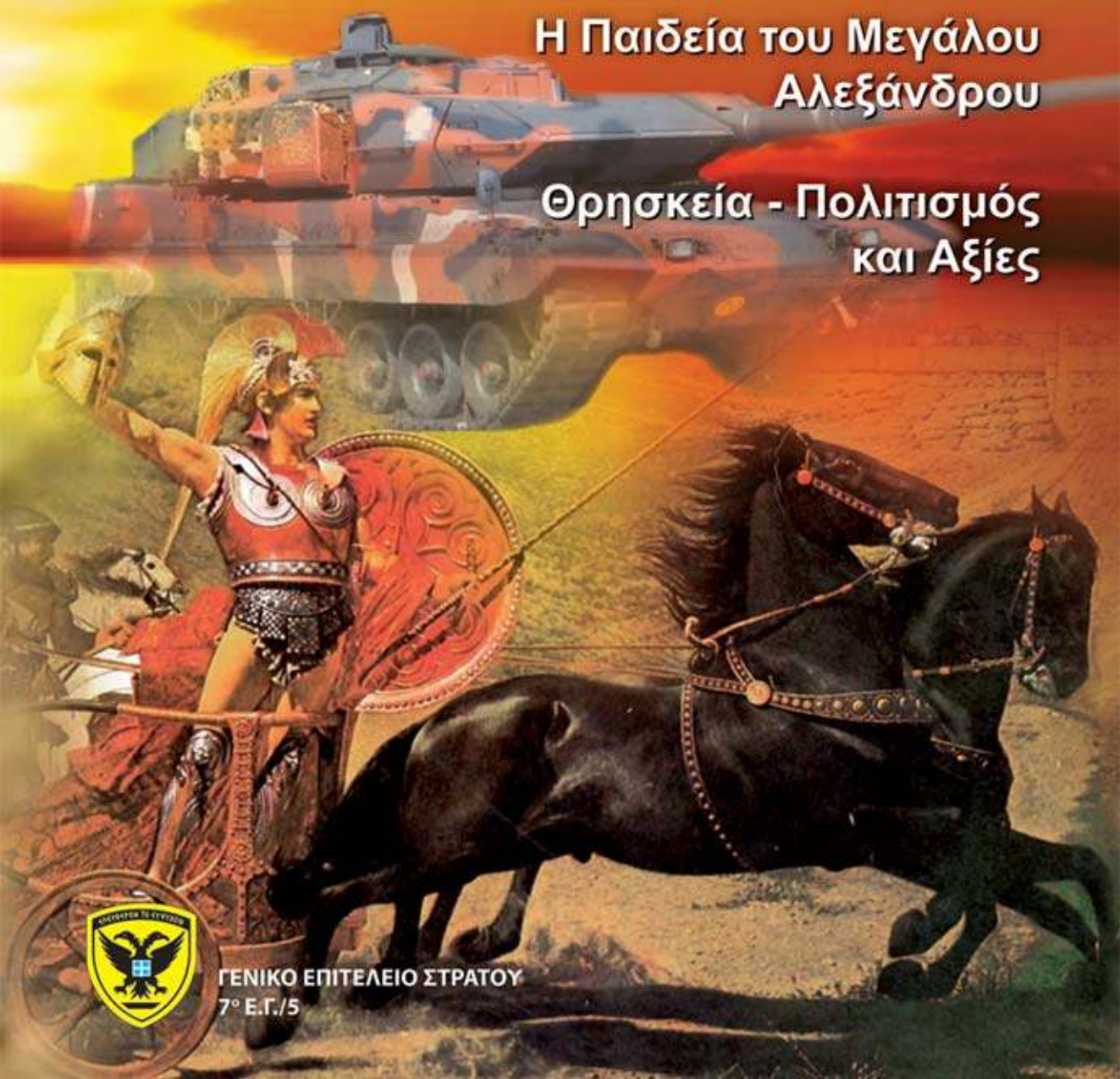
Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Επιθεώρηση

Η Τέχνη του Πολέμου
στην Ιλιάδα του Ομήρου

Η Παιδεία του Μεγάλου
Αλεξάνδρου

Θρησκεία - Πολιτισμός
και Αξίες

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
7^ο Ε.Γ./5

Η τέχνη του πολέμου στην Ιλιάδα του Ομήρου

Οι Μυθικές αρχές και η μετέπειτα εξέλιξη

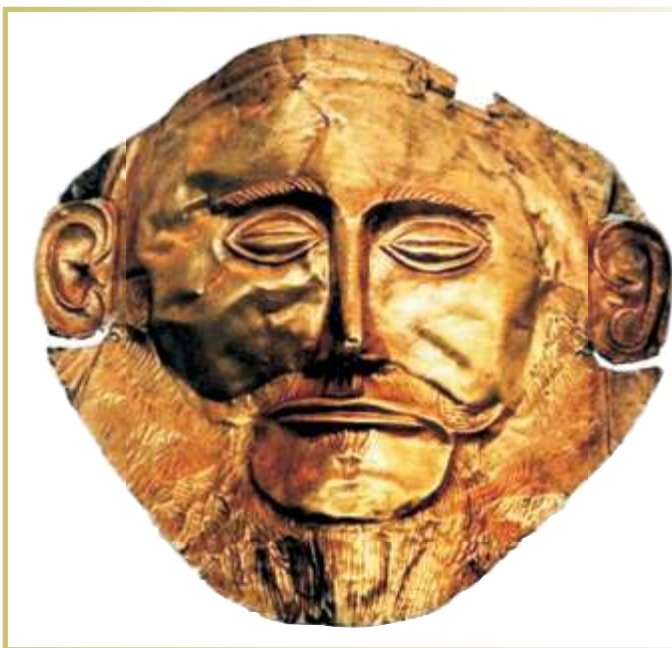
ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Δρ. Δημήτριος Απ. Κομητούδης,
Επίτιμος Καθηγητής Ξιφασκίας ΣΣΕ & Δημιουργός του Μοντέρνου Πεντάθλου στη χώρα μας

Κάποτε στον άνθρωπο εμφανίστηκε και ο πόλεμος,
ακολουθώντας τον τεχνικό πολιτισμό, ο οποίος και καθόριζε
τη μορφή των πολεμικών αναμετρήσεων...

Το σύγχρονο αθλητικό ξίφος διαφέρει στην κατασκευή και στη χρήση από το βαρύ ξίφος του ιππότη του Μεσαίωνα, αλλά το ξίφος του ιππότη του Μεσαίωνα διαφέρει στον χειρισμό από το χάλκινο ξίφος του ομηρικού ήρωα. Και επειδή ο πόλεμος σαρώνει τα πάντα: Όπλον είναι ό,τι καταστρέφει τον σπλισμό του εχθρού (έμψυχου, τεχνικού και συναφών κατασκευασμάτων) και Οπλομαχητική είναι η τέχνη της χρήσεως των αγγεμάχων όπλων, του ξίφους (ξιφασκία), της σπάθης (σπαθασκία), της λόγχης (λογχομαχία), των αγγεμάχων όπλων (μάχη εκ του συστάδην), και των εκηβόλων όπλων (μάχη εξ αποστάσεως). Στη σύγχρονη εποχή το ξίφος και η σπάθη είναι αθλήματα εικονίζοντα τη μονομαχία, με απομιμήσεις όπλων και με σαφή Κανονισμό, για να αποφεύγεται η βία και η βαρβαρότητα. Η οπλομαχητική ήταν αγαπητή στους αρχαίους Έλληνες. Ο Πλάτων λέει ότι εάν κάποιος μάθει καλά την ατομική τεχνική των όπλων, τότε θα θέλει να μάθει την τακτική και τη στρατηγικούς (Πλάτ.-Λάχ, 182b). Η τακτική και η στρα-

τηγική απασχολούσαν τους αρχαίους μας προγόνους από τα παμπάλαια χρόνια, χωρίς όμως να ορίζονται επακριβώς οι σχετικοί όροι. Ο Πλάτων μας δίδει μια γενική ερμηνεία αυτών των όρων έχοντας υπ' όψιν τον πετυχημένο ελιγμό των Ελλήνων εναντίον των Περσών, στη μάχη του Μαραθώνα (οπισθοχώρηση στο κέντρο, προώθηση στις πλάγιες γραμμές, σύμπτυξη των προωθημένων στο κέντρο, αναστροφή των προωθημένων, κύκλωση των αντιπάλων, και νίκη). Το στρατηγικό αυτό σχέδιο

ανέτρεψε τον μέχρι τότε στερεότυπο τρόπο της επιθέσεως στο κέντρο των παρατάξεων και το μιμήθηκαν πολλοί στρατηγοί. Η τακτική, ο ελιγμός και η στρατηγική, βοηθούμενα από ευνοϊκούς όρους, δίδουν μεγάλα αποτελέσματα στο πεδίο της μάχης. Από τα κυριότερα όπλα των ομηρικών ηρώων ήταν το ξίφος, με αυτό δίδονταν νύξεις και καταφορές. Στον σύγχρονο αθλητικό αγώνα ξιφασκίας ακούμε τον διευθύνοντα να αναλύει τις φάσεις του αγώνος, ακριβώς όπως μας περιγράφει ο Όμηρος τις μονομαχίες των ηρώων. Και επειδή η λεπτομερής τεχνική των ομηρικών όπλων μας είναι σχεδόν άγνωστη (γραμμές επιθέσεως και αμύνης, θέσεις σώματος, κινήσεις χεριών και ποδιών, αποκρούσεις, δεξιά και αριστερά, απλές και κυκλικές, κ.λπ.), απλώς τη φανταζόμαστε. Στον Όμηρο δεν φαίνονται να υπάρχουν διασταυρώσεις ξιφών (διαξιφισμοί), οι διαξιφισμοί εμφανίστηκαν στην εποχή της Αναγέννησης. Με την επικράτηση τότε των μονομαχιών εκτός μάχης, οι δάσκαλοι εμφάνισαν το Ξίφος Ασκήσεων, όπλο συμβατικό για ακίνδυνη άσκηση στην οπλομαχητική. Το μακρύ ξίφος των ξιφομά-

χων της Αναγέννησης αντικατέστησε και την ίδια την ασπίδα, οι αντίπαλοι ξιφισμοί αποκρούονταν με το ίδιο το ξίφος, στον ξιφισμό του Α ακολουθεί η απόκρουση και ο αντιξιφισμός του Β, κατόπιν η επαναπόκρουση και ο επαναντιξιφισμός του Α, κ.ο.κ. Με τον τρόπο αυτό οι ξιφομάχοι είχαν τον χρόνο να σκέπτονται για να κερδίζουν -διαφορετικά θα έχαναν έδαφος- πράγμα που δεν μπορούσε να γίνεται στην ώρα της μάχης. Αλλά και η βασική στάση του οπλομάχου άλλαξε, το δεξί πόδι από αριστερά έρχεται μπροστά, σε αναλογία με το δεξί οπλισμένο χέρι, το αριστερό πόδι από μπροστά πηγαίνει πίσω, για να στηρίζει τον οπλομάχο στην εκτέλεση της προβολής του, για να είναι ελεύθερο το οπλισμένο χέρι, για να αποκρούει αντίπαλους ξιφισμούς και να δίδει κτυπήματα. Και επειδή στα υπάρχοντα αρχαιολογικά ευρήματα υπάρχουν πολλές αντιφάσεις (οι καλλιτέχνες απέδιδαν ό,τι νόμιζαν σωστό), γι' αυτό και θα πρέπει να τις προσέχουμε για να μην κάνουμε λάθη. Οι Μυκηναίοι φαίνονται να πολεμούν γυμνοί και ξυπόλητοι, αλλά ο Όμηρος περιγράφει τον βαρύ οπλισμό των ηρώων τους, πα-

ρουσιάζοντάς τους να φορούν πέδιλα. Η κοπίδα (κυρτή μάχαιρα) δεν υπάρχει στον Όμηρο, υπάρχει όμως στην πολεμική τέχνη της κλασικής εποχής. Σε ευρεθέν αγγείο πεσμένος Πέρσης προσπαθεί να αμυνθεί με την κοπίδα του, σηκώνοντάς την σε υψηλή θέση πέμπτης (όρος της σύγχρονης οπλομαχητικής), ενώ ο Έλληνας προσπαθεί και αυτός με την κοπίδα του να τον πλήξει, εκτελώντας καταφορά. Η οπλομαχητική, με τη διαρκή εξέλιξή της, τους μετασχηματισμούς και τις αυτορυθμίσεις δείχνεται να είναι μία με αποχρώσεις πολλές, αποδεικνύοντας ότι οι Έλληνες πολεμούσαν σχεδόν με τον ίδιο τρόπο, αλλάζοντας διαρκώς τις μεθόδους τους.

γένος ανδρών), τίτλος τιμητικός για τους ηγέτες-πολεμιστές. Οι Μυκηναίοι-Αχαιοί κυριαρχούσαν στην κοινωνική και στην οικονομική ζωή έχοντας ως μόνη απασχόλησή τους τον πόλεμο, γι' αυτό ήταν αναγκασμένοι να διαθέτουν θαυμάσιες αρετές. Δεν απέφευγαν τον πόλεμο, δεν φοβούνταν τον θάνατο, ήταν άριστοι στη χρήση των όπλων, επιδιώκοντας τα προσωπικά τους κατορθώματα στη μάχη. Και στις κρίσιμες στιγμές της μάχης το πεζικό κυριαρχούσε, συντασσόμενο από άνδρες της ίδιας της φυλής. Όλοι οι οπλίτες λάμβαναν θέσεις όπισθεν των ηγεμόνων τους και οι ηγεμόνες τους αγέρωχοι προχωρούσαν μπροστά, πάνω στα δυνατά τους τα άρματα. Το στράτευμα σχημάτιζε μια φάλαγγα, η οποία και πύκνωνε ρίχνοντας βέλη και ακόντια στους αντιπάλους τους. Στην πρώτη επαφή, οι αρχηγοί κατέβαιναν από τα άρματα, η μάχη λάμβανε διαστάσεις, με φονικές μονομαχίες των ηρώων, και με τις αιματηρές συμπλοκές των οπλιτών, για την αφαίρεση των όπλων του νεκρού ήρωα.

Οι πολεμικές παρατάξεις

Πριν από κάθε μάχη το στράτευμα λάμβανε τις ανάλογες θέσεις. Η παράταξη των Αχαιών για την πρώτη μάχη έγινε με τις οδηγίες του γέροντα ήρωα Νέστορα. Μπροστά τοποθέτησε τα άρματα, πίσω τους πιο γενναίους πεζούς, πιο πίσω τους λιγότερο γενναίους. Πρόσταξε τους αρματομάχους να κρατούν προσεκτικά τους ίππους τους, να μην έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό του, να μη μάχονται αδικαιολογήτως μπροστά και να μην οπισθοχωρούν, και όταν θα έφταναν κάποιον εχθρό με το δόρυ τους να τον

Ο κόσμος των Μυκηναίων

Στην εποχή των Μυκηναίων ο πληθυσμός της Ελλάδος διερχόταν τη λεγόμενη εποχή των ηρώων (Μ 23 ήρωες, ημιθέων

χτυπήσουν. Η άλωσις των πόλεων θέλει τόλμη και καρδιά (Ιλ. Δ 297-310). Οι μετέχοντες στον Τρωικό πόλεμο ήταν Αχαιοί, Δαναοί, Αργίτες, Μυρμιδόνες, Τρώες, Φρύγες, Λύκιοι, Θράκες, Πελασγοί, κ.λπ.

Ο οπλισμός των Μυκηναίων

Ξίφος-Μάχαιρα (Εγχειρίδιο): Το ξίφος είναι η προοδευτική επιμήκυνση της λεπίδας του εγχειριδίου, πολλές φορές το ξίφος λάμβανε διάφορες ονομασίες, με την ίδια πάντοτε έννοια.

Ο Όμηρος δεν κάνει διάκριση μεταξύ ξίφους, φασγάνου (σφαγέως) και άορος (άορ, υψώνω με το χέρι). Το ξίφος ήταν μέγα, κοφτερό, οξύ, πλατύ, παχύ, δίστομο, με καθορισμένη φονική χρήση. Το ξίφος κρεμόταν αριστερά, ανηρημένο χιαστί στον δεξιό ώμο, με τον τελαμών-να-λουρί. Έμπαινε στη θήκη (κολεόν ή κουλεόν), έχοντας δίπλα του τη μάχαιρα (εγχειρίδιο), προς σφαγή θυμάτων, ανθρώπων και ζώων. Η μάχαιρα ήταν κρεμασμένη μπροστά στο στήθος, στον αορτήρα, στολισμένη με ακριβά σμαράγδια.

Δόρυ-Ακόντιο: Το δόρυ, έγχος, λόγχη, αποτελούταν από κυλινδρικό ξύλινο κοντάρι, μεγάλου μήκους και πάχους, ικανού να δράττεται με την παλάμη, έχοντας μεταλλική αιχμή, χάλκινη, προσαρμοσμένης στο άκρο του. Οι ήρωες είχαν συνήθως δύο δόρατα, ένα μακρύ και ένα πιο μικρό, και τα εξακόντιζαν όπως το ακόντιο. Η λέξη

Ο σύγχρονος οπλομάχος είναι όμοιος με τον αρχαίο πολεμιστή.

έγχος είχε και την έννοια παντός αιχμηρού όπλου, ξίφος, ακόντιο, βέλος.

Θώρακας-Κράνος: Ο πληρέστερος γνωστός θώρακας είναι αυτός ο οποίος βρέθηκε σε λαξευτό τάφο των Μυκηναίων, και είναι ο πιο βαρύς. Ο Όμηρος μας περιγράφει και άλλους τύπους, προσαρμοσμένους στο σώμα του πολεμιστή. Το κράνος, ή η κόρυς, ήταν για την προστασία της κεφαλής, στολισμένο με λοφίο, από ουρά ίππου.

Κνημίδες: Για την προστασία των σφυρών, επιστρωμένες με μαλακό κασίτερο.

Ασπίδα: Οι ασπίδες ήταν τριών τύπων, η πυργόσχημη, η οκτάσχημη και η

Ο οπλισμός των Μυκηναίων

ημικυλινδρική. Ο Όμηρος περιγράφει να στέκονται οι πολεμιστές, πίσω από αυτές, σαν πύργοι.

Ρόπαλο: Η λεγόμενη κορύνη, η οποία μπορούσε να ήταν και σιδερένια, για να διαλύονται οι φάλαγγες των αντιπάλων.

Σφενδόνη: Για βολή πέτρας.

Πέτρα ή Λίθος: Για τη ρίψη βαριάς πέτρας (πέτρους), ή λίθου, εναντίον των αντιπάλων, εξ ου και Πετροβόλος.

Τόξο-Βέλος-Φαρέτρα: Το τόξο ήταν ημικυκλική βέργα, στις άκρες της οποίας ήταν δεμένη η χορδή, από σχοινί ή νεύρα ζώου. Η χορδή τεντώνεται δυνατά και αφήνεται απότομα ελεύθερη. Το βέλος ριχνόταν με το τόξο, το βέλος ήταν συνήθως από ξύλο, με μπροστά την αιχμή του, έχοντας πίσω τη γλυφή, για στήριγμα του βέλους στη χορδή, ενώ λίγο πιο μπροστά από τη γλυφή ήταν το περύγιο. Παρελκόμενο του βέλους ήταν και η φαρέτρα, δερμάτινη ή

ξύλινη θήκη, στην οποία οι τοξότες τοποθετούσαν τα βέλη τους.

Άρμα: Δίτροχο, ελαφρύ πολεμικό όχημα, συρόμενο συνήθως από δύο ίππους, στο οποίο επέβαιναν δύο πολεμιστές, γι' αυτό και ονομάστηκε δίφρος. Ο ένας ήταν ο ηνίοχος και ο άλλος ήταν ο ήρως, ο λεγόμενος παραιβάτης. Στη μάχη ο ένας ήρως προκαλούσε τον άλλον, πηδώντας και οι δύο από τα άρματά τους, μονομαχούσαν και επανέρχονταν στις θέσεις τους.

Σκοπός-Μέθοδος-Υλικό

Η πολεμική τέχνη έχει αρχέτυπα και προδιαγραφές, όποια εξέλιξη και εάν λάβει ή έχει ως πρότυπο το βίαιο κτύπημα του ροπάλου, του πιο αγαπητού όπλου όλων των ηρώων της προϊστορίας. Στη μικρή μας αυτή μελέτη θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε την

πολεμική τέχνη των Μυκηναίων, μη λησμονώντας τα πριν και τα μετά, διότι μας δίδουν πολύτιμες πληροφορίες. Οι παραδόσεις αναφέρουν προηγούμενες μεγάλες εκστρατείες των Ελλήνων, τον Θηβαϊκό κύκλο, την Αργοναυτική εκστρατεία, την απόβαση των Αχαιών στην Τροία, τις μάχες για την άλωση της Τροίας, τον φόνο της αμαζόνας Πενθεσίλαιας. Βοηθήματά μας θα έχουμε τη συγκριτική μέθοδο της εξέλιξης της πολεμικής τέχνης, τα υπάρχοντα αρχαιολογικά ευρήματα και τις μελέτες σύγχρονων συγγραφέων. Κυριότερο όμως βοήθημά μας θα έχουμε το ίδιο το κείμενο της Ιλιάδας, διότι ο Τρωικός πόλεμος διήρκησε δέκα έτη και ο ποιητής μας τον αποδίδει σε πενήντα μέρες, τις δε πολεμικές αναμετρήσεις σε τέσσερις μέρες. Και για να επιλέξουμε πιο εύκολα τα όσα χρειαζόμαστε, κρίναμε να παρατάξουμε όλες τις ραψωδίες, εν περίληψει, διότι: και η έστω ενορατική γνώση του καλώς μάχεσθαι πιθανώς να φανερώσει εντός μας το πώς θα θέλαμε να πολεμάμε στη φαντασία μας, όπως ακριβώς μας διηγείται ο Όμηρος.

Ραψωδία Α-Η

Ο Αγαμέμνων φιλονικεί με τον Αχιλλέα, ο Αχιλλέας αποχωρεί από τη μάχη, τα πράγματα γίνονται δύσκολα. Γίνεται Γενική Συνέλευση, όλοι ετοιμάζονται για τη μάχη, τα στρατεύματα παρατάσσονται, οι φάλαγγες πλησιάζουν. Από τους προμάχους των Τρώων ο Αλέξανδρος (Πάρις), φορώντας δέρμα λεοπαρδάλεως, ανηρημένα στους ώμους τόξα και ξίφος, πάλλει τα δύο ακόντιά του, προκαλώντας τον πιο γενναίο των Αργείων να μονομαχήσουν. Ο Μενέλαος χαιρείται και τον πλησιάζει, ο Αλέξανδρος τρομάζει και κρύβεται ανάμεσα στους οπλίτες, ο Έκτωρ τον περιούζει με τα χειρότερα λόγια (39 γυναικομανές). Ο Αλέξανδρος ντροπισμένος δέχεται να γίνει η μονομαχία, έπαθλο η Ελένη. Ορκίζονται. Ο Έκτωρ και ο Οδυσσέας μετρούν τον αγωνιστικό χώρο και τοποθετούν κλήρους σε κράνος, για το ποιος θα ρίξει πρώτος το έγχος. Ο κλήρος πέφτει στον Αλέξανδρο, οπλίζονται και αρχίζουν. Το δόρυ του Αλεξάνδρου αποτυγχάνει, αλλά και του Μενελάου αποτυγχάνει, ο Αλέξανδρος αποφεύγει τον θάνατο,

ΠΡΩΤΗ ΜΑΧΗ

Οι πρώτες αψιμαχίες.
Ο περίεργος οπλισμός
του Αλεξάνδρου. Συμφωνία
μονομαχίας Αλεξάνδρου
και Μενελάου. Η μονομαχία
τελειώνει με τη νίκη του
Μενελάου. Η πρώτη μάχη
αρχίζει.

σκύβοντας. Μανιασμένος ο Μενέλαος τραβά το ξίφος του και χτυπά το κράνος του Αλεξάνδρου, το ξίφος γίνεται τρία κομμάτια, πέφτει από το χέρι του, ξαναορμά αρπάζοντας την περικεφαλαία του αντιπάλου του, σέρνοντάς τον προς τους συμπολεμιστές του. Ο Μενέλαος αισθάνεται να σέρνει άδεια περικεφαλαία, ο ιμάντας της είχε κοπεί. Η νίκη είναι του Μενελάου και οι Αχαιοί ζητούν να τηρηθούν οι όρκοι. Οι Τρώες πείθουν τον Πάνδαρο να χτυπήσει με βέλος τον Μενέλαο. Οι συμπολεμιστές του τον καλύπτουν με τις ασπίδες τους, ο Πάνδαρος ρίχνει το βέλος του και χτυπά τον Μενέλαο στην οσφύ. Ο Αγαμέμνων τρομάζει, δίδει εντολή να μεταφέρουν τον τραυματισμένο αδελφό του στο στρατόπεδο. Όλοι πλέον ετοιμάζονται για την επικείμενη μάχη. Οι φάλαγγες κινούνται αργά, τα όπλα λάμπουν, οι ασπίδες συγκρούονται, ακολουθεί θρήνος και οδυρμός, το αίμα ρέει σαν ποτάμι. Ο Αντίλοχος σκοτώνει τον Τρώα πρόμαχο, Εχέπωλο, είναι ο πρώτος νεκρός της μάχης. Ακολουθεί Ομηρική Μάχη. Στην ένταση της μάχης εμφανίζεται ορμητικός ο Διομήδης, οι Τρώες τρομάζουν, υποχωρούν. Ο Αινείας ζητά από τον Πάνδαρο να σκοτώσει τον Διομήδη, τον βάζει στο άρμα του και οι ήρωες αναμετρώνται, ρίχνοντας τα ακόντιά τους. Ο Πάνδαρος σκοτώνεται, ο Αινείας τραυματίζεται. Ο Ακάμας και ο Σαρπηδών προτρέπουν τον Έκτορα και τους συμπολεμιστές τους να αντιμετωπίσουν την επίθεση, οι Τρώες παίρνουν θάρρος, και ορμούν αλαλάζοντας. Οι δύο Αίαντες, ο Οδυσσέας, ο Διομήδης και ο Αγαμέμνων, τους αντιμετωπίζουν με τόλμη. Ο Έκτωρ επιτίθεται, οι Δαναοί οπισθοχωρούν,

αλλά σε λίγο ορμούν σαν χείμαρος, ο Αίας διασκορπίζει τις τάξεις τους και τους καταδιώκει προς την πόλη τους. Ο Έλενος προτρέπει τον Έκτορα και τον Αινεία να σταθούν μπροστά στις πύλες, για να εμποδίσουν το στράτευμα να μπει στην πόλη. Η μάχη σταματά, ο Έκτωρ πηγαίνει στην πόλη για να φέρει βοήθεια. Ο Γλαύκος και ο Διομήδης αποφασίζουν να μονομαχήσουν. Καθώς πλησιάζουν, ανταλλάσσουν απόψεις, για τη γενιά, τη γενναιότητά, τους προγόνους τους. Ο Γλαύκος έμαθε από τον πατέρα του να είναι ο άριστος και να μην ντροπιάζει το γένος του (Ζ 208 αιέν αριστεύειν και υπείροχον έμμεναι άλλων, μηδέ γένος πατέρων αισχυμένε). Ο Διομήδης ακούγοντάς τον μπηγίζει το κοντάρι του στη γη και απαντά συγκινημένος ότι είναι φίλοι παιδικοί, ας αποφύγουν να χτυπηθούν μεταξύ τους. Κατεβαίνουν από τα άρματά τους, δίνουν τα χέρια τους, ανταλλάσσουν πλούσια δώρα. Ο Έκτωρ και ο Πάρις έρχονται με βοήθεια και αποκρούουν τους Αχαιούς. Ο Έκτωρ ζητά να μονομαχήσει με δοξασμένο ήρωα. Οι Αχαιοί σιωπούν, ο Μενέλαος τους βρίζει, τους λέγει δειλούς (Η 96 απειλητήρες). Πολλοί ήρωες το δέχονται, ο κλήρος πέφτει στον Τελαμώνιο Αίαντα, και κρατώντας την επτάβη ασπίδα του πλησιάζει τον Έκτορα, σηκώνοντάς την με επιδεικτικό τρόπο. Ο Έκτωρ δεν τρομάζει, λέγει ότι δεν είναι παιδάκι, γνωρίζει πολύ καλά να μάχεται, γνωρίζει να στρέφει την ασπίδα του δεξιά και αριστερά, γι' αυτό και πολεμά με καρτερία και τόλμη, γνωρίζει να ορμά στη μάχη, γνωρίζει την ποικιλία των συμπλοκών, δεν πλήττει κανέναν ύπουλα, χτυπά με φανερό τρόπο, από μπροστά. Η μονομαχία

κρατά πολύ, δεν τελειώνει, οι κήρυκες σταματούν τη μάχη, λόγω της νύκτας. Το πρωί γίνεται ανακωχή, θάβονται οι νεκροί. Από τους ήρωες σκοτώθηκαν δεκαοχτώ Αχαιοί και σαράντα έξι Τρώες. Οι Αχαιοί περιτειχίζουν το στρατόπεδό τους, το επίτευγμα θαυμάστηκε από όλους (Η 444 θεύοντο μέγα έργον Αχαιών). Το βράδυ, Τρώες και Αχαιοί, ετοίμασαν και έφαγαν άφθονο φαγητό (Η 475 τίθεντο δε δαίτα θάλειαν), ήπιαν πολύ οίνο, και μέθυσαν (Η 480 οίνον δ' εκ δεπών χαμάδις χέον).

πους, ένα άρμα και μian όμορφη γυναίκα. Ο Τεύκρος λέγει, πρώτα να χτυπήσουν τον λυσσασμένο Έκτορα (Θ 299 τούτον δ' ου δύναμαι βαλέειν κύνα λυσσητήρα). Τοξεύει δυο φορές και αποτυγχάνει. Ο Έκτωρ εξαγριώνεται και τον τραυματίζει με πέτρα. Οι Αχαιοί οπισθοχωρούν, ο Έκτωρ τους κυνηγά, σκοτώνοντας τους καθυστερούντες (Θ 342 αιέν αποκτήνων τον καθυστερούντα). Οι Αχαιοί φοβισμένοι διαπερνούν τα παλούκια και την τάφρο και καλύπτονται στο τείχος, κλαίγοντας τη μοίρα τους. Η νύκτα έρχεται, η μάχη τελειώνει, γίνεται απολο-

ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΑΧΗ

Η μάχη ξαναρχίζει.

Οι Τρώες υπερισχούν.

Οι Αχαιοί κλείνονται στο στρατόπεδό τους. Οι Τρώες στρατοπεδεύουν στην πεδιάδα.

Ραψωδία Θ-Ι

Οι πολεμιστές έφαγαν και οπλίστηκαν. Η μάχη αρχίζει το πρωί και είναι αμφίροπη. Κατά το μεσημέρι οι Αχαιοί υποχωρούν. Ο Νέστωρ κινδυνεύει, ο Διομήδης τον ανεβάζει στο άρμα του και επιτίθενται στον Έκτορα, δεν μπορούν να σταματήσουν την ορμή του. Ο Νέστωρ λέγει να οπισθοχωρήσουν, ο Αγαμέμνων προσπαθεί να τους σταματήσει, αποσπάται ο Διομήδης και τον ακολουθούν πολλοί ήρωες, μαζί και ο Τεύκρος, έχοντας το ευθυβόλο τόξο του. Κρύβεται πίσω από τη μεγάλη ασπίδα του Αίαντα και αρχίζει να σκοτώνει πολλούς. Ο Αγαμέμνων ενθουσιασμένος του υπόσχεται πολλά δώρα, έναν τρίποδα, δύο ίπ-

γισμός. Οι Τρώες στρατοπεδεύουν στην πεδιάδα, πολύ κοντά στα πλοία των αντιπάλων τους. Ο Έκτωρ συγκεντρώνει τους συμπολεμιστές του κοντά στον Σκάμανδρο ποταμό, τους ομιλεί και τους ενθαρρύνει. Δίδει οδηγίες να ανάψουν φωτιές, για να εμποδίσουν τους Αχαιούς να μπουν στην πόλη τους αιφνιδίως, από τη μεριά της θαλάσσης.

ΚΑΤΑΔΡΟΜΗ

Οργάνωσις - Οπλισμός - Εκτέλεσις

Ραψωδία Κ

Στο στρατόπεδο των Αχαιών επικρατεί απελπισία, ο Αγαμέμνων ζητά να φύγουν

Ομηρική μάχη

για την πατρίδα. Εναντιώνονται ο Διομήδης και ο Νέστωρ. Τοποθετούν φρουρά ανάμεσα στο τείχος και στην τάφρο. Ο Νέστωρ λέει να συμφιλιωθούν με τον Αχιλλέα, ο Αγαμέμνων το δέχεται και στέλνει πρεσβεία, χωρίς αποτέλεσμα. Όλοι ανησυχούν. Οι ήρωες κουβεντιάζουν έξω από την τάφρο και αποφασίζουν να κατασκοπεύσουν τους Τρώες. Ο Διομήδης και ο Οδυσσεύς θα το πράξουν. Το ίδιο κάνουν και οι αντίπαλοι, στέλνουν τον Δόλωνα, ο οποίος και συλλαμβάνεται. Και όταν μαθαίνουν οι ήρωες τη διάταξη των Τρώων, τον αποκεφαλίζουν. Επιτίθενται στους Θράκες, σκοτώνουν τον ηγέτη τους, τον Ρήσο, παίρνουν λάφυρα, και επιστρέφουν δοξασμένοι.

ΤΡΙΤΗ ΜΑΧΗ

Αριστεία Αγαμέμνωνος. Ο σπλισμός του. Οι ελιγμοί της μάχης. Η έννοια της Στρατηγικής.

Ραψωδία Λ-Σ

Οι Αχαιοί έχουν πάρει θάρρος και το πρωί αρχίζουν ορμητικοί τη μάχη. Ο Αγαμέμνων, απωθεί τους Τρώες προς την πόλη τους, στις Σκαιές πύλες. Ο Έκτωρ παρακινεί τους συμπολεμιστές του να εμποδίσουν την ορμή του Αγαμέμνονα. Ο Αγαμέμνων συνεχίζει να σκοτώνει πολλούς, τραυματίζεται και αποχωρεί. Ο Έκτωρ βλέποντας τον Αγαμέμνονα να φεύγει, ορμά σαν χείμαρος και σκοτώνει πολλούς. Ο Αχιλλέας ακούει τον θόρυβο της μάχης και στέλνει τον Πάτροκλο να μάθει τι γίνεται. Ο Νέστωρ λέει στον Πάτροκλο να δανειστεί τα όπλα του φίλου του, είναι ο μόνος τρόπος να αποφύγουν τον κίνδυνο. Οι Αχαιοί απωθούνται μέχρι το τείχος τους, οι Τρώες ετοιμάζονται για την έφοδο. Ο Πολυδάμας προτείνει να αφήσουν τα άρματα και να επιτεθούν πεζοί. Οι Αχαιοί τους περιμένουν και αντιστέκονται στις πύλες και τους πύργους. Το τείχος γκρεμίζεται, οι Τρώες μπαίνουν μέσα και προσπαθούν να κάψουν τα πλοία. Ο Αγαμέμνων ζητά να

ελκύσουν τα πλοία, να φύγουν. Εναντιώνεται ο Οδυσσέας και γίνεται κραταιή μάχη. Ο Αίας χτυπά με πέτρα τον Έκτορα, αυτός πέφτει στο έδαφος, οι Αχαιοί ορμούν, αλαλάζοντας. Ο Έκτωρ ξαναμπαίνει στη μάχη, οι Αχαιοί οπισθοχωρούν και μάχονται από τα πλοία. Ο Έκτωρ σπάζει με το ξίφος του το μακρύ δόρυ του Αίαντα. Ο Πάτροκλος ζητά από τον Αχιλλέα τα όπλα και τους μαχητικούς, ξεκούραστους Μυρμιδόνες του. Ο Αχιλλέας πείθεται, οι Τρώες βλέποντας τον Πάτροκλο να μάχεται νομίζουν ότι είναι ο Αχιλλέας. Τρομάζουν και φεύγουν. Ο Πάτροκλος τους κυνηγά, δέχεται επιθέσεις απελπισίας, αποδεκατίζει τους Τρώες, ώσπου τον ακοντίζει ο Εύμορφος. Τα όπλα του φεύγουν από το σώμα του, γυμνός και άοπλος φαίνεται ότι δεν είναι ο Αχιλλέας. Ο Έκτωρ ορμά και τον σκοτώνει. Γίνεται μάχη γύρω από το σώμα του. Οι Αχαιοί παίρνουν το σώμα του, ο Έκτωρ παίρνει τα όπλα του. Ο Αχιλλέας μαθαίνει τον θάνατο του φίλου του, κλαίει και ζητά καινούργια όπλα.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΜΑΧΗ

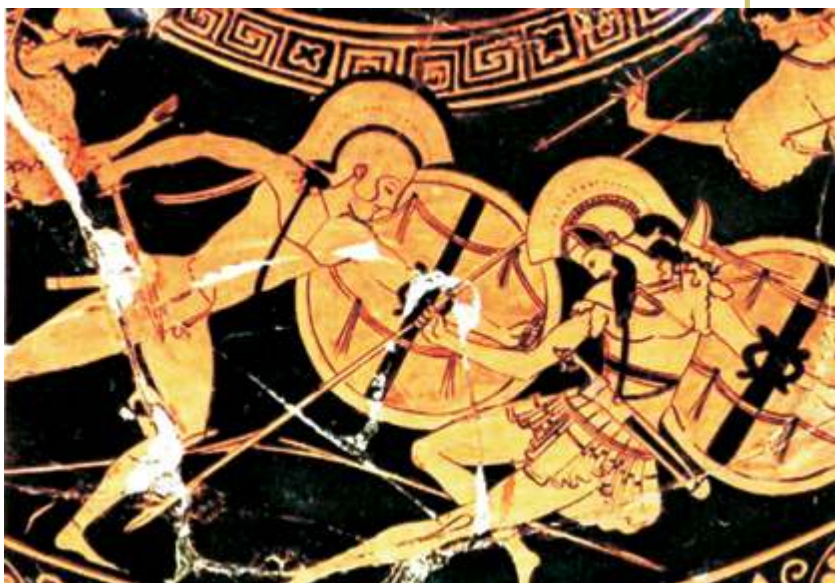
Ο φρικτός θάνατος του Έκτορα και το κύδος του Αχιλλέα.

Ραψωδία Τ-Χ

Ο Αχιλλέας αρχίζει τη μάχη ακάθεκτος, θέλει να σκοτώσει τον Έκτορα. Ορμά στο κέντρο των παρατάξεων, διαχωρίζει τις φάλαγγες των Τρώων στα δύο, της μιας φεύγουν προς την πόλη, της άλλης προς την πεδιάδα, οι μισοί πέφτουν στον ποταμό Ξάνθο. Ο Αχιλλέας κατεβαίνει από το άρμα του, αφήνει τη βαριά του λόγχη, σύρει το βαρύ του ξίφος και χτυπά δεξιά και αριστερά, με κυκλικές καταφορές (Φ 20 τύπτε δ' επιστροφάδην). Το ποτάμι γεμίζει πτώματα. Βγαίνει από το ποτάμι και απτόητος κυνηγά όσους ήθελαν να μπουν στην πόλη. Οι πύλες κλείνουν. Ο Έκτωρ μένει έξω, αλλά βλέποντας τον Αχιλλέα να ορμά σαν την φωτιά (Φ 135 πυρός αιθουμένου), τον καταλαμβάνει

Μάχη γύρω από νεκρό ήρωα.

Μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορα.
Ο Αχιλλέας κρατά ξίφος, ο Έκτωρ δόρυ, ο Όμηρος όμως μας περιγράφει ότι ο Αχιλλέας κρατά δόρυ και ο Έκτωρ ξίφος.

φόβος (Φ 136 έλε τρόμος). Αφήνει τις πύλες και τρεις φορές γυρίζουν την πόλη, ώσπου ο Έκτωρ αποφασίζει να σταθεί, για να μονομαχήσουν, και φωνάζοντας δυνατά σύρει το ξίφος του, και τινάσσει απειλητικά την αιχμή του. Ο Αχιλλέας τον ακοντίζει, η αιχμή περνά τον απαλό λαιμό του, ο Έκτωρ πέφτει νεκρός, μέσα στη σκόνη. Ο Αχιλλέας κάνει μια σκληρή πράξη (Φ 395 και Έκτορος δίον αεικέα μήδε το έργα), τρυπά τους τένοντες των ποδιών του νεκρού και τον σέρνει πίσω από το άρμα του, γύρω από την πόλη.

Ραψωδία Ψ-Ω

Το σώμα του νεκρού Πατρόκλου καίγεται, ο Αχιλλέας ορίζει αγώνες προς τιμήν του. Ο Πρίαμος πηγαίνει στον Αχιλλέα, κλαίει και οι δύο, το σώμα του Έκτορος δίδεται στον Πρίαμο, για να ταφεί ενδόξως, όπως ταιριάζει στους ήρωες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την παρούσα μελέτη προκύπτουν τα εξής:

Αντιληφθήκαμε τον φρικτό κώδικα του θανάτου και της δόξας του πολέμου. Μάθαμε για τη ζωή των πολεμιστών, πως έτρωγαν, πως αναπαύονταν, ποιος ο οπλισμός τους, ποιο το ηθικό τους, ποιος ο χώρος των μονομαχιών, πως κινούνταν στη μάχη.

Η Τροία ήταν πόλη άριστα οχυρωμένη και οτιδήποτε γινόταν έξω από αυτήν κατέληγε στα δυνατά της τείχη. Η εκστρατεία των Αχαιών στην Τροία ήταν άριστα οργανωμένη, δείχνει τις άριστες γνώσεις τους για τον πόλεμο, περιτειχίζουν το στρατόπεδό τους, αλλά αυτό δεν άντεξε στη θυελλώδη επίθεση των Τρώων.

Την πολεμική τέχνη του Ομήρου, για να βοηθηθούμε μπορούμε να την παραλληλίσουμε με ατομικό αθλητικό αγώνα ξιφασκίας, για την ατομική τεχνική, και

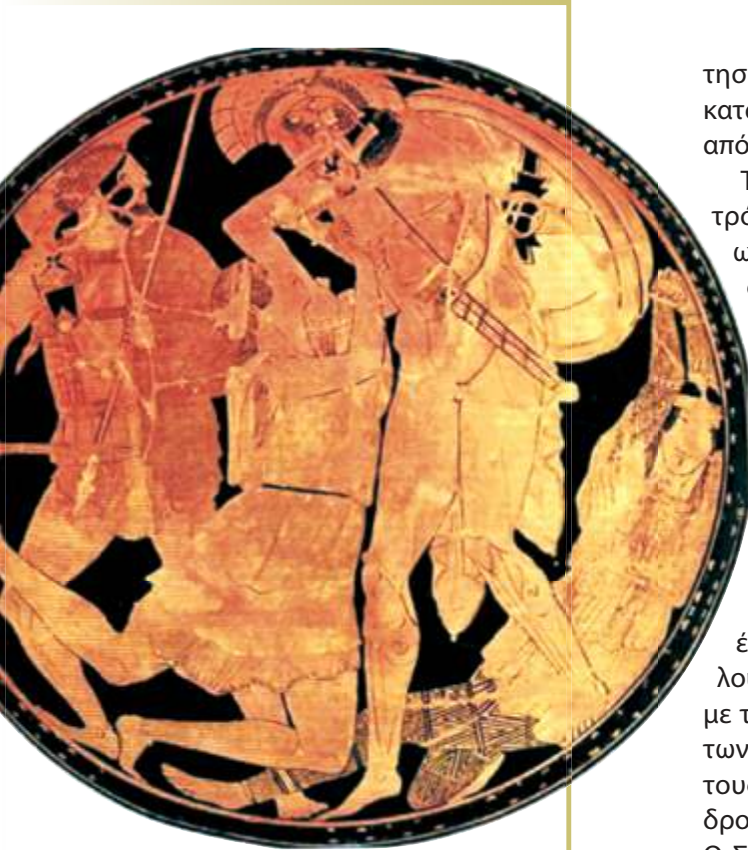
ομαδικό αθλητικό αγώνα ποδοσφαίρου, για την ομαδική τεχνική (άμυνα, επιθέσεις, ελιγμοί, διεισδύσεις, τεχνάσματα). Η οπλομαχητική των Μυκηναίων παρουσιάζεται με κυριότερο χαρακτηριστικό τις απλές κινήσεις. Οι ήρωες ορμούν και χτυπούν κατευθείαν ο ένας τον άλλον, με λόγχη, ξίφος, πέτρα. Η τύχη, η δύναμη, η ταχύτητα και η επαρκής γνώση της τεχνικής έπαιζαν σημαντικό ρόλο στα αποτελέσματα. Σε κάθε ομηρική μάχη δίδονταν κτυπήματα προς πάσα κατεύθυνση, με οποιονδήποτε τρόπο. Όταν ο πολεμιστής χτυπούσε με το ξίφος τον αντίπαλό του, το τέντωμα του χεριού (ευθυσμός), καθώς και η αστραπιαία νύξη και η βύθιση του ξίφους στο σώμα του αντιπάλου περιγράφονται με σαφή τρόπο. Πολλές φορές διδόταν καταφορά και ακολουθούσε η νύξη και το βύθισμα του ξίφους. Όταν ο πολεμιστής προσπαθούσε να χτυπήσει αντίπαλό του με το ακόντιο, τότε μπορούσε να πλήξει άλλον ή να πληγεί από άλλον. Όταν τα άρματα πλησίαζαν τις φάλαγγες, οι ήρωες αντιμετώπιζαν δυσκολίες στις κινήσεις τους, τα άρματα συνήθως σταματούσαν, έμεναν ακίνητα, οι εποχούμενοι ήταν σταθερά σημεία για τους πεζούς, γι' αυτό και οι περισσότεροι ήρωες προτιμούσαν να πολεμούν πεζοί, «έννυσαν» τους αντίπαλους αναβάτες με τις μακριές τους λόγχες, και κρατώντας τις σταθερές τους έριχναν στο έδαφος, ή τους χτυπούσαν με ακόντια και στην πτώση τους τούς αποτελείωναν. Στις κατά συμφωνία μονομαχίες υπήρχε ένας υποτυπώδης κανονισμός για την αρχή του αγώνα. Η μονομαχία του Έκτορα και του Αίαντα περιγράφεται να διαρκεί πολύ, χωρίς αποτέλεσμα, και οι οπλομαχητικές κινήσεις ήταν πολύ λίγες. Συμπεραίνουμε ότι η μεγάλη διάρκειά της ήταν για

να ανιχνεύουν ο ένας τον άλλον, ασφαλώς προσποιούμενοι. Διαξιφισμοί δεν περιγράφονται, απλώς τους εικάζουμε. Ο Έκτωρ χτυπά και σπάζει το μακρύ δόρυ του Αίαντα, άρα υπάρχει κάποια ένταση και αντανάκλαστική κρούση όπλων, όπως το ίδιο θα μπορούσε να γίνεται και στην ένταση της μάχης, κρούση: ξίφος με ξίφος, λόγχη με λόγχη, κ.λπ. Τα εκηβόλα όπλα δεν φαίνεται να είχαν μεγάλα φονικά αποτελέσματα. Ο Αίας δέχεται σωρεία βελών και δεν παθαίνει τίποτε, εξαίρεση τα βέλη των ελεύθερων σκοπευτών, Πανδάρου, Γλαύκου, Αλεξάνδρου.

Πρωταγωνιστής των μαχών δείχνεται ο Έκτωρ, αμύνεται υπέρ πατρίδος (Μ 243 εις οiwνός άριστος αμύνεσθαι περί πάτρης), ενώ ο Αίας προτρέπει τους συμπολεμιστές του να στηρίζονται μόνον στις δικές τους δυνάμεις, διότι είναι μακριά από την πατρίδα τους, δεν διαθέτουν δυνατό εφεδρικό κάστρο, για να προφυλάγονται.

Ο Έκτωρ ήταν άριστος στην ατομική τεχνική και στην αντίληψη των ελιγμών της μάχης, μετρημένος και αποφασιστικός. Υπερηφανεύεται ότι γνωρίζει να πολεμά καλά, κάνει προσεκτικά βήματα, και μπροστά και πίσω, στρέφει την ασπίδα του δεξιά και αριστερά, κάμπει το σώμα του στο έδαφος (πασάττα σόττο), για να αποφεύγει ακόντια και ξιφισμούς. Μπορούμε να εικάζουμε την τεχνική του σαν ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο τεχνικής.

Ο Αχιλλέας παρουσιάζεται λογικός, απύς, αυθόρμητος, άριστος στην επίθεση. Ήταν καλός στη χρήση της μεγάλης λόγχης, του μικρού δόρατος και του μακρού ξίφους, έχοντας μεγάλη ευχέρεια στην αλλαγή τους. Το μακρύ ξίφος ήταν πολύ δύσκολο στη μάχη σώμα με σώμα, αλλά ήταν πολύ εύκολη η χρήση του στις

Ο Αχιλλέας φονεύει την Πενθεσίλεια βυθίζοντας το ξίφος στο στήθος της.

απελάσεις των αρμάτων, καθώς έπαιζε τον ρόλο του μακρουύ δόρατος, δεν έφευγε εύκολα από το χέρι, και η χρήση του απαιτούσε μεγάλη σωματική δύναμη. Η τεράστια δύναμη του Αχιλλέα φαίνεται από τη δυνατή του φωνή στην τάφρο, τρομάζοντας τους πάντες, αλλά και όταν μπήκε στον ποταμό Ξάνθο αποδεκάτιζε τους Τρώες χτυπώντας τους με κυκλικές καταφορές, δεξιά και αριστερά, όμοιες με κινήσεις σπάθης. Το ίδιο γινόταν και στους αποκεφαλισμούς. Ο Διομήδης αποκεφαλίζει αστραπιαίως τον Δόλωνα. Όταν ο Πάτροκλος φορούσε τον οπλισμό του Αχιλλέα δεν κράτησε το δόρυ του φίλου του, ήταν γι' αυτόν πολύ βαρύ, κρά-

τησε ένα πιο ελαφρύ, η γενική φυσική κατάσταση του Αχιλλέα ήταν καλύτερη από τού Πατρόκλου.

Τις διεισδυτικές απελάσεις του Πατρόκλου και του Αχιλλέα τις κρίνουμε ως επιτυχημένες κινήσεις ελιγμού και στρατηγικής. Οι δύο ήρωες ασφαλώς δεν τις σκέφτηκαν πριν από τη μάχη, απλώς και οι δύο είχαν μάθει να πολεμούν με αυτόν τον τρόπο, βασιζόμενοι στην πείρα των προγόνων τους και στην προσωπική γενναιότητα και αποφασιστικότητά τους. Με τον ίδιο τρόπο πολεμούσαν και οι άνδρες τους, οι Μυρμιδόνες, οι οποίοι καλά οπλισμένοι έφταναν συντεταγμένοι στους αντιπάλους τους, αποφεύγοντας απώλειες, και με την ορμή τους διέσπαζαν το κέντρο των αντιπάλων. Αλλά και οι αντίπαλοί τους τα γνώριζαν όλα αυτά, αλλά αντιδρούσαν μόνον με τη γενναιότητά τους. Ο Σαρπηδών έλεγε ότι η σχεδιασμένη δράση των πολλών είναι το καλύτερο, ο Πολυδάμας έλεγε συχνά στον Έκτορα να κάνουν σχέδια πριν από τη μάχη, μόνον έτσι θα αντιμετωπίσουν τις απελάσεις του Αχιλλέα. Κάπως έτσι θα σκεπτόταν και ο Νέστωρ. Υποχωρητικούς ελιγμούς, όμοιους με επιθετικούς, παρατηρούμε συχνά. Στην πίεση της μάχης οι ήρωες υποχωρούν και κρύβονται στην ασφάλεια των παρατάξεων, μετά εμφανίζονταν εκδηλώνοντας αντεπίθεση, έπαιζαν τον ρόλο της στερεότυπης κινουμένης οπισθοφυλακής προς επιθετική άμυνα, για μείωση απωλειών, αποφυγή πανικού των προμάχων. Οι ήρωες ήταν σε πλήρη ετοιμότητα να πολεμούν σε όλες τις γραμμές.

Ο Αίας ήταν καλός στην άμυνα, προστάτεψε τα πλοία, όπως και το σώμα του

Πατρόκλου. Οι ήρωες παρουσιάζονται να είναι όλοι ταχείς. Ο Αχιλλέας κυνηγά τον Έκτορα με την ταχύτητα των ποδιών του, ο Έκτωρ τον αποφεύγει με την ταχύτητα των ποδιών του.

Αχαιοί και Τρώες δεν αντιμετώπιζαν προβλήματα επάρκειας βαρέως πολεμικού υλικού, η παραγωγή τους ήταν ζήτημα των ίδιων των ηγεμόνων τους, γι' αυτό και δώριζαν πολύ εύκολα βαρύ οπλισμό στους διακριθέντες ήρωες. Πολλοί ήρωες δανείζονταν όπλα, ή και φορούσαν περίεργα όπλα. Υπήρχε μια ποικιλία ανομοιογενούς οπλισμού. Από πολλούς συγγραφείς οι παρατάξεις χαρακτηρίζονται ως «κουστωδία», σύνολο οπλισμένων ανθρώπων με κάθε είδος όπλου. Αυτό φαίνεται από τον ποικίλο οπλισμό στην καταδρομική επιχείρηση, αλλά και από τον οπλισμό των Λοκρών. Ήταν οπλισμένοι μόνον με τόξα, και όλη η φυλή έπαιζε τον ρόλο της εφεδρείας, πηγαίνοντας εκεί όπου ήταν ανάγκη. Οι παρατάξεις των ανωνύμων πολεμιστών άντεχαν στις επιθέσεις, αναλόγως του βάθους της επίθεσης

και της δικής τους αντοχής. Ο Πάτροκλος δεν μπόρεσε να φτάσει στα τείχη της Τροίας, όχι εξαιτίας οργανωμένων φαλαγγών, αλλά από το μεγάλο πλήθος των Τρώων πολεμιστών. Μεγάλο ρόλο στην αντοχή των παρατάξεων έπαιζαν το ηθικό και η φυσική κατάσταση των πολεμιστών. Η χρήση του ιππικού δεν φαίνεται στην Ιλιάδα, αλλά η περιποίηση των ίππων και των αρμάτων ήταν προσεκτική. Όταν οι ήρωες δεν μάχονταν, αναπαύονταν, περιέργως δε, δεν παρακολουθούσαν τη μάχη, αλλά εάν ήταν αναγκαίο έμπαιναν προθύμως σ' αυτήν, έστω και τραυματισμένοι.

Οι ωθήσεις στο πεδίο της μάχης φαίνονται καθαρά στην έναρξη της πρώτης μάχης. Οι ωθήσεις έλαβαν την ύψιστή τους μορφή στην κλασική εποχή. Οι φάλαγγες των οπλιτών, κρατώντας με το αριστερό χέρι τη στρογγυλή τους ασπίδα, με διπλή λαβή, προφύλαγε ο ένας τον άλλον, και όταν έρχονταν σώμα με σώμα με τους αντιπάλους τους έκαναν χρήση του βραχέως τους ξίφους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. Αθήναι, 1970.
- 📖 Καμπούρης Μ., Αρχαίοι Έλληνες Πολεμιστές, εκδ. Επικοινωνίες.
- 📖 Καρούκας Π., Αρχαίων Τέχνη Πολεμική (6000-146 π.Χ.), εκδ. Επικοινωνίες, β. 32.
- 📖 Τρωικός Πόλεμος - Ο Αληθής Θρύλος, εκδ. Ελλήνων Ιστορία, τ. 2.
- 📖 Ομήρου Ιλιάς, Μετάφραση, Δούκας Κ. εκδ. Ιδιοθέατρον-Γεωργιάδης, Αθήναι, 2000.
- 📖 Παπαγιώργη Κ., Η Ομηρική Μάχη, εκδ. Καστανιώτης, Αθήναι, 1993.
- 📖 Παπαδημητρίου Κ., Τα όπλα του Τρωικού πολέμου, εκδ. PANZER, τ. 14.
- 📖 Σταγειρίτης Α., Ωλυγία, τ. 5, εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, Αθήναι, 1999.
- 📖 Vernant J., Προβλήματα Πολέμου στην Αρχαία Ελλάδα, εκδ. ΓΕΣ, Αθήναι, 1981.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ
ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ευγένιος Αρ. Γιαρένης
Στρ. Δικαστής του Αεροδικείου Αθηνών,
Νομικός Σύμβουλος ΓΕΑ/Γρ.
Αποζημιώσεων ΝΑΤΟ,
Υπ. Δρ. Παντείου Πανεπιστημίου

Το πέρασμα των Ελλήνων από την εφηβεία στην ανδρική ηλικία, συνοδεύεται, και σηματοδοτείται ταυτόχρονα, από τη στρατιωτική προπαρασκευή τους, μετά από την οποία, και σε ηλικία είκοσι περίπου ετών, ο νέος άνδρας τίθεται στη διάθεση της πόλεως. Η συμμετοχή στην κοινότητα των πολιτών εμπεριέχει αναγκαίως τη συνεισφορά στην άμυνα της πόλης με την ιδιότητα του οπλίτη-υπερασπιστή της, η οποία αποτελούσε άλλωστε προϋπόθεση και της ιδιότητας του πολίτη, έτσι ώστε οι δύο έννοιες οπλίτης-πολίτης, να ταυτίζονται απόλυτα.

Στην Ελλάδα, σ' αυτήν την κατά τόπους εύφορη γη, τη γεμάτη μικρές, φυσικά προστατευμένες κοιλάδες, περιστοιχισμένες άλλοτε από μικρούς λόφους κι άλλοτε από απόκρημνα βουνά, την περικυκλωμένη από θάλασσα και λουσιμένη στο φως, άνθισε ένας πολιτισμός μοναδικός, τα επιτεύγματα του οποίου θ' αφήνουν άφωνους πάντοτε εκείνους που καθ' οιονδήποτε τρόπο θα έρχονται

σε επαφή μαζί του. Χαρακτηριστικό των ανθρώπων που έζησαν στον ελλαδικό χώρο και μεγαλούργησαν στον μικρό-και μέγα- αυτόν τόπο με το πνεύμα και τη δράση τους, αποτέλεσε η χαρά για τη ζωή και η απόλαυση της ομορφιάς της, και παράλληλα, η βαθιά επίγνωση της πίκρας που επίσης μπορεί να φέρει η ζωή, μια ζωή που έτσι κι αλλιώς είναι σύντομη και ο θάνατος πάντα επικείμενος¹.

¹ Χαρακτηριστικό, ως προς αυτήν την αντίληψη των πραγμάτων, είναι το παρακάτω απόσπασμα από μία ωδή του Πίνδαρου [Πυθιόνικος 8, 88 επ.]: «Λιγόχρονα ανθίζει των θνητών η χαρά. Κι έτσι πέφτει χάμω, γκρεμισμένη από αντίξοη μοίρα. Εφήμεροι. Τι είν' ο καθείς μας; Τι δεν είναι; Σκιάς όνειρο είναι ο άνθρωπος. Αλλ' όταν έρθει δόξα θεόσταλη, λαμπρό φως φτάνει στους ανθρώπους και γλυκιά ζωή», όπως περιλαμβάνεται στο έργο, «Τι είναι ο άνθρωπος;» της σειράς Αρχαίων Συγγραφέων των εκδόσεων Εξάντας, Αθήνα 2001, σελ. 141 (μτφρ. Ιω. Μανωλέσσου, Δ. Κουκουζίκα, Π. Σεράνης, Ευ. Καρακάσης), ανθολόγηση Κ. Bartels (Was ist der Mensch? Texte zur Anthropologie der Antike, Μόναχο 1975). Βλ. ακόμη, Ιλιάδα Ζ 146-149: «Όπως των φύλλων τη γενιά μοιάζει η γενιά των ανθρώπων. Άλλα από τα φύλλα καταγής σκορπά ο αγέρας, κι άλλα στ' ανθισμένο δάσος φυτρώνουν, σαν έρθει η άνοιξη. Έτσι και των ανθρώπων οι γενιές, μια γίνεται, μια φεύγει...»

Τα μνημεία πολιτισμού των Ελλήνων, όπως διασώθηκαν μέχρι σήμερα, διαλαλούν την επίγνωση αυτή χωρίς κατάθλιψη ή μελαγχολία. Χαρά και λύπη, τραγωδία και ανάταση, συμπλέουν στην ελληνική δημιουργία, χωρίς καμία αντίφαση. Άλλωστε για την ελληνική σκέψη, όλα τα στοιχεία συνυπάρχουν σε μία χαώδη κατάσταση, ώσπου ο Νούς να επενεργήσει και να επιφέρει την Τάξη. Με τη λογική, προσπάθησαν να διαλύσουν τους

ψης των Ελλήνων και η πιο λαμπρή απόδειξη γι' αυτό δεν θα μπορούσε να βρισκείται παρά εκεί όπου έλαμπε πιο έντονα η φλόγα της μεγαλοφυΐας τους· στην τέχνη τους. Διαβάζοντας κανείς σήμερα λ.χ. τα Ομηρικά Έπη, τις Ιστορίες του Ηροδότου ή την Ιστορία του Θουκυδίδη, κάποιο από τα έργα των μεγάλων μας τραγωδών, ή κάποια από τις σωζόμενες κωμωδίες του Αριστοφάνη, θα

φόβους του ανθρώπου. Μαγικές δυνάμεις δεν κυβερνούν πια τον κόσμο, ακόμη και οι Θεοί υπακούουν σε μία ρυθμιστική των πραγμάτων δύναμη, την Ανάγκη, η οποία είναι κι από εκείνους δυνατότερη.

Η αγάπη για τη ζωή και τη λογική, η απόλαυση από τη χρήση του μυαλού και του σώματος, διακρίνουν τον τρόπο σκέ-

νιώσει τη χαρά από την απόλαυση του ωραίου, ακόμη κι αν τα έργα αυτά σχετίζονται συχνά με τον πόλεμο και συνακόλουθα τον θάνατο και την ερήμωση που αυτός επιφέρει. Τα επιτεύγματα των Ελλήνων ήταν αποτέλεσμα της ζωής σ' έναν κόσμο λογικό, ο οποίος διαπλαθόταν ως τέτοιος ακριβώς ως απόρροια της χρήσης της

λογικής τους, με την οποία κατάφεραν να εκλογικεύσουν ακόμη και τον πόλεμο μετουσιώνοντάς τον σε ένα φαινόμενο θεσμοθετημένης βίας.

Στις περισσότερες από τις αρχαιοελληνικές πόλεις-κράτη, γινόταν αποδεκτό, και ήταν ίσως αυτονόητο, ότι η συμμετοχή στην κοινότητα των πολιτών εμπεριέχει αναγκαιώς τη συνεισφορά στην άμυνα της πόλης με την ιδιότητα του οπλίτη-υπερασπιστή της, η οποία αποτελούσε άλλωστε προϋπόθεση και της ιδιότητας του πολίτη, έτσι ώστε οι δύο έννοιες οπλίτης-πολίτης, να ταυτίζονται απόλυτα². Στην προσπάθεια αναζήτησης στοιχείων για τη στρατολογία των πολιτών στον κλασικό ελληνικό κόσμο, οδηγούμαστε κατά βάσιν στις δύο σημαντικές αρχαιοελληνικές πόλεις, την Αθήνα και τη Σπάρτη, στις οποίες αναφέρονται και οι περισσότερες από τις πηγές μας, απ' όπου μπορούμε να αντλήσουμε σχετικές πληροφορίες, αλλά και σε πόλεις της Βοιωτίας, της Θεσσαλίας και τη Μακεδονία. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το πέρασμα των Ελλήνων από την εφηβεία στην ανδρική ηλικία, συνοδεύεται, και σηματοδοτείται ταυτόχρονα, από τη στρατιωτική προπαρασκευή τους, μετά από την οποία, και σε ηλικία είκοσι περίπου ετών, ο νέος άνδρας τίθεται στη διάθεση της πόλεως, η οποία δια των οργάνων της (στα οποία συμμετέχει και ο ίδιος στο πλαίσιο της άμεσης ελληνικής δημοκρατίας), απαιτεί τη συνδρομή του σε κάθε στρατιωτική δράση της.

Η Στρατολογία των Αθηναίων Πολιτών

Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις τις οποίες ο Σόλων, ο μεγάλος αυτός αριστοκράτης ποιητής και νομοθέτης, εισήγαγε και εφάρμοσε στην Αθήνα από το 594 π.Χ. και μετά, ο πληθυσμός της Αττικής χωρίστηκε σε τέσσερις τάξεις, ανάλογα με την εισοδηματική του κατάσταση:

Την πρώτη τάξη, αποτελούσαν οι *πεντακοσιομέδιμνοι*, δηλαδή οι πολίτες των οποίων η γη παρήγαγε τουλάχιστον 500 μεδίμνους δημητριακών (καλαμπόκι, σιτάρι κ.λπ., όπου 1 μέδιμνος=52,5 κιλά), και ήταν οι μόνοι οι οποίοι μπορούσαν να εκλεγούν στο αξίωμα του άρχοντα της πόλης των Αθηνών.

Τη δεύτερη τάξη, αποτελούσαν οι *ιππείς*, δηλαδή εκείνοι από τους πολίτες που παρήγαγαν τουλάχιστον 300 μεδίμνους.

Την τρίτη τάξη, αποτελούσαν οι *ζευγίτες*, εκείνοι δηλαδή οι πολίτες (οι «άνδρες του ζυγού», που πιθανότατα σημαίνει ότι ήταν εκείνοι που πολεμούσαν πεζοί σε ζεύγη μαχητών πυκνού σχηματισμού) των οποίων η γη παρήγαγε 200 με 300 μεδίμνους.

Τέλος, την τέταρτη τάξη, αποτελούσαν οι *θήτες*, εκείνοι δηλαδή που παρήγαγαν λιγότερο από 200 μεδίμνους και δεν μπορούσαν συνεπώς να συμμετέχουν στη φάλαγγα των οπλιτών, αφού δεν ήταν σε θέση να πληρώσουν τα έξοδα για την απόκτηση του απαιτούμενου, και ομολογουμένως ακριβού, οπλιτικού οπλισμού, συμμετείχαν όμως στην Εκκλησία

² Το σημείο εξόδου από την εφηβεία, η ήβη, και το πέρασμα στην ανδρική ηλικία, χρησίμευε για να χαρακτηρίσει άλλωστε τους ικανούς να πάρουν τα όπλα πολίτες. Οι «*ηβώντες*», δεν είναι άλλοι από τα μέλη της κοινότητας που μπορούν πλέον να φέρουν όπλα, χρησιμοποιώντας τα για την υπεράσπισή της, ουσιαστικά δηλαδή οι σε ηλικία στράτευσης πολίτες της αρχαιοελληνικής πόλης. Βλ. *Πλούταρχος*, *Αλκιβιάδης*, 16.16, *Πελοπίδας*, 29.7, *Παυσανίας*, VI, 5. 2-3.

του Δήμου και στο δικαστήριο.

Στην πράξη, θα πρέπει να πούμε ότι μπορούσε κάποιος να μετακινηθεί από τη μία τάξη σε άλλη. Στο έργο *Αθηναίων Πολιτεία* (7.4) του Αριστοτέλη, υπάρχει η περιγραφή ενός γλυπτού από την Ακρόπολη, το οποίο αναπαριστά έναν άνδρα κι ένα άλογο, με την επιγραφή: «*Ο Ανθεμίων, γιος του Διφίλου, έκανε αυτήν την αφιέρωση στους θεούς, όταν ανήλθε απ' την τάξη των θητών, σε εκείνη των ιππέων*». Θα πρέπει τέλος επίσης να σημειωθεί ότι μία σημαντική αλλαγή την οποία επέφερε ο Σόλων με τη νομοθεσία του ήταν να αντιστοιχήσει τους Αθηναίους που είχαν χρηματικό εισόδημα από το εμπόριο ή τη βιοτεχνία με εισοδηματίες γεωργικών προϊόντων, με ισοτιμία 1 δραχμή = 1 μέδιμος³.

Αυτή η διαίρεση σε εισοδηματικές τάξεις που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα από τον Σόωνα, καθώς και ο νέος τρόπος πολιτικής οργάνωσης, τον οποίο πέτυχε 90 περίπου χρόνια αργότερα ο Κλεισθένης με τις μεταρρυθμίσεις του, σχετίζονται άμεσα και με τον τρόπο στρατολόγησης των Αθηναίων πολιτών. Η κατανομή του πληθυσμού ανάλογα με τα εισοδήματά του (στην ουσία σύμφωνα με τη οικονομική του δυνατότητα να συνεισφέρει στην άμυνα της πόλεως), σε συνδυασμό με την, σε επίπεδο δήμων, καταγραφή του ανδρικού πληθυσμού και την πολιτική του οργάνωση με βάση τις δέκα νέες Κλεισθένειας φυλές, από

τη μία διευκόλυναν την προσπάθεια στρατολόγησης των πολιτών, και απ' την άλλη, εξασφάλισαν την οργανωτική στελέχωση των στρατευμάτων της πόλης. Ο Κλεισθένης το 507 π.Χ. αποφάσισε να διαλύσει τις μέχρι τότε υπάρχουσες τέσσερις Ιωνικές φυλές, συγκροτώντας 10 νέες φυλετικές ενώσεις, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να σπάσει η επιρροή της αριστοκρατίας τόσο στο λατρευτικό, όσο και στο πολιτικό πεδίο και να οργανωθεί εκ νέου ο λαός των Αθηνών⁴. Το ότι οι μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη, άλλωστε, βρήκαν εξαρχής ανταπόκριση στον λαό της Αθήνας και τελικά επικράτησαν, οφείλεται, μεταξύ άλλων, και στο γεγονός ότι οι δέκα νέες φυλές αποτελούσαν ταυτόχρονα και τις δέκα οργανωτικές μονάδες του στρατού της Αθήνας, στο πλαίσιο των οποίων η πόλη πολύ σύντομα θα διεξήγαγε σκληρούς αγώνες με νικηφόρα έκβαση.

Ο στρατός των Αθηνών οργανώθηκε λοιπόν με βάση τις δέκα νέες φυλές. Κάθε φυλή επέλεγε ένα επιφανές μέλος της για τη διοίκηση του πεζικού της, τον *ταξίαρχο*, κι έναν για το ιππικό της, τον *ίππαρχο*. Αργότερα δημιουργήθηκε ο θεσμός των *δέκα στρατηγών*, ο οποίος μετά το 487 π.Χ., όταν πια οι άρχοντες άρχισαν να εκλέγονται από όλους τους πολίτες με κλήρο, έγινε ο ισχυρότερος της Αθήνας⁵. Η παρατηρούμενη ταύτιση μεταξύ πολίτη και οπλίτη, η οποία ήταν αυτονόητη για τον Έλληνα της κλασικής

³ Βλ. σχετ., Σακελλαρίου Μ., Αθηναϊκή Δημοκρατία. Πολιτειακή Οργάνωση, στο *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 3, Κλασικοί Χρόνοι, εκδ. Δομή, Αθήνα 2006, σελ. 537.

⁴ Βλ. σχετ., Lewis D.M., Cleisthenes and Attica, *Historia* 12 (1963), σελ. 22-40. Σχετικά με τα πιθανά κίνητρα του Κλεισθένη, βλ. Stanton G.R., *The Tribal Reform of Kleisthenes the Alkmeonid*, *Chiron* 14 (1984), σελ. 1-41.

⁵ Για τη στρατιωτική πλευρά των μεταρρυθμίσεων του Κλεισθένη, βλ. Siewert P., *Die Trittyen Attikas und die Heeresform des Kleisthenes*, Μόναχο 1982 και *Effenterre van H.*, *Clisthène et les mesures de mobilisation*, REG 89 (1976), σελ. 1-17, όπως παραπέμπονται στο Schuller W., *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας, από την Κρητομυκηναϊκή Εποχή ως το τέλος των κλασικών χρόνων*, (μτφρ. Α. Καμάρα, Χ. Κοκκινιά, εποπτεία Κ. Μπουραζέλης), β' εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2001, σελ. 168.

«Δεν θα ντροπιάσω τα όπλα τα ιερά, ούτε θα εγκαταλείψω τον συμπολεμιστή μου, με όποιον στη μάχη συμπαραταχθώ.

Θα υπερασπίσω, και μόνος και με πολλούς, τα ιερά και όσια της πατρίδας και δεν θα την παραδώσω μικρότερη, αλλά ισχυρότερη και μεγαλύτερη απ' ό,τι θα την παραλάβω.

Και θα πειθαρχώ σε όσους κάθε φορά αποφασίζουν με σωφροσύνη, και θα υπακούω στους ισχύοντες νόμους, καθώς και σε όσους άλλους με κοινή απόφαση καθιερώνει ο λαός.

Κι αν κανείς θελήσει να καταλύσει τους νόμους ή δεν συμμορφώνεται με αυτούς, δεν θα το επιτρέψω, αλλά θα τον αποκρούσω και μόνος και μαζί με όλους τους άλλους. Και τα πάτρια ιερά θα τιμήσω».

εποχής, πηγάζει από την αποδοχή της θέσεως η οποία θεωρούσε ότι όποιος δεν μπορεί να υπερασπιστεί τη γη της πόλης του, ελλείπει μέσωσν και δυνατότητων εξοπλισμού, δεν είναι άξιος της ιδιότητας του πολίτη⁶.

Μιλώντας περί ενός συστήματος στρατολόγησης των πολιτών, θα πρέπει βέβαια πρωταρχικά να γνωρίζουμε εάν

υπήρχε κάποιο σύστημα καταγραφής τους σε συγκεκριμένους καταλόγους. Ως προς την εγγραφή λοιπόν των Αθηναίων στους καταλόγους των πολιτών, κατά την εποχή τουλάχιστον του Αριστοτέλους⁷, γνωρίζουμε ότι όσοι είχαν γεννηθεί από γονείς οι οποίοι ήταν και οι δύο Αθηναίοι, εγγράφονταν στους καταλόγους των δημοτών (*Ληξιαρχικόν Γραμματεῖον*) από

⁶ Για περισσότερα, βλ. *Ridley R.T., The Hoplite as Citizen. Athenian Military Institutions in their Social Context, Antiquity Classique 48 (1979), σελ. 508-548.*

⁷ Βλ. *Αθηναίων Πολιτεία 42, 1-5*, πρβλ. όμως και *Λυκούργου, Κατά Λεωκράτους, 76*, ο οποίος αναγάγει τις σχετικές ρυθμίσεις στους παλαιούς νομοθέτες των Αθηνών, τους οποίους και εθαύμαζε.

**Εάν κάποιος δεν προσερχόταν
όποτε οι αρχές της πόλης τον
καλούσαν στα όπλα, τελούσε
δημόσιο αδίκημα και ο κάθε πολίτης
μπορούσε να στραφεί εναντίον του
σε δημόσια κατηγορία (γραφή). Η
προβλεπόμενη δε τιμωρία ήταν η
ποινή της ατιμίας.**

την ηλικία των δεκαοκτώ ετών, μετά από ψηφοφορία των ήδη εγγεγραμμένων δημοτών, οι οποίοι και αποφάσιζαν ενόρκως, τόσο ως προς το εάν είχε συμπληρωθεί το προαναφερόμενο απαιτούμενο όριο ηλικίας, όσο και ως προς το εάν ο μέλλων να εγγραφεί νέος είναι και ήταν γεννημένος ελεύθερος, ώστε νομίμως να έχει το δικαίωμα εγγραφής στους σχετικούς καταλόγους. Κατόπιν τούτων, ο κατάλογος αποστελλόταν στη Βουλή, η οποία διενεργούσε έλεγχο των εγγραφών και σε περίπτωση κατά την οποία κάποιος από τους νεοεγγραφέντες πολίτες αποδεικνυόταν νεότερος των δε-

καοκτώ ετών, επέβαλλε πρόστιμο στους δημότες που είχαν πραγματοποιήσει την εγγραφή του.

Οι γονείς των εφήβων οι οποίοι περνούσαν τελικά τον έλεγχο της Βουλής, συναθροίζονταν κατά φυλές και εξέλεγαν, κατόπιν ορκωμοσίας, τρεις πολίτες από κάθε φυλή (δηλαδή συνολικά 30 άτομα) ηλικίας άνω των σαράντα ετών, τους οποίους θεωρούσαν ως τους πλέον κατάλληλους να αναλάβουν την επίβλεψη των εφήβων. Από αυτούς τους τριάντα εκλεγόταν, από ολόκληρο πλέον τον δήμο της Αθήνας και όχι μόνο από τους γονείς των νέων, ένας άντρας από κάθε

φυλή, ως *σωφρονιστής* και *κοσμητής* των εφήβων, δια ανατάσεως του χειριού⁸. Επίσης, δύο πολίτες ορίζονταν ως παιδαγωγοί και δάσκαλοι (*παιδοτρίβαι*) των εφήβων, έχοντας το καθήκον να τους διδάξουν να χειρίζονται την ασπίδα και το δόρυ (*οπλομαχείν*), το ακόντιο (*ακοντίζειν*), το τόξο (*τοξεύειν*) και τον καταπέλτη (*καταπέλτην αφιέναι*).

Μετά από την επιλογή τους, οι δέκα σωφρονιστές παραλάμβαναν τους έφηβους και αφού πρώτα τους πήγαιναν στα ιερά της πόλεως, πορεύονταν προς τον Πειραιά, όπου τους εγκαθιστούσαν φρουρούς, άλλους στη Μουνιχία και άλλους στην Ακτή, όπου παρέμεναν για έναν ολόκληρο χρόνο, γυμναζόμενοι στα πολεμικά. Με την έναρξη του δεύτερου χρόνου της εκπαιδεύσεώς τους οι έφηβοι επεδείκνυαν ενώπιον του λαού της Αθήνας τις ικανότητές τους στον χειρισμό των όπλων τους, πραγματοποιώντας στρατιωτικές ασκήσεις, και ήταν τότε που αφού παραλάμβαναν από την πόλη ασπίδα και δόρυ (*λαβόντες ασπίδα και δόρυ παρά της πόλεως*), αναλάμβαναν να περιπολούν σε όλη την Αττική, επανδρώνοντας τα φρούρια των συνόρων της⁹. Κατά τα δύο αυτά έτη της στρατιωτικής

τους προετοιμασίας, οι νέοι οπλίτες ήταν καθ' όλα αφορολόγητοι, και δεν επιτρέπεται να παραστούν ούτε ως ενάγοντες ούτε ως εναγόμενοι ενώπιον των δικαστηρίων, ακριβώς για να μην υπάρχει πρόφαση απουσίας από τα καθήκοντα που είχαν αναλάβει¹⁰.

Όταν λοιπόν οι Αθηναίοι έφηβοι γίνονταν δεκαοκτώ ετών, εγκατέλειπαν τα ιδιωτικά τους μαθήματα και εγγράφονταν στο *Ληξιαρχικόν Γραμματεῖον* του δήμου τους, το οποίο ετηρείτο και «*εν τῷ Μητρώῳ*», δηλαδή εντός του ναού της μητέρας των θεών Ρέας, ο οποίος ήταν κτισμένος στην Αγορά, κοντά στο Βουλευτήριο, και χρησίμευε ως *αρχεῖο* των νόμων και των ψηφισμάτων της πόλης. Κατόπιν, μετά από ένα έτος προγυμνάσεως, λάμβαναν τα όπλα τους από την πόλη, δίνοντας πανηγυρικά τον «*Ὄρκον τῶν Εφήβων*», που είχε την έννοια τόσο του όρκου του στρατιώτη (οπλίτη), όσο και του όρκου του πολίτη της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, ο οποίος είχε ως εξής:

«Δεν θα ντροπιάσω τα όπλα τα ιερά, ούτε θα εγκαταλείψω τον συμπολεμιστή μου, με όποιον στη μάχη συμπαραταχθώ.

Θα υπερασπίσω, και μόνος και με πολ-
λούς, τα ιερά και όσια της πατρίδας και

⁸ Ο καθένας από τους δέκα σωφρονιστές, λάμβανε χρήματα από την πόλη, προορισμένα για τους εφήβους της δικής του φυλής, προκειμένου να προμηθεύεται τα αναγκαία για το συσσίτιό τους. Τα συσσίτια των εφήβων θα πρέπει να σημειωθεί ότι γίνονταν κατά φυλές, ούτως ώστε οι νέοι της ίδιας φυλής, οι οποίοι σε καιρό πολέμου θα σχημάτιζαν την οπλιτική φάλαγγα, να γνωρίζονται καλύτερα και να αναπτύσσουν στενότερους δεσμούς φιλίας και αλληλεγγύης, πράγμα που έπαιζε καθοριστικό ρόλο κατά τη διάρκεια της οπλιτικής μάχης, όπου ο ένας μαχητής συνέδραμε τον άλλο και όλοι μαζί μάχονταν για τη φυλή και την πόλη τους.

⁹ Τα ισχύοντα κατά την εποχή του Αριστοτέλους, γύρω στα μέσα του 4ου π.Χ. αιώνα δηλαδή, θεωρούνται αποτέλεσμα κάποιων μεταρρυθμίσεων στην οργάνωση της εφηβείας και τον τρόπο στρατιωτικής προετοιμασίας των Αθηναίων εφήβων, οι οποίες υπαγορεύτηκαν από την ήττα στη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.). Παρά την αβεβαιότητα γύρω από τα σχετικά με τις προηγούμενες περιόδους ισχύοντα, θεωρείται ότι το καθεστώς των νέων αυτών αντρών, οι οποίοι αναλάμβαναν για δύο χρόνια να φρουρούν και να περιπολούν στην Αττική, είναι παρόμοιο με των συνομηλικών τους, οι οποίοι αναφέρεται ότι «ενώθηκαν με τους μεγαλύτερους» και πολέμησαν κατά των Κορινθίων εκατό περίπου χρόνια πριν, το 457 π.Χ. Πρβλ. *Θουκ. Α'*, 105, 4, και για περισσότερα, *Amouretti M-C., Ruzi F.*, Κοινωνία και Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα, (μτφρ. Γ. Γεωργαμλής, επιμ. Α. Στεφανής), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2004, σελ. 64.

¹⁰ Εξαίρεση αποτελούσαν οι περιπτώσεις κληρονομικών υποθέσεων ή η ανάθεση (λόγω καταγωγής) σε κάποιον ιερατικού αξιώματος, οπότε και δικαιολογείτο η απουσία του από τα καθήκοντά του.

δεν θα την παραδώσω μικρότερη, αλλά ισχυρότερη και μεγαλύτερη απ' ό,τι θα την παραλάβω.

Και θα πειθαρχώ σε όσους κάθε φορά αποφασίζουν με σωφροσύνη, και θα υπακούω στους ισχύοντες νόμους, καθώς και σε όσους άλλους με κοινή απόφαση καθιερώσει ο λαός.

Κι αν κανείς θελήσει να καταλύσει τους νόμους ή δεν συμμορφώνεται με αυτούς, δεν θα το επιτρέψω, αλλά θα τον αποκρούσω και μόνος και μαζί με όλους τους άλλους.

Και τα πάτρια ιερά θα τιμήσω. Ας είναι μάρτυρές μου γι' αυτά η *Άγλαυρος*, ο *Ενυάλιος*, ο *Δίας*, η *Αυξώ*, η *Θαλλώ* και η *Ηγεμόνη*¹¹.

Το ότι οι νέοι ορκίζονταν πρώτα στην *Άγλαυρο* (κόρη του βασιλιά Κέκροπα, η οποία κατά την παράδοση με τη θέλησή της θυσίασε την κόρη της Αλκίππη, για να σώσει, σύμφωνα με σχετικό χρησμό, την πόλη των Αθηνών), κατόπιν στον *Ενυάλιο* (επίθετο του Θεού του πολέμου, *Άρη*) και μετά στον *Δία*, για να ακολουθήσουν η *Θαλλώ* (μία από τις *Ώρες*, σύμβολο της Άνοιξης, η άλλη λεγόταν *Καρπώ*, σύμβολο του Θέρου) και, τέλος, η *Αυξώ* και η *Ηγεμόνη*, (Χάριτες, κόρες του *Δία* και της *Ήρας*, σύμβολα της άνθησης και

της καρποφορίας, όπως και οι *Ώρες*), φανερώνει τον ιδεολογικό προσανατολισμό του όρκου¹².

Η υπηρεσία των νέων οπλιτών-πολιτών διαρκούσε δύο χρόνια, μετά την πάροδο των οποίων «απολύονταν» θα λέγαμε σήμερα, με την έννοια ότι απαλλάσσονταν της υποχρέωσης διαρκούς φρούρησης των συνόρων της Αττικής, και πλέον καλούνταν μέχρι την ηλικία των εξήντα ετών στα όπλα, όταν παρίστατο ανάγκη, δηλαδή κατά βάσιν, όταν οι ίδιοι ως πολίτες, ψηφίζοντας στη συνέλευσή τους, το αποφάσιζαν.

Οι νέοι πολίτες, από τη διετή αυτή υπηρεσία τους και πέρα, ήταν συνεχώς στη διάθεση των συμπολιτών τους, υπερασπιζόμενοι όλοι μαζί τις αποφάσεις τους για πόλεμο ή ειρήνη. Εάν όμως κάποιος δεν προσερχόταν όποτε οι αρχές της πόλης τον καλούσαν στα όπλα, τελούσε *δημόσιο αδίκημα* και ο κάθε πολίτης μπορούσε να στραφεί εναντίον του με δημόσια κατηγορία (*γραφή*), καθώς το αδίκημα αυτό έπληττε το γενικότερο συμφέρον της Πολιτείας¹³. Για κάθε παράβαση σχετιζόμενη με τις στρατιωτικές υποχρεώσεις των πολιτών, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχε ξεχωριστή κατηγορία (*γραφή*), η σχετική δε με την μη

¹¹ Οι νέοι ανέρχονταν στο επί της βόρειας κλιτύς της Ακροπόλεως ιερό της Αγραύλου, όπου και πανηγυρικός έδιναν τον όρκο, για τον οποίο βλ. *Στοβαίου*, *Ανθολόγιον*, ΜΓ' (Περί Πολιτείας) 48, *Λυκούργου*, Κατά Λεωκράτους, 77, αλλά και στον *Ονομαστικόν* του Πολυδεύκη (VIII, 106).

¹² Η *Άγλαυρος* θεωρείτο σύμβολο φιλοπατρίας, αφού δεν δίστασε να θυσίασει την κόρη της για να σώσει την πόλη της. Κατά τον ίδιο τρόπο λοιπόν, δεσμεύονταν και οι νέοι πολίτες-οπλίτες της Αθήνας ότι θα συμπεριφερθούν όταν η ανάγκη το απαιτούσε. Κι αυτό θα το επετύγχαναν δια της πολεμικής ισχύος, κι έτσι εξηγείται η αναφορά στον θεό του πολέμου, αμέσως μετά την *Άγλαυρο*. Ο *Δίας*, ο πατέρας των θεών, έρχεται τρίτος, για να ακολουθήσουν σύμβολα της φύσης, της γης και των καρπών της, η *Αυξώ*, *Θαλλώ* και η *Ηγεμόνη*, πράγμα που φανερώνει τις αγροτικές καταβολές των Αθηναίων πολιτών-οπλιτών. *Καλός και όσιος* ο όρκος, αναφέρει επιγραμματικά, αλλά τόσο ουσιαστικά, αμέσως μετά την παράθεσή του στον *Κατά Λεωκράτους* λόγο του ο *Λυκούργος*. Δηλαδή, ωραίος και γεμάτος ευλάβεια...

¹³ Η δικαστική ενέργεια για την εκδίκαση ιδιωτικών διαφορών ονομαζόταν «*δίκη*», σε αντίθεση με την ενέργεια εγέρσεως κατηγορίας για την εκδίκαση δημοσίων αδικημάτων, η οποία ονομαζόταν «*γραφή*». Ως δημόσια αδικήματα, θεωρούνταν όσα έθιγαν την κοινότητα ως σύνολο, για παράδειγμα, η προδοσία, η ανυποταξία, η λιποταξία, η κατάχρηση δημοσίου χρήματος, όπως επίσης και η κακομεταχείριση ορφανών, των γονέων, ή η αποπλάνηση ελεύθερης γυναίκας. Βλ. σχετ., *MacDowell D.M.*, *The Law in Classical Athens*, London 1978, 57, *Κουράκη Ν.*, *Ποινική Καταστολή. Μεταξύ Παρελθόντος και Μέλλοντος*, β' εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985, σελ. 33.

προσέλευση για ανάληψη στρατιωτικής υπηρεσίας γραφή ονομαζόταν *αστρατεί-ας γραφή*. Ένοχος της κατηγορίας κρινόταν ο καταγραφείς ως οπλίτης-πολίτης, ο οποίος δεν προσερχόταν για κατάταξη ως όφειλε, η προβλεπόμενη δε ποινή γι' αυτόν ήταν η ποινή της *ατιμίας*¹⁴. Αυτός που θα καταδικαζόταν στην ποινή της ατιμίας λόγω *αστρατείας*, *λιποταξίας*, *ρίψη της ασπίδας*, ή γενικότερα *δειλίας*, αποκλειόταν από τα προνόμια της Αθηναϊκής δημόσιας ζωής, δηλαδή δεν μπορούσε να εμφανίζεται στην Αγορά, ούτε να εισέρχεται στα ιερά, ούτε να στεφανώνεται, ούτε να αγορεύει στην Εκκλησία του Δήμου, ούτε να εμφανίζεται στα Δικαστήρια, ούτε τέλος να μετέχει γενικά στα κοινά (δεν στερούταν όμως την περιουσία του όπως συνέβαινε αρχικά κατά τον 6^ο και 5^ο αι. π.Χ). Επρόκειτο δηλαδή για μία ιδιαίτερα ατιμωτική ποινή, αφού επέφερε στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του καταδικασθέντος, τον οποίο ουσιαστικά απέκοβε από τον κοινωνικό κορμό της πόλεως και το γεγονός αυτό δείχνει την άποψη που είχαν οι Αθηναίοι των κλασικών χρόνων -και οι Έλληνες γενικότερα, αφού και σε άλλες αρχαιοελληνικές πόλεις, όπως για παράδειγμα στη Σπάρτη, επιβαλλόταν η ποινή της ατιμίας- για τη σοβαρότητα των στρατιωτικών αυτών εγκλημάτων.

¹⁴ Βλ., Λυσία, Κατά Αλκιβιάδου Λιποταξίου, 7: «Δίκαια θα μπορούσε να καταδικαστεί αυτός για αστρατεία, επειδή, παρ' ότι καταγράφηκε στους οπλίτες, δεν βγήκε μαζί με εσάς στην εκστρατεία...». Η ποινή για την πράξη της αστρατείας, όπως επίσης και για την λιποταξία ή την δειλία, ήταν η ποινή της ατιμίας, βλ. σχετ., Ανδοκίδης, Περί των Μυστηρίων, 74: «...άτιμοι είναι οι ίδιοι και οι απόγονοί τους, όπως επίσης κι όσοι κρίθηκαν λιποτάκτες ή κρίθηκαν ένοχοι αστρατείας, ή καταδικάστηκαν για δειλία γιατί δεν πήραν μέρος σε ναυμαχία ή γιατί πέταξαν την ασπίδα ή καταδικάστηκαν τρεις φορές ως ψευδομάρτυρες ή κακοποίησαν τους γονείς τους». Στον λόγο του Αισχίνη Κατά Κτησιφώντος (175-176), μαρτυρείται επίσης ότι «ο Σόλων, ο παλιός νομοθέτης, θεώρησε σκόπιμο να επιβάλει την ίδια ποινή σ' εκείνον που απέφυγε να στρατευτεί, σ' εκείνον που εγκαταλείπει την τάξη του, και στον δειλό ομοίως», οι οποίοι, ως άτιμοι, δεν επιτρέπóταν να εισέλθουν στην Αγορά των Αθηνών, για να μη μολύνουν τον χώρο, ο οποίος ήταν γεμάτος ιερά, ούτε να αγορεύσουν στην Εκκλησία του Δήμου. Για τις σύγχρονες διατάξεις σχετικά με τα στρατιωτικά εγκλήματα της ανυποταξίας, λιποταξίας κ.λπ., βλ. Γαρένη Ε., Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, Θεωρία – Εφαρμογή, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2005, σελ. 173 επ.

Η ζωή στη Σπάρτη για κάποιον που δειλίασε στη μάχη, ήταν απλώς αφόρητη. Χωρίς να είναι βέβαιο το εάν η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων για δειλία ήταν μόνιμη ή ίσχυε για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, η επίδειξη ιδιαίτερης ανδρείας σε κάποια μεταγενέστερη πολεμική επιχείρηση φαίνεται ότι οδηγούσε στην επανάκτηση των πολιτικών δικαιωμάτων και στην ηθική αποκατάσταση του καταδικασμένου σε ατιμία.

Σπάρτη: Η απόλυτη ταύτιση Πολιτών - Οπλιτών

Η εξ ορισμού πόλη οπλιτών ήταν βέβαια η Σπάρτη. Ο κάθε Σπαρτιάτης πολίτης ανά πάσα στιγμή ήταν πλήρως διαθέσιμος για τις όποιες ανάγκες, πολιτικές ή στρατιωτικές της πόλης του ταυτοχρόνως, πολίτης μπορούσε να είναι μόνον ο Σπαρτιάτης ο οποίος είχε τη δυνατότητα να συνεισφέρει, και όντως συνεισέφερε, στο κοινό *συσσίτιον*, προσφέροντας συγκεκριμένη ποσότητα ειδών διατροφής για τις ανάγκες της ομαδικής ζωής. Ο *Πλούταρχος*, στον Βίο του *Λυκούργου*, μας περιγράφει την παιδική ηλικία των Σπαρτιατών, η οποία μετά από τα επτά τους χρόνια ήταν αφιερωμένη στην πόλη και στη συνεχή πολεμική προετοιμασία, ενώ ο *Ξενοφών* (Λακεδαιμονίων Πολιτεία, II-III) επιμένει

στην πειθαρχία και το σθένος των πολιτών-οπλιτών

της Σπάρτης.

Το Σπαρτιατικό σύστημα, ήταν πραγματικά ένα θαυμαστό επίτευγμα, αφού δεν αποτελούσε απλώς έναν πολιτικό θεσμό, αλλά μία γενικότερη στάση και τρόπο ζωής που προκαλούσε τον θαυμασμό στους υπόλοιπους Έλληνες, χωρίς όμως να αποτελεί ταυτόχρονα και αντικείμενο μίμησης.

Ανεξάρτητα από το πότε ακριβώς έζησε και νομοθέτησε ο *Λυκούργος* και το εάν υπήρξε πράγματι ιστορικό πρόσωπο,

δεν υπάρχει αμφιβολία ότι «οι νόμοι του Λυκούργου» υπήρξαν, αφού αυτό ήταν το όνομα που δόθηκε στο σύστημα (πολιτικό, νομικό και στρατιωτικό) το οποίο οι Σπαρτιάτες χρησιμοποιούσαν τον 5ο π.Χ. αιώνα που εδώ μας ενδιαφέρει¹⁵. Ο νόμος είναι την περίοδο αυτή ο κύριος των Σπαρτιατών και η απεριόριστη υπακοή σε αυτόν, τους έχει κάνει τους καλύτερους και αποτελεσματικότερους στρατιώτες στον κόσμο. Ο *Ηρόδοτος*, γράφοντας στο τρίτο τέταρτο του 5ου π.Χ. αιώνα, κάνει λόγο για «το σύστημα που τώρα είναι καθιερωμένο στους Σπαρτιάτες» (*Ηροδ.*, I, 65.4), και πιστεύει απόλυτα αυτό που βάζει τον Δημάρατο να πει στον Ξέρξη γι' αυτούς τους «παράξενους», στα μάτια των Περσών, μαχητές, για τους οποίους ο νόμος της πόλης τους είναι ο μοναδικός τους αφέντης (βλ. *Ηροδ.*, VII, 104.4-5). Η υποχρέωση απέναντι στην κοινότητα είχε προτεραιότητα σε σχέση με οτιδήποτε άλλο, ατομική ευχαρίστηση, κέρδος, φιλοδοξία, ακόμη και την ίδια τη ζωή τους. Ίσως δεν κυριολεκτούμε μιλώντας για ένα «σύστημα στρατολογίας» στην Σπάρτη της κλασικής εποχής, αφού από τα επτά χρόνια του κάθε Σπαρτιάτης αφιερωνόταν ούτως ή άλλως στην πολεμική προετοιμασία προκειμένου να γίνει ένας δια βίου στρατιώτης-υπερασπιστής της πόλης του, όντας πάντοτε στρατολογημένος, με αποτέλεσμα η «στρατολόγησή» του να είναι λέξη χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο, καθώς δεν απεκδυόταν την ιδιότητα του οπλίτη ποτέ, ώστε να χρειαστεί να «στρατολογηθεί» σε περίπτωση πολεμικής ανάγκης.

Τυπικό προσόν για την απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη της Σπάρτης, αποτελούσε η δυνατότητά του να συμβάλλει σε είδος στα κοινά γεύματα του *συσσιτίου* του¹⁶, αλλά και η οικονομική του ανεξαρτησία και αυτάρκεια, ώστε να έχει τη δυνατότητα να αφιερώσει τον χρόνο του στην επίπονη σπαρτιατική στρατιωτική εκπαίδευση. Κάθε πολίτης-οπλίτης της Σπάρτης, ο οποίος ονομαζόταν *Όμοιος*¹⁷, κατείχε απαραίτητα ένα ελάχιστο κομμάτι γης και το γεγονός αυτό αφενός μεν αποτέλεσε αρνητικό παράγοντα για την εμφάνιση της τυραννίας στην πόλη της Σπάρτης, αφετέρου δε, έδωσε τη δυνατότητα στους *ομοίους* να αφοσιωθούν αποκλειστικά στη στρατιωτική

¹⁵ Για τα προβλήματα γύρω από το πρόσωπο του Λυκούργου και τις σχετικές με τη ζωή και το έργο του πηγές, βλ., *MacDowell D.M., Spartan Law*, Scottish Academic Press, Edinburgh 1986, σε ελλ. μτφρ. *Νικ. Κονομή*, Το Σπαρτιατικό Δίκαιο, γ' εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1999, σελ. 17 επ. Θεωρείτο πάντως ότι ο Λυκούργος παρέλαβε τους νόμους του από το *Δελφικό Μαντείο*, ή τουλάχιστον πήρε έγκριση από αυτό πριν τους θέσει σε εφαρμογή (*Ηρόδοτος*, I, 65. 2-4, *Ξενοφών*, *Λακεδαιμονίων Πολιτεία*, VIII, 5). Καθώς επρόκειτο για διακηρύξεις του θεού ονομάστηκαν *ρήτραι* (*Πλούταρχος*, *Λυκούργος*, 13. 11).

¹⁶ *Αριστοτέλης*, *Πολιτικά*, 1271a 30, *Πλούταρχος*, *Λυκούργος* 12. Η μηνιαία συνεισφορά σε είδος στα σπαρτιατικά συσσίτια ήταν για τον κάθε πολίτη, ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση ή την περιουσία του, ένας μέδιμνος αλεύρου, οκτώ χόες οίνου (όπου 1 χούος= το ένα τέταρτο του αμφορέα), πέντε μνές τυρί και πέντε ημιμναία σύκα. Η ποικιλία της κουζίνας του συσσιτίου ήταν κατά κανόνα πενιχρή. Μεταξύ του φαγητού συμπεριλαμβανόταν κριθίνο ψωμί και ο περίφημος μέλανας ζυμός (σούπα από χοιρινό κρέας). Οι Σπαρτιάτες, άλλωστε, τα ονόμαζαν *φιδίτια*, ίσως γιατί τους συνήθιζαν σε εγκράτεια και φειδώ, είτε πάλι (λαμβάνοντας το δ αντί του λ) γιατί γίνονταν αφορμή φιλίας και φιλοφροσύνης. Βλ. ειδικότερα, *David E., The Spartan Syssitia and Plato's Laws*, *AJPH* 99 (1978), σελ. 486-495, *Παναγόπουλου Α., Η αγωγή των νέων στην δωρική Κρήτη και Σπάρτη*, *Αρχ.* 25 (1987), σελ. 8-14, *Μπιργαλιά Ν., Σπαρτιατική αγωγή*, *Ιστορικά*, ένθετο στην εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 14.6.2001, σελ. 28-31.

¹⁷ Βλ. *Ξενοφών*, *Ελληνικά*, 3.3.5, πρβλ. *Ηρόδοτος*, IV.3.4 και VII. 234.2. Η ονομασία «*Σπαρτιάται*» αναφερόμενη στους ενήλικους πολίτες της πόλεως, η οποία αποκαλείτο *Λακεδαίμων*, ήταν ενδεχομένως το επίσημο αντίστοιχο των «*ομοίων*». Βλ. *Cartledge P., Spartan Reflections*, ελλ. μτφρ. *Θ. Δαρβίρη*, Το Μεγαλείο της Σπάρτης. Σπαρτιατικοί Στοχασμοί, εκδ. *Ενάλιος*, Αθήνα 2004, σελ. 148, σημείωση 37.

αγωγή, αφού μάλιστα απαγορευόταν να καταγίνονται με χειρωνακτικά έργα ή τέχνες για να αποκτήσουν χρήματα¹⁸. Ένα αγόρι στη Σπάρτη, γεννημένο από Σπαρτιάτες, ανατρεφόταν από τους γονείς του μέχρι τα επτά του χρόνια. Εν συνεχεία, ανάμεσα στα επτά και τα είκοσι χρόνια του, γινόταν δεκτό σε ένα σύστημα δημόσιας εκπαίδευσης, τη σπαρτιατική αγωγή, υφιστάμενο σκληρή εκγύμναση στα πολεμικά, για την οποία μας πληροφορεί ο Ξενοφώντας (Λακ. Πολιτεία, II-III) και ο Πλούταρχος (Λυκούργος, 16-25), η οποία δεν εστιαζόταν μόνο στην εκμάθηση των πολεμικών τεχνικών και την ανάπτυξη του θάρρους, αλλά αποσκοπούσε επίσης να ενσταλάξει στους νέους Σπαρτιάτες τις αρετές της *αιδούς* και της *πειθούς* (Ξενοφ. Λακ. Πολιτεία, II. 2). Εάν ένας νέος Σπαρτιάτης δειλίαζε και δεν αντεπεξερχόταν στις ανάγκες της αγωγής, αποκλειόταν από τα πολιτικά δικαιώματα, χάνοντας το καθεστώς του *Ομοίου* (Ξενοφ. Λακ.

Πολιτεία, III. 3, X. 7). Από τα είκοσι και μέχρι την ηλικία των τριάντα ετών, οι νέοι Σπαρτιάτες ονομάζονταν *ηβώντες* ή *είρνες* και αποτελούσαν το πιο δραστήριο τμήμα του στρατού της Σπάρτης, ειδικά όσοι βρίσκονταν στην ηλικία των τριάντα ετών, δηλαδή «δέκα *αφ' ήβης*» (βλ. Ξενοφών, Ελληνικά, 2.4.32, 3.4.23, 4.5.14), ενώ μέχρι την ηλικία των εξήντα ετών, σαράντα δηλαδή χρόνια μετά την ενηλικίωσή τους («τετταράκοντα *αφ' ήβης*», Ξενοφών, Ελληνικά, 5.4.13, Πλούταρχος, Αγησίλαος, 24.3) παρέμεναν στρατιώτες της πόλης τους, υποχρεούμενοι να γυμνάζονται και να διατηρούνται σε καλή φυσική κατάσταση και επιφυλακή¹⁹.

Η απόλυτα στρατιωτικοποιημένη ζωή των πολιτών της Σπάρτης, καθιστούσε περιττή την πρόβλεψη νόμων σχετικά με την *αστρατεία*, όπως είδαμε παραπάνω ότι συνέβαινε στην πόλη των Αθηνών, καθώς ήταν αδιανόητο για έναν Σπαρτιάτη να μην ακολουθήσει την κοινή στρατιωτική ζωή

¹⁸ Βλ. Ξενοφών, Λακεδαιμονίων Πολιτεία, 7.2, Πλούταρχος, Λυκούργος 24.2. Παράλληλα, οι σύμφωνοι με το περιεχόμενο της *Μεγάλης Ρήτρας* πολιτικοί θεσμοί, τους οποίους αναφέρει ο Πλούταρχος (Λυκούργος β. 1-2, 7-8), συνέβαλαν στην τέτοια διαμόρφωση του Σπαρτιατικού τρόπου ζωής. Σ' αυτήν, προβλεπόταν η διαίρεση των κατοίκων σε φυλές και ωβές, η δημιουργία ενός συμβουλίου Γερόντων (*Γερουσίας*) από 30 μέλη με ισόβια θητεία, δύο από τα οποία ήταν οι *βασιλείς*, και κυρίως, περιλαμβανόταν η πρόβλεψη ότι η άσκηση της νομοθετικής εξουσίας θα γινόταν από τη σύγκληση της *συνέλευσης* των πολιτών, πράγμα που έδινε την αίσθηση σε όλους τους πολίτες-οπλίτες της Σπάρτης ότι είχαν αποφασιστική συμβολή στα πολιτικά πράγματα της πόλης τους, αν και η συνέλευση αποφάσιζε μόνο για τα ζητήματα τα οποία η Γερουσία, ως προβουλευτικό σώμα, έφερνε προς ψήφιση σε αυτήν. Η εκτελεστική εξουσία, ανατέθηκε στην ισχυρή αρχή των πέντε Εφόρων, θεσμός που δεν μπορεί να εξακριβωθεί εάν οφείλεται στον Λυκούργο ή αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη στη νομοθεσία του.

¹⁹ Ο Ξενοφών (Λακεδαιμονίων Πολιτεία, XII. 5) μας πληροφορεί ότι το να γυμνάζονται επιβαλλόταν από τον νόμο για όλους τους Λακεδαιμονίους, για όσο διάστημα αυτοί είχαν υποχρέωση στρατιωτικής υπηρεσίας.

²⁰ Ο Ηρόδοτος (VII. 231) μας πληροφορεί για τον *Αριστόδημο*, οπλίτη της Σπάρτης που ατιμώθηκε ως *τρέσας* στη μάχη των Θερμοπυλών, ο οποίος θέλησε να αποκαταστήσει το όνομά του με την ηρωική του συμμετοχή στη μάχη των Πλαταιών (Ηροδ. IX.71). Επίσης ο Θουκυδίδης (V, 34.2) μας πληροφορεί για τα μέτρα που πάρθηκαν εναντίον των Σπαρτιατών οπλιτών που παραδόθηκαν στους Αθηναίους στη Σφακτηρία, μετά από την επιστροφή τους στη Σπάρτη: «*ακόμη και εάν είχαν ήδη κάποια αξιώματα, τους επέβαλαν την ποινή της ατιμίας, αποστερώντας τους τα πολιτικά τους δικαιώματα, ώστε να μην μπορούν πλέον να κατέχουν ή να εκλέγονται σε οποιοδήποτε αξίωμα, ούτε να μπορούν να πωλούν ή να αγοράζουν οτιδήποτε. Μετά από λίγο χρονικό διάστημα, τους απέδωσαν όμως ξανά τα πολιτικά τους δικαιώματα*».

και προετοιμασία των υπολοίπων πολιτών-οπλιτών, αφού σε τέτοια περίπτωση θα έπαιε αυτομάτως να έχει πολιτικά δικαιώματα. Είναι, από την άλλη, χαρακτηριστική η αντιμετώπιση των μαχητών οι οποίοι θα δειλίαζαν στη μάχη, οι οποίοι ονομάζονταν περιφρονητικά *τρέσαντες* (αυτοί που έτρεμαν από τον φόβο τους), στους οποίους επιβαλλόταν η ποινή της *ατιμίας* με τον αποκλεισμό τους από κάθε αξίωμα της πόλης. Στην πράξη, ήταν πλέον ατιμωτικό για οποιονδήποτε να τους δώσει για γάμο γυναίκα ή να παντρευτεί κόρη τους, και ακόμη, θα μπορούσε ο οποιοσδήποτε Σπαρτιάτης πολίτης τούς συναντούσε στον δρόμο να τους χτυπήσει, εάν το ήθελε. (Βλ. *Πλούταρχος*, *Αγησίλαος*, 30. 3-4, ο οποίος συνεχίζει: «*υπομένουν γυρνώντας σε μία κατάσταση απλυσιάς και ταπεινότητας. Φορούν μανδύες με χρωματιστά μπαλώματα. Ξυρίζουν ένα μέρος από τα γένια τους κι αφήνουν να μεγαλώνουν τα υπόλοιπα*»). Μπορούμε να φανταστούμε ότι η ζωή στη Σπάρτη για κάποιον που δειλίασε στη μάχη, ήταν απλώς αφόρητη. Χωρίς να είναι βέβαιο το εάν η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων για δειλία ήταν μόνιμη ή ίσχυε για συγκεκριμένο

χρονικό διάστημα, η επίδειξη ιδιαίτερης ανδρείας σε κάποια μεταγενέστερη πολεμική επιχείρηση φαίνεται ότι οδηγούσε στην επανάκτηση των πολιτικών δικαιωμάτων και στην ηθική αποκατάσταση του καταδικασμένου σε ατιμία²⁰.

Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειώσουμε δύο σχετικές με τα στρατιωτικά πράγματα των Σπαρτιατών ρυθμίσεις, οι οποίες αναφέρονται μάλιστα σε μία αθηναϊκή πηγή. Ο ρήτορας και πολιτικός Λυκούργος ο Αθηναίος (390-325 π.Χ. περίπου), στον μοναδικό σωζόμενο λόγο του *Κατά Λεωκράτους*, αναφέρει ότι οι Σπαρτιάτες είχαν θεσπίσει νόμο, σύμφωνα με τον οποίο όταν βρίσκονταν σε εκστρατεία καλούνταν στη σκηνή του βασιλιά που εκστράτευε μαζί τους, για να ακούσουν να απαγγέλλονται τα ποιήματα του Τυρταίου, καθώς πίστευαν ότι αυτό θα συνέβαλε στη θέλησή τους να

Όλες οι πόλεις της Βοιωτίας συνεισέφεραν στη λήψη αποφάσεων και στην κοινή άμυνα.

πεθάνουν, αν χρειαζόταν, για την πατρίδα τους (Λυκούργος, Κατά Λεωκράτους, 107)²¹. Στη συνέχεια, αναφέρεται ότι υπήρχε νόμος για εκείνους που δεν ήταν πρόθυμοι να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο για την πατρίδα τους, ο οποίος ρητώς προέβλεπε ότι θα έπρεπε να τιμωρηθούν με θάνατο²².

Ζητήματα Στρατολογίας στις Βοιωτικές Πόλεις

Οι θεσμοί των πόλεων της Βοιωτίας που σχετίζονται με ζητήματα στρατολογίας των πολιτών τους, μας είναι περισσότερο γνωστοί από τη στιγμή που οι Βοιωτικές πόλεις οργανώνονται σε κάποια μορφή συμπολιτείας, κατά βάση γύρω από την ισχυρή πόλη της Θήβας. Από το 447 μέχρι το 387 π.Χ. περίπου, η Θήβα ηγείται μίας Βοιωτικής Συμμαχίας (Κοινόν), για την οργάνωση της οποίας μαθαίνουμε από ένα σύγγραμμα υψηλής ποιότητας που αναφέρεται στις πρώτες δεκαετίες του 4ου π.Χ. αιώνα, γνωστό ως *Ανώνυμος της Οξυρρύγχου* (Hellenica Oxyrhynchia)²³. Γύρω στο 396/5 π.Χ. φαίνεται ότι μεταξύ των κατοίκων της Βοιωτίας και της Φωκίδας ξεκίνησε μία πολεμική αντιπαράθεση. Ο Ανώνυμος συγγραφέας της Οξυρρύγχου μας πληροφορεί ότι κύρια αιτία της έχθρας ήταν κάποιες αντιδικίες που υπήρχαν από πριν ανάμεσα στους Βοιωτούς, σχετιζόμενες με τα πολιτικά

²¹ «... νόμον έθεντο, όταν εν τοις όπλοις εξεστρατευμένοι ώσι, καλείν επί την του βασιλέως σκηνήν ακουσομένους των Τυρταίου ποιημάτων άπαντας». Ο Λυκούργος εύχεται να γινόταν το ίδιο και στην Αθήνα. Ένα μέρος του αποσπάσματος από το ποίημα του Τυρταίου που παραθέτει, έχει σε ελεύθερη απόδοση ως εξής: «Ο θάνατος είναι καλός για κείνον που πέφτει στην πρώτη γραμμή, σαν παλικάρι, πολεμώντας για την πατρίδα του. [...] με καρδιά ας πολεμήσουμε για την πατρίδα, για τα παιδιά μας ας πεθάνουμε χωρίς να λυπηθούμε τις ζωές μας [...] και στη μάχη λησμονήστε της ζωής το γητεμό. Τους παλιούς, που πια δεν έχουν ελαφρά τα γόνατά τους με φυγή μη παρατήστε [...] αλλά ψύχραιμα τα πόδια ο καθείς ας καλανοίξει, κι ας σταθεί στέρεα, τα χείλη με τα δόντια του αφού σφίξει».

²² Λυκούργος, Κατά Λεωκράτους, 129: «νόμον γαρ έθεντο περί άπάντων των μη θελώντων υπέρ της πατρίδος κινδυνεύειν, διαρρήδην λέγοντα αποθνήσκειν».

²³ Πρόκειται για έναν πάπυρο που βρέθηκε το 1906 στην Οξύρρυγχο της Αιγύπτου και περιέχει αποσπάσματα ενός ιστορικού που δεν έχει μέχρι σήμερα ταυτιστεί με βεβαιότητα (ίσως του Θεόπομπου). Βλ. ειδικότερα, Bruce I.A.F., A Historical Commentary on the Hellenica Oxyrhynchia, Cambridge University Press, 1967, McKechnie P.R., Kern S.J., Hellenica Oxyrhynchia, edited with translation and commentary, Warminster 1988.

πράγματα των πόλεων τους και προβαίνει σε μία περιγραφή, μεταξύ άλλων, της θεσμικής διάρθρωσης της συμμαχίας.

Η πολιτική κατάσταση στη Βοιωτία την περίοδο εκείνη περιγράφεται ως εξής: Σε κάθε Βοιωτική πόλη υπήρχαν τέσσερις βουλές, στις οποίες δεν μπορούσαν να μετέχουν όλοι οι πολίτες, παρά μόνον αυτοί που πληρούσαν κάποια συγκεκριμένα περιουσιακά κριτήρια, χωρίς αυτά να διευκρινίζονται στο κείμενο. Καθεμία από τις τέσσερις αυτές βουλές πάντως, συσκεπτόταν διαδοχικά γύρω από τα πολιτικά ζητήματα που ανέκυπταν κάθε φορά και κατόπιν έδινε αναφορά στις άλλες τρεις. Έτσι για να τεθεί μία πολιτική απόφαση σε ισχύ, θα έπρεπε να είχε αποφασιστεί και από τις τέσσερις βουλές των Βοιωτικών πόλεων. Υπήρχε επίσης μία διαίρεση του συνόλου του λαού των πόλεων της Βοιωτίας σε έντεκα μέρη, τα οποία δεν ταυτίζονταν με τις βοιωτικές πόλεις (διαίρεση η οποία ήταν ίσως ανάλογη του Κλεισθένειου συστήματος των τριττύων), το καθένα δε από τα μέρη αυτά εξέλεγε έναν Βοιωτάρχη²⁴. Επομένως συνολικά εκλέγονταν 11 Βοιωτάρχες, οι οποίοι συγκροτούσαν το σώμα των αρχόντων της Συμμαχίας, για καθέναν από τους οποίους εκλέγονταν εξήντα βουλευτές, χωρίς να αναφέρονται περισσότερες σχετικές λεπτομέρειες.

Οι περισσότερες ενδιαφέρουσες για το ζήτημα που μας απασχολεί πληροφορίες του παπύρου της Οξυρρύγχου, αφορούν στον τρόπο οργάνωσης του στρατού της Βοιωτικής συμμαχίας, για τη συγκρότηση του οποίου κάθε περιφέρεια όφειλε να παρέχει χίλιους περίπου οπλίτες και εκατό ιππείς. Συνολικά δηλαδή ο στρατός της συμμαχίας αριθμούσε κατά προσέγγιση 11.000 οπλίτες και 1.100 ιππείς, χωρίς να συνυπολογίζονται τα ελαφρώς οπλισμένα στρατεύματα (ψιλοί, πελταστές κ.λπ.)²⁵. Όλες οι πόλεις της Βοιωτίας συνεισέφεραν επομένως στη λήψη αποφάσεων και στην κοινή άμυνα, δεν γνωρίζουμε όμως κάτι περισσότερο σχετικά με την εγγραφή των νέων στους καταλόγους των πολιτών ή τη στρατιωτική προετοιμασία τους.

Από το 378 π.Χ., κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων με τη Σπάρτη υπό την καθοδήγηση των Επαμεινώνδα και Πελοπίδα, μία νέα συμμαχία γεννιέται, την οποία ονομάζουμε συνήθως Θηβαϊκή Συμμαχία, και οι στρατιωτικές απαιτήσεις της θα επικρατήσουν σύντομα έναντι της αρχής της ισομερούς κατανομής της εξουσίας μεταξύ των Βοιωτικών πόλεων. Όλες οι σχετικές με τη συμμαχία αποφάσεις, λαμβάνονται πλέον από μία συνέλευση που εδρεύει στη Θήβα, με

²⁴ Οι Θηβαίοι εξέλεξαν δύο Βοιωτάρχες για την πόλη τους (πράγμα που σημαίνει ότι δύο από τα έντεκα μέρη βρίσκονταν στη Θήβα), οι Ορχομένιοι και οι Υσιαίοι εξέλεξαν επίσης δύο Βοιωτάρχες, όπως και οι Θεσπιείς (μαζί με την Εύτρηση και τις Θίσβες), και από έναν οι Ταναγραίοι, οι Αλιάρτιοι, οι Λειβαδείς, οι Κορωνείς. Ένας Βοιωτάρχης τέλος, ερχόταν από το Ακράϊφνιο, τις Κώπες και τη Χαιρώνεια.

²⁵ Τα ελαφρώς οπλισμένα στρατεύματα της συμμαχίας πρέπει να αποτελούνταν από 1.000 άντρες περίπου ανά περιφέρεια και βεβαιώνονται από τον *Θουκυδίδη* (IV, 93, 3), για την εκστρατεία τουλάχιστον του Δηλίου, όπου φαίνεται ότι συμμετείχαν 7.000 οπλίτες, πάνω από 10.000 ψιλοί, 500 πελταστές και 1.000 ιππείς, αριθμοί που επιβεβαιώνονται και από τον *Διόδωρο* (XII, 69, 3), ο οποίος αναφέρει ότι προέρχονταν από όλες τις πόλεις της Βοιωτίας.

**Ο Φίλιππος ο Β΄
πρώτος αντιλήφθη-
κε την αναγκαιότητα
δημιουργίας εθνικού στρα-
τιώτη που να συνδυάζει την
ικανότητα του καλά εκπαιδευμένου
μισθοφόρου, με την αφοσίωση του πολί-
τη-οπλίτη της ελληνικής πόλης-κράτους.**

αποτέλεσμα οι λοιπές πόλεις να στερούνται την, κατά το δυνατόν, δίκαιη αντιπροσώπευσή τους, η οποία εξασφαλιζόταν παλαιότερα από το σύστημα των εκλεγμένων από κάθε περιφέρεια αρχόντων και βουλευτών. Η κεντρική λοιπόν αρχή η οποία ασκούσε την εξουσία σε ολόκληρη τη Βοιωτία, μπορούσε πλέον χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία να επιβάλλει σε όσους πολίτες επιθυμούσε τη στρατιωτική υπηρεσία, ανάλογα με τις πολεμικές της ανάγκες.

Συγκρότηση των Θεσσαλικών και Μακεδονικών Στρατευμάτων

Λίγα μας είναι γνωστά γύρω από τα ζητήματα στρατολογίας των στρατευμάτων των πόλεων της Θεσσαλίας. Πάντως από τη μεταρρύθμιση του Αλεού τον 6ο π.Χ. αιώνα, ο οποίος καθιέρωσε την υποχρέωση κάθε Θεσσαλικής πόλης να προμηθεύει σε περίπτωση

πολέμου 40 ιππείς και 80 οπλίτες, η Θεσσαλία βρέθηκε διαιρεμένη στρατιωτικά σε τέσσερα τμήματα (*μοίραι*), στα οποία υπήρχαν ισότιμοι κλήροι γης, οι κάτοχοι των οποίων έχοντας την ιδιότητα του πολίτη, είχαν ταυτοχρόνως και την υποχρέωση στράτευσης για την υπεράσπιση της ομοσπονδίας των Θεσσαλικών πόλεων, του Κοινού δηλ. των Θεσσαλών²⁶. Δεν έχουμε περισσότερες πληροφορίες για τη στρατολόγηση των Θεσσαλών, παρά μόνο για μία εποχή αρκετά μεταγενέστερη, γύρω στο 370 π.Χ., οπότε και γίνεται λόγος για κάποιες μεταρρυθμίσεις σχετικές με τη στράτευση των πολιτών των Θεσσαλικών πόλεων, στις οποίες προέβη ο *Ιάσων*, τύραννος των Φερών. Συγκεκριμένα, ο *Ξενοφών* στα Ελληνικά του (ΣΤ', 1, 8 & 19) αναφέρει ότι ο *Ιάσων* καθόρισε τον αριθμό των οπλιτών και των ιππέων που μπορούσε να προμηθεύει κάθε πόλη. Οι πόλεις της Θεσσαλίας και οι πολίτες τους, εξακολουθούσαν δηλαδή να χρησιμεύουν ως βάσεις στρατολόγησης, παρά το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη τα πράγματα είχαν αλλάξει και ο μισθοφορικός στρατός, αποτελούσε πλέον τον κανόνα για τη συγκρότηση ισχυρών ενόπλων δυνάμεων.

Οι Μακεδόνες βασιλείς, από την άλλη πλευρά, από τον 5ο π.Χ. αιώνα είχαν κατορθώσει να ενσωματώσουν στο βασίλειό τους διάφορες γειτονικές τους περιοχές όπως αναφέρει και ο *Θουκυδίδης* (II, 99), προσαρμόζοντας τον τρόπο μεταχείρισης των νικημένων λαών στις ολοένα και αυξανόμενες στρατιωτικές ανάγκες του βα-

σιλείου και χρησιμοποιώντας τον, όλο και περισσότερο διευρυνόμενο, μακεδονικό στρατό ως βάση για τη δημιουργία μίας όσο το δυνατόν περισσότερο ενωμένης μακεδονικής κοινωνίας, αποτελούμενης από το σύνολο των λαών αυτών. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι παραδοσιακά τρεις δυνάμεις αποτελούσαν τον μακεδονικό στρατό: Η βασιλική ακολουθία των έφιππων ευγενών που ήταν γνωστοί ως *εταίροι*, μία μικρή φρουρά πεζικού του βασιλικού οίκου, το λεγόμενο *άγημα* και το επιστρατευμένο πεζικό των οπλιτών, οι οποίοι αποτελούσαν τη μακεδονική *φάλαγγα*. Όταν βέβαια το 429 π.Χ. οι *Θράκες* του *Σιτάλκη* εισέβαλαν στη Μακεδονία, ο τότε βασιλιάς της *Περδίκκας Β'* (457-413 π.Χ.) δεν διανοήθηκε να τους αντιμετωπίσει με το πεζικό του, ίσως εξαιτίας της έλλειψης εμπιστοσύνης που είχε σε αυτό. Κύριο όπλο του θεωρούσε τους έφιππους εταίρους του, οι οποίοι όταν έκαναν επέλαση «*σάρωναν τα πάντα στο πέρασμά τους*» (βλ. *Θουκ.*, II, 100). Ο γιος του *Περδίκκα*, *Αρχέλαος* (413-399 π.Χ.), έκανε σύμφωνα με τον *Θουκυδίδη*, πολύ περισσότερα από όλους τους προηγούμενους βασιλιάδες της Μακεδονίας για να ανεβάσει το πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο του λαού του. Εκτός του ότι μετέφερε την πρωτεύουσά του νοτιότερα (από τις *Αιγές* στην *Πέλλα*, η οποία συνδεόταν τότε με τη θάλασσα διαμέσου του ποταμού *Λουδία*) και προστάτευσε τις τέχνες²⁷, έδωσε επίσης μεγάλη προσοχή στην οργάνωση μίας ισχυρής μαχητικής δύναμης, σύμφωνα με τα πρότυπα των

²⁶ Βλ. *Αριστοτέλης*, απόσπ. 497-498 *Rose*, όπως παραπέμπονται εις *Amouretti M.-C., Ruzi F.*, Κοινωνία και Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα, ο.π. σελ. 55.

²⁷ Ο μεγάλος τραγικός ποιητής *Ευριπίδης*, για παράδειγμα, έφυγε από την Αθήνα το 408 π.Χ., μετά την παράσταση της «*Ορέστειας*» και εγκαταστάθηκε στην Αυλή του βασιλιά *Αρχέλαου*, όπου έγραψε μάλιστα τις «*Βάκχες*» του. Ο επικός ποιητής *Χοιρίλος* από τη Σάμο, έζησε κι αυτός τα τελευταία χρόνια της ζωής του στην Πέλλα, όπου μεγαλούργησε και ο μεγάλος ζωγράφος της εποχής, ο *Ζεύξις*, ο οποίος δημιούργησε θαυμάσιες τοιχογραφίες στο καινούργιο βασιλικό ανάκτορο.

τότε ισχυρών ελληνικών πόλεων.

Ήταν ο *Φίλιππος ο Β΄* όμως, ο οποίος ανέλαβε την εξουσία το 359 π.Χ. σε ηλικία είκοσι τριών ετών²⁸, εκείνος που πρώτος αντιλήφθηκε ότι ο πόλεμος πια είχε γίνει όλο και περισσότερο «δουλειά των ειδικών» και ότι λόγω της έλλειψης πίστης των μισθοφόρων, που αποτελούσαν ουσιαστικά τους στρατούς της εποχής του, ήταν αναγκαία η δημιουργία ενός, περισσότερο αξιόπιστου, εθνικού στρατιώτη. Αποφάσισε λοιπόν να συνδυάσει την ικανότητα του καλά εκπαιδευμένου μισθοφόρου, με την αφοσίωση του πολίτη-οπλίτη της ελληνικής πόλης-κράτους, δημιουργώντας ουσιαστικά έναν επαγγελματικό, εθνικό όμως στρατό, ο οποίος θα συνδύαζε όλα τα όπλα: Βαρύ πεζικό για οπλιτικές μάχες πυκνής τάξης, ελαφρύ πεζικό (πελταστές, ακοντιστές, τοξότες, σφενδονήτες κ.λπ.) για προστατευτικές και παρενοχλητικές

επιχειρήσεις, βαρύ ιππικό, το οποίο θα ήταν και το αποφασιστικό όπλο του, ελαφρύ ιππικό με ρόλο ανάλογο των πεζών φυλών, αλλά και πυροβολικό και μηχανικό (καταπέλτες, πολιορκητικοί κριοί κ.λπ.) για τις πολιορκίες των πόλεων.

Αυτόν τον στρατό «κληρονόμησε» ο *Αλέξανδρος ο Μέγας*, το 336 π.Χ., όταν σε ηλικία 20 ετών μετά από τη δολοφονία του Φιλίππου στις Αιγές, από τον νεαρό αξιωματικό *Παυσανία*, ανέβηκε στον θρόνο της Μακεδονίας. Έναν στρατό που αποτελούσε κάτι καινούργιο για τα μέχρι τότε ελληνικά δεδομένα. Το ιππικό των *Εταίρων*, αποτελούταν από οκτώ ίλες, καθεμία από τις οποίες αριθμούσε 200 με 300 βαριά οπλισμένους ιππείς, ενώ το σώμα των *Υπασπιστών*,

²⁸ Ο Φίλιππος το 367 π.Χ., σε ηλικία δεκαπέντε μόλις ετών, είχε αποσταλεί ως όμηρος στη Θήβα, όπου παρέμεινε για τρία περίπου χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων μπόρεσε να γνωρίσει καλύτερα τόσο τον τρόπο στρατιωτικής οργάνωσης των παντοδύναμων την εποχή εκείνη Θηβαίων, όσο και τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας γενικότερα. Αναδιοργανώνοντας αργότερα τον μακεδονικό στρατό κατά το πρότυπο της Θηβαϊκής φάλαγγας, κατάφερε στη μάχη της Χαιρώνειας (Αύγουστος του 338 π.Χ.) να συντρίψει τον συνασπισμένο στρατό των Θηβαίων, των Αθηναίων και των συμμάχων τους.

²⁹ Βλ. σχετ., *Anson E.M., The Hypaspists: Macedonia's Professional Citizen-soldiers, Historia 34 (1985), σελ. 246-248.*

³⁰ Ο στοίχος των 16 ανδρών ήταν κάτι συνηθισμένο την εποχή αυτή (βλ. και *Ξενοφ. Ελληνικά, IV, 2.18*), όμως ο αρχηγός κάθε στοίχου ονομαζόταν *δεκαδάρχης* ή *δεκάρχης* και αυτό φανερώνει ότι η αρχική δύναμη του στοίχου θα πρέπει να ήταν δέκα και όχι δεκαέξι άνδρες (πρβλ. και *Αρριανός, Αναβ., VII, 23. 3*).

³¹ Τον 2ο π.Χ. αιώνα, το μήκος της σάρισσας πρέπει να έφτασε γύρω στα 7 μέτρα (!) όπως μας πληροφορεί ο *Πολύβιος (XVIII, 29)*. Την εποχή του Πολύβιου (γύρω στο 150 π.Χ.) οι λόγχες των πέντε πρώτων σειρών, τις οποίες οι φαλαγγίτες κρατούσαν οριζόντια, ξεπερνούσαν τη μετωπική γραμμή της φάλαγγας. Βλ. σχετ., *Faure P., Η καθημερινή ζωή την εποχή του Μ. Αλεξάνδρου*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1997, σελ. 52 επ.

αποτελούνταν από τρία τάγματα, δύναμης 1.000 ανδρών το καθένα²⁹. Το πρώτο από αυτά τα τρία τάγματα, αποτελούμενο από επίλεκτους άνδρες, το λεγόμενο *Άγημα των Υπασπιστών* ή αλλιώς *Ασπιδοφόρος Φρουρά*, αποτελούσε τη σωματοφυλακή του βασιλιά. Αυτός ήταν ο βασιλικός στρατός, ο οποίος αποτελούταν συνολικά από οκτώ ίλες ιππικού, μία από τις οποίες ήταν η ίλη της βασιλικής έφιππης φρουράς, και τρία τάγματα υπασπιστών, ένα από τα οποία ήταν το τάγμα της βασιλικής φρουράς πεζικού.

Ταυτόχρονα, υπήρχε το βαρύ πεζικό, δηλαδή η μακεδονική οπλιτική φάλαγγα, την οποία συγκροτούσαν έξι τάξεις (σχηματισμοί) οπλιτών, που ήταν γνωστοί ως *πεζέταιροι*, δύναμης 1.500 περίπου ανδρών η

καθεμία. Η κάθε τάξι, χωριζόταν περαιτέρω σε τρεις *πεντακοσιάρχεις*, που η καθεμία υποδιαιρείτο με τη σειρά της σε μικρότερες μονάδες, μέχρι τον στοιχείο των δεκαέξι ανδρών, που αποτελούσε τη βασική μονάδα της φάλαγγας³⁰. Και βέβαια ακολουθούσαν πλήθος *ψιλοί* (ακοντιστές, τοξότες, πελταστές, σφενδονήτες κ.λπ.), όπως επίσης και μονάδες, θα λέγαμε σήμερα, πυροβολικού και τεχνικού.

Πέρα από την τέτοια οργάνωση του στρατού του και τη φροντίδα για καλύτερο εξοπλισμό του σε σχέση με τα κλασικά ελληνικά στρατεύματα της εποχής (επιμήκυνση κατά το ήμισυ του δόρατος, το οποίο με μήκος 4,5-5 περίπου μέτρα ονομάστηκε *σάρισσα*³¹, χρήση μικρότε-

ρης ασπίδας, ώστε να μπορεί η σάρισσα να κρατιέται και με τα δύο χέρια κ.λπ.), ο Φίλιππος είχε φροντίσει κυρίως για τη δημιουργία μίας μόνιμης στρατιωτικής δύναμης, αποτελούμενης από άνδρες στρατολογημένους σε εθνική βάση, με ηθικό, όπως είναι λογικό, υπέρτερο του μισθοφόρου οπλίτη της εποχής και εκπαίδευση που δεν μπορούσαν ούτε καν να διανοηθούν οι «εποχιακοί» οπλίτες-πολίτες της κλασικής ελληνικής πόλης-κράτους. Ο μακεδονικός στρατός ήταν εμπειροπόλεμος, καλά εξοπλισμένος και κυρίως διαποτισμένος με μία τελείως διαφορετική φιλοσοφία από αυτήν των υπολοίπων Ελλήνων της εποχής, ως προς τον τρόπο μάχης.

Αντί επιλόγου, θα ήταν κατατοπιστικό στο σημείο αυτό να αναφέρουμε, κλείνοντας την εργασία μας, ότι ο ίδιος ο ηγέτης της αντιμακεδονικής παράταξης της Αθήνας, ο σπουδαίος ρήτορας *Δημοσθένης*, στον Τρίτο Φιλιππικό λόγο του, συγκρίνοντας τον τρόπο πολέμου των Μακεδόνων με τον μέχρι τότε «ελληνικό τρόπο» πολέμου, λέει τα εξής:

«... θεωρώ ότι τίποτε δεν έχει αλλάξει και δεν έχει εξελιχθεί περισσότερο από την τέχνη του πολέμου. Γνωρίζω, πρώτα-πρώτα, ότι παλαιότερα οι Λακεδαιμόνιοι, όπως και όλοι οι άλλοι, θα περνούσαν τους τέσσερις ή πέντε μήνες της θερινής περιόδου εισβάλλοντας

και καταστρέφοντας τη χώρα του εχθρού με βαρύ πεζικό και επιστρατευμένους πολίτες και θα επέστρεφαν ξανά στην πατρίδα τους. Και ήταν τόσο πιστοί στα παλαιά ήθη, ή μάλλον είχαν τέτοιο πολιτικό ήθος, ώστε ποτέ δεν χρησιμοποίησαν χρήματα, για να αποκομίσουν πλεονέκτημα από οποιονδήποτε, αλλά διεξήγαγαν τον πόλεμο με τίμια, τρόπον τινά, μέσα και φανερά. Σήμερα όμως βλέπετε ότι τις περισσότερες καταστροφές τις έχουν προκαλέσει χωρίς αμφιβολία οι προδότες και ότι τίποτε δεν επιτυγχάνεται πια με συγκροτημένο στρατό ούτε με μάχη εκ παρατάξεως. Από την άλλη, ο Φίλιππος βαδίζει ανενόχλητος, όχι επειδή οδηγεί τη γνωστή φάλαγγα οπλιτών, αλλά επειδή συνοδεύεται από ακροβολιστές, ιππικό, τοξότες, μισθοφόρους και άλλα παρόμοια στρατεύματα. Βασιζόμενος σε αυτήν τη δύναμη, επιτίθεται σε όποιον έχει εσωτερικές διαμάχες και, όταν μέσω της δυσπιστίας που έχει σπείρει στους αμυνόμενους, κανείς δεν βγαίνει να πολεμήσει για την πατρίδα του, τότε στήνει τις πολεμικές μηχανές του και τους πολιορκεί. Είναι περιττό να σας πω ότι δεν κάνει καμία διάκριση ανάμεσα σε καλοκαίρι και χειμώνα και δεν έχει αφήσει για αργία καμία εποχή...» (Βλ. *Δημοσθ.*, *Κατά Φιλίππου Γ'*, §§ 47-51).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ **Amouretti M-C., Ruzi F.**, Κοινωνία και Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα, (μτφρ. Γ. Γεωργαμλής, επιμ. Α. Στεφανής), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2004.
- ☞ **Anson E.M.**, The Hypaspists: Macedonia's Professional Citizen-soldiers, *Historia* 34 (1985), σελ. 246-248.
- ☞ **Bartels K.**, Was ist der Mensch? Texte zur Anthropologie der Antike, Μόναχο 1975, ελλ. μτφρ. *Ιώ Μανωλέσσου*, Δ. Κουκουζίκου, Π. Σεράνης, Ευ. Καρακάσης, Τι είναι ο άνθρωπος; στη σειρά Αρχαίων Συγγραφέων των εκδόσεων Εξάντας, Αθήνα 2001.

- ☞ **Bruce I.A.F.**, A Historical Commentary on the Hellenica Oxyrhynchia, Cambridge University Press, 1967.
- ☞ **Γιάρνης Ε.**, Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, Θεωρία – Εφαρμογή, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2005.
- ☞ **David E.**, The Spartan Syssitia and Plato's Laws, *AJPH* 99 (1978), σελ. 486-495.
- ☞ **Effenterre van H.**, Clisthène et les mesures de mobilisation, *REG* 89 (1976), σελ. 1-17.
- ☞ **Faure P.**, Η καθημερινή ζωή την εποχή του Μ. Αλεξάνδρου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1997.
- ☞ **Κουράκης Ν.**, Ποινική Καταστολή. Μεταξύ Παρελθόντος και Μέλλοντος, β' εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985.
- ☞ **Lewis D.M.**, Cleisthenes and Attica, *Historia* 12 (1963), σελ. 22-40.
- ☞ **MacDowell D.M.**, The Law in Classical Athens, London 1978.
- ☞ **MacDowell D.M.**, Spartan Law, Scottish Academic Press, Edinburgh 1986, σε ελλ. μτφρ. *Νικ. Κονομή*, Το Σπαρτιατικό Δίκαιο, γ' εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1999.
- ☞ **McKechnie P.R., Kern S.J.**, Hellenica Oxyrhynchia (edited with translation and commentary), Warminster 1988.
- ☞ **Μπιργαλιός Ν.**, Σπαρτιατική αγωγή, Ιστορικά, Ένθετο στην Εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 14.6.2001, σελ. 28-31.
- Παναγόπουλος Α.**, Η αγωγή των νέων στην δωρική Κρήτη και Σπάρτη, *Αρχ.* 25 (1987), σελ. 8-14.
- ☞ **Ridley R.T.**, The Hoplite as Citizen. Athenian Military Institutions in their Social Context, *Antiquiti Classique* 48 (1979), σελ. 508-548.
- ☞ **Σακελλαρίου Μ.**, Αθηναϊκή Δημοκρατία. Πολιτειακή Οργάνωση, στο *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 3, Κλασικοί Χρόνοι, εκδ. Δομή, Αθήνα 2006.

☞ **Schuller W.**, Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας. Από την Κρητομυκηναϊκή Εποχή ως το τέλος των κλασικών χρόνων, (μτφρ. Α. Καμάρα, Χ. Κοκκινιά, εποπτεία Κ. Μπουραζέλης), β' εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2001.

☞ **Siewert P.**, Die Trittyen Attikas und die Heeresform des Kleisthenes, Μόναχο 1982.

☞ **Stanton G.R.**, The Tribal Reform of Kleisthenes the Alkmeonid, *Chiron* 14 (1984), σελ. 1-41.

Πηγές:

Αισχίνου, Κατά Κτησιφώντος, 175-176.

Ανδοκίδου, Περί των Μυστηρίων, 74.

Αριστοτέλους, Αθηναίων Πολιτεία, 42, 1-5.

Αριστοτέλους, Πολιτικά, 1271a 30.

Αρριανού, Αλεξάνδρου Ανάβασις, VII, 23. 3.

Δημοσθένους, Κατά Φιλίππου Γ', 47-51.

Διοδώρου, Ιστορία, XII, 69, 3.

Ηροδότου, Ιστορία, VII, 231.

Λυκούργου, Κατά Λεωκράτους, 76.

Λυσία, Κατά Αλκιβιάδου Λιποταξίου, 7.

Ξενοφώντος, Λακεδαιμονίων Πολιτεία, II-III.

Πλουτάρχου Βίοι, Αλκιβιάδης, 16.16, Λυκούργος, 12, Πελοπίδας, 29.7.

Στοβαίου, Ανθολόγιον, ΜΓ' (Περί Πολιτείας) 48.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Υπτγος ε.α. Γεώργιος Βασιλείου

Ο Μέγας Αλέξανδρος, ο τέλειος αυτός εκπρόσωπος του μεγαλείου του ελληνικού κόσμου, είναι ασφαλώς μία από τις προβληματικότερες μορφές της ιστορίας. Πέραν της σημασίας του έργου του, που σφραγίζει το τέλος μιας ιστορικής περιόδου και την απαρχή μιας άλλης, παραμένει το αίνιγμα μιας προσωπικότητας που εμπνέεται και ενεργεί κάτω από τις ισχυρές παρορμήσεις δύο αντίθετων και αλληλομαχόμενων δυνάμεων, της ελληνικής αρετής αφενός και αφετέρου των τυφλών φυσικών ενστίκτων, των παθών και των ορμέμφυτων.

Ολυμπιάς

Η Ολυμπιάδα, η βασίλισσα της Μακεδονίας, γέννησε τον πρωτότοκο γιό της στην Πέλλα, κατά το έτος της 106^{ης} Ολυμπιάδος, δηλαδή, όπως το υπολογίζουν οι χριστιανοί ιστορικοί, το 356 π.Χ. Ήταν ένα εξαιρετικό μωρό. Η Ολυμπιάς, βίαια και συναισθηματική, ήταν υπερήφανη γι' αυτόν. Ασφαλώς ήλπιζε πως θα τη βοηθούσε να σταθεροποιήσει τη θέση της στην καρδιά του πατέρα του, του βασιλέως Φιλίππου.

Φίλιππος

Εκείνον τον χρόνο ο Φίλιππος δέχθηκε τρεις καλές ειδήσεις, τη μια αμέσως μετά την άλλη. Ο στρατηγός του Παρμενίων είχε κατατροπώσει τα ορειβία φύλα των Ιλλυριών. Η νεαρή βασίλισσά του είχε γεννήσει αγόρι. Το άλογό του είχε νικήσει στους ολυμπιακούς αγώνες. Ο ίδιος όμως δεν βρισκόταν κοντά στον προσκέφαλο της Ολυμπιάδος. Και πραγματικά, σπάνια βρισκόταν. Ο Φίλιππος νεαρός, ατρόμητος, εύγλωττος, πανούργος και ακαταπόνητος είχε θέσει ως σκοπό να επεκτείνει το βασίλειό του, ήταν γοητευτικότερος όταν γύρισε στην πατρίδα. Έδειξε το πρόβλημα ενδιαφέρον για τον γιό του και έμεινε ικανοποιημένος με την Ολυμπιάδα. Αλλά την επόμενη άνοιξη έφυγε πάλι. Έτσι, οι πρώτες αναμνήσεις του Αλεξάνδρου ήταν από ένα σπίτι όπου αφεντικό ήταν κυρίως η μητέρα του, μια μητέρα στοργική και νοσηρά αφοσιωμένη, ενώ ο «πατέρας» ήταν μάλλον μια αφηρημένη ιδέα, που από καιρό σε καιρό εναρκωνόταν σ' ένα κουρασμένο, ισχνό αλλά πάντοτε αεικίνητο άνδρα.

Ο Φίλιππος και ο Αλέξανδρος τα κατωπινά χρόνια τηρούσαν το μακεδονικό βασιλικό έθιμο να δίνουν συμπόσια και

να πίνουν κατά κόρον. Ο Φίλιππος έπινε με ευχαρίστηση, ο Αλέξανδρος με κάποιο μέτρο στα νιάτα του. Αργότερα, στην Ασία έπινε περισσότερο. Αν δεν έκαναν έτσι κι αν δεν οδηγούσαν αυτοπροσώπως τους άνδρες τους στη μάχη και στις εφόδους, κερδίζοντας στη σύντομη ζωή τους περισσότερα τραύματα από οποιονδήποτε άλλο πολεμιστή τους, είναι αμφίβολο αν θα είχαν τόσο αποτελεσματικά κρατήσει τη νομιμοφροσύνη του στρατού τους.

Στην αρχή του έβδομου χρόνου του, κάθε αγόρι καλής καταγωγής άφηνε πια την τροφή του, και το έβαζαν κάτω από την επίβλεψη ενός παιδαγωγού. Στην περίπτωση του Αλεξάνδρου, τα καθήκοντα αυτά τα ανέλαβε ένας Έλληνας που τον έλεγαν Λυσίμαχο. Ο Λυσίμαχος, που καταγόταν από την Ακαρνανία, τη χώρα που συνόρευε με τη νότια Ήπειρο, ήταν από αρχοντική οικογένεια και ικανός άνθρωπος. Το γεγονός ότι σε όλη τη ζωή έμεινε πιστός στον Αλέξανδρο δείχνει πως η επιλογή ήταν σωστή.

Λένε πως ο Φίλιππος διασκέδαζε πολύ με τη συνήθεια του Λυσιμάχου να τον ονομάζει Πηλέα, να λέει τον Αλέξανδρο Αχιλλέα και τον εαυτό του Φοίνικα. Υπήρχε ένας μύθος που έλεγε πως ο Φοίνικας είχε διωχθεί από τον πατέρα του, τον βασιλιά των Δολόπων στην Ήπειρο, εξαιτίας του δεσμού του με την ερωμένη του βασιλιά, κι είχε καταφύγει κοντά στον Πηλέα, βασιλιά των Θεσσαλικών Μυρμιδόνων. Εκεί, τον έκαναν παιδαγωγό του Αχιλλέα, γιου του μονάρχη. Ο θρύλος έλεγε πως ο Αχιλλέας ήταν από τα παιδικά του χρόνια προορισμένος να γίνει πιο διάσημος από τον πατέρα του, και το ίδιο έπρεπε αναλογικά να ισχύει και για τον Αλέξανδρο.

Ο Πλούταρχος λέει πως ο Λυσίμαχος δεν είχε μεγάλα μέσα για να επιβληθεί στην αυλή, και σε λίγο η Ολυμπιάδα, όπως θα έπρεπε κανείς να το περιμένει, του επέβαλε ως ανώτερο έναν από τους δικούς της συγγενείς που τον έλεγαν Λεωνίδα, και που πήρε τη θέση του κηδεμόνα και θετού πατέρα του μικρού πρίγκιπα.

Ο Λεωνίδας δεν αντιπροσώπευε καθόλου τον τύπο του ανθρώπου που θα διάλεγε ο ίδιος ο Φίλιππος για τον κηδεμόνα του Αλεξάνδρου. Ήταν πολύ αυστηρός και προφανώς είχε κάποια επιρροή πάνω στην Ολυμπιάδα. Ο Λεωνίδας ήταν φανατικός οπαδός της άκαμπτης πειθαρχίας. Πίστευε πως η κούραση και οι στερήσεις αποτελούν το καλύτερο φάρμακο για τη θέρμη της νεανικής ηλικίας, κι αντιπαθούσε όλες τις μορφές της πολυτέλειας και της μαλθακότητας. «*Ναι, αυτός ο άνθρωπος -έλεγε αργότερα ο Αλέξανδρος- πήγαινε κι έψαχνε τις κασέλες, όπου είχαν τα ρούχα και τα σκεπάσματά μου, και κοιτούσε για να δει μήπως η μητέρα μου είχε δώσει τίποτα που να μην το χρειαζόμουν πραγματικά και που θα μπορούσε να με σπρώξει προς τη μαλθακότητα*».

Ο Λεωνίδας δεν άφηγε τον έφηβο ούτε και να τρώει τα καλά φαγητά που ετοιμάζαν οι μάγειρες του παλατιού για το βασιλικό τραπέζι, αλλά του είχε επιβάλλει την πιο απλή διαίτα, δίνοντάς του ίσα-ίσα τα απαραίτητα. Όταν μεγάλωσε ο Αλέξανδρος διηγούταν στους φίλους του, ότι ο Λεωνίδας τον είχε εφοδιάσει με τους δυο καλύτερους μάγειρες του κόσμου για να κάνουν το φαγητό του ορεκτικό. Έναν ολονύχτιο περίπατο σαν πρόγευμα κι ένα ελαφρύ πρόγευμα σαν γεύμα. Δίδαξε στον νεαρό πρίγκιπα την οικονομία και το μέτρο σε όλα, κι ο Πλούταρχος αναφέρει πως μια φορά που ο μι-

κρός Αλέξανδρος πετούσε ασυλλόγιστα μεγάλες ποσότητες λιβανωτού στη φωτιά της θυσίας, σε κάποια θρησκευτική γιορτή, ο Λεωνίδας τον μάλωσε αυστηρά και του είπε να μην είναι σπάταλος.

Αυτό το είδος της ανατροφής είχε ασφαλώς χρήσιμο αποτέλεσμα, γιατί έβαλε κάποιο χαλινό στη φυσική τάση της σπατάλης που είχε ο έφηβος, και διόρθωσε μια υπεροπτική αδιαφορία του για την αξία των πραγμάτων, χαρακτηριστικό που το είχε κι ο Φίλιππος. Στο ζήτημα αυτό της σπατάλης υπάρχουν ομοιότητες τόσο χτυπητές ανάμεσα στον χαρακτήρα του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου.

Ο Μέγας Αλέξανδρος ήταν δεινός φιλιαναγνώστης. Τις νύχτες, η «Ιλιάδα» μαζί με το μαχαίρι του βρισκόταν πάντα κάτω από το προσκέφαλό του.

Είναι αποκαλυπτικό το γεγονός ότι ο νεαρός Αλέξανδρος θεωρούσε πάντοτε τον εαυτό του σαν έναν νέο Αχιλλέα, τον ήρωα της οικογένειας της μητέρας του. Και ο πρόγονος του πατέρα του, ο Ηρακλής, είχε ταξιδέψει στην Ασία όπως και σε άλλα μέρη του κόσμου που κατά καιρούς ονειρευόταν ο Αλέξανδρος. Είχε επίσης πολεμήσει και για να επιτύχει τους περίφημους άθλους του είχε χρησιμοποιήσει, τόσο την εξυπνάδα του όσο και την ωμή βία.

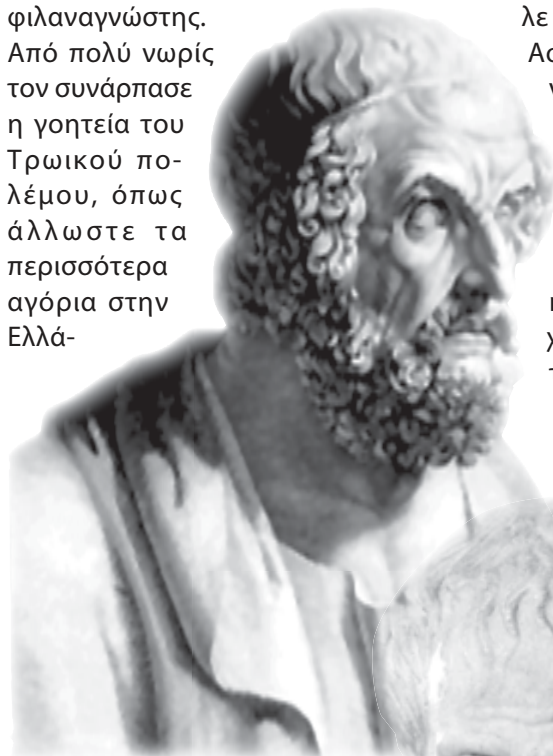
Καθώς μεγάλωνε ο Αλέξανδρος γινόταν, όπως και ο Φίλιππος, ένα άτομο με ασυνήθιστο προσωπικό μαγνητισμό. Φαινόταν σαν να ακτινοβολούσε. Οι αρχαίοι συγγραφείς μιλούν για το παράξενο φλογερό βλέμμα του, ή -όπως λέει ο Πλούταρχος- για το πώς το σώμα του

φαινόταν ν' αστράφτει. Προφανώς προσπαθούν να περιγράψουν κάτι το οποίο δυσκολεύονται να εκφράσουν.

Καθώς μεγάλωνε, γινόταν, προς αγαλλίαση του Φιλίππου, σοβαρός, ακαταπόνητος, με φλογερή επιμονή, προκειμένου να επιτύχει οποιοδήποτε δύσκολο έργο, και μάλιστα με τόσο περισσότερη επιμονή όσο πιο δύσκολο ήταν το έργο.

Ήταν επίσης δεινός φιλιαναγνώστης. Από πολύ νωρίς τον συνάρπασε η γοητεία του Τρωικού πολέμου, όπως άλλωστε τα περισσότερα αγόρια στην Ελλάδα-

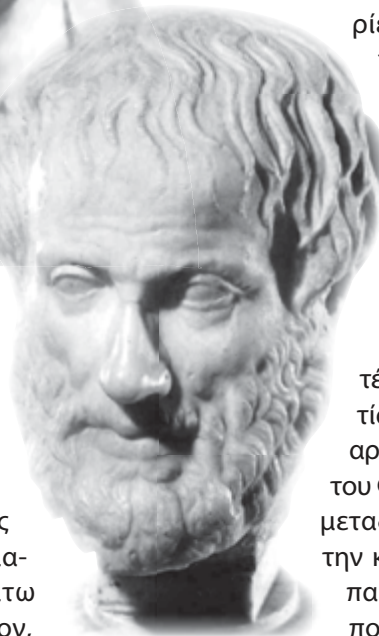
δα. Και ποτέ δεν βαρέθηκε να τον διαβάζει. Ως τον Ώξο και τον Ινδό, είχε μαζί του το προσωπικό του αντίγραφο της «Ιλιάδος», μέσα σε μια ωραία δουλεμένη περσική πυξίδα. Τις νύχτες, η «Ιλιάδα» μαζί με το μαχαίρι του βρισκόταν πάντα κάτω από το προσκέφαλό του. Επιπλέον,

όταν ήταν πια ώριμος την αποκαλούσε σοβαρά «εγχειρίδιο στρατιωτικής αγωγής» και επειδή ο Αγαμέμνων και ο Νέστωρ δεν είχαν να τον διδάξουν τίποτα στα ζητήματα της τακτικής είναι σαφές ότι η «Ιλιάδα» τον εφοδίαζε με το θάρρος και τη συναδελφικότητα και τη σημασία της προσωπικής ηγεσίας κατά τη μάχη. Όσο για άλλα βιβλία, υπάρχει ένας κατάλογος μερικών που του έστειλε ο Άρπαλος, όταν από τα βάθη της Ασίας του έγραψε ζητώντας του «κάτι να διαβάζει» μια ιστορία της εποχής, για τον βίο των Συρακουσών, τα Σικελικά, του Φιλίστου, που ήταν και ναύαρχος του Διονυσίου. Μια επιλογή από θεατρικά έργα (ήδη κλασικά) των τριών μεγάλων τραγικών της Αθήνας, και δυο τόμους σύγχρονης ποίησης, τους διθυράμβους του Τελέστη και του Φιλοξένη.

Η εμφάνιση του Αριστοτέλη

Τα τραγούδια, οι ιστορίες και τα αθλήματα ήταν πολύ καλά, αλλά ο Φίλιππος δεν σκόπευε να περιορίσει σ' αυτά την παιδεία του μέλλοντος βασιλέως.

Τη στρατιωτική τέχνη και τη διπλωματία θα τις σπούδαζε αργότερα στο πλευρό του Φιλίππου. Αλλά στο μεταξύ έπρεπε να έχει την καλύτερη εγκύκλιο παιδεία, όπως εκείνη που θα είχαν και οι

μέλλοντες ηγέτες της Αθήνας και της Θήβας. Έπρεπε, με δυο λόγια, να στηριχτεί στη φιλοσοφία και στη ρητορική. Δυο μαθήματα που τα ονόματά τους είχαν τότε πολύ ευρύτερο νόημα απ' ότι έχουν σήμερα. Η φιλοσοφία περιλάμβανε όλο το πενικίων γνώσε-σήμεναι πολύ περισσότερα από την απλή εκμάθηση των τεχνασμάτων της δημοκρατίας. Η λέξη «ρήτωρ» ουσιαστικά ήταν ταυτόσημη με τον «πολιτικό» και η ρητορική, όπως διδασκόταν από τους μεγαλύτερους σοφιστές της εποχής -από τον

Ισοκράτη π.χ.- περιλάμβανε την εφαρμογή των διδαγμάτων της ιστορίας. Ο Φίλιππος το εξετίμησε αυτό, πιθανόν περισσότερο από οποιονδήποτε προηγούμενο βασιλέα της Μακεδονίας, κατά την παραμονή του στη Θήβα, την εποχή που η πόλη εκείνη ήταν ηγετική δύναμη της Ελλάδας και η νεαρά δημοκρατία της κατευθυνόταν από τον νεαρό Πελοπίδα και τον φιλόσοφο στρατηγό Επαμεινώνδα. Στη Θήβα του Επαμεινώνδα επικρατούσε επίσης πολύ ιδεαλισμός. Ο Φίλιππος έλαβε εκεί την ελληνική παιδεία που επρόκειτο τώρα να μεταδώσει. Είχε ακουστά για κάποιον, που η φήμη του ως διδασκάλου αλλά και ως κατόχου εγκυκλοπαιδικών γνώσεων έδειχνε ότι ήταν ακριβώς ο άνθρωπος που τον χρειαζόταν. Είχε σπουδάσει με τον Πλάτωνα, στο υπαίθριο σχολείο στην Ακαδήμεια. Αλλά η διεύθυνση της σχολής μετά τον θάνατο του Πλάτωνα είχε περάσει στον ανιψιό του ιδρυτού της, στον Σπεύσιμο. Έτσι ο άνθρωπος που είχε διαλέξει ο Φίλιππος ήταν διαθέσιμος. Ο διδάσκαλος ήταν ουσιαστικά υπήκοος του Φιλίππου, γιατί τα Στάγिरα, η γενέθλιος πόλη του, ήταν μια από τις ελληνικές παραθαλάσσιες πόλεις που μόλις είχε καταλάβει ο Φίλιππος. Έγινε η πρόσκληση στον Σταγίριτη και εκείνος ήλθε. Το όνομά του ήταν Αριστοτέλης.

Ο Φίλιππος ίδρυσε τη βασιλική σχολή στην αγροτική κωμόπολη Μιέζα, όπου πιθανόν σπούδασαν και ο Ηφαιστίων, ο Πτολεμαίος, ο Άρπαλος και άλλοι από τους περίφημους «Εταίρους». Τετρακόσια χρόνια αργότερα, επιδεικνύονταν στους τουρίστες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας οι κήποι όπου περιδιάβαζαν ο Αριστοτέλης και ο Αλέξανδρος. Ο Αλέξανδρος συνδέθηκε στενά με τον Αριστοτέλη, αλ-

ληλογραφούσε μαζί του από την Ασία και συνήθιζε να λέει ότι τον αγαπούσε όσο και τον πατέρα του, αφού «εκείνος του είχε δώσει το ζειν, αλλά ο φιλόσοφος τον είχε διδάξει το ευ ζειν».

Η ηθική που έμαθε ο νεαρός Αλέξανδρος από τον Αριστοτέλη -ή πρωτύτερα- έθετε πολύ υψηλά τη φιλία. Η φιλία στο κάτω-κάτω, είναι φυσική σ' έναν άνδρα. Ο Αλέξανδρος διάβαζε για αυτήν όχι μόνο στα συγγράμματα του Αριστοτέλη αλλά και στον Όμηρο. Οπωσδήποτε διδάχτηκε τις αρετές των Ελλήνων, τη μεγαλοψυχία, τη γενναιότητα, τη λεβεντιά.

Αξίζει να σημειωθεί ένα γεγονός το οποίο το αναφέρουν όλοι σχεδόν οι ιστορικοί που ασχολήθηκαν με το έργο του Μ. Αλεξάνδρου:

Μετά τη νικηφόρα μάχη της Ισού ο Αλέξανδρος ασφαλώς ήταν εξαντλημένος από την τεράστια κούραση της ημέρας. Ταυτόχρονα όμως ήταν ο ήρωας γιατί είχε πολεμήσει με μεγάλη γενναιότητα και πολεμική τέχνη και είχε περάσει αφάνταστους κινδύνους, τόσο μεγάλους, ώστε είχε κανείς την εντύπωση πως γεννήθηκε άτρωτος. Το βράδυ, αφού έκανε το λουτρό του, δέχτηκε σε δείπνο τους φίλους του στη χλιδή της βασιλικής σκηνής. Στη μέση του γεύματος ακούστηκαν ξαφνικά φοβερά ουρλιαχτά και αξιολύπητες κραυγές που έρχονταν από τη σκηνή που βρισκόταν αιχμάλωτη η περσική βασιλική οικογένεια. Νομίζοντας πως ο μεγάλος βασιλιάς είχε πεθάνει, όλες οι γυναίκες τον έκλαιγαν με γοερές κραυγές. Ο Αλέξανδρος αναστατώθηκε τόσο από αυτές τις εκδηλώσεις λύπης, ώστε με δάκρυα στα μάτια έστειλε έναν από τους στρατηγούς του να τις πληροφορήσει πως ο Δαρείος ήταν ζωντανός και πως

Μετά τη νικηφόρα μάχη της Ισού, η μεγαλοπρέπεια του νου και του χαρακτήρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου διαφάνηκε και στη συμπεριφορά του προς την αιχμάλωτη βασιλική οικογένεια, καθώς υποχρέωσε τους Έλληνες να μεταχειρίζονται τα μέλη της ανάλογα με τη θέση τους στην ιεραρχία της περσικής αυλής.

δεν έπρεπε να ανησυχούν καθόλου για την προσωπική τους ασφάλεια.

Το πρωί επισκέφτηκε την οικογένεια του Δαρείου και αφήνοντας το επιτελείο του στην είσοδο της σκηνής, μπήκε μέσα με τον φίλο του Ηφαιστίωνα. Τους υποδέ-

χτηκε η βασιλομήτωρ Σισύγαμβις, αλλά καθώς οι δυο επισκέπτες ήταν ντυμένοι απaráλλαχτα και ο Ηφαιστίων ήταν ψηλότερος από τους δυο, θεώρησε για βασιλιά τον φίλο του Αλέξανδρου και χαιρέτησε πρώτα αυτόν. Ένας από τους ευνούχους

της έκανε νόημα και της εξήγησε χαμηλόφωνα το λάθος της κι αμέσως η δυστυχισμένη γυναίκα ντράπηκε και τα 'χασε, μα ο Αλέξανδρος βιάστηκε να την καθησυχάσει λέγοντάς της: «Δεν έκανες λάθος σεβαστή μου μητέρα γιατί και τούτος εδώ είναι Αλέξανδρος». Της δήλωσε μετά πως δεν ήθελε να βλάψει τον Δαρειό, αλλά τον πολεμούσε σαν γενναίο εχθρό, κι ήταν ευτυχής που του δινόταν η ευκαιρία να τιμήσει την οικογένεια του.

Μια συγκλονιστική μαρτυρία για την ηθική εκείνης της εποχής, για την εγκράτεια του, μας δίνει το γεγονός ότι οι αρχαίοι συγγραφείς μας μιλούν με έκπληξη και θαυμασμό που έδειξε ο Αλέξανδρος απέναντι στη γοητεία της βασίλισσας Στάτειρας, και των κοριτσιών της που όλες θα περίμεναν να περάσουν από τη σκηνή του τις επόμενες νύχτες. Ο Πλούταρχος μας διηγείται πως αφού κοίταξε τις άλλες αιχμάλωτες, που είχαν όλες εξαιρετικά ωραία σώματα και πρόσωπα, είπε χαμογελώντας πως οι Περσίδες αποτελούσαν βάσανο για τα μάτια και η κριτική του αυτή μας κάνει να πιστέψουμε πως η συμπεριφορά του οφειλόταν τόσο στην έλλειψη πειρασμού, όσο και στις ηθικές αρετές του.

Διαπιστώσεις της προσωπικότητας του Μ. Αλεξάνδρου

Είναι αλήθεια ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά γνώμων σχετικά με τον χαρακτήρα και το ταλέντο του Αλέξανδρου του Γ' της Μακεδονίας ή του Μεγάλου Αλεξάνδρου όπως επονομάζεται. Ένα είναι γεγονός, ότι ο αρχαίος κόσμος έμεινε με το στόμα ανοιχτό όταν ένας πρόωρος και απροσδόκητος θάνατος (13 Ιουνίου 323 π.Χ.) έθεσε τέρμα στη θυελλώδη σταδιοδρομία του.

Για τους Αιγύπτιους, ήταν όχι μόνο γιος του Άμμωνα μα και σαν Φαραώ, ένας επίγειος θεός. Για τους κατοίκους της Μεσοποταμίας σαν βασιλιάς της Βαβυλώνας ήταν παρόμοια θεός, σαν μεγάλος βασιλιάς, δεν ήταν για τους Πέρσες πραγματικός θεός, αλλά πάντως ο ιερότατος αντιπρόσωπος του ουρανού. Για τους Έλληνες δεν είχε τίποτα το υπερβολικό η ιδέα πως ένας άνθρωπος μπορούσε να ήταν θεός και ήταν όλοι πρόθυμοι να αναγνωρίσουν τον Αλέξανδρο σαν τέτοιο.

Η ίδια η Σύγκλητος της Ρώμης ακολουθώντας με ειλικρίνεια το λιγότερο ειλικρινές παράδειγμα των Αθηναίων τον αναγνώρισε δέκατο τρίτο Ολύμπιο θεό (Arthur Weigall, Μέγας Αλέξανδρος, Εκδόσεις Πέλλα, μετάφραση Σταύρου Καμπουρίδη, σελ. 15).

Στην εβραϊκή λαϊκή παράδοση ήταν ο απεσταλμένος του Ιεχωβά. Στο Ισλάμ ήταν ο ήρωας της Μωαμεθανικής πίστης. Σε μερικές Χριστιανικές εκκλησίες τον θεωρούσαν λησμονώντας την εποχή του, έναν από του αγίους του Χριστιανισμού.

Στους μεσαιωνικούς χρόνους ο Αλέξανδρος κυριάρχησε στα πνεύματα και στις τύχες των απλών ανθρώπων και ηγεμόνων και η μαγεία του μύθου, των άθλων και των έργων του, κυριάρχησε στη φαντασία τους, σε μια απίστευτη ποικιλία μορφών τέχνης και δημιουργίας. Τόση ήταν η επίδραση του μύθου στη λαϊκή φαντασία, που στις χώρες της Ανατολής προσαρμόστηκε στην τοπική ιστορία και στις τοπικές παραδόσεις. Στην Περσία αναγορεύθηκε ήρωας με το όνομα Σικαντάρ και τον φαντάστηκαν ως αδυσώπητο τιμωρό, που στάλθηκε στη γη από τον ίδιο τον

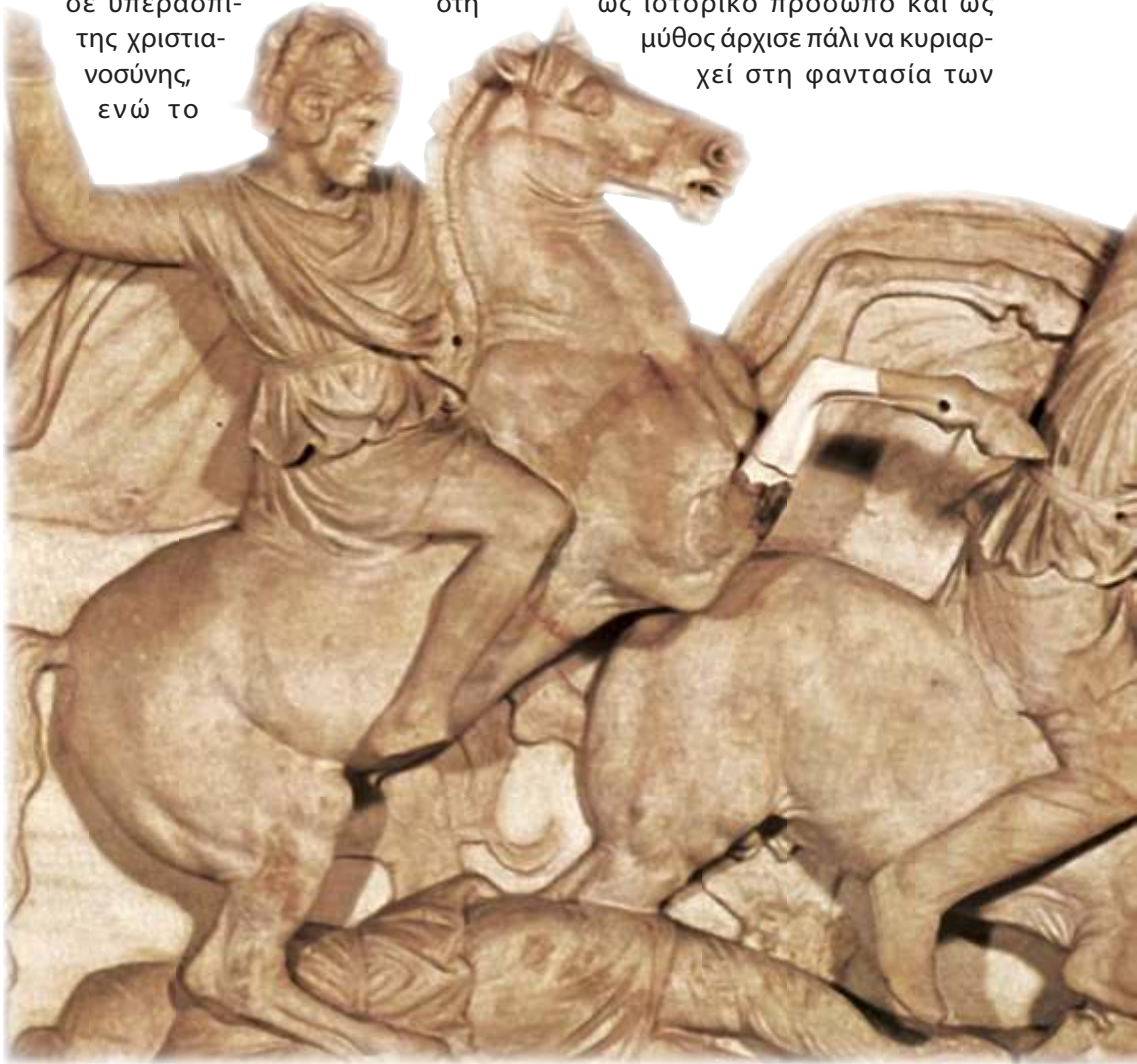
Θεό. Για τους Σέρβους του Μεσαίωνα υπήρξε ο ήρωας βασιλέας τους και για τους μουσουλμάνους ο πιστός προσκυνητής στη Μέκκα. Για τους Ινδούς και τους Αφγανούς ήταν ημίθεος, που τον παρουσίαζαν να κάθεται παραπλεύρως του Βούδα, να επισκέπτεται τους προφήτες και τους ιερούς τόπους της Ινδίας και να συζητά με τους Βραχμάνους γυμνοσοφιστές. Για άλλους υπήρξε Αιθίοπας ή Αιγύπτιος γιος του Διός Άμμωνος ή ακαταμάχητος πολεμιστής, που τον παρίσταναν να μάχεται δίπλα σε Κινέζους ήρωες.

Η μεσαιωνική φαντασία τον κατάταξε ανάμεσα στους μεγαλύτερους βασιλιάδες και ήρωες του αρχαίου κόσμου και οι χριστιανοί τον μεταμόρφωσαν σε υπερασπιστή της χριστιανισσύνης, ενώ το

μεσαιωνικό ελληνικό κράτος τον αναγόρευσε σε προστάτη του. Ατελείωτες είναι οι παραστάσεις των κατορθωμάτων του, που διασώθηκαν σε μεσαιωνικά μνημεία, έργα τέχνης και χειρόγραφα.

Ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται έτσι να έχει περάσει τις Ηράκλειες στήλες και τον απέραντο ωκεανό, να έχει συναντήσει τους αρχαίους Θεούς του Ολύμπου, να έχει αντιμετωπίσει με επιτυχία πρωτόγονες φυλές, μονόφθαλμους Κύκλωπες και ανθρωπομορφικά τέρατα. Ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται ότι εξερεύνησε και καθυπόταξε έτσι ολόκληρη τη γη και, αφού τελείωσε με αυτήν, εξερεύνησε τον ίδιον τον ουρανό και τα βάθη της θάλασσας!

Με την Αναγέννηση, ο Αλέξανδρος ως ιστορικό πρόσωπο και ως μύθος άρχισε πάλι να κυριαρχεί στη φαντασία των

ανθρώπων της Αναγέννησης και στα καλλιτεχνικά τους επιτεύγματα. Η ζωή και το έργο του απετέλεσε ανεξάντλητη πηγή για ζωγράφους, γλύπτες, ποιητές και άλλους καλλιτέχνες.

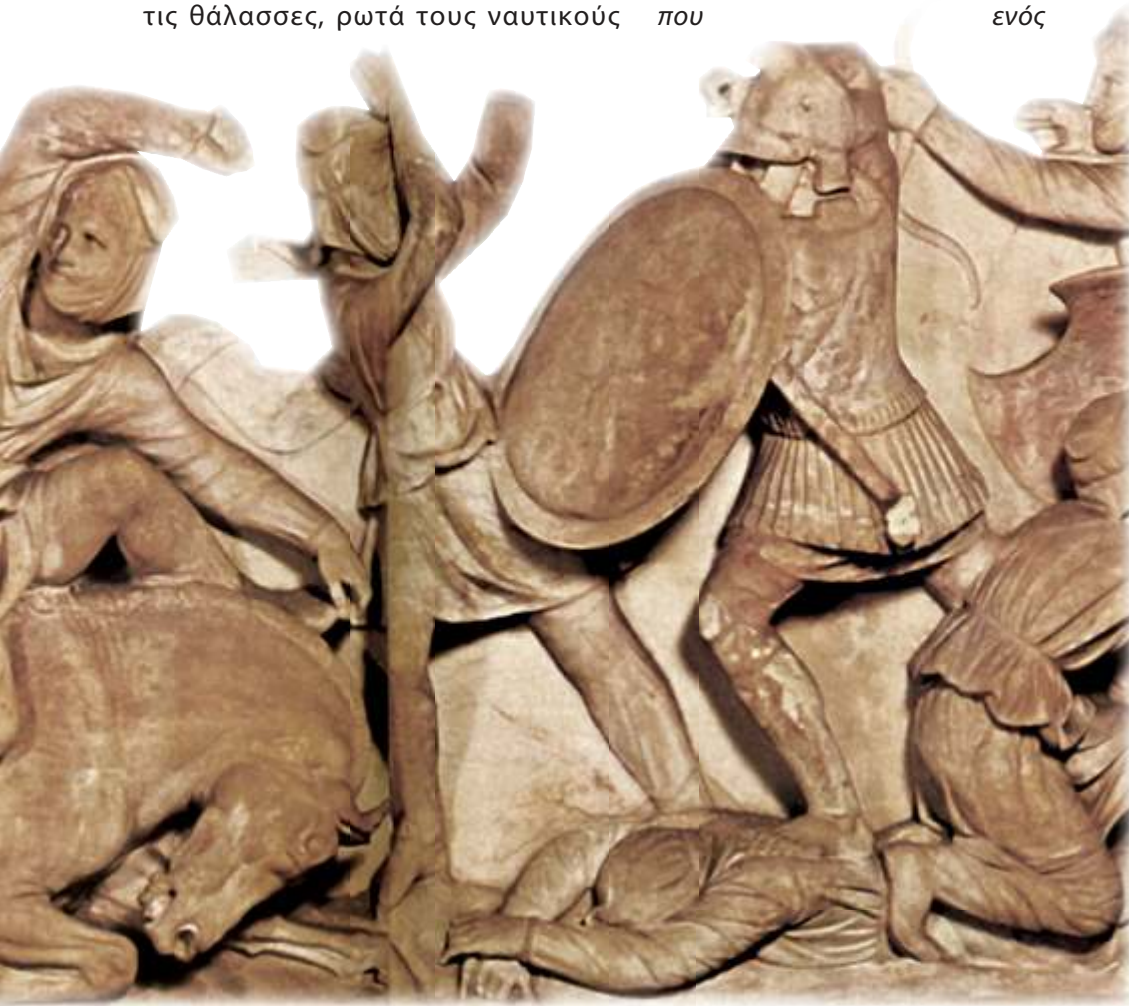
Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας στην Ελλάδα, τα κατορθώματα του Αλέξανδρου ενδυνάμωσαν και σφυρηλατούσαν το εθνικό φρόνημα και βοηθούσαν θεμελιακά στο να κρατηθεί άσβεστη η φλόγα της επιθυμίας και της πάλης για εθνική αποκατάσταση. Ο Εθνομάρτυρας Ρήγας Φεραίος τύπωσε τη μορφή του Αλέξανδρου και την κυκλοφόρησε το 1797, για να εξυπηρετήσει τους σκοπούς της Μυστικής Εταιρείας για την απελευθέρωση του Γένους.

Η αδελφή του Μεγαλέξανδρου μεταμορφώθηκε από τη λαϊκή φαντασία σε γοργόνα που διασχίζει ακατάπαυστα τις θάλασσες, ρωτά τους ναυτικούς

αν ο Αλέξανδρος ζει και ικανοποιείται μόνο με την απάντηση ότι ο Αλέξανδρος «ζει και βασιλεύει και τον κόσμο κυριεύει».

Μετά την απελευθέρωση, ο Αλέξανδρος συνέχισε φυσικά να είναι απανταχού παρών στη νεοελληνική πνευματική και πολιτιστική πραγματικότητα. Συνεχίζει και σήμερα να ασκεί μοναδική επίδραση στη νεοελληνική σκέψη, τέχνη και ζωή, όπως συμβαίνει και σε ολόκληρο τον κόσμο, όπου ο θαυμασμός και ο ενθουσιασμός για τον Μακεδόνα στρατηλάτη παραμένει πάντοτε επίκαιρος, μοναδικός και αμείωτος.

Να γιατί ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος εύστοχα θα αναφωνήσει: «...Όθεν ευλόγως δυνάμεθα ειπείν ότι ουδέποτε από καταβολής κόσμου ο θάνατος ανθρώπου

συγκίνησε την όλην ανθρωπότητα, όσον ο του Αλέξανδρου θάνατος... κατορθώθη να επικρατήσει καθ' άπασαν την Ανατολήν, η γλώσσα η ελληνική ως γλώσσα της κυβερνήσεως, του εμπορίου, ως όργανον ενί λόγω όλων των υφίστων και ευγενεστάτων σχέσεων... ώστε ότε μετά τρεις περίπου εκαντοτατηρίδας εκηρύχθη εν Ασία κατά πρώτον ο λόγος του Κυρίου, εύρε τους λαούς εκείνους προπαρασκευασμένους».

Ο Γάλλος ιστορικός και φιλόσοφος μέγας Μοντέσκιος ανακράζει στο περιώνυμο αυτού σύγγραμμα, «Περί πνεύματος των νόμων»: «Ίδου λοιπόν κατακτητής του οποίου τον θάνατο εθρήνησαν άπαντα τα υπ' αυτού υποταχθέντα έθνη ιδού σφετεριστής ον έκλαυσε και αυτός ο υπ' αυτού καθαιρεθείς βασιλειος οίκος! Τοιούτο το περι ουδενός άλλου των δορικτητόρων ανέφερε η ιστορία».

Χάρη στον Ελληνομακεδόνα Βασιλιά, απλώθηκε ο ελληνικός πολιτισμός και είναι έως σήμερα παρών, κυρίαρχος στις Πέντε της Γης Ηπείρους.

Συμπέρασμα

Ο Μέγας Αλέξανδρος αναδείχτηκε από τους κατακτητές ο μέγιστος, αλλά από τους κυβερνήτες ο μάλλον μεγαλεπήβολος και αγαπητός. Το κράτος το οποίο δημιούργησε απλωνόταν από την Ελληνική θάλασσα μέχρι των Ιμαλαΐων και από των αφρικανικών ερήμων μέχρι των στεπών της Αραλικής λίμνης. Τον τελευταίο χρόνο της ζωής του εξαναγκάστηκε να πει στους στρατιώτες του (όταν είχαν κάνει στάση θέλοντας να επιστρέψουν στην πατρίδα): «Είστε σατράπες, είστε στρατηγοί, είστε πλοίαρχοι! Δεν πήρα τίποτα για τον

εαυτό μου, και κανένας δεν μπορεί να δείξει ένα θησαυρό που μου ανήκει, εκτός από εκείνους που κατέχετε ή που φρουρώ για λογαριασμό σας... Αλλά υπάρχει άραγε έστω κι ένας από σας που να φαντάζεται πως έχει τραβήξει περισσότερα βάσανα για μένα απ' όσα τράβηξα εγώ γι' αυτόν;». Μπήκε στη σκηνή του. Όταν ξαναβγήκε προσπάθησε να μιλήσει, μα η συγκίνηση τον έπνιγε κι έβαλε τα κλάματα. Όταν ένας αξιωματικός είπε στον βασιλιά ότι εκείνο που τους στενοχωρεί είναι ότι έκανε μερικούς Πέρσες «συγγενείς» ο Αλέξανδρος τον έκοψε στη μέση και φώναξε: «Μα όλους χωρίς εξαίρεση σας θεωρώ συγγενείς μου κι έτσι θα σας λέω πάντα». Ο Αλέξανδρος λοιπόν πίστευε στη συναδέλφωση των Ελλήνων και των Περσών. Σ' αυτή την περίπτωση θα μπορούσαμε να συνδυάσουμε τους ομαδικούς γάμους των Σουσών.

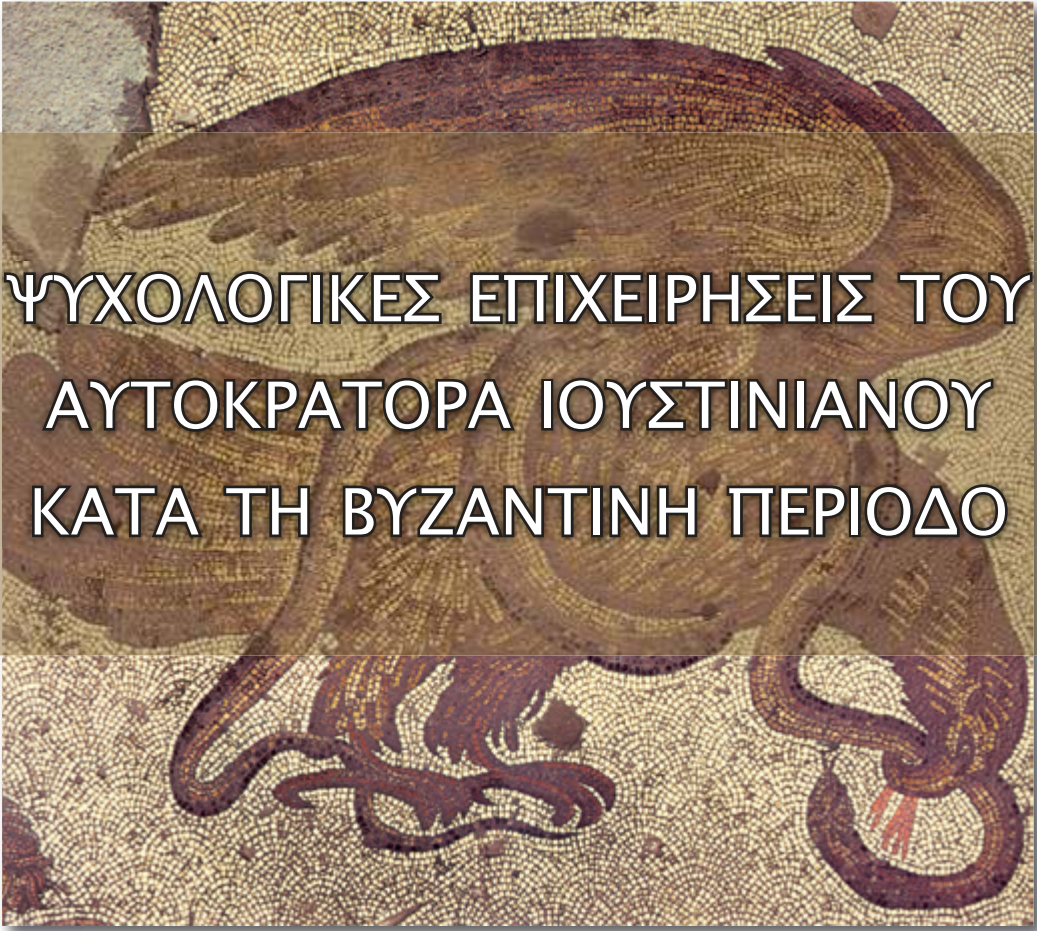

Ήταν μια τραγική μορφή της Ιστορίας. Είχε πρόωρο και απροσδόκητο θάνατο. Αλλά «εκ των επί της γης ανθρώπων» η ιστορία, αυτόν πρώτον ονόμασε Μέγα.

Γι' αυτό ο ιστορικός έχει δικαίωμα να γράψει τις απόψεις του -θα τον κρίνει η ιστορία- ο δε διπλωμάτης ή πολιτικός όταν κάνει δυσμενείς κρίσεις γύρω από την προσωπικότητά του, γελοιοποιεί και τον εαυτό του και τη χώρα του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Ο Μέγας Αλέξανδρος και η Ελληνιστική Αυτοκρατορία, Α.Ρ Μπερν, βιβλιοθήκη Ελλήνων και ξένων συγγραφέων, Τόμοι 81-82, Μετάφραση Αλεξάνδρου Κοτζιά, Εκδόσεις Γαλαξία, Αθήνα, 1963.
- ☞ Μέγας Αλέξανδρος, ARTHUR WEIGALL, Εκδόσεις ΠΕΛΛΑ, Μετάφραση: Σταύρου Καμπουρίδη, ΑΘΗΝΑ.
- ☞ Μακεδόνες Πολέμαρχοι Συμπολεμιστές του Αλεξάνδρου, Δημήτρης Ι. Τιμπουκίδης, Εκδόσεις Καλέντης, Αθήνα.
- ☞ Μέγας Αλέξανδρος και Ιούλιος Καίσαρ, Βιβλιοθήκη μεταφράσεων Αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, Αθήνα 1932.
- ☞ Η Πλαστογράφηση της Ιστορίας της Μακεδονίας, Νικολάου Κ. Μάρτη, Ευρωεκδοτική, Αθήνα.
- ☞ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος Δ', Εκδοτική Αθηνών.
- ☞ Μακεδονία, Μακεδονικός Αγώνας, Κ. Δούφλια.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ανχης (ΠΖ) Ελευθέριος Τσώνης

Αρκετοί δυτικοί, κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, κατηγορούσαν τους «Ελληνες» ως «δολίους τω πολεμώ», γιατί αντί να ακολουθούν τα δυτικά, βαρβαρικά τακτικά δόγματα της άτακτης και «λεβέντικης» επίθεσης κατά των αντιπάλων, χρησιμοποιούσαν τον ελιγμό ή και τον δόλο για να εξουδετερώσουν τον αντίπαλο. Με σημερινά λόγια θα λέγαμε ότι οι Ψυχολογικές Επιχειρήσεις ήταν ένα από τα ισχυρότερα όπλα που διέθεταν και διεξήγαγαν κατά τους πολέμους οι Βυζαντινοί.

Το έτος 527 ανέβηκε στον θρόνο του Βυζαντίου ο Ιουστινιανός Α', ο οποίος διαδέχθηκε τον θείο του Ιουστίνου Α' (518-527). Ο Ιουστινιανός γεννήθηκε το 482, και θεωρείτο ότι ήταν θρακικής καταγωγής, αν και το πιθανότερο είναι ότι καταγόταν από την περιφέρεια της Δαρδανίας (μεταξύ Σκοπίων και Ναϊσσού) και ήταν Ιλλυριός.

Ο Ιουστινιανός υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους αυτοκράτορες του Βυζαντίου, ήταν δραστήριος, ασκητικός, εργατικότατος, είχε την ικανότητα

να επιλέγει τους κατάλληλους συνεργάτες και ήταν επιπλέον μεγαλόπνοος και μεγαλεπήβολος πολιτικός.

Τρία ήταν τα συνθετικά στοιχεία που αποτελούσαν τον Βυζαντινό στρατό την εποχή εκείνη:

➔ Τα τακτικά συντάγματα που οι άνδρες τους στρατολογούνταν από ντόπιο πληθυσμό, τα οποία διοικούσαν οι αρχηγοί του στρατού.

➔ Οι ένδεκα «σχολαί», τα σώματα της Αυτοκρατορικής φρουράς.

➔ Οι «φοιδεράτοι», στρατολογημένοι από τους βαρβάρους που πλανιόνταν σε όλα τα σύνορα της Αυτοκρατορίας, οι οποίοι πουλούσαν τις υπηρεσίες τους στον καθένα που θα προσφερόταν να τις αγοράσει. Έτσι κάτω από την Αυτοκρατορική σημαία υπηρετούσε ένα μωσαϊκό από φυλές και εθνότητες όπως, Ούννοι, Γέπιδες, Ερούλοι, Βάνδαλοι, Γότθοι, Λομβαρδοί, Σλάβοι, Πέρσες, Αρμένιοι, Γεωργιανοί και άλλοι.

Μέσα από τη μελέτη αυτή, θα επι-

χειρηθεί να τονιστεί η σημασία και η συμβολή των ΨΕ στην προσπάθεια του Ιουστινιανού να ανασυγκροτήσει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΨΕ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Στρατηγικές ΨΕ

Στρατηγικές ΨΕ είναι ενέργειες με τις οποίες επιδιώκεται η επιτυχία μακροχρόνιων και κυρίως πολιτικών ΑΝΣΚ, οι οποίες διεξάγονται σε περίοδο ειρήνης και εντάσεως των σχέσεων δύο χωρών ή σε καιρό πολέμου και έχουν σκοπό να υπονομεύσουν τη θέληση του αντιπάλου για πόλεμο ή να περιορίσουν τις δυνατότητές του για διεξαγωγή πολέμου.

Ο Ιουστινιανός εφαρμόζει, συνεχώς σε όλη την περίοδο της εξουσίας του, στρατηγικές ΨΕ για την επιτυχία των πολιτικών του στόχων, όπως η αποκατάσταση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας,

η ειρήνη με τους γειτονικούς λαούς. Τα παραπάνω τα πετυχαίνει:

➔ Με την εξαγορά των ηγετών γειτονικών Βαρβαρικών φυλών, ώστε να μην κάνουν επιδρομές στις παραμεθόριες περιοχές ή με την πρόκληση εμφύλιων πολέμων μεταξύ των φυλών ή των διαδόχων της ίδιας φυλής.

➔ Με τη φιλοξενία βασιλέων ή διαδόχων των γειτονικών βαρβαρικών φυλών στην Κωνσταντινούπολη, με αποτέλεσμα αυτοί να εντυπωσιάζονται μπροστά στην ομορφιά, τον πλούτο, τα επιβλητικά κτήρια της πόλης. Έτσι, επιστρέφοντας στις χώρες τους ήταν οι καλύτεροι σύμμαχοι του Βυζαντίου. Βέβαια, πολλές φορές, βαφτίζονταν χριστιανοί και τους προσφέρονταν πολλά και εντυπωσιακά δώρα.

➔ Με τους γάμους μεταξύ μελών της οικογένειας του αυτοκράτορα ή διαδόχων με μέλη βασιλικών οικογενειών των βαρβαρικών φυλών.

➔ Με την αποστολή Ιεραποστόλων στις περιοχές των γειτονικών βαρβαρικών φυλών ώστε μαζί με τον προσηλυτισμό στον χριστιανισμό, πετύχαιναν και την αλλαγή στάσης και τη φιλική συνεργασία με την αυτοκρατορία.

➔ Με τη δημιουργία μεγάλου αριθμού οχυρών κατά μήκος των συνόρων αλλά και στο εσωτερικό, μέσω των οποίων πέτυχε την αποτροπή των επιδρομών προς την αυτοκρατορία. Επίσης, πέτυχε και την προστασία του άμαχου πληθυσμού και της υπάρχουσας μικρής φρουράς από αιφνιδιαστικές επιδρομές των βαρβάρων, μέχρι να επέμβει ο όγκος του αυτοκρατορικού στρατού ο οποίος είτε ήταν συγκεντρωμένος σε κάποια κεντρική στρατηγική θέση, ή ως συνήθως διεξή-

γαγε πολεμικές επιχειρήσεις σε άλλη περιοχή των συνόρων.

➔ Με το να διεξάγει καλά προετοιμασμένες νικηφόρες πολεμικές εκστρατείες, εναντίον ενοχλητικών κρατών ή φυλών.

➔ Με την υπογραφή συνθήκης ειρήνης, όπως με την Περσία τη λεγόμενη «αιώνια Ειρήνη», πετυχαίνοντας με μεγάλο οικονομικό κόστος, να έχει ειρήνη στα ανατολικά του σύνορα. Η ειρήνη βοηθούσε στην ευημερία του πληθυσμού, την οικονομική ανάπτυξη της Ανατολής και την είσπραξη πολύτιμων φόρων για την πραγματοποίηση των φιλόδοξων σχεδίων του, για την αποκατάσταση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και των επιβλητικών κτισμάτων.

Τακτικές ΨΕ (Πεδίου Μάχης)

Είναι ενέργειες οι οποίες αποσκοπούν στην άσκηση ψυχολογικής πίεσης στις Ένοπλες Δυνάμεις του εχθρού, ή στον ευμενή επηρεασμό της στάσης και συμπεριφοράς του υπό τον έλεγχο του εχθρού πληθυσμού, με σκοπό την υποστήριξη των φίλιων επιχειρήσεων στις περιοχές μέσα στις οποίες έχουν σχεδιαστεί να διεξαχθούν ή διεξάγονται.

Οι ΨΕ Πεδίου Μάχης που διεξάγονταν, πραγματοποιούνταν:

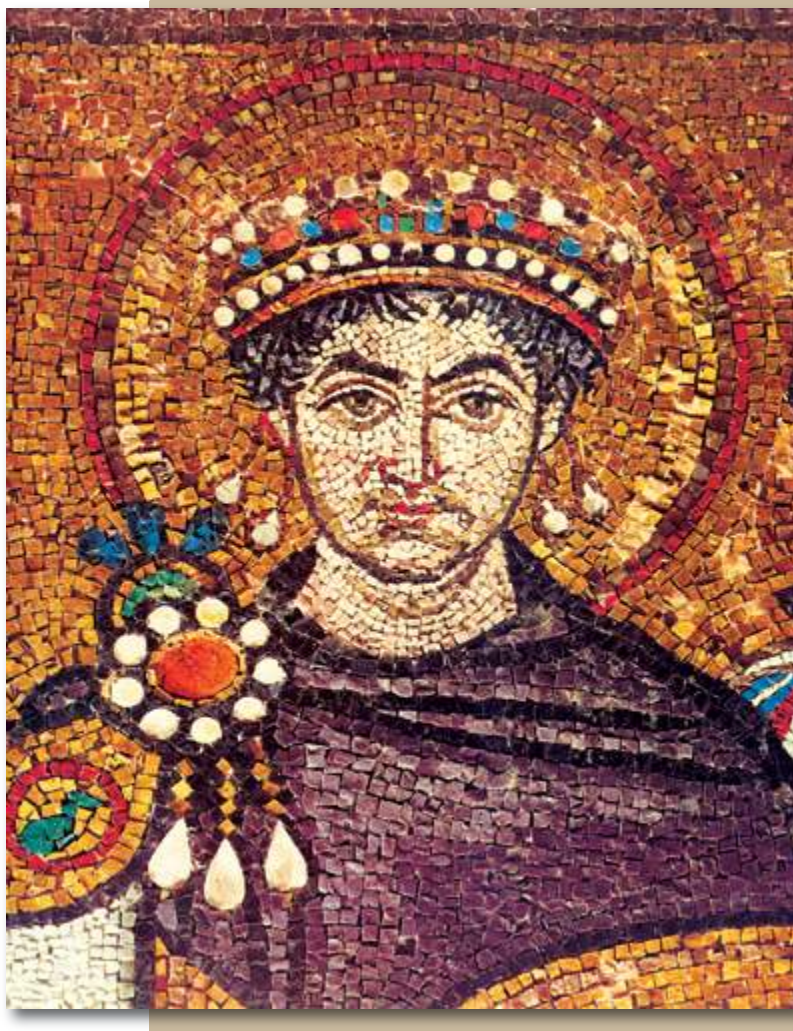
➔ Με μονομαχίες πριν την έναρξη της κανονικής σύγκρουσης, ανάλογα με την έκβασή των οποίων εξυψωνόταν ή μειωνόταν το ηθικό τους. Κατά τη μάχη του Δάρα ο χρονογράφος Προκόπιος αναφέρει ότι, ενώ οι δύο στρατοί σέκονταν αντιμέτωποι, εμφανίστηκε ένας νεαρός Πέρσης πολεμιστής, ο οποίος προκάλεσε σε μονομαχία όποιον από τους Βυζαντινούς είχε το θάρρος να τον

αντιμετωπίσει. Μπροστά του πετάχτηκε ο Ανδρέας, ένας υπηρέτης. Αφού εξοπλίστηκε, ίππευσε και επιτέθηκε κατά του Πέρση. Οι δύο ιππείς συνεπλάκησαν, ο Ανδρέας όμως κατάφερε με ένα επιδέξιο κτύπημα να τον σκοτώσει. Αμέσως τότε εμφανίστηκε άλλος Πέρσης ιππέας, ο οποίος προκάλεσε και πάλι τους Βυζαντινούς. Εναντίον και αυτού κινήθηκε πάλι ο Ανδρέας. Οι δύο ιππείς εφόρμησαν ο ένας κατά του άλλου με τις λόγχες και ο Ανδρέας τον σκότωσε και αυτόν. Ύστερα από τα γεγονότα αυτά οι Πέρσες με πεσμένο το ηθικό αποσύρθηκαν στο στρατόπεδό τους. Παρόμοια γεγονότα αναφέρονται και με τους πολέμους με τους Γότθους.

➔ Με τον Αγιασμό των στρατευμάτων από τους ιερείς και την τέλεση Θείας Λειτουργίας πριν τη μάχη για την εξύψωση του ηθικού του στρατεύματος.

➔ Με την ιαχή «Κύριε Ελέησον», με την οποία ο Βυζαντινός στρατός ξεχυνόταν στον αντίπαλο, αντλώντας δύναμη και κουράγιο από την πίστη του.

➔ Με την ομιλία και την παρουσία του στρατηγού Διοικητή τους στη μάχη, που όσο τον βλέπανε να συμμετέχει στη μάχη και να ζει αγωνιζόντουσαν με πείσμα και ορμή, αν όμως σκοτωνόταν ή εγκατέλειπε το πεδίο της μάχης, το ηθικό έπεφτε, τους κυριαρχούσε ο πα-

νικός και τρέπονταν σε φυγή. Ακόμη, η φήμη ενός άξιου στρατηγού που οδηγούσε τα στρατεύματα για μάχη προξενούσε πτώση του ηθικού του αντιπάλου, ο οποίος ή απέφευγε τη μάχη, ή όταν δεν μπορούσε χάριζε νικηφόρες μάχες με μικρότερες δυνάμεις, όπως έγινε αρκετές φορές με τον Βελισάριο και τον Ναρσή.

ΨΕ Σταθεροποιήσεως

Είναι ενέργειες, που έχουν σκοπό να υποβοηθήσουν στην επιβολή ή στη δια-

τήρηση της τάξης και της ασφάλειας στη Ζώνη Μάχης και στις περιοχές μετόπισθεν των φίλιων δυνάμεων, να κερδίσουν την υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού σε ένα έδαφος που κατέχεται από τις φίλιες δυνάμεις, ώστε να προωθηθούν οι πολιτικοί και στρατιωτικοί αντικειμενικοί σκοποί.

Μετά την κατάκτηση ή απελευθέρωση της Βόρειας Αφρικής και της Ιταλίας διεξήχθησαν ΨΕ σταθεροποιήσεως όπως

τους της Ρώμης τα παλιά τους προνόμια. Επιπλέον, κατασκεύασε μεγάλο αριθμό εκκλησιών, υδραγωγείων, οχυρών.

➔ Αξιοσημείωτη είναι η ζωγραφική κυρίως στους ναούς όπου απεικονίζονται οι μάρτυρες της χριστιανικής πίστης ως σύμβολα προς μίμηση για τον τρόπο ζωής (καρτερικότητας, υπομονής, της νέας χριστιανικής ηθικής). Επίσης, απεικονίζονται στους ναούς ο Ιουστινιανός,

παρακάτω:

➔ Έγινε με αυτοκρατορικά διατάγματα προσπάθεια αποκατάστασης του παλιού καθεστώτος με προσηλυτισμό στον καθολικισμό και τη σκληρή τιμωρία των αιρετικών, την αποκατάσταση της περιουσίας των μεγάλων γαιοκτημόνων, του κλήρου-εκκλησίας και του δημοσίου.

➔ Πολλοί στρατιώτες του Βελισάριου στην Αφρική παντρεύτηκαν χήρες γυναίκες των Βανδάλων, κληρονομώντας έτσι τις μεγάλες περιουσίες των νεκρών συζύγων.

➔ Ακόμη, ο Ιουστινιανός απάλλαξε με νόμο πολλές περιοχές από τη φορολογία λόγω των μεγάλων καταστροφών που υπέστησαν από τις επιδρομές ή την κατοχή από τους Βαρβάρους.

➔ Έχτισε λαμπρά κτήρια στη Ραβέννα, ανοικοδόμησε το Μιλάνο, που καταστρέψανε οι Γότθοι και υποσχέθηκε στους κατοί-

η Θεοδώρα και η ακολουθία τους και έτσι δίνεται η δυνατότητα στον λαό των απομακρυσμένων περιοχών να τους γνωρίσουν και να θαυμάσουν τη μεγαλοπρέπειά τους.

➔ Τέλος, συγγράφηκαν ποιήματα, τα οποία απαγγέλλονταν σε γιορτές που οργανώνονταν σε μεγάλες πόλεις, εξυμνώντας τους απελευθερωτικούς πολέμους του Βυζαντινού στρατού.

Ενημέρωση

Είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων που αφορούν στην ορθή πληροφόρηση του στρατεύματος και του κοινού και στην καλλιέργεια κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης για εξύψωση του εθνικού φρονήματος.

Για την εξύψωση του ηθικού του λαού, την κοινωνική ηρεμία και την υπακοή, ο Ιουστινιανός έθεσε σε εφαρμογή πολλά μέτρα πιστεύοντας ότι είχε Θεϊκή υποχρέωση απέναντι στον λαό του, ο οποίος είχε να αντιμετωπίσει τις επιδρομές των Βαρβάρων, τη μεγάλη φορολογία, τις θρησκευτικές αιρέσεις, τις αρρώστιες, τους καταστρεπτικούς σεισμούς και τη φτώχεια. Μερικά από τα μέτρα αυτά είναι τα παρακάτω:

➔ Με τη νέα νομική πολιτική του, κατέγραψε όλους τους νόμους που ήταν σε ισχύ, έγραψε τους νέους νόμους στην Ελληνική γλώσσα, την οποία μιλούσε το μεγαλύτερο μέρος του λαού, και αναβάθμισε την εκπαίδευση των δικαστών, ώστε να απονέμουν καλύτερη δικαιοσύνη.

➔ Έκανε παραινήσεις προς τους κρατικούς υπαλλήλους, ώστε να συμπεριφέρονται στον λαό σαν να είναι παιδιά τους.

➔ Διενέργησε τη διανομή ψωμιού στους άπορους, αποφεύγοντας έτσι τις εξεγέρσεις και την εγκληματικότητα.

➔ Ήρθε σε προσωπική επαφή με

τον λαό ώστε να τον καθησυχάζει μετά από εξεγέρσεις, ή να τον ενημερώνει για σοβαρά θέματα που τον αφορούσαν.

➔ Ήρθε σε συνεχείς προσωπικές επαφές με τον θρησκευτικό κλήρο για την επίλυση των διαφορών μεταξύ ορθοδόξων, καθολικών, μονοφυσιτών, νεστοριανών και άλλων μικρότερων χριστιανικών αιρέσεων, καθώς και για την εξαφάνιση της ειδωλολατρίας που δίχαζε τους λαούς της αυτοκρατορίας.

➔ Υποστήριξε το κόμμα των Βένετων, πετυχαίνοντας έτσι τον διχασμό των πολιτικών κομμάτων, ώστε να μη συνεργάζονται μεταξύ τους για την επίλυση των προβλημάτων τους με βίαιο τρόπο, όπως έγινε κατά τη «στάση του Νίκα».

➔ Κατασκεύασε κτίσματα τόσο σε αριθμό όσο και σε μέγεθος.

➔ Υποστήριξε το εμπόριο, κρατώντας ανοικτούς τους δρόμους με την Ανατολή, και προχώρησε στην αναζήτηση νέων δρόμων, ώστε να μην εξαρτάται κυρίως από τις καλές σχέσεις της αυτοκρατορίας με το Περσικό κράτος.

➔ Υποστήριξε τα θεάματα στον Ιππόδρομο, τις γιορτές, την πραγματοποίηση του θριάμβου από τον Βελισάριο για τις πολεμικές του επιτυχίες στη Δύση, το λαϊκό θέατρο, την παντομίμα, στον βαθμό βεβαία που το επέτρεπε ο κλήρος και κυρίως οι φανατικοί καλόγεροι.

➔ Άσκησε επιβολή βίας (μέθοδος προπαγάνδας), όπως έγινε με την καταστολή της «στάσης του Νίκα».

➔ Υποστήριξε το πανεπιστήμιο της Κωνσταντινουπόλεως και τις Σχολές των μεγάλων πόλεων που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της αυτοκρατορίας, ώστε οι επιστήμονες να ενεργούν και να λειτουργούν σύμφωνα με το πνεύμα της.

➔ Υποστήριξε την εγγραφή αρκετών

βιβλίων για τις στρατιωτικές επιτυχίες, τον τρόπο διοίκησης της αυτοκρατορίας και τα μεγάλα κτίσματα, που στο σύνολό τους εξυψώνουν τον αυτοκράτορα με τη σύζυγο του.

➔ Υποστήριξε τη νέα χριστιανική θρησκεία του κλήρου, του μοναχισμού, της εξουσίας των επισκόπων στην επαρχία που αντικατέστησαν τους κρατικούς υπαλλήλους, οι οποίοι στα μάτια του Ιουστινιανού ήταν διεφθαρμένοι. Ακόμη, ο κλήρος με τη φιλανθρωπία που ασκούσε έλυne πολλά από τα καθημερινά προβλήματα του λαού. Μεγάλο ρόλο διαδραμάτισαν και οι εκκλησιαστικοί ύμνοι, όπου οι θρησκευτικές τελετές των ειδωλολατρών αντικαταστάθηκαν με τη Θεία λειτουργία που γνωρίζουμε σήμερα.

Ψυχολογικές Δραστηριότητες για τη Διατήρηση της Ειρήνης

Είναι ψυχολογικές δραστηριότητες που διεξάγονται σαν ένα πλήρες τμήμα επιχειρήσεων διατήρησης της ειρήνης, σχεδιασμένες να δημιουργούν μια ατμόσφαιρα βοήθειας και μια θέληση συνεργασίας μεταξύ των συγκρουόμενων πλευρών και του άμαχου πληθυσμού στην περιοχή των επιχειρήσεων, έτσι ώστε να αποτρέψει τη βία και να βοηθήσει στην πραγματοποίηση των στόχων της αποστολής.

Ψυχολογικές δραστηριότητες για τη διατήρηση της ειρήνης (με την ορολογία του ισχύοντος Δόγματος ΨΕ) δεν συναντάμε στα χρόνια του Ιουστινιανού, γιατί η αυτοκρατορία είχε περισσότερο συμφέρον από τις εμφύλιες συγκρούσεις των γειτονικών λαών, ώστε να ασθενούν και να μην έχουν τη δυνατότητα να την πλήξουν.

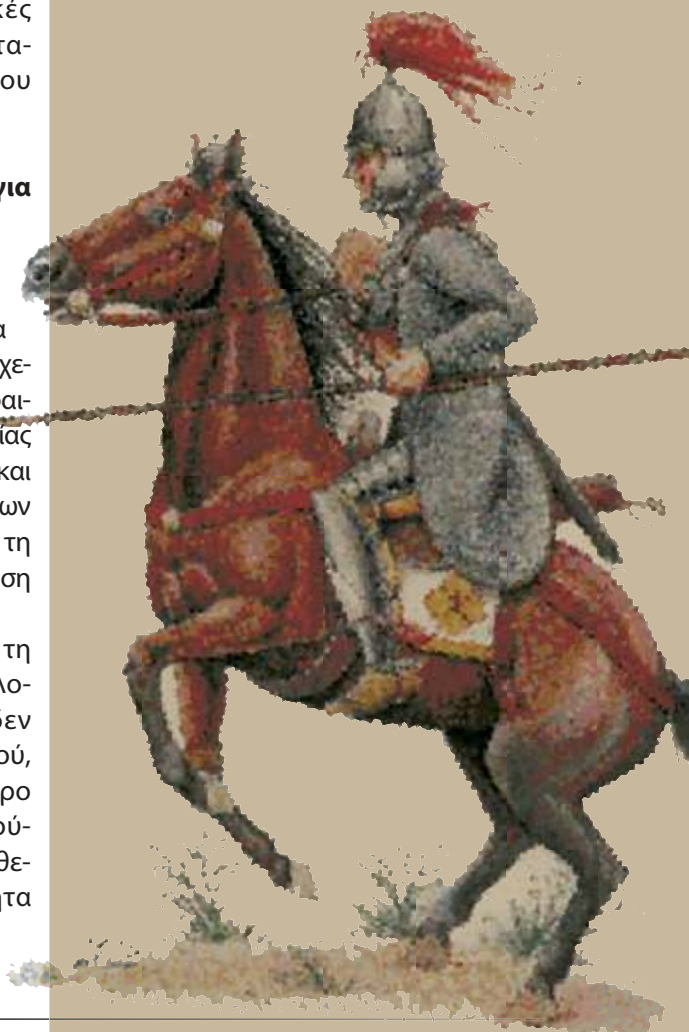
ΜΕΣΑ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Προφορικός Λόγος

✓ Κραυγές

Οι κραυγές συνεχίζουν να κυριαρχούν ως μέσο ψυχολογικού επηρεασμού του αντιπάλου, όπως παρακάτω:

➔ Η φωνή του πλήθους στον Ιππόδρομο μεταβλήθηκε σε ένα είδος κοινής γνώμης, ή σε «κραυγή του έθνους» στο μόνο μέρος όπου μπορούσε να εκφρα-

στεί ελεύθερα και μερικές φορές επέβαλε τη θέλησή του στην κυβέρνηση.

➔ Κατά την εξέγερση του πλήθους το 532 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη κατά του Ιουστινιανού, τη γνωστή ως «στάση του Νίκα», ακουγόταν το σύνθημα «Νίκα».

➔ Πριν τη μάχη, οι ιερείς τελούσαν δοξολογία και αγίαζαν τις σημαίες των ταγμάτων και οι άνδρες εφορμούσαν στη μάχη με την ιαχή «Κύριε Ελέησον».

Προσωπικές Επαφές

Οι προσωπικές επαφές τόσο του Ιουστινιανού όσο και των διπλωματών της αυτοκρατορίας, βοήθησαν αρκετές φορές τον επηρεασμό του αντιπάλου ή του ίδιου του λαού, όπως παρακάτω:

➔ Ο Ιουστινιανός μιλούσε στον λαό στον Ιππόδρομο για τις θριαμβευτικές επιτυχίες του στρατού, λέγοντας τα εξής: *«Ο πολυεύσπλαχνος Θεός μας έδωσε όχι μόνο την Αφρική και τις επαρχίες της, αλλά μας επέστρεψε και τα Αυτοκρατορικά εμβλήματα που είχαν πάρει οι Βάνδαλοι όταν κατέλαβαν τη Ρώμη».*

➔ Κατά τη «στάση του Νίκα» ο Ιουστινιανός παρουσιάστηκε στον Ιππόδρομο μπροστά στον εξεγερμένο λαό κρατώντας στα χέρια του το Ευαγγέλιο και ορκίστηκε να δώσει γενική αμνηστία, δηλώνοντας ότι ο μόνος υπαίτιος ήταν αυτός. Ο λαός όμως δεν τον πίστεψε και άρχισε να τον βρίζει «ψεύτη, γάιδαρε, δίνεις ψεύτικο όρκο» και αυτός εγκατέλειψε την προσπάθεια για να σωθεί.

➔ Υπήρξαν προσωπικές επαφές με τους ηγέτες των αιρέσεων, με τους βασιλείς ή διαδόχους βαρβαρικών λαών και ξένων διπλωματικών αποστολών που επισκέπτονταν την Κωνσταντινούπολη.

Ψιθύρος

Δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία σχετικά με τη χρησιμοποίηση του ψιθύρου στον επηρεασμό των αντιπάλων ή του λαού, αλλά το σίγουρο είναι ότι ήταν γνωστός ως εξής:

➔ Η εργατικότητα του Ιουστινιανού, η αντοχή του και το πάθος του στη δουλεία έκαναν τόσο βαθιά εντύπωση στον λαό, ώστε οι εχθροί του, διέδιδαν με τρόπο ότι δεν ήταν άνθρωπος, αλλά δαίμονας, που δεν αισθανόταν καμία ανάγκη να ξεκουραστεί.

➔ Ψιθύροι κυκλοφόρησαν αρκετές φορές σε βάρος του Βελισάριου μετά τις επιτυχίες και στην Αφρική αλλά και την Ιταλία, πιθανώς από αντίζηλους του στην Κωνσταντινούπολη, παρουσιάζοντάς τον έτοιμο να δεχτεί να γίνει βασιλιάς στις περιοχές όπου είχε απελευθερώσει. Αποτέλεσμα των παραπάνω ψιθύρων ήταν να αντικατασταθεί από άλλον στην ηγεσία του στρατού και να κληθεί εσπευσμένα στη πρωτεύουσα για να επιβεβαιώσει την πίστη του στον αυτοκράτορα.

➔ Το 541 ο Χοσρόης επιτέθηκε στη χώρα των Λάζων και κατέλαβε ορισμένα Βυζαντινά κάστρα. Την επόμενη χρονιά κινήθηκε εναντίον του ο Βελισάριος. Ο Χοσρόης στη φήμη του Βελισάριου εγκατέλειψε την περιοχή χωρίς να δώσει μάχη.

Αγόρευση

Η αγόρευση χρησιμοποιήθηκε υπό μορφή των κηρυγμάτων από τους επισκόπους, ιερείς, μοναχούς και ιεραποστόλους για τη διάδοση της χριστιανικής πίστης.

Γραπτός Λόγος

✓ Επιστολή

Οι επιστολές χρησιμοποιήθηκαν από τον Ιουστινιανό για να δίνει οδη-

γίες προς τους Διοικητές των επαρχιών και τις διπλωματικές αποστολές, εντολές προς τους στρατηγούς στις περιοχές των επιχειρήσεων και συμβουλές προς τους επισκόπους για τον χειρισμό εκκλησιαστικών θεμάτων.

✓ Βιβλίο

Μεγάλος αριθμός βιβλίων μας έχουν διασωθεί από την εποχή αυτή. Τα περισσότερα εξυμνούν τον αυτοκράτορα και τα έργα του. Τα σπουδαιότερα είναι των παρακάτω συγγραφέων:

➤ Ο Προκόπιος ο οποίος ήταν σύμβουλος και γραμματέας του στρατηγού Βελισάριου έγραψε:

➤ Το «Ιστορικόν εν βιβλίοις οκτώ» που περιγράφει τους πολέμους του Ιουστινιανού με τους Πέρσες, τους Βανδάλους και τους Γότθους και άλλες εκδηλώσεις της κρατικής ζωής, όπου γράφει για το Αυτοκρατορικό ζεύγος επαινετικά λόγια.

➤ Το «Περί Κτισμάτων Πραγματεία» είναι ένας Πανηγυρικός του Αυτοκράτορα, πιθανώς να το έγραψε με εντολή του. Στο βιβλίο αυτό περιγράφει τα πολλά κτήρια (οικοδομικό πρόγραμμα) που ανήγειρε σε όλη την Αυτοκρατορία ο Ιουστινιανός με εγκωμιαστικό τρόπο (δείχνοντας την ξεχωριστή σχέση την οποία είχε ο Ιουστινιανός με τον Θεό).

➤ Τα «Ανέκδοτα» ή «Απόκρυφη Ιστορία» είναι ένα βιβλίο το οποίο διαφέρει πολύ από τα άλλα δύο διότι κατηγορεί

το Αυτοκρατορικό ζεύγος και το περιβάλλον του παλατιού για το δεσποτικό τρόπο διοίκησης, γραμμένο στα Ελληνικά με κουτσομπολίστικο τρόπο.

➤ Ο Ιωάννης του Λύδιου, ο οποίος ήταν υπάλληλος στο Επαρχείο της Κωνσταντινούπολης, έγραψε την πραγματεία «Διοίκηση του Ρωμαϊκού Κράτους».

➤ Ο Ιωάννης από την Έφεσο, επίσκοπος της Εφέσου, έγραψε το «Βίοι Αγίων της Ανατολής» και «Εκκλησιαστική Ιστορία» στη Συριακή γλώσσα και αναφέρεται στις τελευταίες φάσεις του αγώνα μεταξύ χριστιανισμού και ειδωλολατρίας. Επίσης, ο Ιουστινιανός τον είχε επιφορτίσει με την αποστολή να προσηλυτίσει τους ειδωλολάτρες της Μικράς Ασίας.

➤ Ο Κοσμάς ο Ινδικοπλεύστης έγραψε τη «Χριστιανική Τοπογραφία ή Κοσμογραφία».

➤ Ο Αγάθιος έγραψε το «Περί Ιουστινιανού Βασιλεία» το οποίο καλύπτει την περίοδο 552 μέχρι 558 μ.Χ.

Άλλα Γραπτά Μέσα

✓ Ποίηση

Η ποίηση εκφράζει μία μεταβατική περίοδο, ένα μίγμα της προχριστιανικής περιόδου με τη νέα εκκλησιαστική, με σαφή κυριαρχία της δεύτερης, πάντα βέβαια με βάση αυτά τα οποία έχουν διασωθεί, με κυριότερους ποιητές τους παρακάτω:

➔ Ο Ρωμανός ο Μελωδός έγραψε τους περίφημους εκκλησιαστικούς ύμνους. Έγραψε πάνω από χίλιους θρησκευτικούς ύμνους.

➔ Ο Παύλος Σιλεντιάριος έγραψε στα Ελληνικά, έμμετρο «Ιστορία του ναού της Αγίας Σοφίας», όπου περιγράφεται και υμνείται ο ναός και ο άμβωνάς της.

➔ Ο Κόριππος από τη Βόρεια Αφρική έγραψε στα Λατινικά σε εξάμετρους στίχους το «Ιωάννης», υμνώντας τη νίκη του Ιωάννη Τρωγλίτουπου που κατάπνιξε την ανταρσία των εγχωρίων Αφρικανών, το οποίο το απήγγειλε μπροστά στους προεστούς και τους αξιωματούχους της Καρχηδόνας. Έγραψε και ένα ποίημα όπου περιγράφει με ύφος στομφώδες την άνοδο του Ιουστινιανού στον θρόνο.

➔ Ο Αγάθιος από τη Μικρά Ασία έγραψε μερικά σύντομα ποιήματα τα οποία διακρίνονταν για την απλότητα και τη ζωντάνια του ύφους. Εξυμνεί τον επίγειο έρωτα, το κρασί, τις χαρές του κόσμου και παρεμβάλει όπου τύχει στα ερωτικά επιγράμματα ποιήματα αφιερωμένα στην αγιότητα της εικόνας θαυματουργών αγίων.

➔ Ο Νόννος έγραψε τη Διονυσιάδα, που αποτελούταν από σαράντα οκτώ βιβλία και τελειώνει το «παράφραση του κατά Ιωάννη Αγίου Ευαγγελίου».

✓ Νόμοι

Ο Ιουστινιανός επιδιώκοντας να εξα-

σφαλίσει την πολιτική και ηθική ενότητα της Αυτοκρατορίας, διακήρυξε, μόλις ανέβηκε στον θρόνο, την πρόθεσή του να δώσει στους υπηκόους μια τέτοια νομοθεσία που να τους εγγυάται την ευημερία.

Συνέθεσε έναν Κώδικα με όλους τους Αυτοκρατορικούς νόμους (μέχρι την εποχή του), καθώς και την αναθεώρηση των παλαιών Νομικών συγγραμμάτων.

Ο Κώδικας αναθεωρήθηκε το 529 και οι νέοι νόμοι ονομάστηκαν **Νεαράι**. Από το 529 μέχρι το 534 η επιτροπή αναθεώρησε τα έργα όλων των κλασικών Νομομαθών (δύο χιλιάδες βιβλία) δημοσιεύοντας όλο το υλικό σε πενήντα βιβλία με το όνομα **Πανδέκτης**.

Ο Κώδικας, ο Πανδέκτης και οι Εισηγήσεις γράφθηκαν στα Λατινικά, οι Νεαράι στα Ελληνικά, και, όπως έγραψε ο Ιουστινιανός, «δεν γράψαμε τον νόμο στην εγχώρια Λατινική γλώσσα, αλλά στην ομιλούμενη Ελληνική με σκοπό να γίνει εύκολα νοητός από όλους».

Άλλα Μέσα

✓ Θεάματα

Τα θεάματα ήταν η αγαπημένη διασκέδαση του λαού -κυρίως των μεγάλων πόλεων- όπου μπορούσε να ξεχάσει τα προβλήματα της καθημερινότητας, αλλά πολλές φορές του δινόταν η δυνατότητα και να εκφράσει τη δυσαρέσκειά του για τον τρόπο διοίκησης της κυβέρνησης.

Ο κυριότερος χώρος παρακολούθησης των θεαμάτων ήταν ο Ιππόδρομος. Εκεί ο λαός παρακολουθούσε τις αρματοδρομίες, οι οποίες έφεραν την ανεξίτηλη σφραγίδα της Αυτοκρατορικής ισχύος και του Αυτοκρατορικού ηγεμονισμού. Στην Κωνσταντινούπολη ήταν περίπου χωρητικότητας 50.000 θεατών.

Ιππόδρομοι υπήρχαν ακόμη στην Αντιόχεια, στο Σίρμιο, στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες μεγάλες πόλεις.

Στον Ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολεως ο νέος Αυτοκράτορας μετά τη στέψη παρουσιαζόταν στο αυτοκρατορικό θεωρείο, για να δεχθεί τον πρώτο χαιρετισμό του πλήθους και μερικές φορές παρουσιαζόταν για να δώσει στον λαό εξηγήσεις για τις ενέργειές του. Εάν οι επευφημίες ήταν εγκωμιαστικές, τότε ο αυτοκράτορας επιβιβαιωνόταν και ησύχαζε, εάν όμως η οχλοβοή του πλήθους ήταν απειλητική και τον αποδοκίμαζε, έπρεπε να ανησυχεί σοβαρά για τον θρόνο του.

Ο στρατηγός Βελισάριος όταν επέστρεψε νικητής από την Αφρική το 534 και του δόθηκε η άδεια να τελέσει θρίαμβο που ήταν εντελώς διαφορετικός από τους θριάμβους των Ρωμαίων, περπάτησε πεζός από το σπίτι του μέχρι τον Ιππόδρομο και εκεί γονάτισε μπροστά στον Ιουστινιανό και τη Θεοδώρα. Η νίκη του ανήκε στον αυτοκράτορα.

✓ Θέατρο

Το θέατρο δεν ευνοήθηκε από την εκκλησία. Μεγάλη επιτυχία είχε η Πα-

στάσεις. Η εκκλησία αποδοκίμαζε το θέατρο και αρνούταν τα θεία μυστήρια στους ηθοποιούς.

✓ Σύμβολα

Το σύμβολο χρησιμοποιήθηκε με επιδεξιότητα, πετυχαίνοντας ψυχολογικά αποτελέσματα τόσο στο πεδίο μάχης όσο και στο πεδίο σταθεροποίησης, όπως παρακάτω:

➔ Πριν την έναρξη της μάχης σηκωνόταν ψηλά το λάβαρο του Βελισάριου και αφού τοποθετούνταν επικεφαλής έκαναν επίθεση με αλαλαγμούς κατά των αντιπάλων. Ο Ιουστινιανός όταν παρουσιάστηκε μπροστά στον λαό για να τον καθησυχάσει κατά τη στάση του Νίκα κρατούσε στα χέρια του το Ευαγγέλιο.

Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ συναντά τον Ιησού του Ναυί. Παράσταση από βυζαντινό χειρόγραφο στην οποία διακρίνονται καθαρά τα μέρη του εξοπλισμού των Βυζαντινών στρατιωτών.

ντομίμα και το ελαφρό σκανδαλιστικό θέατρο, η δε παρουσίαση τραγωδίας ήταν σπάνιο φαινόμενο. Οι χορευτές των μίμων ήταν δημοφιλείς με φανατικούς θαυμαστές, των οποίων ο ενθουσιασμός πολλές φορές έπαιρνε ανεξέλεγκτες δια-

➔ Αξιοθαύμαστες είναι οι ζωγραφιές (Αγιογραφίες ή ψηφιδωτά) του Ιουστινιανού με τη Θεοδώρα και την ακολουθία τους μέσα σε Ναούς που έκτισε ο Ιουστινιανός. Ακόμη, η ζωγραφική χρησιμοποιείται πλατιά στις εκκλησίες και στολίζει

τους τοίχους, αναπαριστώντας σκηνές από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη.

➔ Η αρχαία μορφή της Θεάς Νίκης, που είχε παραμείνει πάνω στα νομίσματα σαν το τελευταίο κατάλοιπο του ειδωλολατρισμού, αντικαταστάθηκε τελικά από τη μορφή ενός αγγέλου.

✓ Δώρα

Τα δώρα και οι δωροδοκίες κυριάρχησαν στην περίοδο διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό για τον επηρεασμό των αντιπάλων, διότι το θησαυροφυλάκιο είχε αρκετό χρήμα, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια. Ακόμη αναφέρονται:

➔ Κατά τη «Στάση του Νίκα», πράκτορες της κυβέρνησης κατάφεραν να διασπάσουν τις τάξεις των εξεγερμένων, δωροδοκώντας ορισμένους αρχηγούς τους.

➔ Ο Ιουστινιανός κέρδισε τη φιλία του Γκροντίχου, αρχηγού μιας ορδής Ούνων νομάδων της Ταυρίδας (Κριμαία), τον έπεισε να επισκεφτεί την Κωνσταντινούπολη όπου τον βάπτισε χριστιανό και του έδωσε άφθονα δώρα. Επιστρέφοντας στη χώρα του προσπάθησε να εκχριστιανίσει στους υπηκόους του.

➔ Στο τέλος της ζωής του, ο Ιουστινιανός θεώρησε ότι ήταν πιο αποτελεσματικό και σκόπιμο να βάζει τους βαρβάρους να πολεμούν μεταξύ τους δωροδοκώντας με χρυσάφι τους αρχηγούς τους. Όταν όμως δεν πετύχαινε να πολεμούν μεταξύ τους, και ενεργούσαν κατά της Αυτοκρατορίας, τους εξαγόραζε με χρυσάφι και αυτοί υποχωρούσαν, καθώς πίστευε ο Ιουστινιανός ότι του κόστιζε λιγότερο από τη συντήρηση ενός πολυάριθμου και ετοιμοπόλεμου στρατού.

✓ Πράξεις Βίας

Η βία ήταν το κυρίαρχο μέσο διεξα-

γωγής ψυχολογικών επιχειρήσεων του Ιουστινιανού, γιατί ασκήθηκε από την αρχή μέχρι το τέλος της βασιλείας του. Διεξήγαγε πολέμους εναντίον των Βανδάλων της Αφρικής, των Γόθων της Ιταλίας και των Φράγκων της Νοτιοανατολικής Γαλλίας από το 535 μέχρι το 565.

Πολέμησε και με τους Πέρσες από το 530 μέχρι το 533, όπου συμφωνήθηκε η λεγόμενη «αιώνια ειρήνη» με την καταβολή ενός μεγάλου χρηματικού ποσού από την αυτοκρατορία, η οποία όμως παραβιάστηκε το 540 μέχρι το 542 και από το 544 μέχρι το 545. Ακόμη διεξήγαγε αμυντικούς πολέμους εναντίον των Βουλγάρων και Σλάβων.

Στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας στις 11 Ιανουαρίου του 532, ημέρα που γίνονταν αρματοδρομίες στον Ιππόδρομο, οι Πράσινοι διαμαρτυρήθηκαν έντονα στον Αυτοκράτορα για ορισμένους διεφθαρμένους υπαλλήλους της διοίκησης. Ο Ιουστινιανός τους απάντησε μέσω κήρυκα ότι δεν ήταν αληθινές οι κατηγορίες. Το πλήθος άρχισε να βρίζει τον Αυτοκράτορα και ξεχύθηκε στην πόλη προξενώντας καταστροφές. Μια σειρά από λάθη από την εξουσία ξεσήκωσε και τους Βένετους με αποτέλεσμα μέχρι τη 18^η Ιανουαρίου να πυρπολυθούν πολλές συνοικίες, εκκλησίες, δημόσια κτήρια, να γίνουν αρκετοί φόνοι και λεηλασίες. Τελικά η στάση, που ονομάστηκε «στάση του Νίκα», κατεστάλη από τον στρατηγό Βελισάριο μετά από διαταγή του Ιουστινιανού, που έκλεισε τον λαό στον Ιππόδρομο και σκότωσε τριάντα με σαράντα χιλιάδες από αυτούς.

Με την καταστολή της εξέγερσης των Σαμαρειτών το 556, ο Βασιλιάς τους Ιουλιανός σκοτώθηκε και το κεφάλι του μαζί με το στέμμα του στάλθηκαν στην

Τμήμα του παλαιότερου και σπουδαιότερου χειρογράφου της ιουστινιανίας νομοθεσίας, γνωστού ως *littera pisana*.

Κωνσταντινούπολη. Εκατό χιλιάδες σκοτωθήκαν και τριάντα χιλιάδες Σαμαρείτες πουλήθηκαν στα δουλοπάζαρα.

Ακόμη, μόνιμη ήταν η εξάσκηση απάνθρωπης βίας εναντίον των ειδωλολατρών και των αρειτικών.

✓ **Φιλοσοφικές-Νομικές Σχολές**

Η εκπαίδευση ελεγχόταν πλήρως από την κεντρική εξουσία και τους επισκόπους, ώστε να εργάζεται και να στηρίζει τους αντικειμενικούς σκοπούς τους. Ήκμασαν τρεις Νομικές Σχολές, μία στην Κωνσταντινούπολη, μία στη Ρώμη και μία στη Βηρυτό.

Το 529 έκλεισε η Φιλοσοφική Σχολή

των Αθηνών, οι καθηγητές εξορίστηκαν, πολλοί μετανάστευσαν στην Περσία και η περιουσία της Σχολής κατασχέθηκε. Με δύο διατάγματα απαγορευόταν η καταβολή μισθωμάτων από το αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο σε ειδωλολάτρες δασκάλους. Ακόμη διέταξε τη δήμευση περιουσίας και εξορία, εάν κάποιος δεν δεχόταν να βαπτιστεί χριστιανός αμέσως.

Ο λαός διδασκόταν να βαστάει με καρτερία την επίγεια κόλαση, με την παρηγοριά πως θα κερδίσει τον ουράνιο παράδεισο. Έτσι αναπτύχθηκε τεράστια ο θεσμός των μοναστηριών και η καλογερική φιλοσοφία, που την πρώτη θέση είχαν οι

ευσεβείς βίοι των Αγίων, που υμνούσαν την ασκητική ζωή με αποτέλεσμα χιλιάδες νέοι να κλειστούν σε μοναστήρια.

✓ **Δημόσιος Βίος**

➡ Δημόσιες Εκδηλώσεις

Ο Ιουστινιανός και η Θεοδώρα φέρανε αλλαγές στην εθιμοτυπία της Αυλής. Ανάγκαζαν τους Συγκλητικούς να σκύβουν σε ένα δουλικό πρωτόκολλο, προσβλητικό για την αριστοκρατική αξιοπρέπεια. Έπρεπε όλος ο κόσμος να γονατίζει σκύβοντας το κεφάλι μέχρι κάτω στη γη και να φιλήσει ταπεινά τα πορφυρά πέδιλα του Αυτοκρατορικού ζευγαριού.

Ο Βελισάριος, όταν επέστρεψε από την Αφρική στην Κωνσταντινούπολη πραγματοποίησε θρίαμβο. Αφήνοντας τον ικανό στρατηγό Σολόμωνα να αναλάβει την αρχιστρατηγία στην Αφρική, ο ίδιος επέπλευσε για την πρωτεύουσα το καλοκαίρι του 534 με όλη την πλούσια λεία από την Καρχηδόνα, τον Γελίμερο και την οικογένειά του και τους πολυπληθείς (15.000 περίπου) Βανδάλους αιχμαλώτους. Έγινε δεκτός στη Βασιλεύουσα με λαμπρές τιμές, όπως κανένας άλλος νικητής στρατηγός από αιώνες. Την ημέρα του θριάμβου του ο Βελισάριος μετέβη πεζός από την κατοικία του στον ιππόδρομο, επικεφαλής μεγαλοπρεπούς πομπής. Ακολουθούσαν ο ταπεινωμένος Γελίμερος με τους συγγενείς του, οι άλλοι αιχμάλωτοι Βάνδαλοι και όλοι οι θησαυροί που είχε αρπάξει ο Γιζέριχος από τη Ρώμη μετά τη λεηλασία της, το 455.

Μπροστά στον Ιουστινιανό και τη Θεοδώρα, που τον περίμεναν στο «Κάθισμα» του Ιπποδρόμου, ο Βελισάριος προσκύνησε. Τον μιμήθηκε απρόθυμα και ο Γελίμερος, ο οποίος καθώς γονατίζει μπροστά στο αυτοκρατορικό ζεύγος

ακούστηκε να ψιθυρίζει, «Ματαιότης ματαιοτήτων, τα πάντα ματαιότης». Ο Ιουστινιανός παραχώρησε στον έκπτωτο βασιλιά των Βανδάλων κτήματα στη Μικρά Ασία, όπου ο τελευταίος έζησε την υπόλοιπη ζωή του.

Οι Βάνδαλοι αιχμάλωτοι κατατάχθηκαν στον Βυζαντινό Στρατό και στάλθηκαν στο ανατολικό μέτωπο. Έχει ενδιαφέρον να αναφερθεί ότι ανάμεσα στα λάφυρα που πήρε ο Βελισάριος από την Καρχηδόνα ήταν και η περίφημη εβραϊκή επτάφωτη λυχνία, η «μενόρα» και άλλα ιερά κειμήλια του ναού του Σολομώντα που είχε αρπάξει από τα Ιεροσόλυμα ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Τίτος, το 70 μ.Χ. Αυτά είχαν αργότερα μεταφερθεί από τη Ρώμη στην Καρχηδόνα από τον Γιζέριχο, όταν ο τελευταίος είχε λεηλατήσει με τους Βανδάλους του την ιταλική πρωτεύουσα, το 455.

Ο Βελισάριος τιμήθηκε από τον Ιουστινιανό και με δεύτερη ανταμοιβή για τη νίκη του και συγκεκριμένα με την υπατεία του έτους 535. Την 1^η Ιανουαρίου του έτους αυτού εγκαίνιασε την αρχή του με μια πομπή πρωτοφανή σε μεγαλοπρέπεια και λαμπρότητα. Ο Ιουστινιανός προσέφερε στον Βελισάριο όλες αυτές τις τιμές, όχι μόνο για να τον ανταμείψει για τις ως τότε λαμπρές υπηρεσίες του, αλλά και γιατί είχε κατά νου να αναθέσει στον επιφανή και πιστό στρατηγό του και ένα άλλο, ακόμα μεγαλύτερο και δυσχερέστερο έργο, την ανάκτηση της Ιταλίας και της Ρώμης από τους Οστρογόθους.

➡ Πολιτικά Κόμματα

Τα πολιτικά κόμματα τα οποία είχαν εκπροσώπους σε όλες τις μεγάλες πόλεις της αυτοκρατορίας και χρησιμοποιήθηκαν στον ψυχολογικό επηρεασμό του λαού ήταν οι Πράσινοι, οι Βένετοι

(γαλάζιοι), οι Λευκοί και οι Κόκκινοι. Τα τέσσερα αυτά πολιτικά κόμματα αντιπροσώπευαν διάφορες κοινωνικές και θρησκευτικές τάσεις. Οι Βένετοι ήταν με το μέρος των Ορθοδόξων και της αριστοκρατίας, οι Πράσινοι με το Μονοφυσισισμό και τις κατώτερες τάξεις, οι Λευκοί και οι Κόκκινοι ήταν πολύ μικρά κόμματα.

Συγκεντρώνονταν στον Ιππόδρομο όπου παρακολουθούσαν τις αρματομαχίες και με την ευκαιρία αυτή έκαναν κριτική και εξέφραζαν τα παράπονά τους στον αυτοκράτορα. Ο Ιουστινιανός μετά τη στάση του Νίκα είχε ταυτιστεί με τους Βένετους.

➔ Πολιτικά Τεχνάσματα

Υπήρχε ένα συμβουλευτικό διπλωματικό σώμα, το οποίο στελεχωνόταν από έμπειρους πρέσβεις και αντιπροσωπείες με εξειδικευμένες ικανότητες. Αναφέρονται τα εξής πολιτικά τεχνάσματα:

➔ Με διπλωματική ικανότητα καλλιεργούσε τις εσωτερικές διαμάχες των Βανδάλων, ενώ συγχρόνως ήταν απόλυτα βέβαιος, ότι τα Βασίλεια των Γερμανών δεν θα τον αντιμετώπιζαν ποτέ ενωμένα, γιατί οι Οστρογότθοι δεν είχαν καλές σχέσεις με τους Βανδάλους, οι Ορθόδοξοι Φράγκοι αγωνίζονταν κατά των Οστρογόθων και οι Βησιγότθοι της Ισπανίας ήταν πολύ μακριά για να βοηθήσουν. Έτσι νικούσε τον καθένα ξεχωριστά.

➔ Εμπόριο από την Ανατολή (Ινδίες, Κίνα).

Ο Ιουστινιανός για να αποφύγει την οικονομική εξάρτηση από την Περσία έβαλε σκοπό να βρει έναν νέο δρόμο μέσω της Ερυθράς Θάλασσας. Δημιούργησε ένα Τελωνείο σε ένα νησάκι, στην είσοδο του κόλπου της Άκαμπτα και παρακίνησε τους Αιθίοπες εμπόρους με τα πλοία τους να φέρνουν εμπορεύματα από τις Ινδίες και να τα μεταπωλούν στους Βυζαντινούς.

➔ Έλαβε μέτρα κατά της μεγάλης ιδιοκτησίας στις παραμεθόριες ή απομακρυσμένες περιοχές, γιατί οι μεγαλοϊδιοκτήτες είχαν ιδιωτικούς στρατούς, δεν πλήρωναν τους φόρους, καταπίεζαν τον απλό λαό, ή συνεργάζονταν με γειτονικές εχθρικές φυλές.

➔ Ο Βελισάριος ανακλήθηκε από την Ιταλία για να αναλάβει τον αγώνα κατά των Περσών, η ανάκλησή του πάντως οφείλεται και στον φόβο του Ιουστινιανού για το πόσο πιστός του ήταν ο μεγάλος στρατηγός. Η διοίκηση των βυζαντινών στρατευμάτων στην Ιταλία ανατέθηκε σε 11 στρατηγούς, έτσι όταν σε λίγο οι Οστρογότθοι επαναστάτησαν και ανακήρυξαν βασιλιά τους τον

Τοτίλα, ο Βυζαντινός Στρατός έσπευσε να τους αντιμετωπίσει, καθοδηγούμενος από 11 διαφορετικούς στρατηγούς, οι οποίοι εξέφραζαν 11 διαφορετικές γνώμες.

➔ Για να ελέγξει τη δωροδοκία των δημοσίων υπαλλήλων κοινοποίησε έναν κατάλογο με φιλοδωρήματα που επιτρεπόταν να δέχονται από τους πολίτες, ο οποίος θα έπρεπε να είναι αναρτημένος σε εμφανές σημείο.

✓ Έργα

Με τα κτίσματα, τα οποία ο Ιουστινιανός δημιούργησε κατά την περίοδο της Βασιλείας του, πέτυχε να βρίσκεται στο επίκεντρο του θαυμασμού τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Μετά τη «στάση του Νίκα» υπήρξε η ανάγκη ανοικοδόμησης των συνοικιών που κάηκαν. Έτσι, ο Ιουστινιανός τις ανοικοδόμησε με αξιοθαύμαστη μεγαλοπρέπεια. Η Αγία Σοφία ανοικοδομήθηκε με διαταγή του Ιουστινιανού, στο μέρος όπου ήταν η μικρή βασιλική της Αγίας Σοφίας που κάηκε στη στάση του Νίκα.

Για να κάνει τον ναό να είναι κτήριο ασυνήθιστης λαμπρότητας με θρησκευτική και πολιτική σημασία, διέταξε τους Διοικητές των επαρχιών να του προμηθεύσουν τα καλύτερα κομμάτια των αρχαίων μνημείων.

Εργάστηκαν δέκα χιλιάδες εργάτες για πέντε χρόνια και τα Χριστούγεννα του 537 έγιναν τα θριαμβευτικά εγκαίνια από τον αυτοκράτορα, ο οποίος μιλώντας στον λαό είπε: «*Ας είναι δοξασμένος ο Θεός που με αξίωσε να κάνω το έργο αυτό. Νίκησα τον Σολομώντα*».

Κατασκεύασε αρκετά οχυρά και καλά προστατευμένες συνοριακές γραμμές στη παραμεθόριο για να προστατεύσει την Αυτοκρατορία από τις επιθέσεις των βαρβάρων. Μέσα σε λίγα χρόνια, ανήγειρε σε όλα τα σύνορα μια σχεδόν αδιαπέραστη γραμμή οχυρών στη Β. Αφρική, στις ακτές του Δούναβη και του Ευφράτη, στα βουνά της Αρμενίας και στη χερσόνησο της Κριμαίας. Έτσι, όταν τα βαρβαρικά φύλα πραγματοποιούσαν επιθέσεις, δινόταν στους χωρικούς η δυνατότητα να προστατεύονται μέχρι τα αυτοκρατορικά στρατεύματα να αποκαταστήσουν την τάξη.

Κατασκεύασε ως καλός χριστιανός μεγάλο αριθμό ναών, όπως στην Κριμαία, στο κέντρο της αποικίας των Γόθων, στην οποία χαράχθηκε το όνομα του, και στη Ραβέννα με σπουδαιότερους του Αγίου Βιταλίου και Αγίου Απολλιναρίου.

Η οικοδομική δράση του Ιουστινιανού δεν περιορίστηκε μόνο στην ανέγερση φρουρίων και εκκλησιών. Έκτισε πολλά μοναστήρια (όπως της Αγίας

Αικατερίνης στο όρος Σινά), ανάκτορα, γέφυρες, δεξαμενές, υδραγωγεία, λουτρά και νοσοκομεία. Αξίωνε από τους διοικητές των επαρχιών να συντηρούν με ευσυνειδησία τους δρόμους, τα τείχη, τα υδραγωγεία και να φτιάχνουν καινούργια όπου μπορούσαν. Η Αντιόχεια μετά την καταστροφή της από τους Πέρσες το 450 ξαναχτίστηκε με νέα υδραγωγεία, δημόσια λουτρά, και άλλα οικοδομήματα.

Το Ταυρίσιο, το άσημο χωριό από το οποίο καταγόταν ο Ιουστινιανός, το μεταμόρφωσε σε σπουδαία πολιτεία, μετονομάζοντάς το σε Ιουστινιανούπολη.

Έγινε κλοπή του μουσικού παραγωγής μεταξιού από την Κίνα, φέρνοντας στην Αυτοκρατορία μεγάλα κέρδη από το εμπόριο μεταξιού, το οποίο έγινε κρατικό μονοπώλιο. Δημιουργήθηκε μια νέα βιομηχανία για τους Έλληνες, κατασκευάζοντας εργοστάσια σε πολλές περιοχές και νέες θέσεις εργασίας.

✓ Θρησκεία

Ο Ιουστινιανός με την εκκλησιαστική του πολιτική έκανε κάθε προσπάθεια να υποτάξει την εκκλησία, πιστεύοντας ότι η θρησκεία ήταν απλός υπηρέτης του κράτους. Θεωρούσε δικαίωμά του να καθορίσει ένα ορισμένο δόγμα για τους υπηκόους του. Οι θρησκευτικές προτιμήσεις του Αυτοκράτορα έπρεπε να ακολουθούνται από όλους.

Πρώτθσε την ανέγερση εκκλησιών και μοναστηριών, στα οποία έδιδε ειδικά προνόμια. Έκανε μεγάλες προσπάθειες για να πετύχει μια ενότητα πίστεως ανάμεσα στους υπηκόους του και έλαβε μέρος στις δογματικές διαμάχες, αποφασίζοντας για αμφίβολα δόγματα, για να εξασφαλίσει την πολιτική του δύναμη να ενισχύσει την Κυβέρ-

νηση και να βρει θρησκευτική υποστήριξη για τη συγκράτηση του θρόνου, τον οποίον κατά τύχη απέκτησε.

Γεννήθηκε η θεωρία ότι ο Αυτοκράτορας ήταν «χρισμένος του Θεού» και έπαιρνε τη χάρη απευθείας από τον Θεό. Ειδωλολάτρες σε διάφορα μέρη της Αυτοκρατορίας θεωρούσαν ως κέντρο τους τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας την οποία έκλεισε. Ο Αρειανισμός είχε διαδοθεί, ενώ στη Δύση στους Γερμανούς ο αγώνας εναντίον τους έλαβε τη μορφή στρατιωτικών επιχειρήσεων, που τέλειωσαν με την καθυπόταξη των Βασιλείων των Γερμανών. Οι Ιουδαίοι μη μπορώντας να αντέξουν τους διωγμούς επαναστάτησαν, με αποτέλεσμα να καταστραφούν πολλές συναγωγές.

Ακολουθώντας τη συμβουλή της Θεοδώρας [πέθανε τον χρόνο αυτό (548)] ο Ιουστινιανός δημιούργησε ειρηνικές σχέσεις με τους Μονοφυσίτες, διότι είχαν άμεση σχέση με το εξαιρετικά σπουδαίο πρόβλημα των Ανατολικών επαρχιών, της Αιγύπτου, της Συρίας και της Παλαιστίνης. Ο Σέβριος, αρχηγός των Μονοφυσιτών, φιλοξενήθηκε ένα χρόνο στο παλάτι. Ο Επισκοπικός θρόνος δόθηκε στον Επίσκοπο Άνθιμο που ήταν γνωστός για τις συμβιβαστικές του διαθέσεις προς τους

Μονοφυσίτες.

Επενέβαινε στις εκλογές των επισκόπων ακόμη και του Πάπα της Ρώμης. Ο Αυτοκράτορας στεφόταν από τον Πατριάρχη, ως ένδειξη ισχύος που είχε αποκτήσει η εκκλησία. Απαγόρευσε στους αιρετικούς να παίρνουν κάθε δημόσιο αξίωμα και όσοι ήταν σε δημόσια υπηρεσία καθαίρεθηκαν άμεσα, όταν δε δεν είχαν ορθόδοξους κληρονόμους, η περιουσία τους περνούσε στο κράτος.

Ο Ιουστινιανός πίστευε πως τα έξοδα που γίνονταν για τον κλήρο και τους μοναχούς άξιζαν τον κόπο, λέγοντας: «Εάν οι μοναχοί με χέρια καθαρά και γυμνές ψυχές, προσφέρουν προσευχές στον Θεό για το κράτος, είναι ολοφάνερο πως αυτό είναι καλό για τον στρατό

μας, οι πόλεις μας θα ευημερούν και θα προοδεύουν, η γη θα παράγει φρούτα και η θάλασσα θα μας προσφέρει τα αγαθά της».

Το 534 ο Ιουστινιανός κατήργησε το κέντρο λατρείας της Ίσιδος και στη συνέχεια προσηλύτισε τις Φυλές των Νοβάδων (κοντά στο σύγχρονο Χαρτούμ).

Ένας Αρμένιος επίσκοπος με το όνομα Καρντουστάτ, ακολουθούμενος από μια ομάδα ιερέων, έφτασε στη γη των Ούννων στο Καύκασο και άρχισε να τους προσηλυτίζει και να μεταφράζει τις Γραφές. Ο Ιουστινιανός του έστειλε βοήθεια και στήριξη αν και ήταν μονοφυσίτες, διότι ο χριστιανισμός τους διεύρυνε τη σφαίρα επιρροής του Βυζαντίου.

Ακόμη, έστειλε ιεραποστόλους στην

Αβασγία στο Καύκασο για να τους αποσπάσει από τον παγανισμό (οι Αβάσγιοι ήταν η κυριότερη πηγή ευνούχων της Αυτοκρατορίας). Προσηλύτισε στη χριστιανική πίστη, αφού τους κατέκτησε, τους Τζανούς, έναν λαό νότια της Τραπεζούντας, για να μην πληρώνει ετήσια εισφορά, (τους εξαγόραζε για να μην ενεργούν λεηλασίες).

Τέλος, έγιναν χριστιανοί οι Ερούλοι στον Δούναβη, μερικές φυλές στο Καύκασο, εγχώριες φυλές της Βόρειας Αφρικής και του Μέσου Νείλου.

✓ Διακρίσεις-Παροχές

➔ Ευεργεσίες

Το 554 ο Ιουστινιανός δημοσίευσε το Pragmatica Sanctio, με το οποίο απέδωσε στους γαιοκτήμονες της Ιταλίας και στην εκκλησία τη γη, που τους είχαν πάρει οι Οστρογότθοι, ενώ συγχρόνως αποκατάστησε τα παλαιά τους προνόμια και με ορισμένα μέτρα ελάφρωσε από διάφορα βάρη τον λαό των κατεστραμμένων περιοχών.

Διατίθετο σιτάρι από τις αποθήκες σιτηρών της αυτοκρατορίας για επισιτισμό των απόρων, και οι δικαιούχοι πολίτες (κάτοχοι δελταρίου) παραλάμβαναν από προκαθορισμένα σημεία της πόλης δωρεάν ψωμί ψημένο. Το μεγαλύτερο μέρος των δελταρίων ήταν στα χέρια της εκκλησίας όπου σταδιακά ανέλαβε τον πλήρη έλεγχο παροχής ψωμιού προς τους άπορους, μεταμορφώνοντας το μέτρο σε παροχή ελεημοσύνης.

Ακόμη, η εκκλησία έπαιζε έναν ρόλο στη συσσώρευση πλούτου στο δημόσιο ταμείο και ήταν το μέγιστο όργανο για την ανακατανομή του. Προσέλκυε δωρεές από εύπορους δωρητές και ένα μέρος αυτών πήγαινε στους απόρους. Χρηματοδοτούσε νοσοκομεία και ορφανοτροφεία, παρείχε χρηματική βοήθεια σε φτωχούς και χήρες.

➔ Τιμητικοί Τίτλοι

Ο Ιουστινιανός μετά τις νίκες του στην Ιταλία πρόσθεσε στους τίτλους του το «Africanus», «Vandalicus», «Gothicus». Σε στιγμές που παρουσιάστηκε έντονη ανάγκη για χρήματα, κατέφυγε στην πώληση αξιωμάτων σε μεγάλες τιμές.

Οι Γασσανίδες οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι στη Βορειοανατολική Ιορδανία, απέκτησαν

μεγάλη σπουδαιότητα για τον Ιουστινιανό γιατί τους χρησιμοποίησε ως ουδέτερη ζώνη ασφαλείας έναντι των Σαρακηνών Λαχμίδων, οι οποίοι ήταν σύμμαχοι των Περσών. Για να πετύχει το παραπάνω αναγόρευσε τον σεΐχη τους Αρέθα σε Πατρίκιο και Φίλαρχο, με την ιδιότητα του Βασιλιά, χρεώνοντάς τον με την υπεράσπιση ολόκληρης της μεθόριου από την Ερυθρά Θάλασσα μέχρι τον Ευφράτη ποταμό.

Την ίδια περίπου χρονική περίοδο έδωσε στον αδελφό του Αβοχάβαρο τον τί-

τλο του Φίλαρχου της Παλαιστίνης Γ', ως ανταπόδοση για τη δωρεά ενός φοινικόδασους που ήταν πέρα από τα σύνορα, η πραγματικότητα όμως ήταν ότι ο Αβοχάβαρος βοήθησε στην καταστολή της επανάστασης των Σαμαρειτών, καθώς επίσης συνέχισε να διασφαλίζει τον εμπορικό δρόμο προς τη Μέκκα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η άσκηση των ΨΕ του Ιουστινιανού σε επίπεδο στρατηγικό και σε επίπεδο πεδίου μάχης στηριζόταν κυρίως στην ισχύ των όπλων με τους συνεχείς πολέμους, ταυτόχρονα όμως και στη διπλωματική δραστηριότητα, έντονη και δυναμική κατά κανόνα.

Για την επιτυχία των σκοπών της ή βυζαντινή διπλωματία χρησιμοποιούσε τη δύναμη του χρήματος, την εντυπωσιακή πολυτέλεια και μεγαλοπρέπεια της αυλής και μετά τη διάδοση του Χριστιανισμού στους διάφορους λαούς, τη λάμψη της χριστιανικής θρησκείας.

Διατήρησε τη ρωμαϊκή συνήθεια της χρηματοδότησεως των βαρβάρων παράλληλα προς την καλλιέργεια των μεταξυ τους αντιζηλιών και φιλοδοξιών, ώστε κατά μήκος της συνοριακής γραμμής, ή και πέρα από αυτή, να δημιουργείται ένα καλά διαρθρωμένο δίκτυο κρατών τα οποία υπέβλεπαν το ένα το άλλο.

Οι αρχηγοί τους, με την κατάλληλη προπαγάνδα και τούς επιδέξιους χειρισμούς της βυζαντινής διπλωματίας, γίνονταν πρόθυμοι να προσφέρουν για μακρότερα ή και βραχύτερα διαστήματα τις υπηρεσίες τους στην αυτοκρατορία.

Πολύτιμα δώρα, ετήσιες χρηματικές χορηγίες, απονομή τιμητικών τίτλων της βυζαντινής Ιεραρχικής τάξεως στους ξένους αρχηγούς λαών και κρατών ήταν οι συνη-

θισμένοι τρόποι επηρεασμού τους.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η αυτοκρατορική διακυβέρνηση έδινε για σύζυγο στους ηγεμόνες των βάρβαρων η ημιβάρβαρων αυτών λαών βυζαντινές αριστοκρατίσες, φορείς του βυζαντινού πολιτισμού αλλά και άγρυπνες παραστάτιδες των συμφερόντων της αυτοκρατορίας στα μακρινά βασίλεια.

Το βυζαντινό κράτος ευνοούσε ιδιαίτερα την επέκταση της επιρροής του στα νεότερα μέλη ξένων βασιλικών οίκων, γι' αυτό ήταν συνήθης η παραμονή αγοριών ξένων ηγεμόνων στη Βασιλεύουσα για να εκπαιδευθούν, αλλά και για να αποκτήσουν επίγνωση του Βυζαντινού μεγαλείου και της δυνάμεώς του. Αλληπάλληλες βυζαντινές διπλωματικές αποστολές μετέφεραν μαζί με τα πλούσια δώρα και τα μηνύματα του αυτοκράτορα στους σύμμαχους, υποτελείς βασιλείς.

Ιδιαίτερα, χρησιμοποιήθηκε η κήρυξη του Ευαγγελίου στους όμορους λαούς, της Αιγύπτου και της Βόρειας Αφρικής, της Ερυθράς θάλασσας, στα νότια του Καυκάσου, καθώς και στην εξάλειψη βάρβαρων συνηθειών και στην εξημέρωση των ηθών.

Οι ΨΕ σταθεροποίησεως και ενημέρωσης στηρίχτηκαν στην ψυχολογία των μαζών και της υποβολής, απευθυνόμενες στη φαντασία, το συναίσθημα και το ένστικτο -κυρίως το θρησκευτικό-, τη λογική όπου χρειαζόταν, με την κάλυψη βασικών αναγκών, με την έκδοση νέων νόμων για την επίλυση προβλημάτων της καθημερινότητας, με τα θεάματα κυρίως στον Ιππόδρομο για ψυχαγωγία, τη δωροδοκία, τα επιβλητικά κτίσματα, τη φιλανθρωπία, τις προσωπικές επαφές του Ιουστινιανού όπου ενεργούσε σαν

Καίσαρας και σαν Πάπας (Καισαροπαπισμός), με τις παρεμβάσεις και αποφάσεις του και την αξιοποίηση έντεχνα της εκκλησίας σαν συνδετικό κρίκο της πολυεθνικής αυτοκρατορίας.

Στις διπλωματικές αποστολές μετείχαν έμπιστοι του αυτοκράτορα, είτε από την ανώτερη υπαλληλική Ιεραρχία, πολιτική και στρατιωτική, είτε διακεκριμένοι αυλικοί, είτε επιφανείς αρχιερείς, παραμεθόριων συνήθως περιοχών, περισσότερο οικείοι με τα προβλήματα και την ατμόσφαιρα των χωρών αυτών.

Η καλή δικτύωση των υπηρεσιών και

η κατάλληλη επάνδρωση των διπλωματικών αποστολών αποδεικνύεται τόσο από την αποτελεσματικότητα του έργου τους, όσο και από τις πληροφορίες που συνέλεξαν για τους ξένους λαούς.

Αυστηροί κανονισμοί ρύθμιζαν τις πρεσβευτικές ενέργειες, ιδίως ως προς το τεχνικό μέρος, όπως ήταν ή διασφάλιση της γνησιότητας των συνταχθέντων εγγράφων, η εξασφάλιση της πιστής αποδόσεως των συνομιλιών από τους διερμηνείς, η αυστηρή επίβλεψη των ξένων διπλωματικών αποστολών που διακινούνταν στο αυτοκρατορικό έδαφος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ A.A.Vasiliev, Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453, 1954.
- ☞ J.A.S. Evans, Η Εποχή του Ιουστινιανού, 1999.
- ☞ Εγκυκλοπαίδεια Δομή, 2006.
- ☞ John Haldon, Πόλεμοι του Βυζαντίου, Εκδ. Κ. Τουρική, 2004.
- ☞ Μ.Λεφτσένκο, Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Εκδ. Γ. Αναγνωστίδης.
- ☞ Πανεπιστήμιο Cambridge, Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Εκδ. Μέλισσα, 1967.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ- ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ & ΑΞΙΕΣ

Στον πολιτισμό των μηχανών έχει διαφανεί οριστικά ότι δεν προβλέπεται θέση για τη λειτουργία της ψυχής. Τους δύο τελευταίους αιώνες οι ιδεολογίες και η τεχνολογία προέβαλαν επίμονα τον άνθρωπο ως μέτρο αξίας και πολιτισμού, με αποτέλεσμα την αποθέωσή του. Η αποθέωση αυτή όμως συνοδεύθηκε από μια διάχυτη αίσθηση προοδευτικής αποδυνάμωσης της πνευματικής του ποιότητας και μιας χρεωκοπίας της θρησκευτικής του πίστης.

ΚΕΙΜΕΝΟ: Βασίλειος Τ. Γιούλτσης,
Ομότιμος Καθηγητής Κοινωνιολογίας
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η παράλληλη συνεξέταση πολυσήμαντων εννοιών, όπως οι έννοιες «θρησκεία» και «πολιτισμός», οδηγεί αναπόφευκτα σε ερμηνευτικές δυσκολίες, αν δεν αναζητήσουμε μια μέθοδο με ικανότητα υπέρβασης των ετεροτήτων και αναγωγής των εννοιών αυτών σε επίπεδο συγκριτικών μεγεθών. Είναι ευνόητο ότι η θρησκεία και ο πολιτισμός αποτελούν ταυτόχρονα αντικείμενα μελέτης πολλών και διαφορετικών μεταξύ τους επιστημών. Επίσης οι διαφορές της αποστολής, του έργου, των σκοπών, της λειτουργικότητας, της οργάνωσης, των σχέσεών τους με τον άνθρωπο, των απαιτήσεών τους από αυτόν, και βέβαια των ρόλων τους στην παγκόσμια ιστορία, απαιτούν εξειδικευμένες ερευνητικές προσεγγίσεις.

Με τα δεδομένα αυτά φαίνεται ότι η πιο πρόσφορη επιστημονική οπτική πρέπει να αναζητηθεί σε ερευνητικό πλαίσιο, που εντοπίζει αμοιβαιότητες και αμφίδρομες επιδράσεις στα συνεξεταζόμενα μεγέθη. Τέτοιες δυνατότητες προσφέρουν συνήθως οι κοινωνικές επιστήμες. Εδώ οι έννοιες αντιμετωπίζονται στη θεσμική, την αξιολογική, τη λειτουργική και κυρίως την ανθρωπολογική τους διάσταση. Οι αμφίδρομες επιδράσεις αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, γιατί στο πλαίσιο της *συλλειτουργίας των θεσμών* αποκαλύπτονται τα δυναμικά τους στοιχεία, που συχνά, ακόμη και παρά την αρνητική παρέμβαση του ανθρώπου, παράγουν θετικό αποτέλεσμα και επιβεβαιώνουν τη διαχρονική τους δυναμική.

Μετά τις παραπάνω διευκρινήσεις, θρησκεία και πολιτισμός εκλαμβάνονται ως δύο αυτοτελείς «θεσμικές περιοχές». Οι περιοχές αυτές συμπορεύονται ιστορικά, συλλειτουργούν

ή συγκρούονται μεταξύ τους, επηρεάζονται αμοιβαία, μορφοποιούν νέα θεσμικά σχήματα και αποδέχονται στη συνέχεια τις θετικές ή αρνητικές παρεμβάσεις των θυγατρικών αυτών σχημάτων σε περαιτέρω πορεία πολιτιστικού εξελικτισμού. Η συνύπαρξη αυτή παράγει συνήθως «θεσμικές συναλληλίες», δηλαδή επίπεδα ομαλής συνύπαρξης με άλλους θεσμούς θρησκείας και πολιτισμού, αλλά και «ολικούς θεσμούς», δηλαδή ευρύτερα σχήματα, όπου άλλοτε η θρησκεία εμπεριέχει τον πολιτισμό, ως πολιτιστική της συνέπεια και συνέχεια, και άλλοτε ο πολιτισμός εκτιμά τη θρησκεία στις εκάστοτε ιστορικές παρουσίες της ως μεταφυσική, παγανιστική, συναισθηματική, ιστορική ή εθνοφυλετική του λεπτομέρεια.

Περιπτώσεις θεσμικής συναλληλίας χα-

ρακτηρίζουν όλες τις ιστορικές κοινωνίες, όταν δεν υπάρχει φανερή, τουλάχιστον, απειλή κατάργησης ή υποβάθμισης οποιουδήποτε θεσμού. Σε αντίθετη περίπτωση, ολικοί θεσμοί διαμορφώνονται:

➤ όταν απόλυτες θεοκρατίες υποτάσσουν κάτω από τον δογματισμό μιας θρησκευτικής ανθρωπολογίας όλες τις περιγραφές και βιώσιμες λεπτομέρειες της πολιτιστικής ζωής,

➤ όταν κοινωνικοπολιτικές ιδεολογίες απολυτοποιούν την έννοια της εξουσίας και ολοκληρώνουν στη σφαίρα των αρμοδιοτήτων τους κάθε πτυχή των ανθρώπινων αναγκών και εφέσεων, και

➤ όταν επιστημονικές ανακαλύψεις και τεχνολογικές εφαρμογές εισάγουν τρόπους ζωής, που προοδευτικά και έμμεσα προβάλλουν την αποθέωση ανθρώπινων διανοητικών κατακτήσεων και επιτευγμάτων σε βάρος της θρησκευτικής πίστης.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι οι δύο θεματικές μας έννοιες συναντιώνται σε πολλά επίπεδα σχέσεων, και αυτό οφείλεται κυρίως στο κοινό ενδιαφέρον τους για τον

Το βαθύτερο νόημα του πολιτισμού, αντιπροσωπεύεται από το ιδεώδες της ηθικής ελευθερίας, που φιλοδοξεί να καταστήσει τον άνθρωπο ελεύθερο από τα πάθη, που σκοτίζουν την ψυχή και το λογικό του.

άνθρωπο. Η λεπτομέρεια αυτή, που είναι ιδιαίτερα σημαντική, επισημαίνεται μετά τη σημασιολογική ανάλυση των ορισμών των δύο εννοιών. Πέραν όμως μιας τέτοιας επισήμανσης, διαφαίνονται επίσης και παράλληλες διεργασίες, με τελικό στόχο την πνευματική και πολιτιστική ανύψωση του ανθρώπου.

Έτσι, όπως ήδη σημειώσαμε, «η θρησκεία ορίζεται ως ένα σύστημα δοξασιών και πράξεων, που εμπνέει μια Υπέρτατη Ύπαρξη και χρησιμοποιεί μια ομάδα ανθρώπων, για να αντιμετωπίσει τα έσχατα προβλήματα της ανθρώπινης ζωής. Είναι η άρνηση να συνθηκολογήσει κανείς με τον θάνατο, να παραδοθεί στην απογοήτευση, να αφήσει την εχθρότητα να καταστρέψει τις ανθρώπινες σχέσεις του»¹.

Αντίστοιχα, «πολιτισμός είναι αυτό το σύνθετο όλο, που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα, και κάθε άλλη ικανότητα και συνήθεια, που αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας»².

Εκτός όμως από αυτά υπάρχει και κάτι βαθύτερο, και αυτό είναι ο «ηθικός πολιτισμός, δηλαδή η καθυπόταξη των παθών της ανθρώπινης ψυχής, η ανύψωση του ανθρώπου από το πεδίο του κτήνους... στην βαθμίδα της ηθικής τελείωσης, κατά την οποία ο άνθρωπος ολοκληρώνει την πνευματική του ύπαρξη, και αποκτά αυτόνομη ηθική προσωπικότητα. Το βαθύτερο αυτό νόημα του πολιτισμού, αντιπροσωπεύεται από το ιδεώδες της ηθικής ελευθερίας, που φιλοδοξεί να καταστήσει τον άνθρωπο

ελεύθερο από τα πάθη, που σκοτίζουν την ψυχή και το λογικό του»³.

Οι συνθετικοί αυτοί ορισμοί, που εκπροσωπούν τις επικρατέστερες θέσεις των ειδικών, ακόμη και παρά τις ενδεχόμενες διαφωνίες, εμπεριέχουν όλες τις μεταβλητές της ηθικής, πνευματικής και κοινωνικής ζωής, και κυρίως τα κίνητρα για πολιτιστικούς προσανατολισμούς. Αυτό προκύπτει από το περιεχόμενο της έννοιας «έσχατα προβλήματα της ανθρώπινης ζωής», με τα οποία ασχολείται η θρησκεία, όπως επίσης «τη γνώση, την πίστη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και τη μεταμόρφωση του ανθρώπου σε μέλος της κοινωνίας», που ως θεμελιώδεις προσωπικές αξίες, απασχολούν τον πολιτισμό.

Είναι φανερό ότι τα προβλήματα αυτά δεν απασχόλησαν ως σήμερα, ούτε και φαίνεται να απασχολούν σοβαρά κάποια άλλη θεσμοποιημένη κοινωνική λειτουργία. Αφού γνωστές προσπάθειες πολιτειακής κοινωνικής πρόνοιας ή ρομαντικών σωματειακών ανθρωπισμών, που επισημαίνονται ως «κυκλικά φαινόμενα» (μόδα) ιδιαίτερα πρόσφατα, είτε αποτελούν κακέκτυπα υποκατάστατα θρησκευτικών προτύπων, και βέβαια εκφυλίζονται σύντομα, αφού δεν τροφοδοτούνται από αυθεντικά κίνητρα, είτε εμφανίζονται ως προοδευτικά σχήματα, που επαγγέλλονται την ανθρωπιστική αντικατάσταση της θρησκευτικής μέριμνας για τον άνθρωπο. Και στη δεύτερη περίπτωση, οι σχετικές πρωτοβουλίες καταλήγουν σε αδιέξοδα, γιατί και εδώ επίσης δεν υπάρχουν ισχυρά κίνητρα για ανάλογους προσανατολισμούς.

¹ Βλ. J. M. Yinger, ό. π. σ. 9.

² Ο ορισμός αυτός, πρώτος από τους πολλούς που διατυπώθηκαν (περισσότεροι από 300 κατά την έρευνα των Kroeber και Klukholm), ανήκει στον Άγγλο ανθρωπολόγο Edward B. Taylor (1832-1919), δημοσιεύτηκε το 1871 (*Primitive Culture*). Βλ. «Πολιτισμός» στο *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών*, έκδοση Χάρη Πάτση, Αθήνα 1969, σ. 678. Πρβλ. Π. Κυριακίδη, *Κοινωνιολογία*, Ιωάννινα 1981, σ. 76.

³ Βλ. Γ. Μιχαηλίδη - Νουάρου, «Ο Χριστιανισμός και ο σημερινός πολιτισμός», *Διάλογος του Χριστιανισμού με την εποχή μας*, επιμ. Κ. Τσιρόπουλου, Αθήνα 1970, σσ. 213-214.

Το «θείο», η «υπέρτατη δύναμη», ο «δημιουργός», η «σοφία», το «πνεύμα», η «ουράνια μακαριότητα», ως διαφορετικές λεκτικές αναφορές στην έννοια του υπερβατικού και ειδικότερα του Θεού, δεν περιόριστηκαν σε καμιά τουλάχιστον μονοθεϊστική θρησκεία σε νοηματικά σχήματα με ασαφές και απροσδιόριστο περιεχόμενο. Αντίθετα, ταυτίστηκαν με την απόλυτη και ύψιστη οντολογική ύπαρξη, πιστεύτηκαν ως η πηγή της ζωής και η αιτία των πάντων, γι' αυτό και έστρεψαν αποτελεσματικά την ανθρώπινη συνείδηση στις αυθεντικές προσδοκίες και τις αληθινές ελπίδες και έδωσαν νόημα και περιεχόμενο εκεί, όπου άλλοτε είχαν τραγικά αποτύχει σχεδόν όλα τα κοσμικά σχήματα.

Αυτός ο «μεταφυσικός προσανατολισμός», που απαλύνει την αγριότητα της «πεπτωκυίας φύσεως», προσανατολίζει συγκινησιακά το «εγώ» στην εσωτερικότητα της ύπαρξης, στην ανακάλυψη των φυσικών νόμων, αντιθέσεων και αρμονιών, για να το κατευθύνει στη συνέχεια ειρηνικά, δημιουργικά και φιλάνθρωπα στη συνάντησή του με το «συ», στην κοινωνία του «εμείς». Στην κίνηση αυτή οικοδομούνται οι πολιτισμοί. Και δεν υπάρχει προϊόν πολιτισμού έξω και πέρα από μια τέτοια σχέση και εξάρτηση. Το «κοινωνικόν και το ήμερον» της φύσης μας εξωτερικεύεται σε πλήθος ποιότητων, που αναζητούν δικαίωση, μετάδοση, προσέγγιση και διάλογο.

Η τελευταία διαπίστωση, κοινό γνώρισμα όλων των μεγάλων θρησκειών, αποτελεί και την απάντηση στο πρόβλημα της αφετηρίας των πολιτιστικών προσανατολισμών. Ως γνωστό, η πολιτισμική ανάγκη αναδύεται τη στιγμή, που η ανθρώπινη ύπαρξη, απελευθερωμένη από την κυρι-

αρχία του φυσικού, βιολογικού, ηθικού και κοινωνικού κακού, προσανατολίζεται αισιόδοξα στην αισθητική, ηθική, δικαιοκή, και κοινωνική προσέγγιση του φυσικού, ηθικού, δικαιοκού και κοινωνικού καλού. Με άλλα λόγια, η τέχνη, η μουσική, το δίκαιο, η ποίηση, η παιδεία, και γενικά οι περιοχές της πολιτισμικής δημιουργίας, συνδέονται άρρηκτα με τη θρησκευτική έξαρση. Η έξαρση αυτή μετακινεί ανακαινιστικά στην ύλη, στα συναισθήματα, στις σχέσεις και στην επιστημονική δημιουργία, τις συγκινήσεις, τις εμπειρίες και τα βιώματα, που

Ο «μεταφυσικός προσανατολισμός» απαλύνει την αγριότητα της «πεπτωκυίας φύσεως»...κατευθύνει το «εγώ» ειρηνικά, δημιουργικά και φιλάνθρωπα στη συνάντησή του με το «συ», στην κοινωνία του «εμείς».

γεννιώνται από την επικοινωνία με το θείο, μόλις ο άνθρωπος απαλλαγεί από τις αγωγίες και τους φόβους του.

Η τελευταία λεπτομέρεια αποκαλύπτει τον δυναμισμό της αλήθειας των πολιτισμών, που απορρέει από την προσέγγιση και την επικοινωνία με το υπερβατικό. Ο δυναμισμός αυτός λειτουργεί δημιουργικά, δηλαδή γνωσιολογικά και λυτρωτικά: «γνώσεσθε την αλήθειαν, και η αλήθεια ελευθερώσει υμάς»⁴. Έτσι πέρα από την ανάδυση της αυθεντικής θρησκευτικότητας, μετά τη γνώση της αλήθειας του Θεού, ανοίγουν οι προοπτικές της κοινωνικότητας και ταυτόχρονα αναπτύσσονται οι εσωτερικές ποιότητες, που αναζητούν τρόπους έκφρασης σε όλα τα επίπεδα της γνήσιας δημιουργίας.

⁴ /ω. 8,32.

Την πραγματικότητα αυτή μπορούμε να επισημάνουμε και στη σχέση του πολιτισμού με τη διαλεκτική αντίθεση καλού και κακού από τη στιγμή, που τα θετικά στοιχεία του πολιτισμού αντιπαραβάλλονται προς τα αρνητικά στοιχεία της πρωτόγονης, αλλά και αυτών των περασμένων ιστορικών περιόδων σε σύγκριση με την εποχή μας. Έτσι, όταν διαστέλλουμε τη σύγχρονη «περίοδο του πολιτισμού» από τις «περιόδους της αγριότητας και της βαρβαρότητας» του παρελθόντος, ουσιαστικά δεχόμαστε μια προοδευτική αποδέσμευση των κοινωνιών από τα αρνητικά στοιχεία της ζωής μακριά από τον πολιτισμό. Με άλλα λόγια πολιτισμός είναι η προσέγγιση της γνώσης και των συνεπειών της στη βελτιστοποίηση του ανθρώπου, ενώ η αγριότητα και η βαρβαρότητα εμπεριέχουν τα αρνητικά αντίθετα των προηγούμενων ποιότητων.

Η πορεία της εξέλιξης αυτής εντοπίζεται πιο εύκολα στα εννοιολογικά στοιχεία των ορισμών του πολιτισμού, αφού στα στοιχεία αυτά επικεντρώνεται η πολιτιστική αξία και η ιδιαιτερότητά του. Αναφερόμενοι, λοιπόν, οι μελετητές στη σημασία της γνώσης, της πίστης, της τέχνης, του δικαίου, των εθίμων και ιδιαίτερα της ηθικής, ως ανύψωσης του ανθρώπου από την κατάσταση του κτήνους σε ηθική προσωπικότητα, διακρίνουν την περίοδο αυτή από προηγούμενες, όπου στη θέση της γνώσης κυριαρχούσε η αμάθεια, στη θέση της πίστης, η δεισιδαιμονία και ο δαιμονισμός, στη θέση της τέχνης, η χονδροειδής αδεξιότητα, στη θέση του δικαίου, η αυθαίρετη χρήση της εξουσίας και τέλος στη θέση της ηθικής, η αυθόρμητη κυριαρχία των ενστίκτων, που λειτουργούσε ως αναγκαιότητα, και μάλιστα νομοτελειακή.

Οι περιπτώσεις πρώιμων «πολιτιστικών ανατάσεων», που εντοπίστηκαν σε πρωτόγονες κοινωνίες, αποτελούν μεμονωμένες

εξαιρέσεις, που τελικά και στις περιπτώσεις αυτές αποκαλύπτουν τον πολιτιστικό δυναμισμό μιας εκλεπτυσμένης θρησκευτικής λειτουργίας στα όρια μιας αριθμητικά μικρής κοινότητας ανθρώπων.

Η ιστορική ανάλυση της σχέσης θρησκείας και πολιτισμού είναι δύσκολο να αποφύγει τον πειρασμό της διερεύνησης ορισμένων κριτικών παρατηρήσεων, που αναφέρονται γενικά στην κρίση των θρησκειών και των πολιτισμών. Φαινόμενα τέτοιων κρίσεων είναι γνωστά στο παρελθόν, και εύλογα πολλοί δέχθηκαν την εύκολη κοινωνιολογική αιτιολόγηση μιας «κυκλικότητας», που προκαλεί κάποια αθέατη «νομοτέλεια», όταν απολυτοποιούνται ορισμένοι ανθρωποκεντρικοί ή κοινωνιοκεντρικοί παράγοντες. Με την ερμηνεία αυτή η κρίση των θρησκειών και των πολιτισμών εμφανίζεται ως συνέπεια κάποιας κοινωνικής παθολογίας, τις ρίζες της οποίας πρέπει να αναζητήσουμε στις τάσεις και τα φαινόμενα του απανθρωπισμού.

Φυσικά, η άποψη αυτή εμπεριέχει ένα μέρος μόνο της αλήθειας, γι' αυτό και χρειάζεται μια ουσιαστικότερη εμβάθυνση για την πλήρη διερεύνηση του προβλήματος. Στην κατεύθυνση αυτή είναι αναγκαία μια εξειδίκευση του ερευνητικού ορίζοντα, που πρέπει να περιορισθεί σε μία μόνο θρησκεία και έναν τύπο πολιτισμού. Η επιλογή υπαγορεύεται από την ύπαρξη διαφορετικών τάσεων σε κάθε θρησκεία, και εύλογα και σε κάθε πολιτισμό. Έτσι, περιοριζόμαστε στην κρίση του Χριστιανισμού και αντίστοιχα στην κρίση του λεγόμενου δυτικού πολιτισμού.

Ας δούμε, λοιπόν, τι συμβαίνει με τον δυτικό πολιτισμό. Μια κατηγορία ειδικών, που διαχωρίζουν στην πολιτιστική πορεία τον πολιτισμό από την κουλτούρα, έδωσε στον πρώτο τη σημασία της τεχνολογικής

Η «χαρισματική» προοπτική της θρησκείας, αναζητεί στα ενδότερα της ανθρώπινης ψυχής τη συγγένεια του ανθρώπου με τον Πλάστη του.

και υλικότεχνικής προόδου, ενώ με την κουλτούρα συνέδεσε την πνευματική παραγωγή, που υποδηλώνει ανύψωση στην ηθική, το δίκαιο, την πίστη, τα γράμματα, και γενικά την καλλιτεχνική δημιουργία. Με τη διαφοροποίηση αυτή επισημάνθηκε η τρομακτική πρόοδος του πολιτισμού, και αντίθετα η βαθιά κρίση στα πνευματικά στοιχεία της κουλτούρας⁵.

Μια άλλη άποψη, που υποστηρίχθηκε αρχικά από τον Arnold Toynbee, και αργότερα έγινε αποδεκτή από την πλειοψηφία των μετριοπαθών ερευνητών, είδε τον πολιτισμό ως προϊόν της θρησκευτικής ανύψωσης, και συνέδεσε την κρίση του με την απομάκρυνση των μεγάλων μαζών από τη συνειδητή θρησκευτική πίστη. Τέλος, μια τρίτη κατηγορία, που αντιλαμβάνεται τον πολιτισμό ως αποκλειστική ανάπτυξη των λεγόμενων «θετικών και εφαρμοσμένων επιστημών», αρνήθηκε την ύπαρξη οποιασδήποτε κρίσης, και αισιόδοξα «προφήτευσε» την έλευση του «θετικισμού», περιόδου της επιστήμης, τρίτης κατά σειρά, μετά τον «θάνατο» των δύο προηγούμενων, δηλαδή της θρησκείας και της φιλοσοφίας⁶. Παρά τις διαφορές των απόψεων είναι γενικά φανερό ότι πλανάται μια καθολική διαπίστωση για κάποια κρίση, ο βαθμός της οποίας ποικίλλει, αλλά δεν

μπορεί να αμφισβητηθεί ολοσχερώς. Η κρίση παρατηρείται και στις δύο θεσμικές κατευθύνσεις, γεγονός, που μαρτυρεί την εσωτερική σχέση θρησκείας και πολιτισμού. Η κρίση της θρησκείας εντοπίζεται ιδιαίτερα στην «ιστορική» της προοπτική που, ως γνωστόν, συνδέεται άμεσα με τις θεσμικές και ορατές πτυχές του θρησκευτικού φαινομένου. Η προοπτική αυτή μεταλλάσσει διαδοχικά την οικουμενικότητα σε παγκοσμιότητα κι αυτήν σε παγκοσμιοποίηση, και αναδιπλώνεται στην κατά πλάτος ανάπτυξη και διεύρυνση του κοινωνικού ορίζοντα. Αυτή η προοπτική της θρησκείας είναι ανοικτή στην ανθρώπινη παρέμβαση, γι' αυτό και είναι ιδιαίτερα ευάλωτη. Εγγίζει διαρκώς το κοσμικό και το βέβηλο, προσλαμβάνει στοιχεία του, και μοιραία δέχεται τις επιδράσεις της εκκοσμίκευσης.

Αντίθετα, η «χαρισματική» προοπτική της θρησκείας, η καθαρά μεταφυσική, είναι έξω από τις έννοιες του χρόνου, των αισθήσεων και της λογικής. Διακρίνεται, όπως ήδη τονίσαμε, για τον εσχατολογικό της προσανατολισμό και τη βίωση της ανεσιτότητας. Αναζητεί στα ενδότερα της ανθρώπινης ψυχής τη συγγένεια του ανθρώπου με τον Πλάστη του. Η δεύτερη αυτή προοπτική γεφυρώνει την απόσταση μεταξύ Θεού και κόσμου, ορίζει το περιεχόμενο της «κατακόρυφης αναφοράς», και αποκαλύπτει τις δυνατότητες κοινωνίας κτιστού και ακτίστου, μέσα από τη μυστηριακή ζωή, την προσευχή, τη μετάνοια, την ταπείνωση, το χάρισμα, τον αγώνα για την πρόοδο στις αρετές, τη

⁵ Περισσότερα βλ. R. Guardini, *Ο Πολιτισμός (Die Kultur) ως έργο και ως παρακινδύνευση*, μετάφρ. Χ. Κουσκουτόπουλου, εν Αθήναις 1964, πρβλ. και Ν. Μπερντιάεφ, *Για την κοινωνική ανισότητα* (επιστολή δεκάτη τρίτη για την κουλτούρα), μετάφρ. Ε. Νιάνιος, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 335-355.

⁶ Αν και οι αρχικές ιδέες ανήκουν στον Henri Saint-Simon (*Memoire sur la science de l'homme*, 1810) και εκφράζουν το πνεύμα του γαλλικού θετικισμού, μεταγενέστεροι τις επανέλαβαν και στην εποχή μας, που θεωρείται ότι έχει απαλλαγεί από τις έμμενες απόψεις του. Βλ. Α. Comte, *Cours de philosophie positive*, τόμ. 1, Paris 1839. S. Freud, *Malaise dans la civilisation*, Paris 1930, και Ε. From, *Πέρα από τα δεσμά της αυταπάτης*, μετάφρ. Μ. Κορηλίου, Αθήνα 1977.

φιλανθρωπία, την ιεραποστολή, την άσκηση, τον μοναχισμό, την κάθαρση, τον αγιασμό και τη θέωση. Οι λεπτομέρειες της χαρακτηριστικής αυτής προοπτικής παρότι αποτελούν βαθμίδες ανόδου, δεν επιδέχονται «καθαυτές» φθορά ούτε και απειλούνται από εσωτερικές ή εξωτερικές κρίσεις εκφυλισμού.

Η χρήση των δύο παραπάνω προοπτικών αποτελεί μεθοδολογική διευκόλυνση της Κοινωνιολογίας της Θρησκείας και δεν είναι σωστό να ερμηνεύεται με θεολογικά κριτήρια. Στην Κοινωνιολογία η αναγκαιότητα χρήσης μιας εμπειρικής μεθόδου ευνοείται από τέτοιες διακρίσεις, αλλά φυσικά πάντοτε για την κατανόηση του «θεατού» και του «αθέατου». Κατά

συνέπεια, σύμφωνα με την Κοινωνιολογία, η κρίση του Χριστιανισμού ορίζεται ως κρίση των θεσμικών και ιστορικών πυλών του, με άλλα λόγια κρίση της ανθρώπινης και κοσμικής συμμετοχής, αφού το θείο παραμένει έξω από τη λογική των θεσμικών μορφοποιήσεων, έξω από τη χρονικότητα της ιστορίας μας. Η λεπτομέρεια αυτή μας διευκολύνει να αναζητήσουμε την κρίση στις αξίες, που μεταλλάσσουν θεσμικά και ιστορικά τις κοινωνίες και την ανθρώπινη ύπαρξη, για να τοποθετήσουν ειδικά την τελευταία σε «*διαλεκτική αντίθεση*» απέναντι στον Θεό και τον νόμο του.

Με την προηγούμενη αναφορά ανοίγει μια άλλη προοπτική που δεν είναι σωστό να

παρακάμψουμε, αφού οι αξίες αποτελούν κριτήριο εκτίμησης και του πολιτισμού και της θρησκείας. Ο όρος «*αξία*» συνδέεται με οποιοδήποτε μέγεθος, σύμβολο, αντικείμενο ή θεωρητική σύλληψη, που αποτελεί είδος ανάγκης, προσδοκίας, επιδίωξης, επιθυμίας ή ακόμη και ουτοπικής αναζήτησης. Με τη σημασία αυτή η αξία εμπεριέχει ένα κοινωνικό νόημα στο οποίο προσβλέπει ο άνθρωπος και η κοινωνία.

Αν θελήσουμε να παρακολουθήσουμε την πορεία των ανθρώπινων προσπαθειών για την καθιέρωση των διαφορετικών αξιών θα διαπιστώσουμε ότι η «*αξιολογική*» φόρτιση των διαφορετικών εμπειρικών ή θεωρητι-

κών μεγεθών έγινε με αργούς ρυθμούς, από τη χαραυγή της ιστορίας του πολιτισμού και φυσικά δεν σταμάτησε, αλλά συνεχίζεται χωρίς διακοπή. Τα αξιολογικά αγαθά, που συνδέθηκαν με συναλλαγές, προσδιορίστηκαν κυρίως με βάση τη σημασία, τη σπανιότητα ή τη χρησιμότητά τους για τον άνθρωπο. Πέρα από τις σημασίες αυτές, στις θεσμικές περιοχές, όπου αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα συστήματα ηθικής, η έννοια της αξίας απέκτησε και ένα πρόσθετο περιεχόμενο. Έτσι έφθασε να: *«προσδιορίζει τα κοινής αποδοχής πολιτιστικά κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία συγκρίνεται και κρίνεται η σημασία -ηθική, αισθητική ή γνωστική- των αντικειμένων, στάσεων, επιθυμιών και αναγκών. Όσοι συμμερίζονται μια σειρά τέτοιων κριτηρίων, έχουν πεποίθηση στην εγκυρότητά τους και φρονούν ότι πρέπει να χρησιμοποιούνται, προκειμένου να εκτιμηθεί ένα αντικείμενο, δηλαδή να συσχετισθεί με ανάγκες, επιθυμίες, ή στάσεις, και προκειμένου να αξιολογηθεί, δηλαδή να συγκριθεί η σημασία με τη σημασία άλλου ή άλλων αντικειμένων»*⁷.

Με τα δεδομένα αυτά η έννοια της αξίας αποτελεί λειτουργικό στοιχείο των κοινωνιών και ταυτόχρονα κριτήριο για την «ποιοτική» διάκριση των μελών τους μεταξύ τους. Αυτό σημαίνει ότι η ύπαρξη μιας κοινωνίας εξαρτάται, ως ένα βαθμό, από την ύπαρξη και λειτουργία των αξιών, που είναι αυτονόητο ότι ιεραρχούνται ανάλογα με το τι καλύπτουν με το κύρος τους, ποιο είναι το «αντικείμενο» που επιχειρούν να διαφυλάξουν ή που προσανατολίζουν τον μέσο πολίτη και τα μεγάλα πλήθη, προβάλλοντας κανόνες ζωής, ιδεώδη ή ακόμη και απραγματοποίητα οράματα.

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν πολλές προοπτικές, πίσω από τις οποίες μπορούμε να εκτιμήσουμε τις αξίες, εντούτοις είναι γενικά αποδεκτό ότι μια θεμελιώδης ιεράρχηση των αξιών τοποθετεί ψηλότερα τις πνευματικές, κάπου στη μέση τις κοινωνικές και βέβαια στη βάση τις βιοτικές και βιολογικές αξίες. Η ιεράρχηση αυτή εκτιμάται ότι προέρχεται από πολύ μακρινές περιόδους της ιστορίας και είναι μάλλον βέβαιο ότι συνδέεται με θρησκευτικές καθιερώσεις. Αν προσέξουμε το περιεχόμενο των αξιών και ειδικά των πνευματικών, θα διαπιστώσουμε ότι στο σύνολό τους εκπροσωπούν ποιότητες-αρετές του υπερβατικού, που αντικειμενοποιούνται και προβάλλονται με σκοπό τον εξευγενισμό και την ηθικοποίηση των ανθρώπων. Είναι κι αυτή μία από τις πιο σημαντικές λειτουργίες της θρησκείας για την ενίσχυση του πολιτισμού με ηθοπλαστικά στοιχεία.

Έτσι λ.χ. η ελευθερία του πνεύματος και της συνείδησης, ως πνευματικές αξίες, τοποθετούνται στην κορυφή της πυραμίδας των αξιών. Το ίδιο και η δικαιοσύνη και η αγαθότητα αποτελούν ύψιστες αξίες και βρίσκονται επίσης στην κορυφή. Αντίθετα, η κοινωνική δικαιοσύνη βρίσκεται σχετικά χαμηλότερα, όπως επίσης και η ισότητα και η αλληλεγγύη, ενώ στη βάση τοποθετούνται οι υλικές αξίες, όπως το χρήμα, τα υλικά αγαθά, το επάγγελμα, που διασφαλίζουν την επιβίωση και τη συνέχεια της ζωής.

Η ιεραρχική αυτή κλιμάκωση των αξιών, και ορισμένες άλλες που συχνά προβάλλονται ως προβληματισμοί, ξεκινούν από την αντίληψη της ποιότητας ορισμένων μεγεθών και τη σημασία τους για την προσωπι-

⁷ H. Becker, «Αξία», *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών UNESCO*, Αθήνα 1972, τόμ. 1, σ. 53. Πρβλ. W. I. Thomas - F. Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America*, New York 1927, σσ. 21, 44 και επίσης T. Parsons, *The Social System*, Glencoe, 1951, τ. III, σ. 12, όπου γίνεται αναλυτική παρουσίαση των κοινωνικών πτυχών της έννοιας.

Οι αξίες, και πιο πολύ οι ιεραρχήσεις τους, δεν εκπροσωπούν ατομικές-υποκειμενικές εκτιμήσεις της πραγματικότητας, αλλά συλλογικές αποδοχές, πεποιθήσεις ή κώδικες ζωής, που δοκιμάστηκαν, πριν καθιερωθούν, στην πορεία του χρόνου, από τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς.

κή και την κοινωνική ζωή. Αυτό σημαίνει ότι οι αξίες, και πιο πολύ οι ιεραρχήσεις τους, δεν εκπροσωπούν ατομικές, δηλαδή υποκειμενικές εκτιμήσεις της πραγματικότητας, αλλά κυρίως -και αυτό έχει τη μεγαλύτερη σημασία- συλλογικές αποδοχές, πεποιθήσεις ή κώδικες ζωής, που δοκιμάστηκαν, πριν καθιερωθούν, στην πορεία του χρόνου, από τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς. Με τη σημασία αυτή, οι αξίες αποτελούν συνάντηση προσωπικών εκτιμήσεων και αντικειμενικών διαπιστώσεων, όταν και τα πρόσωπα ξεπερνούν τη βιολογική τους ατομικότητα και η κοινωνική αντικειμενικότητα εναρμονίζεται με το διανθρώπινο αγαθό. Στο βάθος, λοιπόν, υπάρχει κάποιο βουλευτικό στοιχείο που κινείται από ορισμένες «σκοπιμότητες», οι οποίες όμως δεν είναι διόλου ιδιοτελείς και ατομοκεντρικές, αλλά

ιδιαίτερα ανιδιοτελείς και κοινωνικές.

Η παρατήρηση αυτή είναι φανερό ότι αποτελεί μία επιπλέον ένδειξη για την ύπαρξη εσωτερικής σχέσης μεταξύ θρησκείας και αξιών, κατά τη φάση των καθιερώσεών τους. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη σημασία τέτοιων αξιολογικών καθιερώσεων, θα πρέπει να αναφερθούμε στις αξίες της αγάπης του εχθρού, της αυτοθυσίας για τους άλλους, της θυσίας για την πατρίδα, της προσφοράς από το υστέρημα, της προτίμησης του θανάτου από την ατίμωση, του σεβασμού των δικαιωμάτων του άλλου. Είναι φανερό ότι η θεσμοποίηση αυτή αποβλέπει στη διαμόρφωση ενός πλαισίου ηθικών επιταγών, που θα υπηρετούν τη διαπροσωπική προσέγγιση και θα αμβλύνουν τις ενδεχόμενες διακοινωνικές αντιθέσεις. Στο σημείο αυτό υπάρχει

μια λογική ένσταση που ξεκινά από τη διαπίστωση περιπτώσεων ανθρώπων και κοινωνιών που, χωρίς να θρησκευούν, δεν στερούνται ούτε ηθικών αξιών ούτε επίσης και αξιολογικών ιεραρχήσεων, με πολύ πνευματικές και, αντικειμενικά, υπέρτατες αξίες. Η ένσταση, εύλογα, θέτει το ακόλουθο ερώτημα: Από που πηγάζουν αυτές οι αξίες και τι είναι εκείνο, που τις τροφοδοτεί, αφού αντικειμενικά φαίνεται ότι λείπει η θρησκευτική πίστη και βέβαια το διπλό παράγωγό της, η «αναφορά»;

Αρχικά είναι ανάγκη να παρατηρήσουμε ότι οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες συνειδητοποιούν και στη συνέχεια αναφέρονται στην έννοια της θρησκείας, μέσα από τη δισχιστική συμπόρευσή τους με τον Χριστιανισμό στον δρόμο του πολιτισμού και της ιστορίας. Η συμπόρευση αυτή είχε ως συνέπεια τον περιορισμό της έννοιας της θρησκείας στα γνωρίσματα και τα χαρακτηριστικά του Χριστιανισμού ή έστω, κάπως ευρύτερα, στα αντίστοιχα γνωρίσματα και χαρακτηριστικά γνωστών μονοθεϊστικών ή σοφολογικών θρησκειών. Η πρακτική αυτή μπορεί να εκτιμηθεί με θεολογικά, θρησκευολογικά ή και ηθικά κριτήρια, όχι όμως και με κοινωνιολογικά. Είναι, λοιπόν, ιδιαίτερα δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να συνδέσει κανείς με αυτά, πραγματικά, τη λειτουργία και την ύπαρξη των αξιών. Έτσι όμως είναι αδύνατη η αιτιολόγηση συνυπάρξεως «αθρησκευτικότητας» και αξιών.

Αντίθετα, μια κοινωνιολογική προσέγγιση οδηγεί σε ολότελα διαφορετική εκτίμηση, αφού με κοινωνιολογικά δεδομένα είναι δυνατό να επισημάνουμε «θρησκευτική συμπεριφορά», και μάλιστα με έντονες

βιωματικές εξάρσεις, εκεί που κηρύσσεται επίσημα ο αθεϊσμός, και η θρησκευτική πίστη έχει περιπέσει σε εκκοσμικευμένο ηθικισμό ή και μαρασμό⁸. Έτσι, παρότι φαίνεται ότι οι αξίες επιβάλλονται από κάποιο έξω-ατομικό πλαίσιο, που μπορεί να είναι η κοινωνία, ο οργανισμός, ο θεσμός ή κάποιο σύστημα ιδεών, αρχών ή διατάξεων, τελικά η αποδοχή ή η απόρριψή τους εξαρτάται από τη συγκεκριμένη ανθρώπινη ύπαρξη, που τις κρίνει μέσα στα περιθώρια των προσωπικών της πίστεων, πεποιθήσεων και βιωμάτων⁹. Η ανθρώπινη αυτή αντίδραση είναι και αναπόφευκτη και λογική. Όταν μία αξία είναι έξω από την εμβέλεια των προσωπικών πεποιθήσεων και την αντοχή των αντίστοιχων βιωμάτων, τότε η αξία αυτή είναι λογικό να μένει έξω από την προοπτική της προσέγγισης, έξω από τους στόχους για την κατάκτησή της.

Λογικά, λοιπόν, δεν μπορούμε να αναμένουμε αυτοθυσίες από τους δειλούς, αγάπη από εκείνους που εμποτίστηκαν με αξεπέραστο μίσος, δικαιοσύνη από όσους ταυτίστηκαν με τη βίωση της αδικίας, διεκδίκηση της ελευθερίας από εκείνους που δουλικά βιάστηκαν να συμβιβαστούν ή, ακόμη, ειρήνη από όσους υποβλέπουν ποικιλοτρόπως τη γαλήνη και την ευτυχία των άλλων. Πολύ περισσότερο δεν είναι δυνατό να προσεγγίσει την ελευθερία της συνείδησης εκείνος που υπέκυψε στην εξουσία των ενστίκτων ή να βιώσει την ανιδιοτελή αγάπη αυτός που δέθηκε καταλυτικά με τον υπολογισμό και τη σκοπιμότητα.

Οι αξίες απαιτούν ανάλογη τοποθέτηση απέναντί τους. Προϋποθέτουν, γενικά, θυσίες και κόπους, γιατί δεν είναι προνόμια

⁸ Βλ. P. Tillich, *The Shaking of the Foundations*, New York 1948, σ. 98, πρβλ. Β. Τ. Γιούλτση, *Κοινωνιολογία του αθεϊσμού. Θεματικά όρια και προβλήματα*, σσ. 15, 28 (βλ. ειδικότερα τις τυπολογίες «αθέων - πιστών» που μαρτυρούν τη σχετική αντίφαση).

⁹ Βλ. Ν. Κοκοσαλάκης, ό.π. σ. 102.

ούτε δωρεές ούτε, πολύ περισσότερο, εύκολες κατακτήσεις, αλλά ιδεώδη, τελικοί στόχοι και οράματα, που τροφοδοτούν αποκλειστικά όσους αγωνίζονται και δεν λιποτακτούν. Είναι δυναμικοί δείκτες πορείας που ταυτόχρονα ωθούν και έλκουν την προσωπικότητα στη δημιουργική αντιμετώπιση του κόσμου. Οι αξίες, λοιπόν, και οι προσωπικότητες, και σε τελική εκτίμηση η θρησκεία, μπορούν να εκπροσωπούν τους αυθεντικούς συντελεστές για τη βελτίωση της κοινωνικής ζωής και του κόσμου.

Αυτή η αναπλαστική δυνατότητα της θρησκείας συνδέεται με την αντίληψη μιας κατάστασης, όπου η εξομάλυνση των διανθρώπινων σχέσεων οικοδομείται πάνω στην πραγματικότητα της ειρήνης, στην αμοιβαιότητα της συνδιαλλαγής, στη συγχώρηση, που αποκαθιστά ταυτόχρονα την ηθική και την κοινωνική ευρυθμία. Η αντίληψη αυτή είναι κοινή για τους οπαδούς όλων σχεδόν των θρησκειών και αποτελεί παράλληλα και το μέτρο των απαιτήσεών τους από τη δική τους θρησκεία. Μάλιστα, αποκτά ιδιαίτερη επικαιρότητα κάθε φορά που πολιτικές, ιδεολογικές ή κοινωνικές τάσεις απειλούν την παγκόσμια ισορροπία και ορθώνουν το φάσμα του αφανισμού και της καταστροφής.

Εδώ αποκτά την πραγματική του σημασία το ερώτημα: τι τελικά επιδιώκει ο ισλαμικός φονταμενταλισμός; Η απάντηση είναι γνωστή. Υπάρχει μέσα στην εννοιολογική σημασία του Τζιχάντ, αλλά δεν συμβιβάζεται με τις θεμελιώδεις αρχές της ορθόδοξης ισλαμικής πίστης. Πολύ χαρακτηριστικά την πραγματικότητα αυτή αναλύει ο P. Berger με τα εξής λόγια: «Κάθε νόμος ψηφίζεται και ξαναψηφίζεται για να αποτρέψει την απειλή

Δεν μπορούμε να αναμένουμε αυτοθυσίες από τους δειλούς, αγάπη από εκείνους που εμποτίστηκαν με αξεπέραστο μίσος, δικαιοσύνη από όσους ταυτίστηκαν με τη βίωση της αδικίας, διεκδίκηση της ελευθερίας από εκείνους που δουλικά βιάστηκαν να συμβιβαστούν.

της καταστροφής από τις δυνάμεις της ανομίας, που ενδημούν στην ανθρώπινη κατάσταση. Στη θρησκεία επιβεβαιώνεται ξανά και πάλι η θεία τάξη του κόσμου μπροστά στην απειλή του χάους»¹⁰. Η κοσμική, λοιπόν, πραγματικότητα απειλείται από ένα πλήθος δυνάμεων, που ισχυροποιούν προοδευτικά την παρουσία τους και επιτείνουν την κατάσταση της αβεβαιότητας. Πίσω από τις δυνάμεις αυτές, την κυρίαρχη θέση κατέχει πάντοτε η εγωκεντρική ανθρώπινη επιθυμία για αύξηση της επιρροής της πάνω στους «άλλους», στην ανθρώπινη κοινωνία. Όμως, η ανθρώπινη απειλητική παρουσία δεν είναι η μόνη. Υπάρχουν πίσω της θεατές ή και αθέατες κοσμογονικές δυνάμεις, που απελευθερώθηκαν είτε μόνες τους είτε με τη βοήθεια της επιστήμης και της τεχνολογίας από τη φύση, και δημιουργούν προβλήματα συγκράτησης και ελέγχου, αφού, και μόνο το ενδεχόμενο λάθους στη χρήση τους, δημιουργεί δικαιολογημένους φόβους για αλυσίδα καταστροφών. Οι αλόγιστες δυνάμεις της φύσης, έξω από την πορεία της κοσμικής τάξης, μεταβάλλονται σε αιτίες φθοράς και θανάτου, σε απειλές μεγάλης έκτασης καταστροφών.

Μπροστά στο δραματικό αυτό αδιέξο-

¹⁰ P. Berger, *The Social Reality of Religion*, σ. 53. Η θετική τοποθέτηση του Berger έναντι του θρησκευτικού φαινομένου, αποτελεί μία από τις πιο σοβαρές παρουσίες μεταξύ των κοινωνιολόγων της θρησκείας. Η θεωρητική του θεμελίωση αποτελεί τα τελευταία χρόνια αντικείμενο σοβαρής μελέτης μεταξύ των νέων ερευνητών.

δο, μόνη θεσμική και πνευματική σφαίρα, από την οποία ο άνθρωπος μπορεί να αναμένει απαντήσεις, αλλά ακόμη και υπέρβαση της αγωνίας και του φόβου, παραμένει η θρησκεία. Ακριβώς γι' αυτό οι ηθικές, πνευματικές και θρησκευτικές αξίες, όχι μόνο στο παρελθόν, αλλά ιδιαίτερα στις ημέρες μας, έχουν συνδεθεί με την κατάσταση της πνευματικής υγείας¹¹. Η σχέση ανάμεσα στη θρησκεία και τις αξίες φαίνεται ότι αποτελεί την αφετηρία της προσπάθειας για τη διευθέτηση των κοσμικών και κοινωνικών αντιθέσεων. Αυτονόητη είναι γι' αυτό η σημασία της θρησκείας στην κοινωνική ζωή. Η σύγχρονη κοινωνιολογική έρευνα όχι μόνο στην περιοχή του θρησκευτικού φαινομένου, αλλά και σε όλες τις διαχρονικές πτυχές του πολιτισμού, επεσήμανε πλήθος δεδομένων που μαρτυρούν την ουσιαστική σχέση θρησκείας και αξιών¹².

Λογικά, λοιπόν, η διάσπαση της παραπάνω σχέσης οδηγεί σε τραγικά λάθη με δραματικές συνέπειες στη ζωή, τις κοινωνίες και τους ανθρώπινους πολιτισμούς. Στην κατεύθυνση αυτή συνειργήσαν όλες οι γνωστές θεωρητικές ή πρακτικές απολυτοποιήσεις της ανθρώπινης αξίας, που τελικά, αντί να εξευγενίσουν τον άνθρωπο, προώθησαν τον ατομισμό, τον μηδενισμό, τον ευδαιμονισμό και τον αθεϊσμό. Την ίδια ευθύνη επισημαίνουμε και στις αντιλήψεις που γέννησε η κυριαρχία της μηχανής, αφού μετέβαλε τον άνθρωπο σε εξάρτημά

της και την ψυχή του σε δευτερεύουσα «θεωρητική» ή «μνημειακή αξία». Στον πολιτισμό των μηχανών έχει διαφανεί οριστικά ότι δεν προβλέπεται θέση για τέτοια λειτουργία, δηλαδή τη λειτουργία της ψυχής. Τους δύο τελευταίους αιώνες οι ιδεολογίες και η τεχνολογία προέβλεπαν επίμονα τον άνθρωπο ως μέτρο αξίας και πολιτισμού, με αποτέλεσμα την αποθέωσή του. Η αποθέωση αυτή όμως συνοδεύθηκε από μια διάχυτη αίσθηση προοδευτικής αποδυνάμωσης της πνευματικής του ποιότητας και μιας χρεωκοπίας της θρησκευτικής του πίστης.

Η παρακολούθηση της παράλληλης πορείας θρησκείας και πολιτισμού απέκτησε στον αιώνα μας μια ιδιαίτερη σημασία μετά την πορεία της αποθέωσης κάποιων ιδεαλιστικών σχημάτων, που αμφισβήτησαν γενικά τις θρησκείες και υπέδειξαν τύπους πολιτισμού χωρίς μεταφυσικούς προσανατολισμούς και ανάγκες, χωρίς Θεό. Οι τάσεις αυτές αναπτύχθηκαν, ως γνωστόν, μέσα στο κλίμα των ιδεολογικών απολυτοποιήσεων του Hegel, που σφράγισε τη μεταγενέστερη σκέψη και πρόσφερε θεωρητικό βάθρο για τη θεσμοποίηση της αποθεωμένης δύναμης σε όλα τα επίπεδα του πολιτισμού¹³. Στο ίδιο βάθρο στήθηκε και το νιτσειϊκό όραμα του «υπερανθρώπου» και η μαρξιστική αποθέωση του «προλεταριάτου» και η φροϋδική προβολή της κυριαρχίας του «libido». Τα οράματα εκείνα έγιναν τελικά, τα ανθρωπολογικά και κοι-

¹¹ Περισσότερα βλ. L. Weatherhead, *Psychology, Religion and Healing*, London 1951, σσ. 62 κ.ε.

¹² Ειδικότερα για τη σχέση θρησκείας και πολιτιστικών αξιών βλ. στο κλασικό έργο του E. B. Taylor, *Primitive Culture*, London 1871, σσ. 109-146.

¹³ Είναι γνωστή η παρατήρηση του S. Kierkegaard για την πνευματική δημιουργία του G. F. Hegel, που θεωρεί υπέρλαμπρο οικοδόμημα, από το οποίο όμως βγάζει τελικά τον άνθρωπο, για να τον εγκαταστήσει σε παράπλευρη καλύβα. Οι συνέπειες ξεκινούν από τις ευαισθησίες του στοχαστή να υπηρετήσει την «αντικειμενικότητα», που είναι κατά βάση προβολή της συλλογικότητας, με ταυτόχρονη υποτίμηση της προσωπικής ιδιαιτερότητας. Στη βάση αυτή τα φιλοσοφικά σχήματα και οι ιδεολογίες που ακολουθούν, θα κτίσουν τον κόσμο της κυριαρχίας και της εξουσίας, και με το πρόσχημα της υπηρετήσεως του ανθρώπου θα τον καταδουλώσουν ολοκληρωτικά. Πρβλ. Τ. Τζαμαλικός, *Ελληνισμός και αλλοτρίωση (η ευρωπαϊκή πρόκληση)*, Αθήνα 1982, σ. 106. Επίσης Α. Τερζάκη, *Ένας μεταβαλλόμενος κόσμος. Δοκίμια*, Αθήνα 1983, σσ. 29, 61-61, 136-138.

ωνικά πρότυπα των μεταβιομηχανικών κοινωνιών. Σε τέτοια πρότυπα εντόπισαν προφητικά δύο διορατικοί στοχαστές του αιώνα μας, ο Aldous Huxley και ο George Orwell, τους κινδύνους από την «αλαζονεία

της δύναμης»¹⁴. Η αλαζονεία φαίνεται να είναι και πάλι η υπεύθυνη-ένοχος των εκτροπών του πολιτισμού, ενός πολιτισμού, που έχασε την ισορροπία ανάμεσα στις υλικές και μεταφυσικές αναζητήσεις του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

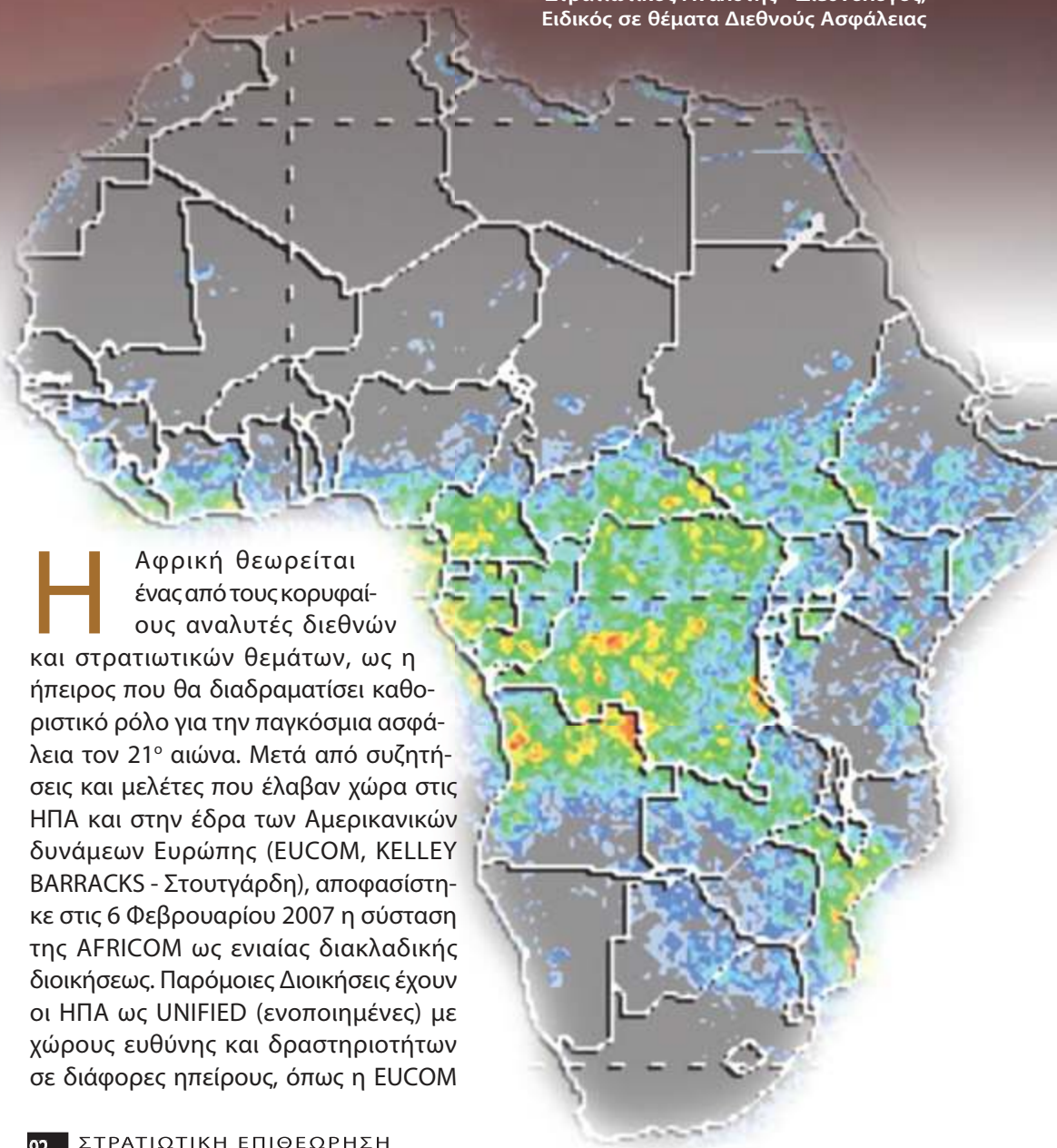
- ☞ Becker, H., «Αξία», *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών UNESCO*, τόμ. 1, Αθήνα 1972.
- ☞ Berger, P., *The Social Reality of Religion*, London 1969.
- ☞ Comte, A., *Cours de philosophie positive*, τόμ. 1, Paris 1839.
- ☞ Freud, S., *Malaise dans la civilisation*, Paris 1930.
- ☞ From, E., *Πέρα από τα δεσμά της αυταπάτης*, μετάφρ. Μ. Κορνηλίου, Αθήνα 1977.
- ☞ Γιούλτσας, Β. Τ., *Κοινωνιολογία του αθεϊσμού, Θεματικά όρια και προβλήματα*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1984.
- ☞ Γιούλτσας, Β. Τ., *Κοινωνιολογία της Θρησκείας*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2002.
- ☞ Guardini, R., *Ο Πολιτισμός (Die Kultur) ως έργον και ως παρακινδύνευσις*, μετάφρ. Χ. Κουσκουτόπουλου, εν Αθήναις 1964.
- ☞ Huxley Aldous, *New World*, Los Angeles 1932.
- ☞ Κοκοσαλάκης, Ν., «Η έννοια της θρησκείας και η κοινωνιολογική μελέτη», *Εποπτεία* 63, 1981.
- ☞ Κυριακίδη, Π., *Κοινωνιολογία*, Ιωάννινα 1981.
- ☞ Μιχαηλίδη - Νουάρου, Γ., «Ο Χριστιανισμός και ο σημερινός πολιτισμός», *Διάλογος του Χριστιανισμού με την εποχή μας*, επιμ. Κ. Τσιρόπουλου, Αθήναι 1970.
- ☞ Μπερντιάεφ, Ν., *Για την κοινωνική ανισότητα* (επιστολή δεκάτη τρίτη για την κουλτούρα), μετάφρ. Ε. Νιάνιος, Θεσσαλονίκη 1984.
- ☞ Orwell George, *Animal Farm*, London 1945.
- ☞ Orwell George, *1984*, London 1949.
- ☞ Parsons, T., *The Social System*, τ. III, Glencoe, 1951.
- ☞ Saint-Simon, Henri, *Memoire sur la science de l' homme*, 1810.
- ☞ Taylor, E. B., *Primitive Culture*, London 1871.
- ☞ Taylor, E. B., (*Primitive Culture*). Βλ. «Πολιτισμός» στο *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών*, έκδοση Χάρη Πάτση, Αθήναι 1969.
- ☞ Τερζάκης, Α., *Ένας μεταβαλλόμενος κόσμος. Δοκίμια*, Αθήνα 1983.
- ☞ Τζαμαλίκος, Τ., *Ελληνισμός και αλλοτρίωση (η ευρωπαϊκή πρόκληση)*, Αθήνα 1982.
- ☞ Thomas, W. I. - Znaniecki, F., *The Polish Peasant in Europe and America*, New York 1927.
- ☞ Tillich, P., *The Shaking of the Foundations*, New York 1948. Weatherhead, L., *Psychology, Religion and Healing*, London 1951.
- ☞ Yinger, J. M., *Religion, Society and the Individual. An Introduction to the Sociology of Religion*, New York 1968.

---

¹⁴ Βλ. το έργο του πρώτου: *Brave New World*, Los Angeles 1932, όπου αναλύεται το δράμα ενός κόσμου σαν τον σημερινό, κάτω από τις απειλές των μεταβιομηχανικών και μετατεχνολογικών αλλοιώσεων της ανθρώπινης ύπαρξης. Επίσης βλ. τα έργα του δευτέρου: *Animal Farm*, London 1945, που είναι η φανταστική πολιτική σάτιρα μιας αόριστης εποχής, όπου σε έναν τύπο πολιτεύματος απόλυτης λαϊκής κυριαρχίας «όλοι είναι μεταξύ τους ίσοι, αλλά μερικοί είναι πιο ίσοι από τους άλλους» και το 1984, London 1949, που είναι ένα μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας, στις λεπτομέρειες του οποίου σημειώνεται με ιδιαίτερη ευαισθησία ο απανθρωπισμός, που απειλεί τον κόσμο μας, που σαγηνεύτηκε από τις ολοκληρωτικές τάσεις του τεχνολογικού πολιτισμού.

ΤΑ ΝΕΑ ΣΧΕΔΙΑ - ΑΦΡΙΚΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Δρ Αθανάσιος Ε. Δρούγος
Στρατιωτικός Αναλυτής - Διεθνολόγος,
Ειδικός σε θέματα Διεθνούς Ασφάλειας

Η Αφρική θεωρείται ένας από τους κορυφαίους αναλυτές διεθνών και στρατιωτικών θεμάτων, ως η ήπειρος που θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο για την παγκόσμια ασφάλεια τον 21^ο αιώνα. Μετά από συζητήσεις και μελέτες που έλαβαν χώρα στις ΗΠΑ και στην έδρα των Αμερικανικών δυνάμεων Ευρώπης (EUCOM, KELLEY BARRACKS - Στουτγάρδη), αποφασίστηκε στις 6 Φεβρουαρίου 2007 η σύσταση της AFRICOM ως ενιαίας διακλαδικής διοικήσεως. Παρόμοιες Διοικήσεις έχουν οι ΗΠΑ ως UNIFIED (ενοποιημένες) με χώρους ευθύνης και δραστηριοτήτων σε διάφορες ηπείρους, όπως η EUCOM

(Ευρώπη), η PACOM (Ασία - Ειρηνικός), η SOUTHCOM (για τη Λατινική Αμερική και Καραϊβική), η CENTCOM (για τη Μέση Ανατολή - Αφγανιστάν - Πακιστάν), η NORTHCOM (για τη Βόρεια Αμερική), αλλά και κάποιες άλλης μορφής διοικήσεις, όπως η Ενοποιημένη Διοίκηση ΗΠΑ - Νότιας Κορέας στην Κορεατική χερσόνησο.

Μέχρι σήμερα η Αφρικανική Ήπειρος από πλευράς ΗΠΑ ήταν χωρισμένη σε τρεις επιμέρους ανώτατες, ενιαίες διακλαδικές διοικήσεις (EUCOM - PACOM - CENTCOM).

Στην EUCOM με έδρα τη Στουτγάρδη είχαν ενταχθεί όλες οι Αφρικανικές χώρες, με εξαίρεση τη Μαδαγασκάρη και τα νησιωτικά συμπλέγματα των νήσων Μαυρικίου και Σεϋχελλών, (που ανήκουν στην PACOM του Ειρηνικού με έδρα τη Χαβάη), καθώς και των κρατών Αιγύπτου - Σουδάν - Ερυθραίας - Τζιμπουτί - Αιθιοπίας - Σομαλίας - Κένυας, που είχαν εξαρχής ενταχθεί στη CENTCOM, με κεντρικό στρατηγείο στην περιοχή της βάσης TAMPA στη Φλόριντα και προωθημένο στρατηγείο -λόγω των επιχειρήσεων IRAQI FREEDOM και ENDURING FREEDOM σε Ιράκ και Αφγανιστάν- στην Αεροπορική Βάση Αλ-Ουέντεϊντ στο Κατάρ μέσα στον Περσικό Κόλπο. Με τη σύσταση της AFRICOM όλες οι χώρες θα ανήκουν στη νέα διοίκηση πλην της Αιγύπτου, που θα παραμείνει στη Ζώνη Ευθύνης της CENTCOM, και των νήσων Μαδαγασκάρης - Μαυρικίου - Σεϋχελλών που θα παραμείνουν στη Ζώνη Ευθύνης της PACOM. Η μεταβατική «μορφή» της AFRICOM επί του παρόντος είναι στη Στουτγάρδη, ενώ στρατιωτικοί και διπλωματικοί παράγοντες των ΗΠΑ έχουν

επισκεφθεί σειρά χωρών με σκοπό τη μόνιμη παρουσία επιτελείου σε Αφρικανική χώρα (έχουν εξετασθεί οι περιπτώσεις του Μαρόκο, της Αλγερίας, της Αιθιοπίας, της Κένυας, της Σενεγάλης και της Γκάνα. Εκτιμάται ότι η AFRICOM θα είναι επιχειρησιακά έτοιμη το 2008, ενώ οι ΗΠΑ δεν θα διατηρούν μόνιμες βάσεις στην Αφρική αλλά πολλές, οι οποίες θα χρησιμοποιούνται ανάλογα με τις κρίσεις και τον σχεδιασμό για την αντιμετώπισή τους. Σημειώνεται ότι μετά την 11^η Σεπτεμβρίου οι ΗΠΑ διατηρούν μονάδες, Ειδικές Δυνάμεις και συμβούλους σε 43 από τις 53 συνολικά χώρες της Αφρικανικής Ηπείρου. Επικεφαλής της μεταβατικής δομής της AFRICOM ήταν για κάποιους μήνες ο Αντιναύαρχος ROBERT MOELLER USN, ενώ στα μέσα Ιουλίου 2007 ορίστηκε ως πρώτος Διοικητής της AFRICOM ο Στρατηγός WILLIAM E (KIP) WARD, ο μοναδικός έγχρωμος αξιωματικός τεσσάρων αστέρων του Αμερικανικού Στρατού.

Η Αφρική θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο τα επόμενα χρόνια, γιατί:

➔ Υπάρχουν αυξημένες ενεργειακές απαιτήσεις των ΗΠΑ, λόγω στρατηγικής αναβάθμισης του Κόλπου της Γουϊνέα, του Δέλτα του Νίγηρα, των περιοχών της Αγκόλα - Καμπίντα και του νησιωτικού συμπλέγματος Σάο-Τομέ και Πρίνσιπε.

➔ Σημειώνεται η παρουσία πολλών και ακραίων τάσεων Ισλαμικών και άλλων ομάδων (νότια της Σαχάρας), που διατηρούν επαφές με το τρομοκρατικό δίκτυο της AL QAEDA. Το ίδιο συμβαίνει και με διάφορα Σαλαφιστικά κινήματα στην Αλγερία, στην Τυνησία, στη Λιβύη και στο Μαρόκο, που επιδιώκουν την ανατροπή των καθεστώτων των χωρών. Ιδιαίτερα

επικίνδυνη είναι η παρουσία του SALAFIST GROUP FOR CALL AND COMBAT (GSPC) στην Αλγερία, που ευθύνεται για δεκάδες επιθέσεις τα τελευταία χρόνια και αποτελεί τον βασικό πυρήνα της AL QAEDA στο Μάγκρεμπ (Βόρεια Αφρική).

➔ Η έξαρση των φονταμενταλιστικών δραστηριοτήτων στο Κέρας της Αφρικής (Αιθιοπία - Σομαλία - Τζιμπουτί - Σουδάν), και η εγγύτητα (γεωγραφική και θρησκευτική) με την Αραβική Χερσόνησο προκαλεί εύλογες ανησυχίες (ασφάλεια Στενών της Ερυθράς Θάλασσας).

➔ Οι ΗΠΑ τα τελευταία χρόνια έχουν αυξήσει την επιρροή τους στην Αφρική μέσω διάφορων οικονομικών, ειρηνευτικών και άλλων προγραμμάτων υποστήριξης των τοπικών πληθυσμών και στρατιωτικών δυνάμεων. Παράλληλα, οι ΗΠΑ έχουν δώσει προνομιακό καθεστώς σε ορισμένα κράτη μέσω του MILLENNIUM CHALLENGE ACCOUNT (οικονομική - εμπορική στήριξη), καθώς και στην εκπαίδευση σε θέματα ειρηνευτικο-ανθρωπιστικών επιχειρήσεων σε διάφορα κράτη της Δυτικής και Ανατολικής Αφρικής (π.χ. προγράμματα ACRI, συμμετοχή Ειδικών Δυνάμεων σε αντιτρομοκρατική εκπαίδευση τοπικών στρατών κ.ά.). Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρουσία ειδικών από τις ΗΠΑ μέσω προγραμμάτων για

την αντιμετώπιση του AIDS και άλλων ασθενειών (π.χ. ελονοσία, δυσεντερία, ηπατίτιδα, ιός EBOLA κ.ά.), καθώς και η πραγματοποίηση πολλών ασκήσεων της κατηγορίας MEDFLAG, για τη αντιμετώπιση επιδημιών κ.ά.

➔ Η αδυναμία των καθεστώτων να αντιμετωπίσουν εσωτερικές αντιπαράθεσεις, οι εμφύλιοι πόλεμοι, η επεκτατική πολιτική της Κίνας στην Αφρικανική Ήπειρο (Αγκόλα - Νιγηρία - Σουδάν), η τραγική κατάσταση στο DARFUR του Δυτικού Σουδάν (όπου πραγματοποιείται γενοκτονία του Αφρικανικού πληθυσμού από το Αραβικό καθεστώς του Στρατηγού OMAR EL BASHIR), η χαώδης κατάσταση στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό στις Μεγάλες Λίμνες, ώθησαν τις ΗΠΑ να προχωρήσουν στη σύσταση της AFRICOM.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η AFRICOM θα είναι Ειδικής φύσης Διοίκηση, αφού θα επικεντρώνεται και σε πολλά μη αποκλειστικά στρατιωτικής φύσης ζητήματα, (π.χ. καταπολέμηση του AIDS - παροχή υποστήριξης για ανάπτυξη χωρών, ενεργειακή ασφάλεια, εκπαίδευση μονάδων διαφόρων κρατών για ειρηνευτικές αποστολές, ανθρωπιστική υποστήριξη, παροχή ασφάλειας στο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Ποδο-

σφαίρου στη Νότια Αφρική το 2010, καταπολέμηση της διακίνησης ναρκωτικών και παιδιών, αποναρκοθέτηση περιοχών, σεμινάρια χειρισμού κρίσεων για ανθρωπιστικές καταστροφές κ.ά.). Θα είναι η μοναδική διοίκηση των ΗΠΑ, της οποίας ο Υποδιοικητής θα είναι υψηλού επιπέδου διπλωμάτης, διοριζόμενος από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ. Η AFRICOM θα δίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στα θέματα συλλογής πληροφοριών, καθώς και στις Ειδικές Δυνάμεις οι οποίες θα δραστηριοποιούνται σε εκπαίδευση καθώς και διευρυμένες ψυχολογικές επιχειρήσεις (PSYOPS).

Πέραν των ΗΠΑ, το NATO και η ΕΕ έχουν διαδραματίσει υποστηρικτικό ρόλο σε διάφορες εξελίξεις στην Αφρική τα τελευταία χρόνια, όπως:

➔ Παρουσία Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και Παρατηρητών στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό για την επιτήρηση των εκλογών αλλά και για τον έλεγχο της περιοχής ITURI (επιχείρηση ARTEMIS).

➔ Η ΕΕ διατηρεί πάντοτε μία δύναμη παρατηρητών στις Μεγάλες Λίμνες της Αφρικής, ενώ δεν έχουν αποκοπεί οι επαφές των Γάλλων και Βρετανών με υπολογίσιμα Αφρικανικά κράτη, όπως της Γαλλίας στην Ακτή του Ελεφαντοστού, αλλά και των Βρετανών στη Σιέρα Λεόνε - Λιβερία (από κοινού με τις ΗΠΑ).

➔ Το NATO συνδράμει στη μεταφορά δυνάμεων της Αφρικανικής Ένωσης στο Σουδάν, καθώς

και στα σύνορα με το Τσαντ. Σημειώνεται ότι αεροσκάφη (μεταγωγικά) από διάφορα κράτη του NATO έχουν μεταφέρει στις ανωτέρω περιοχές στρατιώτες από τη Ρουάντα, τη Σενεγάλη και τη Νιγηρία.

➔ Σε διάφορα Νατοϊκά Σχολεία, αλλά και στο GEORGE MARSHALL CENTER στη Βαυαρία, δεκάδες αξιωματικοί από Αφρικανικές χώρες παρακολουθούν διεθνή σεμινάρια, ενώ οι ΗΠΑ προωθούν το AFRICAN CENTER του NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY με πάρα πολλά επιμέρους εκπαιδευτικά προγράμματα. MOBILE TEAMS επισκέπτονται διάφορες χώρες της Αφρικής και εκπαιδεύουν Αφρικανούς αξιωματικούς, ενώ είναι πάρα πολλές οι ασκήσεις του Αμερικανικού Ναυτικού με όλα τα κράτη της Δυτικής, Νότιας και Ανατολικής Αφρικής. Στα πλαίσια της Νατοϊκής Επιχείρησης ACTIVE ENDEAVOUR στη Μεσόγειο για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας στον θαλάσσιο χώρο, ναυτικές δυνάμεις του NATO συνεργάζονται με αντίστοιχες του Μαρόκο, της Αλγερίας, της Τυνησίας, της Μαυριτανίας και πιθανότατα προσεχώς της Λιβύης. (Αμερικανοί επίσημοι επισκέφθηκαν την Τρίπολη και συζήτησαν με τη Λιβυκή κυβέρνηση, την πιθανότητα επανεργοποίησης της αεροπορικής βάσης Γουάλας, η οποία έχει χρησιμοποιηθεί από τους Συμμάχους στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο καθώς και από τους Αμερικανοβρετανούς μέχρι το 1969, χρονιά κατά την οποία εκδηλώθηκε το Κανταφικό πραξικόπημα κατά του Βασιλέα Ιντρίς).

Η AFRICOM θα έχει έναν ιδιαίτερα «λεπτεπίλεπτο» ρόλο να επιτελέσει, λόγω της παρουσίας Μουσουλμανικών αλλά και μη-Μουσουλμανικών πληθυσμών, ενώ τα σύνορα των Αφρικανικών

κρατών δεν έχουν καθορισθεί βάσει ειδικών συμφωνιών. Π.χ., στον εμφύλιο πόλεμο του Κονγκό, ενεπλάκησαν στρατιωτικές δυνάμεις από τη Ρουάντα, την Ουγκάντα, το Μπουρούντι, την Αγκόλα, τη Ζιμπάμπουε, τη Ζάμπια, κ.ά., ενώ το ίδιο έχει συμβεί στη διάρκεια των εμφυλιοπολεμικών συρράξεων στο Σουδάν, στο Τσαντ, στη Λιβερία και στην Ακτή του Ελεφαντοστού, με απρόβλεπτες επιπτώσεις για τους πληθυσμούς των κρατών. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, η Αιθιοπία, η Νιγηρία, η Ρουάντα, η Σενεγάλη και η Νότια Αφρική, θεωρούνται ως χώρες που διατηρούν υπολογίσιμες ως «πολύ στενές» σχέσεις με τις ΗΠΑ. Η Αιθιοπία πρόσφατα με στρατιωτική κάλυψη από τις ΗΠΑ επενέβη στη Σομαλία και ανέτρεψε το καθεστώς των Ισλαμικών Δικαστηρίων. Η Ρουάντα και η Ουγκάντα συνδράμουν με στρατιωτικές δυνάμεις σε διάφορες επιχειρήσεις στην Αφρική, ενώ η Ζιμπάμπουε και το Σουδάν είναι οι δύο χώρες που βρίσκονται στο στόχαστρο της διεθνούς κοινότητας, με τους Κινέζους (πρώτιστα), και τους Ρώσους (δευτερευόντως), να υποστηρίζουν τα καθεστώτα του BASHIR και του MUGABE.

Η ΑΝΤΙΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

➔ Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, οι ΗΠΑ προχώρησαν στην υιοθέτηση του PAN SAHEL INITIATIVE που προβλέπει την εκπαίδευση Στρατιωτικών Μονάδων από το Μάλι, το Τσαντ, το Νίγηρα και τη Μαυριτανία, καθώς και τη συνεργασία σε ζητήματα αντιτρομοκρατίας από Ειδικές Δυνάμεις (SPECIAL FORCES). Το πρόγραμμα άρχισε το 2002, στα πλαίσια του Παγκόσμιου Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας (GWOT).

➔ Το PAN SAHEL INITIATIVE διευρύνθηκε το 2004 μέσω του TRANS-SAHARA COUNTER TERRORISM INITIATIVE (TSCTI), στο οποίο πέραν των ανωτέρω τεσσάρων κρατών έχουν ενταχθεί η Αλγερία, το Μαρόκο, η Σενεγάλη, η Νιγηρία, η Τυνησία και η Γκάνα, ενώ δεν αποκλείεται σε κάποια φάση να ενταχθεί και η Λιβύη. Το TSCTI περιλαμβάνει πολλές ασκήσεις (αντιτρομοκρατικού πλαισίου), με κυριότερη την άσκηση FLINTLOCK που πραγματοποιείται κάθε δύο χρόνια με τη συμμετοχή μονάδων από όλες τις χώρες. Στο Τσαντ, (που λόγω Σουδάν αντιμετωπίζει προβλήματα), πραγματοποιούνται ειδικές ασκήσεις στα πλαίσια της διευρυμένης επιχείρησης ENDURING FREEDOM κατά της τρομοκρατίας.

➔ Σημαντική είναι η πρωτοβουλία με τα κράτη της Ανατολικής Αφρικής (EASTERN AFRICAN COMMUNITY), που προβλέπει συνεργασία σε πάρα πολλούς τομείς με τις στρατιωτικές δυνάμεις της Κένυας, της Ουγκάντα, της Τανζανίας και προσεχώς της Μοζαμβίκης.

➔ Σημαντική είναι η Πρωτοβουλία του Κόλπου της Γουϊνέας, όπου πραγματοποιούνται συγκεκριμένες ασκήσεις και ενέργειες Αμερικανικών Δυνάμεων με τη Νιγηρία, τη Γκάνα, την Γκαμπόν, την Αγκόλα, το Σάο-Τομέ και Πρίνσιπε, το Τόγκο, τη Σενεγάλη, τη Γουϊνέα, τη Ναμίμπια και τη Λιβερία.

➔ Στο Κέρας της Αφρικής, και συγκεκριμένα στο Τζιμπουτί (πρώην Γαλλική Σομαλία), εδρεύει η Ενιαία Δύναμη Κρούσης (CJTF-HOA), με τη συμμετοχή των ΗΠΑ, αλλά και άλλων κρατών, όπως της Γαλλίας και της Γερμανίας, στα πλαίσια της αντιτρομοκρατικής εκστρατείας μέσω της ENDURING FREEDOM. Από εκεί παρακολουθούνται διάφορες κινήσεις Ισλαμιστικών πυρήνων και κινήματων στην Ερυθραία και στη γειτονική Υεμένη στα νότια της Αραβικής Χερσονήσου.

ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

Ο ενεργειακός τομέας, η διευρυμένη δράση οργανώσεων που συνδέονται με την AL QAEDA, η Κινεζική παρουσία στην Αφρική, καθώς και μη-αποκλειστικά στρατιωτικού χαρακτήρα θέματα, θα απασχολούν τις ΗΠΑ τα επόμενα χρόνια. Τα πορώδη σύνορα, οι φυλετικές αντιπαραθέσεις, η διαχείριση των υδάτινων πόρων, η πειρατεία σε νέες μορφές και τα αδύναμα καθεστώτα, θα προσθέτουν προβλήματα στον Αμερικανικό σχεδιασμό, αλλά και στο NATO που διατηρεί το ενδιαφέρον του για την Αφρική. Το Μαρόκο είναι μία από τις υποψήφιες χώρες να φιλοξενήσει το Στρατηγείο της AFRICOM, ενώ δεν αποκλείεται και η Γκάνα, αφού στην πρωτεύουσα Άκκρα εδρεύει ένα από τα κορυφαία Ινστιτούτα για θέματα ειρηνευτικών αποστολών (το KOFI

ANNAN PEACEKEEPING INSTITUTE). Άλλες υποψήφιες χώρες να φιλοξενήσουν το HQs της AFRICOM είναι η Αλγερία, η Σενεγάλη και η Αιθιοπία, ενώ δεν αποκλείεται και κάποια έκπληξη.

Η χώρα μας σταδιακά καλείται να προσεγγίσει την Αφρική πιο έντονα, στα πλαίσια ενδεχόμενων Νατοϊκών - Ευρωπαϊκών αποστολών. Γι' αυτό, μεταξύ άλλων, προτείνεται:

➤ Η εισαγωγή επιμέρους προγραμμάτων εκπαίδευσης για Αφρικανούς αξιωματικούς σε όλες τις Σχολές των ΕΔ.

➤ Η ένταξη διαλέξεων στα διάφορα προγράμματα για Αφρικανικά θέματα.

➤ Η ενδυνάμωση συλλογής πληροφοριών για θέματα Αφρικής από τα αρμόδια Επιτελεία.

➤ Η προώθηση συνεργασιών με κράτη όπως η Νιγηρία, η Αγκόλα και η Αιθιο-

πία, (που επιδιώκουν τέτοιες επαφές).

➤ Η ενίσχυση της παρουσίας αξιωματικών από Αφρικανικές χώρες στην ΑΔΙ-ΣΠΟ, (όπως έγινε στην τελευταία σειρά με την παρουσία δύο αξιωματικών από τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό).

➤ Διεύρυνση των στρατιωτικών και ναυτικών επαφών μας με όλα τα κράτη της Βόρειας Αφρικής.

➤ Σταδιακή τοποθέτηση τριών Ακολούθων Άμυνας σε θέσεις-κλειδιά στη Δυτική, Νότια και Ανατολική Αφρική.

➤ Διατήρηση της οριακής στρατιωτικής παρουσίας μας στο Σουδάν, καθώς και στα σύνορα Αιθιοπίας - Ερυθραίας (παρατηρητές).

➤ Παρακολούθηση των ενεργειακών εξελίξεων στην Αφρική μέσα στα επόμενα χρόνια.

➤ Δημιουργία θέσης αξιωματικού - συνδέσμου με την AFRICOM, στα πλαίσια των αντίστοιχων οκτώ χωρών που έχουν προωθήσει τις σχετικές επαφές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✉ SMALL ARMS AND AFRICA, BY MARGARETE O' GRADY, LONDON, SEPTEMBER 2003, PUBLISHED BY CAMPAIGN AGAINST THE ARMS TRADE.
- ✉ THE AFRICAN UNION: PANAFRICANISM PEACEBUILDING AND DEVELOPMENT, BY TIMOTHY MURITHI, ALDERSOT: ASHGATE 2005/LONDON.
- ✉ AFRICAN PEACEKEEPING FORCE, BY STEVE MGOBO, WORLD POLITICS REVIEW, 21 DECEMBER 2006.
- ✉ GREED AND GRIEVANCE IN CIVIL WAR, BY PAUL GOLLIER & ANKE HOFFLER, OXFORD CENTRE FOR THE STUDY OF AFRICA.
- ✉ UNDERSTANDING PEACEKEEPING, BY ALEX J.BELLAMY AND PAUL WILLIAMS, CAMBRIDGE POLICY PRESS, 2004.
- ✉ STATES AND POWER IN AFRICA COMPARATIVE LESSONS IN AUTHORITY AND CONTROL, BY JEFFREY HERBST, PRINCETON UNIVERSITY PRESS, 2002.
- ✉ THE FIRST MEILSON MANDELA ANNUAL LECTURE RUSI, BY H. E. PAUL KAGAME, LONDON, 18 SEPTEMBER 2006.
- ✉ DE-MILITARIZING THE POLITICAL PROCESS IN AFRICA, BY EBOE HUTCHFUL, AFRICAN SECURITY REVIEW, 1977.
- ✉ DONORS, DICTATORS AND DEMOCRATS IN JOURNAL OF MODERN AFRICAN STUDIES, BY R. SOUTHALL AND H. MELBER (EDS), 39, 3, 2003.
- ✉ AIDS IN AFRICA, BY NICOLAS COOK, US CONGRESS REPORT 33584.
- ✉ ADDRESSING STATE FAILURE IN FOREIGN AFFAIRS, VOL 84, NO 4, BY STEPHEN D. KRASNER AND CARLOS PASCUAL, JULY/AUGUST 2003.
- ✉ US INCREASING OPERATIONS IN GULF OF GUINEA, AMERICAN FORCES PRESS SERVICE, 5 SEPTEMBER 2006.

Πολιτική και Στρατηγική

Σχέση Υψηλής και Στρατιωτικής Στρατηγικής

Η γραπτή ιστορία του κόσμου είναι, κατά το πλείστον, η ιστορία του πολέμου, δεδομένου ότι τα κράτη στα οποία ζούμε, είναι, σε μεγάλο βαθμό, αποτέλεσμα κατακτήσεων, πολιτικής διαμάχης ή αγώνων για ανεξαρτησία. Ωστόσο, ο πόλεμος δεν αποτελεί αντικείμενο μόνο των στρατιωτικών. Στη διάρκεια της ιστορίας η ζωή των πολιτών έχει πάντοτε επηρεαστεί από τον πόλεμο, και στη σύγχρονη εποχή την κύρια ευθύνη για την κατεύθυνση του πολέμου την έχουν οι πολιτικοί, οι οποίοι φυσικά είναι πολίτες και όχι επαγγελματίες στρατιωτικοί.

ΚΕΙΜΕΝΟ: Υπτιγος ε.α. Ιωάννης Παρίσης

Πριν από 2.500 χρόνια, ο Σουν Τζου, στο πασίγνωστο πλέον βιβλίο του «Η Τέχνη του Πολέμου», παρατηρούσε ότι η υψηλότερου επιπέδου μορφή ηγεσίας ήταν η κατανίκηση του εχθρού μέσω της στρατηγικής. Ποιος όμως εφαρμόζει αυτή τη στρατηγική; Η πολιτική ή στρατιωτική ηγεσία; Μήπως σε καθεμία ανήκει η αρμοδιότητα υλοποίησης μέτρων της εθνικής στρατηγικής; Και αν ναι, ως υψηλής ή στρατιωτικής στρατηγικής; Στην περίπτωση αυτή, ποια είναι η μεταξύ τους σχέση και ποια τα όρια εντός των οποίων οφείλει να κινείται καθεμία;

Η σχέση πολιτικής και στρατηγικής, αναφορικά με το φαινόμενο του πολέμου, έχει απασχολήσει πολλούς συγγραφείς, στρατιωτικούς και μη. Σε παλαιότερες εποχές τόσο η πολιτική όσο και η στρατιωτική εξουσία -αλλά ακόμη και η δικαστική και θρησκευτική- ήταν συγκεντρωμένες σε ένα πρόσωπο: βασιλέα, αυτοκράτορα ή άλλης μορφής ηγεμόνα, ο οποίος συχνά ηγείτο των στρατευμάτων στο πεδίο της μάχης. Στις αρχές του 18^{ου} αι. η λέξη «στρατηγική», με την έννοια της «**τέχνης του στρατηγού**», προστέθηκε στο στρατιωτικό λεξιλόγιο, για να υποδηλώσει τους μεθοδικούς ελιγμούς και κινήσεις που κυριαρχούσαν στην εποχή των αυστηρά περιορισμένων πολέμων. Στις δημοκρατικές κοινωνίες των νεότερων χρόνων προέκυψε το πρόβλημα της διακρίσεως των λειτουργιών των δύο μορφών εξουσίας σε ό,τι αφορά στον πόλεμο. Εκείνο το οποίο είναι σαφές και γενικώς αποδεκτό είναι το *πρωτείο της πολιτικής έναντι της στρατηγικής*.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το θέμα θα πρέπει να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ **πολιτικού** και **στρατηγικού** (στρατιωτικού) σκοπού του πολέμου. Ο πρώτος

εξυπηρετείται καταρχήν από την υψηλή στρατηγική, ενώ ο δεύτερος από τη στρατιωτική στρατηγική, που αποτελεί τη βασική μορφή στρατηγικής. Είναι προφανές ότι ο στρατηγικός σκοπός είναι το μέσο για να επιτευχθεί ο πολιτικός σκοπός του πολέμου. Διότι, όπως σημειώνει και ο Λίντελ Χάρτ, τα έθνη δεν κάνουν πόλεμο για χάρη του πολέμου, αλλά για να εφαρμόσουν την πολιτική τους. Για τον λόγο αυτό οι στρατηγικοί αντικειμενικοί σκοποί πρέπει να υποτάσσονται στους πολιτικούς αντικειμενικούς σκοπούς και να κατευθύνονται απ' αυτούς, με την προϋπόθεση ότι θα ισχύει η βασική συνθήκη, ότι η πολιτική δεν απαιτεί ό,τι είναι στρατιωτικά αδύνατο.

Ο πόλεμος δεν είναι πλέον αποκλειστικά στρατιωτικό φαινόμενο. Σήμερα ο πόλεμος έχει προσλάβει μια καθαρά ολοκληρωτική μορφή, δηλαδή διεξάγεται συγχρόνως σε διάφορα πεδία, πολιτικό, οικονομικό, διπλωματικό, στρατιωτικό. Κατά συνέπεια και η στρατηγική έχει επεκταθεί σε όλα αυτά τα πεδία και έχει και αυτή καταστεί ολοκληρωτική. Έτσι, χρησιμοποιήθηκε ο όρος της *υψηλής στρατηγικής* (*grand strategy*). Κατά τον Λίντελ Χαρτ ο ρόλος της Στρατηγικής είναι να συντονίζει και να διευθύνει όλες τις πηγές ενός έθνους,

Ο πόλεμος δεν μπορεί να διεξαχθεί πολιτικά, οφείλει όμως να καθοδηγείται πολιτικά. Η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία οφείλουν να ταυτίζονται εν όψει των κοινών τους στόχων.

ή ομάδας εθνών, για την επίτευξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου: του σκοπού που καθορίζεται από τη βασική πολιτική (Liddell Hart, Στρατηγική της Έμμεσης Προσέγγισης). Επίσης, ο Μοντγκόμερυ ανα-

φέρει ότι στρατηγική είναι η τέχνη της κατανομής και της εφαρμογής στρατιωτικών μέσων, όπως ενόπλων δυνάμεων και εφοδίων, για την εκπλήρωση των στόχων της πολιτικής (Montgomery of Alamein, A History of Warfare).

Το συμπέρασμα είναι ότι η στρατηγική δεν είναι πλέον -και δεν μπορεί να είναι- προνόμιο μόνο των στρατιωτικών. Αυτό ακριβώς έχει δημιουργήσει μια κάποια σύγχυση ως προς τη σχέση της στρατηγικής με την πολιτική, αλλά και ως προς τον ακριβή ορισμό της. Εκείνο, ωστόσο, που εκ προοιμίου μπορούμε να πούμε είναι ότι η αρχική έννοια της στρατηγικής αποδίδεται σήμερα με τον όρο **στρατιωτική στρατηγική**, προκειμένου να διακριθεί από τις άλλες διατάσεις της υψηλής στρατηγικής. Στο υψηλότερο επίπεδο, η στρατηγική αποτελεί την τέχνη και την επιστήμη της ανάπτυξης και της χρησιμοποίησης της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικο-ψυχολογικής και στρατιωτικής ισχύος του κράτους, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις πολιτικής, για τη δημιουργία αποτελεσμάτων τέτοιων που να προστατεύουν ή να προωθούν τα εθνικά συμφέροντα σε σχέση με άλλα κράτη, διεθνείς δρώντες ή περιστάσεις (Yarger, Strategic Theory for the 21st Century: The little book on big strategy, 2006).

Πώς αντιλαμβάνεται η πολιτική την έννοια της στρατηγικής; Συχνά ο πολιτικός χώρος ή ακόμη και η πολιτική επιστήμη, χρησιμοποιούν την έννοια της στρατηγικής ως μέσο επίτευξης πολιτικών σκοπών. Αναπτύσσονται πολιτικές

στρατηγικές στο καθαρά πολιτικό πεδίο, χωρίς να έχει σχέση με την διεξαγωγή πολέμου. Στην πράξη πρόκειται για μια στρατηγική πολιτικού μάρκετινγκ. Εδώ μιλάμε για «πολιτική στρατηγική» ή για «στρατηγική δυνατότητα στη σφαίρα της πολιτικής» (“The Strategy of Politics”, Bertelsmann Stiftung, 2007). Πρέπει ωστόσο, να διακρίνουμε αυτές τις έννοιες από τη στρατηγική που αναφέρεται στην αμυντική αποτελεσματικότητα μιας χώρας, δηλαδή στην ετοιμότητα αντίδρασης και ικανότητα διεξαγωγής επιτυχούς πολέμου.

Την υψηλή στρατηγική, την αποφασίζει κανονικά η πολιτική ηγεσία μιας χώρας, με βάση δεδομένα και εισηγήσεις που προέρχονται από την ανώτατη στρατιωτική ηγεσία, αλλά και από τους άλλους φορείς του κράτους (διπλωματικούς, οικονομικούς, κ.λπ.). Στην πολιτική ανήκει η εξουσία της κηρύξεως του πολέμου αλλά και της συνάψεως της ειρήνης. Στο πλαίσιο αυτό η πολιτική οφείλει να ορίζει τους σκοπούς του πολέμου και κατόπιν να αφήνει την επίτευξή τους στους στρατιωτικούς. Η στρατηγική παίρνει από την πολιτική απλώς την «επιχειρησιακή της βάση», υπό την έννοια ότι η πολιτική, δηλαδή το υπουργικό συμβούλιο, προσδιορίζει άπαξ δια παντός την αφετηρία της στρατηγικής. Για όλα τα υπόλοιπα ζητήματα της στρατιωτικής στρατηγικής η δράση της πολιτικής είναι μόνο έμμεση (Παν. Κονδύλης, 1997).

Η υψηλή στρατηγική πρέπει να υπολογίζει και να αναπτύσσει τους οικονομικούς πόρους και το ανθρώπινο δυναμικό των κρατών για να υποστηρίξει τα μαχόμενα στρατεύματα (...). Ακόμα περισσότερο, η μάχιμη ισχύς δεν είναι παρά ένα μόνο μέσο από τα όργανα της στρατηγικής, η οποία πρέπει να λαμβάνει υπ’ όψιν της και

να χρησιμοποιεί την ισχύ της οικονομικής πίεσεως, της διπλωματικής πίεσεως, της εμπορικής πίεσεως και -χωρίς να είναι μικρότερης σημασίας- της ηθικής πίεσεως, για να εξασθενήσει τη θέληση του αντιπάλου (Liddell Hart).

Η διπλωματία είναι θεμελιώδης για την υψηλή στρατηγική. Μέσω αυτής μπορεί ένα κράτος να σφυρηλατήσει συμμαχίες ή να ασκήσει πίεση σε ένα άλλο κράτος ώστε να επιτευχθεί, αν είναι δυνατόν, η νίκη ή η αποτροπή χωρίς προσφυγή σε πόλεμο. Ένα άλλο στοιχείο της υψηλής στρατηγικής είναι ο χειρισμός της μεταπολεμικής ειρήνης. Όπως επισημαίνει ο Κλαούζεβιτς, μία επιτυχημένη στρατιωτική στρατηγική μπορεί να είναι μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού, αλλά δεν είναι η ίδια ο σκοπός. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα στην ιστορία όπου η νίκη στο πεδίο της μάχης δεν μεταφράστηκε σε μακράς διάρκειας ειρήνη και ασφάλεια. Στα τυπικά αντικείμενα της υψηλής στρατηγικής περιλαμβάνονται η επιλογή των κυρίων έναντι των δευτερευόντων θεάτρων κατά τον πόλεμο, οι γενικοί τύποι εξοπλισμών για την υποστήριξη της βιομηχανίας, καθώς και ποιες διεθνείς συμμαχίες εξυπηρετούν τους εθνικούς στόχους.

Είναι σημαντικό, ιδιαίτερα στις δημοκρατικές κοινωνίες, η υψηλή στρατηγική να γίνεται αποδεκτή από τον λαό, κυρίως όταν απαιτούνται από αυτόν θυσίες. Και στο σημείο αυτό ο Λίντελ Χαρτ επισημαίνει ότι η υψηλή στρατηγική πρέπει να υπολογίζει και να αναπτύσσει (...) και τις ηθικές δυνάμεις, διότι για να αναπτυχθεί το πνεύμα και η θέληση του λαού, συχνά οι ηθικές δυνάμεις είναι το ίδιο σπουδαίος παράγοντας, όσο και η κατοχή πιο σπουδαίων μορφών ισχύος.

Άπαξ και αποφασιστεί ο πόλεμος, εί-

«Η υψηλή στρατηγική πρέπει να υπολογίζει και να αναπτύσσει (...) και τις ηθικές δυνάμεις, διότι για να αναπτυχθεί το πνεύμα και η θέληση του λαού, συχνά οι ηθικές δυνάμεις είναι το ίδιο σπουδαίος παράγοντας, όσο και η κατοχή πιο σπουδαίων μορφών ισχύος».

Λίντελ Χάρτ

να απολύτως αναγκαίο να έχει ο αρχιστράτηγος την ελευθερία να τον διεξαγάγει όπως νομίζει. Η σύγχρονη, μάλιστα μορφή του πολέμου, καθιστά ακόμα πιο περιττές τις οδηγίες της πολιτικής ηγεσίας σε επιχειρησιακά θέματα. Συνεπώς οι υποδείξεις που μπορεί να κάνει η κυβέρνηση στον αρχιστράτηγο σ' ότι αφορά στον πολιτικό σκοπό του πόλεμου περιορίζονται σε λίγα πράγματα (Συνταγματάρχης J. Colin: *Les Transformations de la Guerre*, Paris, 1912). Η στρατιωτική στρατηγική, που αποτελεί την αρχική και βασική μορφή στρατηγικής, είναι ένα από τα μέσα για την επιτυχία της υψηλής στρατηγικής. Εστιάζει το ενδιαφέρον της στην εναρμόνιση των στρατιωτικών μέσων με τους πολιτικούς στόχους. Η έννοια της στρατιωτικής στρατηγικής αναφέρεται στην «*τέχνη του στρατηγού*» ή «*στρατηγική τέχνη*» ("generalship") και περιλαμβάνει, γενικώς, τη σχεδίαση και τη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων. Ειδικότερα έχει να κάνει με τη σχεδίαση και διεξαγωγή εκστρατειών, τις κινήσεις και τη διάταξη των δυνάμεων, καθώς και την παραπλάνηση του εχθρού.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθούμε στη γνωστή φράση, η οποία αποδίδεται στον Κλεμανσώ (Georges Clemenceau), ότι «*ο Πόλεμος είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να την αφήσουμε στους στρατιωτικούς*», η οποία χρησιμοποιείται συνήθως με παραπλανητική σημασία, με πρόθεση απαξίωσης των στρατιωτικών. (Η φράση που διατυπώθηκε το 1886, στα γαλλικά έχει ως εξής: «*La guerre! C'est une chose trop grave pour la*

confier à des militaires»). Είναι προφανές ότι ο Κλεμανσώ δεν είχε την πρόθεση να αμφισβητήσει την ικανότητα των στρατιωτικών να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους, η οποία γενικά συνίσταται στην εφαρμογή της στρατιωτικής στρατηγικής προς υποστήριξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου. Εκείνο, μάλλον, το οποίο ήθελε να επισημάνει ήταν η πολυπλοκότητα του φαινομένου του πολέμου η οποία επιβάλλει την ανάγκη κινητοποιήσεως όλων των δυνάμεων της χώρας προκειμένου να επιτευχθεί ο πολιτικός σκοπός του πολέμου.

Όπως επισημαίνουν οι ιστορικοί, με τη θέση αυτή ο Κλεμανσώ, έδωσε αφορμή για την ανάπτυξη της αντιλήψεως της *υψηλής στρατηγικής*, η οποία συμπεριλαμβάνει τη διαχείριση των πόρων ολοκλήρου του έθνους για τη διεξαγωγή του πολέμου. Με άλλα λόγια ήθελε να πει ότι, για τη διεξαγωγή του πολέμου δεν αρκεί η υλοποίηση της στρατιωτικής στρατηγικής εκ μέρους των στρατιωτικών αλλά απαιτείται η υλοποίηση και των λοιπών διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής (πολιτική, διπλωματία, οικονομία, εσωτερική οργάνωση της χώρας). Με το ίδιο σκεπτικό θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Υγεία είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να την αφήσουμε στους γιατρούς, υπό την έννοια ότι, χωρίς να αμφισβητείται η ικανότητα των γιατρών να ανταποκριθούν στο έργο τους, απαιτείται η εφαρμογή και άλλων πολιτικών προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της Υγείας: πολιτικός σχεδιασμός και οργάνωση, οικονομικός σχεδιασμός και χρηματοδότηση, σχεδίαση και κατασκευή των υποδομών, εξασφάλιση προσωπικού και μέσων.

Αναφέραμε ήδη ότι η στρατηγική αποτελεί μέσο για την επίτευξη των σκοπών

της πολιτικής. Ωστόσο, πολλοί αναλυτές των θεμάτων που συνδέονται με τον πόλεμο, χωρίς να αρνούνται ότι ο πόλεμος είναι όργανο της πολιτικής, δεν εξήγαγαν από τη σχέση μέσο-σκοπός στο ανώτερο επίπεδο, τα ίδια συμπεράσματα. Ο πόλεμος δεν μπορεί να διεξαχθεί πολιτικά, οφείλει όμως να καθοδηγείται πολιτικά. Η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία οφείλουν να ταυτίζονται εν όψει των κοινών τους στόχων. Ο στρατηγός Μόλτκε, ο οποίος επανειλημμένως ήρθε σε αντιπαράθεση με τον καγκελάριο Βίσμαρκ, σημείωνε το 1871, ότι η στρατηγική εργάζεται βέβαια για τους σκοπούς της πολιτικής, και μόνο γι' αυτούς, ως προς τη δράση της όμως παραμένει εντελώς ανεξάρτητη απ' αυτήν.

Αποφασιστική είναι η δράση της πολιτικής στην αρχή και το τέλος του πολέμου, ενώ η ίδια μπορεί, μέσα στην πορεία του, να αυξήσει ή να μειώσει τις αξιώσεις της. Ο Κλαούζεβιτς, ο οποίος υποστηρίζει, επίσης, την υπεροχή της πολιτικής, σημειώνει ότι η ήττα είναι δυνατόν να οφείλεται στην πολιτική, όταν αυτή είναι εσφαλμένη ή κρίνει τον πόλεμο κατά τρόπο αντίθετο προς τη φύση του. «Ο πολιτικός σκοπός, γράφει, δεν είναι δεσποτικός νομοθέτης, οφείλει να προσαρμόζεται στη φύση των μέσων και συχνά, ως εκ τούτου, να τροποποιείται πλήρως» (*On War*, 1873). Όπως σημειώνει ο Μόλτκε, επειδή οι πολιτικοί στόχοι θα μπορούσαν και να αλλάξουν, η στρατηγική θα πρέπει να επιδιώκει πάντοτε τον ύψιστο στόχο, τον οποίον καθιστούν δυνατό τα διατιθέμενα μέσα.

Μια κλασική περίπτωση αλλαγής των πολιτικών στόχων έχουμε στη νεότερη ελληνική ιστορία, την εντολή της Κυβερνήσεως Βενιζέλου, τον Οκτώβριο του 1912, προς τον Αρχιστράτηγο Διάδοχο Κωνσταντίνο, για την κατά προτεραιότητα

«Δεν υπάρχει μεγαλύτερη
κατάρια εις ένα τόπον,
παρά όταν οι πολιτικοί
του, τελείως ακατάρτιστοι
εις την τέχνην του πολέ-
μου, έχουν την αξίωσιν
να σχεδιάζουν και πολε-
μικάς επιχειρήσεις».

Ιωάννης Μεταξάς

ενέργεια προς κατάληψη της Θεσσαλονίκης. (Βλ. Κλεάνθους Μπουλαλά, Η Ελλάς και οι σύγχρονοι πόλεμοι, 1965). Σχετική είναι και η αναφορά του Ενγκελς στην ανάγκη αυτοτέλειας και της ιδιαίτερης νομοτέλειας του στρατιωτικού παράγοντα έναντι της πολιτικής. Γράφει το 1854: «Όμως οι ναυτικές και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, άπαξ και διαταχθούν, δεν υπόκεινται στις επιθυμίες και στα σχέδια της διπλωματίας, αλλά σε δικούς τους νόμους, που δεν μπορούν να παραβιασθούν χωρίς να κινδυνεύσει ολόκληρη η εκστρατεία».

Ο Ιωάννης Μεταξάς, σε άρθρο του με τίτλο «Πώς προελήφθη η καταστροφή της Ελλάδος» που δημοσιεύθηκε στις 25 Οκτωβρίου 1934, ως απάντηση σε ανάλογο άρθρο του Ελ. Βενιζέλου, αναφέρεται στη διάσταση απόψεων που υπήρξε, το 1915, μεταξύ του ίδιου ως Αρχηγού του Επιτελείου και του τότε Πρωθυπουργού. Το πρόβλημα προέκυψε όταν ο δεύτερος εισηγήθηκε στον Βασιλέα τη συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία των Δαρδανελίων, παρά την αρνητική θέση του πρώτου, ο οποίος επεσήμανε τις καταστροφικές συνέπειες που θα είχε μια τέτοια ενέργεια. «Είχε προετοιμάσει και σχέδιο της εκστρατείας, σαν ήταν στρατηγός» γράφει ο Μεταξάς για τον Βενιζέλο, και συνεχίζει: «Δεν υπάρχει μεγαλύτερη κατάρια εις ένα τόπον, παρά όταν οι πολιτικοί του, τελείως ακατάρτιστοι εις την τέχνην του πολέμου, έχουν την αξίωσιν να σχεδιάζουν και πολεμικάς επιχειρήσεις». Στο ίδιο κείμενο εξηγεί την απόφασή του να παραιτηθεί

στις 17 Φεβρουαρίου 1915, εξαιτίας της διενέξεως αυτής: «(...) Όταν ο κυβερνών πρωθυπουργός ευρίσκεται εις τελείαν αντίθεσιν με τον αρχηγόν του επιτελείου και όσον αφορά τας εκστρατείας, αίτινες θα επιχειρηθώσιν, και όσον αφορά την εν γένει διεύθυνσιν του πολέμου, τότε, φυσικά, εφ' όσον δεν πρόκειται να παραιτηθεί ο πρωθυπουργός, παραιτείται ο αρχηγός του επιτελείου, και ο πρωθυπουργός ευρίσκει άλλον σύμφωνον με τις βλέψεις του. Αυτό έχει γίνει πάντοτε εις όλα τα κράτη του κόσμου, χωρίς να γεννήση ποτέ καμμίαν επίκρισιν. Αυτό έκαμα και εγώ την 17 Φεβρουαρίου 1915» (Η Ιστορία του Εθνικού Διχασμού, 2003, σελ.76).

Ενδιαφέρουσες είναι οι απόψεις Γερμανών στρατηγών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι οποίοι ήταν αναγκασμένοι να λειτουργήσουν υπό το ναζιστικό καθεστώς του Χίτλερ, με το οποίο κατά βάση βρισκόνταν σε αντίθεση. Το πρόβλημα ήταν διπλής μορφής: αφενός η επιδίωξη ελέγχου του στρατεύματος από το ναζιστικό κόμμα και η προσπάθεια των στρατηγών να το κρατήσουν εκτός πολιτικής, αφετέρου η επιθυμία του Χίτλερ να σχεδιάζει και να διευθύνει τις επιχειρήσεις.

Πολλές μαρτυρίες έχουμε από τον Λίντελ Χαρτ, τις οποίες περιέλαβε στο βιβλίο του «Η άλλη πλευρά του λόφου». Ο στρατηγός Σέεκτ λέγει: «Η υποστήριξη ότι ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα κατόντησε μια συνθηματική φράση και για τον λόγο αυτό είναι επικίνδυνη. Μπορούμε να πούμε το ίδιο αληθινά, ότι ο πόλεμος είναι η χρεοκοπία της πολιτικής». Επίσης, διατύπωσε την άποψη ότι όταν οι στρατιωτικοί συγκεντρώνονται επί του απολύτως στρατιωτικού σκοπού και δεν μαθαίνουν

να σκέπτονται με βάση την υψηλή στρατηγική, είναι περισσότερο επιρρεπείς στο να δέχονται πολιτικά επιχειρήματα, τα οποία, ενώ φαίνονται ορθά στην καθαρή στρατηγική (σ.σ. εννοεί τη στρατιωτική στρατηγική), εμπλέκουν την πολιτική πέραν του σημείου στο οποίο αυτή θα μπορούσε να σταματήσει. Συνεχίζει δε λέγοντας ότι «οι ακραίοι στρατιωτικοί σκοποί είναι δύσκολο να συμβιβαστούν με τη μετριοπάθεια της πολιτικής». Στα συμπεράσματα του βιβλίου του αυτού, ο Λίντελ Χαρτ σημειώνει: «Από την ανασκόπηση των επιδόσεων της γερμανικής ηγεσίας στον πόλεμο (...) βλέπουμε ότι μία πλήρης αποτυχία στο πεδίο της πολιτικής του πολέμου ή της υψηλής στρατηγικής συνοδεύεται από μία αξιόλογη, αν και όχι ομαλή, σειρά επιτυχιών στη στρατηγική και την τακτική».

Είναι γεγονός ότι το ναζιστικό καθεστώς και η σχέση του με την ανωτάτη ηγεσία του στρατεύματος, δημιούργησε ιδιαίτερα προβλήματα σχέσεων πολιτικής και στρατηγικής. Οι συνεχείς επεμβάσεις της πολιτικής (Χίτλερ) είχαν, συχνά, καταλυτικές συνέπειες στην έκβαση των επιχειρήσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαταγή του Χίτλερ προς τον Γκουντέριαν να ανακόψει την προώθησή του, μετά τη διάσπαση των γαλλικών γραμμών, το 1940. Ο Γκουντέριαν, μετά τη βιαία διάβαση του Μεύση, προχώρησε σε βάθος 160 μιλίων, δια μέσου των μετόπισθεν των συμμαχικών στρατιών, για να αποκόψει τις γραμμές ανεφοδιασμού τους. Την ενδέκατη ημέρα (16 Μαΐου 1940) έφτασε στην ακτή της Μάγχης, αποκόποντας την αριστερή πτέρυγα των συμμαχικών στρατιών. Το κεραυνοβόλο αυτό κτύπημα ήταν αποφασιστικό για την έκβαση της εκστρατείας.

**Υψηλή και στρατιωτική
στρατηγική πρέπει
να συνεργάζονται
αρμονικά προκειμένου να
αποφεύγονται σφάλματα
του παρελθόντος.**

Εάν ο Χίτλερ δεν είχε διατάξει στάση, ο Γκουντέριαν θα είχε αποκόψει τη διαφυγή του βρετανικού στρατού μέσω της Δουγκέρκης. Η επέμβαση αυτή της πολιτικής ηγεσίας είχε μοιραίες συνέπειες

για την τελική έκβαση του πολέμου. Ο ίδιος ο Γκουντέριαν σημειώνει: «Αναμφιβόλως μία στρατιωτική νίκη τοιαύτης εκτάσεως θα είχε παράσχει σε μία ικανή διπλωματία ευνοϊκές δυνατότητες. Η δυνατότητα αυτή εξέλιπε όμως δυστυχώς λόγω της νευρικότητας του Χίτλερ».

Κλείνοντας το σύντομο αυτό σημείωμα, για ένα μάλλον ανεξάντλητο θέμα, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί μια αναφορά του Παναγιώτη Κονδύλη στο βιβλίο του «Θεωρία του Πολέμου» το οποίο εκδόθηκε αρχικά στη Γερμανία το 1988, με τον τίτλο: "THEORIE DES KRIEGES": «Ο καθένας οφείλει να αναγνωρίσει ότι η πολιτική ηγεσία, αν δεν θέλει με την ανάμειξή της να επηρεάσει αρνητικά την εξέλιξη του πολέμου, πρέπει να είναι ουσιαστικά εξοικειωμένη με στρατιωτικά και στρατηγικά ζητήματα. Επιπλέον, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει βάσιμα ότι ο έλεγχος της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας πάνω στις ένοπλες δυνάμεις δεν πρέπει να γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, δηλαδή η σταδιοδρομία ενός αξιωματικού πρέπει να εξαρτάται από τις υπηρεσιακές του ικανότητες και όχι από την κομματική του τοποθέτηση ή άλλους εξωυπηρεσιακούς παράγοντες. Όμως στην ιστορική πραγματικότητα των τελευταίων 150 χρόνων το «πρωτείο της πολιτικής» ερμηνεύθηκε καταχρηστικά για κομματικούς σκοπούς σε όχι λιγότερες περιπτώσεις απ' ό,τι η (δήθεν) υπερκομματική τοποθέτηση ορισμένων στρατιωτικών χρησίμευσε ως προκάλυμμα κομματικών και ιδιοτελών σκοπών».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Aron Raymond, *Peace and War*, New York, 1966.
- ☞ Beaufre Andre, Εισαγωγή στη στρατηγική, ΓΕΣ/ΔΕΚ 1987, ή την αγγλική έκδοση: *Introduction to Strategy*, New York: Praeger, 1965.
- ☞ Clausewitz Carl, von, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (επιμ. και μφρ.), Princeton NJ: Princeton University Press, 1976.
- ☞ Clausewitz Carl, von, *Principles of War*, 1812, μετάφραση-επιμέλεια Hans W. Gatzke, 1942, *The Military Service Publishing Company*.
- ☞ Chester W. Richards, A Swift, *Elusive Sword - What if Sun Tzu and John Boyd Did a National Defense Review*, Center for Defense Information, May 2001.
- ☞ Coram Robert, *Boyd: The Fighter Pilot Who Changed the Art of War*. New York: Little, Brown, 2002.
- ☞ Dougherty E. James & Pfaltzgraff L. Robert, Jr, *Ανταγωνιστικές Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων – Μια συνολική αποτίμηση*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1992.
- ☞ Fuller J.F.C., *Η ιδιοφυής στρατηγική του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, ποιότητα, 2004. Βλέπε επίσης την αγγλική έκδοση *The Generalship of Alexander the Great*, Wordsworth, 1957.
- ☞ Keegan John, *Η Ιστορία του Πολέμου*, Νέα Σύνορα-ΛΙΒΑΝΗ, 1997.
- ☞ Κονδύλης Παναγιώτη, *Θεωρία του Πολέμου*, Θεμέλιο, 1997.
- ☞ Gilpin Robert, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2004.
- ☞ Guderian Heinz, *Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος – Αναμνήσεις ενός Στρατιώτη*, εκδόσεις Α. Καραβία - Α. Δημητριάδη, Αθήνα, 1971.
- ☞ Holmes Richard (editor), *The Oxford Companion to Military History*, Oxford University Press, New York, 2001.
- ☞ Howard Michael, "The Forgotten Dimensions of Strategy" *Foreign Affairs*, (Summer 1979),
- ☞ Jones Archer, *Elements of Military Strategy: An Historical Approach*, Praeger Publishers, Connecticut, 1996.
- ☞ Jones Archer, *The Art of War in the Western World*, 2001.
- ☞ Keegan John, *Η Ιστορία του Πολέμου*, Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα, 1997.
- ☞ Λαζαρίδης Χρ. *Αναζητώντας Στρατηγική στην Εξωτερική μας Πολιτική*, Αθήνα, 1998.
- ☞ Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσέγγισης*, Βάνιας, 1995. Βλέπε επίσης την αγγλική έκδοση *Strategy - The Indirect Approach*, London, Faber & Faber Ltd, London, 1967.
- ☞ Liddell Hart, *Η άλλη πλευρά του λόφου*.
- ☞ Lykke Arthur, F., "Defining Military Strategy", *Military Review*, (January-February 1997).
- ☞ Macksey Kenneth, Guderian, *Στρατηγός των Πάντσερ*, Eurobooks, Αθήνα, 2006.
- ☞ Machiavelli Niccolo, *Ο Ηγεμόνας*, Πατάκη, Αθήνα, 2006.
- ☞ Montgomery of Alamein, *A History of Warfare* (1968) Collins.
- ☞ Μπουλαλάς Κλεάνθης, *Η Ελλάδα και οι σύγχρονοι πόλεμοι*, Αθήνα, 1965.
- ☞ Paret Peter, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: Από τον Μακκιαβέλλι στην Πυρηνική Εποχή*, Τουρίκη, 2004.
- ☞ Παπασωτηρίου Χαρ., *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, 6^{ος} -11^{ος} αιώνας, ποιότητα, 2000.
- ☞ Πλατιάς Αθ., *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*.
- ☞ Σέκερης Γ., *Η Ελλάδα στη Νέα Τάξη*, Η Εθνική μας Στρατηγική στον 21^ο αιώνα, Παπαζήση, 2004.
- ☞ Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1991.
- ☞ Yarger Harry, *Strategic Theory for the 21st Century: The little book on big strategy*, US Army Strategic Studies Institute, 2006.
- ☞ Zagorin Perez, *Θουκυδίδης*, Μια πλήρης εισαγωγή για όλους τους αναγνώστες, Ποιότητα-Princeton University Press.
- ☞ *The Military Maxims of Napoleon*, compiled by General Burnod, first published in 1827.
- ☞ *Η Ιστορία του Εθνικού Διχασμού*, ΚΥΡΟΜΑΝΟΣ (εκδ. 2^η), Θεσσαλονίκη, 2003.
- ☞ "The Strategy of Politics", Bertelsmann Stiftung, 2007.

ΕΙΝΑΙ ΕΦΙΚΤΗ Η ΑΣΚΗΣΗ

moral

ΗΓΕΣΙΑΣ

ΒΑΣΕΙ ΗΘΙΚΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ;

Αν και ο Bowie (2000) έχει υποστηρίξει ότι η καντιανή θεωρία της ηγεσίας «είναι ένα τόσο οξύμωρο σχήμα όσο και η ίδια η ηθική των επιχειρήσεων» (σ. 185), καταβάλλεται προσπάθεια ώστε να καταρριφθεί η παραδοσιακή άποψη που δέχεται ότι η ηγεσία είναι συνώνυμη με την ιεραρχία και τον ελιτισμό, προτείνοντας μια καντιανή θεωρία της ηγεσίας που επιτρέπει στον ηγέτη να σέβεται και να ενισχύει με κάθε δυνατό τρόπο την αυτονομία των

οπαδών του.

ethics

Η ηγεσία βρίσκεται στον πυρήνα κάθε κοινωνικής ομάδας και η ηθική κατέχει καθοριστικό ρόλο στην άσκηση της ηγεσίας. Η λέξη ηθική (ethics) προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη *ήθος*, η οποία αναφέρεται στις παγιωμένες συνήθειες. Οι Λατίνοι χρησιμοποιούσαν τη λέξη *moralis* αναφερόμενοι σε ό,τι αφορά τα ήθη, από όπου και ο όρος *moral philosophy* (ηθική φιλοσοφία). Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι οι λέξεις ηθική (ethics) και ηθικότητα (morality) αναφέρονται στις ίδιες ακριβώς έννοιες (Henderson, 1992) και άλλοι υποστηρίζουν ότι οι δύο αυτές λέξεις αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικούς εννοιολογικούς άξονες, οι οποίοι αμφότεροι ανήκουν στο πεδίο της φιλοσοφίας.

Ορισμένως, ηθική φιλοσοφία είναι ο κλάδος της φιλοσοφίας που ασχολείται με τα ζητήματα του καλού και του κακού τα οποία αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι ως ενεργά (ή παθητικά) μέλη μιας κοινωνικής ομάδας. Προκύπτουν κατά συνέπεια, τα ζητήματα του καθήκοντος, των υποχρεώσεων και της υπακοής. Η ηθικότητα (morals), όπως και η ηθική (ethics), προκύπτει από τη συνειδητοποίηση του τι είναι κα-

ήθος

ΚΕΙΜΕΝΟ: Αλέξανδρος-Σταμάτιος Αντωνίου, B.A., M.Ed., M.Phil.
Δρ. Ψυχολογίας & Μάνατζμεντ Παν/μίου Μάντσεστερ Μ. Βρετανίας,
Διδάσκων Πανεπιστημίου Αθηνών & Αστυνομικής Ακαδημίας

λό και τι κακό (Shea, 1988) και σχετίζεται κατά κάποιο τρόπο με τους επίγειους και θεϊκούς νόμους που καθορίζουν τι είναι σωστό και τι λάθος (Toffler, 1986).

Οι Bolman & Deal (1995) υποστηρίζουν ότι ηγεσία είναι «μια ηθική, το χάρισμα ενός ανθρώπου» (σ. 102) και ότι η υπεροχή της ηγεσίας προκύπτει και διατηρείται μέσω της δημιουργικής ικανότητας του ηγέτη, η οποία δίνει ευκαιρίες σε όσους υπάγονται στην εξουσία του, ώστε να είναι δημιουργικοί μέσα σε συγκεκριμένα όρια. Αυτά τα όρια τίθενται προκειμένου να δημιουργηθούν παραγωγικότερες οργανώσεις, να αυξηθεί η επιρροή του ηγέτη και να αισθάνονται αυτοί που υπάγονται στην εξουσία του τη χαρά της δημιουργικότητας, διαπιστώνοντας πως η δουλειά τους έχει νόημα και αξιοπρέπεια.

Ο Solomon (1993) υποστήριξε ότι η

ηθική είναι η δύναμη που καθοδηγεί τόσο την καθημερινή ζωή των ανθρώπων όσο και τη ζωή σε κάθε τύπο οργανισμού. Ο Solomon αντλεί τα επιχειρήματά του από την αριστοτελική ηθική και την έννοια της *ευδαιμονίας* και υποστηρίζει ότι οι πλέον σύγχρονες θεωρίες και τεχνικές διοίκησης βασίζονται ουσιαστικά σε πολύ παλιές αντιπαραθέσεις και στην αρχαία σοφία, η οποία μπορεί πράγματι να είναι η δύναμη που κατευθύνει την καθημερινή ζωή και την ορθή συμπεριφορά μέσα σε έναν οργανισμό. Όταν το περιβάλλον μιας οργάνωσης δίνει έμφαση όχι μόνο στο κέρδος αλλά και στην έμπνευση και την καθοδήγηση, επιτυγχάνονται περισσότερα και μακροπρόθεσμα θετικά αποτελέσματα εντός των πλαισίων του (De Geus, 1995).

Παρόλο που η ηγεσία εμπεριέχει άδηλες αναφορές στην εξουσία και τις σχέ-

σεις εξουσίας, δεν αποτελεί το μοναδικό και πρωταρχικό σκοπό όπως θα ισχυριζόταν και ο Niccolò Machiavelli. Για τον Machiavelli, ο ηγέτης («ο Ηγεμόνας») πρέπει σε κάθε περίπτωση να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρεί την εξουσία του, ακόμη κι αν χρειαστεί να συμπεριφερθεί απάνθρωπα. Επισκοπώντας το θέμα από την αντίθετη πλευρά, η ηθική φιλοσοφία του Immanuel Kant εδράζεται στον σεβασμό και την αξιοπρέπεια κάθε ανθρώπου ως έλλογου όντος, το οποίο όμως δεν δύναται να χρησιμοποιηθεί προς εξυπηρέτηση ατομικών επιδιώξεων.

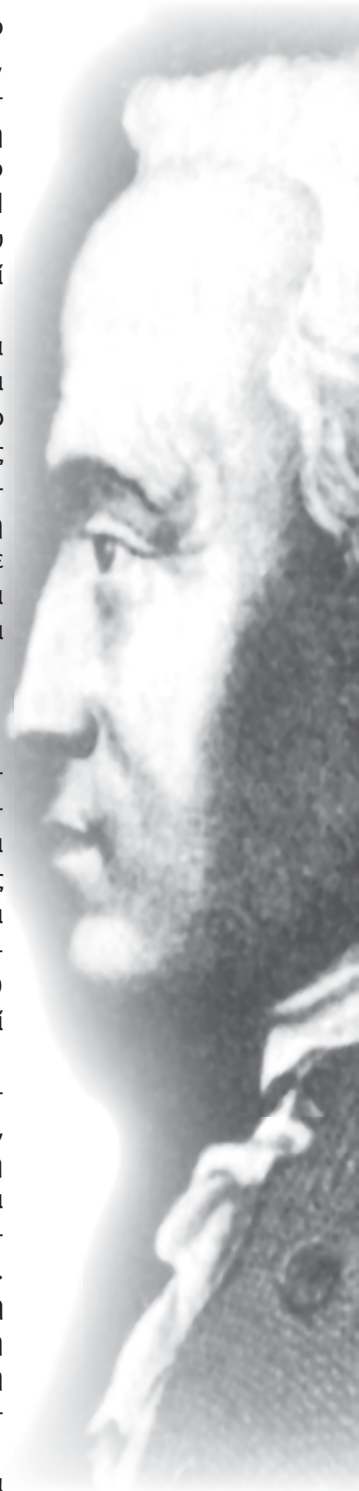
Ο Kant υποστήριξε ότι κάθε άτομο οφείλει να αναγνωρίζει τα άλλα άτομα ως πρόσωπα άξια κάθε σεβασμού και να τους φέρεται με αξιοπρέπεια, όπως θα ήθελε να του φέρονται κι εκείνα. Αν και ο Bowie (2000) έχει υποστηρίξει ότι η καντιανή θεωρία της ηγεσίας «είναι ένα τόσο οξύμωρο σχήμα όσο και η ίδια η ηθική των επιχειρήσεων» (σ. 185), καταβάλλεται προσπάθεια ώστε να καταρριφθεί η παραδοσιακή άποψη που δέχεται ότι η ηγεσία είναι συνώνυμη με την ιεραρχία και τον ελιτισμό, προτείνοντας μια καντιανή θεωρία της ηγεσίας που επιτρέπει στον ηγέτη να σέβεται και να ενισχύει με κάθε δυνατό τρόπο την αυτονομία των οπαδών του.

Μια καντιανή θεώρηση

Μια βασική έννοια στην καντιανή θεωρία της ηγεσίας είναι η γνωστική ταύτιση μεταξύ ηγετών και μελών. Μέσα σε κοινότητες, τις οποίες ο Kant ονομάζει βασιλεία σκοπών, τα μέλη είναι εξίσου ηγέτες και υπήκοοι. Οι οργανισμοί δεσμεύονται από ορισμένες αρχές οι οποίες προάγουν τη διαμόρφωση κανόνων και κωδίκων συμπεριφοράς και θεσπίζονται από άτομα που αποδέχονται την ύπαρξή τους ως νομοθέτες. Η συντελεστική άποψη για την ηγεσία χάνει ως ένα βαθμό την ισχύ της, καθώς επιτρέπει όλα τα δυνατά μέσα προκειμένου να επιτευχθεί ο τελικός σκοπός, ακόμη κι αν αυτά τα μέσα είναι ανήθικα.

Ο O'Toole (2003) υποστηρίζει ότι το συγκυριακό μοντέλο περιέχει ένα εγγενές ηθικό σφάλμα: τον σχετικισμό. Ο σχετικισμός, ως σύστημα πεποιθήσεων, δέχεται ότι δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ σωστής και εσφαλμένης συμπεριφοράς και ότι, ακόμη κι αν υπάρχει, δεν έχει καμία σχέση με τη σφαίρα των πρακτικών ζητημάτων παρά μόνο με τις προσωπικές ανησυχίες κάθε ατόμου. Ο συγγραφέας απέδειξε ότι από τον σχετικιστή ηγέτη «λείπει η ηθική πυξίδα» - εννοώντας ότι του λείπουν ηθικές αρχές όπως η τήρηση των υποσχέσεων, η πίστη και ο σεβασμός. Έχει την τάση να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο που θα αποδειχτεί τελικά ικανός να ανατρέψει την εμπιστοσύνη των οπαδών του.

Οι επαγγελματικές οργανώσεις συνιστούν βασιλεία σκοπών μέσα

στα οποία τα άτομα αλληλεπιδρούν ως ηθικά και όχι ως ανήθικα όντα. Αυτή η αλληλεπίδραση μέσα σε εκείνα τα συγκεκριμένα περιβάλλοντα υπόκειται αυτόματα σε ηθικούς κανόνες και νόμους, ενώ αυτά παύουν να συνδέονται αποκλειστικά με οικονομικούς σκοπούς. Επομένως, η αλληλεπίδραση μεταξύ ηγέτη και υφισταμένων διαφοροποιείται, δεν έχει πλέον σχέση απλώς με τις οικονομικές συναλλαγές και τη συγκυριακή αλληλεπίδραση, υπόκειται σε ηθικούς κανόνες. Ο ηγέτης δεν είναι πια αυτός που επιβάλλει τις αποφάσεις, γίνεται μάλλον αυτός που προτείνει τις αποφάσεις. Οι υφιστάμενοι δεν ακολουθούν πλέον τις αποφάσεις χωρίς να κρίνουν, είναι ενεργά και ισότιμα μέλη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Bowie, 2000).

Η καντιανή θεωρία της ηγεσίας θα απέρριπτε ίσως τις θεωρίες της συναλλακτικής ηγεσίας (transactional leadership), οι οποίες βασίζονται στο εύρος των καταστασιακών μεταβλητών (situational variables) και μπορούν να επηρεάσουν τη συμπεριφορά του ηγέτη, που βασίζεται σε συγκυριακές αμοιβές και ποινές (contingent rewards and punishments) και στις διάφορες συνθήκες που καθιστούν τον ηγέτη εξαρτώμενο από τις καταστάσεις (Hoskins & Morley, 1986). Αυτό που ενδεχομένως εκπλήσσει περισσότερο είναι ότι η καντιανή θεωρία της ηγεσίας θέτει περιορισμούς και στις θεωρίες της μετασχηματιστικής ηγεσίας (transformational leadership) και αμφισβητεί τον χαρισματικό ηγέτη.

Ηθική, Μετασχηματιστική Ηγεσία και Επικρίσεις

Η ηγεσία και η ηθική έχουν αναλυθεί ευρύτατα και έχουν αποτελέσει το αντικείμενο μελέτης πολλών διαπρεπών

συγγραφέων και ερευνητών (Kouzes & Posner, 1993, Wren, 1996). Έχει αποδειχτεί ότι η ηθική ηγεσία συνδέεται κι εξαρτάται από τις ηθικές αξίες και το όραμα του ηγέτη το οποίο αποδέχονται ή αποδοκιμάζουν οι οπαδοί του. Οι Bass & Steidlmeier (1998) υποστήριξαν ότι η μετασχηματιστική ηγεσία συνδέεται στενά με τον σύγχρονο ηθικό προβληματισμό, ο οποίος εκτός από τον ηθικό κι ενάρετο χαρακτήρα περιλαμβάνει και σημαντικές ιδέες-ιδανικά όπως η εμπιστοσύνη, η ελευθερία και η δικαιοσύνη.

Η δύναμη της συναλλακτικής ηγεσίας, η οποία εμπεριέχει συγκυριακές αμοιβές και τιμωρίες, βασίζεται στο γεγονός ότι παρέχει κίνητρα στους υφιστάμενους μέσω της ενεργητικής διοίκησης με εξαιρέσεις (δηλαδή παρακολουθούνται κι ελέγχονται οι επιδόσεις και στη συνέχεια διορθώνονται οποιαδήποτε λάθη των υφιστάμενων), όπως και μέσω της παθητικής διοίκησης με εξαιρέσεις. Με την τελευταία τακτική, ο ηγέτης παρατηρεί παθητικά τις ενέργειες των υφιστάμενων του προτού παρέμβει-ανταμείψει κατά περίπτωση τη διακεκριμένη συμπεριφορά μέσα στην οργάνωση ή αφήσει τους υφιστάμενους να ενεργούν ελεύθερα (laissez-faire), αποφεύγοντας να καθοδηγεί. Ο συναλλακτικός ηγέτης έχει ως στόχο να επιτύχει με οποιονδήποτε τρόπο την υπακοή των υφιστάμενων του, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τα ιδανικά και τις αξίες τους.

Εν αντιθέσει, οι μετασχηματιστικοί ηγέτες διαθέτουν προφίλ που βασίζεται στις αξίες (Krishnan, 2001). Οι αξίες διαμορφώνουν τις προσωπικότητες των ατόμων (Posner & Schmidt, 1992) συνιστώντας τις πεποιθήσεις, τις επιθυμητές συμπεριφορές, τη σχετική σημασία που έχει ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέ-

ρεται κανείς και ο τρόπος με τον οποίο επιδιώκει σημαντικούς στόχους (Shwartz, 1992, Feather, 1994).

Στην ιδέα του ηγετικού χαρίσματος ή της εξιδανικευμένης επιρροής είναι βαθιά θεμελιωμένες οι έννοιες των αξιών, των υψηλών στόχων και του οράματος. Η εξατομικευμένη αξιολόγηση, αναγνωρίζοντας τη μοναδικότητα κάθε ατόμου, παρέχει δυνατότητες τόσο για την προσωπική ανάπτυξη όσο και για την ανάπτυξη του οργανισμού. Η παροχή πνευματικών ερεθισμάτων βοηθά τους υφιστάμενους να εξεύρουν δημιουργικές λύσεις, και τα κίνητρα που τους εμπνέουν, τους βοηθούν να τολμούν και να επιδιώκουν υψηλούς στόχους. Ο μετασχηματιστικός ηγέτης ενεργεί ιθουόμενος από ηθική ωριμότητα, ο οποίος με τη σειρά του εξυψώνει σε ηθικό επίπεδο τους υφιστάμενούς του (Burns, 1978).

Τα πορίσματα των σχετικών ερευνών δείχνουν ότι οι σχετιζόμενες με την εργασία αξίες ήταν ένα μέσο προσδιορισμού της συχνότητας των τακτικών επιρροής που χρησιμοποιήθηκαν, όταν επανεξετάστηκαν σε μεταγενέστερο χρόνο (Blickle, 2000). Από άλλες έρευνες διαπιστώθηκε ότι οι μετασχηματιστικοί ηγέτες χρησιμοποιούσαν κατά πολύ λιγότερο την ευνοιοκρατία και τη δωροδοκία, γεγονός που αποδεικνύει τη σημασία αξιών όπως η δικαιοσύνη και η εντιμότητα για αυτούς τους ηγέτες (Banerji & Krishnan, 2000). Οι ίδιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ηγέτες είναι εκείνοι από τους οποίους η κοινωνία απαιτεί να λαμβάνουν τις σωστές αποφάσεις, να θέτουν τις βάσεις της οργάνωσης σύμφωνα με το όραμα, τις πεποιθήσεις και τις αξίες τους. Υποστηρίζουν επίσης ότι ο ρόλος του ηγέτη τον υποχρεώνει, εκτός των άλλων, να προβαίνει σε ορθές ηθικές επιλογές (Sekhar, 1997).

Ποιές είναι όμως οι σωστές επιλογές και τι είναι ηθικό στον επαγγελματικό χώρο; Οι Kanungo & Mendonca (1996) υποστήριξαν ότι ηθικός τρόπος συμπεριφοράς μέσα σε έναν οργανισμό είναι αυτός που εξυπηρετεί περισσότερο τις καλές πρακτικές του οργανισμού και τις ιδέες-ιδανικά που συνδέονται με την ηθικότητα. Εκείνοι οι οργανισμοί που διαθέτουν ισχυρή κουλτούρα και ξεκάθαρες αξίες, μπορούν να αυξήσουν τις πιθανότητές τους να εξασφαλίσουν μεγαλύτερη επιτυχία και διάρκεια (Heskett & Schlesinger, 1996). Αν και έχουν διεξαχθεί πολλές μελέτες με σκοπό να διερευνηθεί ο συναλλακτικός και μετασχηματιστικός τρόπος ηγεσίας και τα αποτελέσματά τους, υπάρχουν πολλά ακόμη για έρευνα όσον αφορά αυτές τις στρατηγικές και τη σχέση τους με τις πεποιθήσεις και τις αξίες (Bass, 1999).

Η Σκοτεινή Πλευρά του Ηγετικού Χαρίσματος

Το ηγετικό χάρισμα είναι το σπάνιο εκείνο χαρακτηριστικό που διαθέτει ένα άτομο ώστε να επιτυγχάνει την αφοσίωση των άλλων

στον ίδιο ή σε ορισμένους υψηλούς στόχους. Από το ηγετικό χάρισμα εκπορεύονται ιδιαίτερα έντονα συναισθήματα και συναισθηματικές αντιδράσεις. Στοιχειοθετώντας έναν ακριβέστερο ορισμό, οι Yammarino, Dubinsky, Comer & Jolson (1997) αναφέρουν ότι χαρισματική ηγεσία είναι εκείνη η οποία «συνεπάγεται μια σπάνια ένωση ανάμεσα σ' έναν ηγέτη και τους οπαδούς του, η οποία εξηγεί τις εξαιρετικές επιδόσεις και τα επιτεύγματα ατόμων και ομάδων εργασίας...». Οι χαρισματικοί ηγέτες είναι ικανοί να αλλάζουν την αυτο-αντίληψη των οπαδών τους, η οποία μορφοποιείται με βάση τις προσωπικές τους αξίες, ώστε αυτοί να ταυτιστούν με την ομάδα και τις συλλογικές αξίες του οργανισμού. (Fry, 2003).

Οι Ehrhart & Klein (2001) διερεύνησαν το ζήτημα, εάν με βάση τις αξίες και την προσωπικότητα ενός ηγέτη μπορεί να προβλεφθεί η προτίμηση των υφιστάμενων για τη χαρισματική ηγεσία σε σύγκριση με την προσανατολισμένη στη σχέση και την προσανατολισμένη στο έργο ηγεσία. Οι συγγραφείς διαπίστωσαν ότι οι προτιμήσεις των οπαδών για χαρισματικούς ηγέτες διέφεραν και επιπλέον ότι οι προτιμήσεις τους σχετικά με την ηγεσία μπορούσαν να προβλεφθούν με βάση τα χαρακτηριστικά και τις αξίες τους.

Το ηγετικό χάρισμα δεν διαθέτει όμως και μια σκοτεινή πλευρά; Δεν είναι δυνατό ένα χαρισματικό άτομο να εκμεταλλευτεί τη μεγάλη επιρροή που έχει στους ανθρώπους; Κατά την ιστορική διαδρομή έχουν υπάρξει διάσημοι χαρισματικοί ηγέτες οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν με τον χειρότερο τρόπο το χάρισμά τους αυτό, παρουσιάζοντας στον κόσμο την πιο σκοτεινή πλευρά του ηγετικού χαρίσματος. Ηγέτες, όπως ο Αδόλφος Χίτλερ, οδήγησαν μέσω της επιρροής τους, τούς οπαδούς τους στο σημείο να επιδοκιμάσουν τις πιο ανήθικες πράξεις. Η εμπιστοσύνη αποτελεί δομικό στοιχείο της χαρισματικής ηγεσίας (Solomon, 1998) και βασίζεται σε συναισθηματικές αντιδράσεις έναντι ενεργειών που είναι σύμφωνες προς τη λογική. Όταν κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει και όταν οι οπαδοί επιδίδονται σε εμπαθείς πράξεις λόγω της αφοσίωσής τους σε έναν ηγέτη, ο οποίος μάλιστα ενεργεί προς ίδιον όφελος, γίνεται λόγος για το «πρόβλημα Χίτλερ» (Ciulla, 1998).

Ηθική, Ηγεσία και Κουλτούρα

Οι οργανισμοί είναι κοινωνικά συστήματα ζωτικής σημασίας, τα οποία επηρεάζονται από τις ηθικές αξίες των ατόμων που τα απαρτίζουν (Buller, Kohls & Anderson, 1991). Η ηθική, όπως και η ηγεσία, εξαρτάται από την κουλτούρα και είναι χαρακτηριστική της συγκεκριμένης χώρας στην οποία εφαρμόζεται (Bass, 1997, House και συν., 1998). Όπως άλλωστε θα ήταν αναμενόμενο, δεν υπάρχει απόλυτη ομοφωνία σχετικά με το τι είναι ηθικό στο σύνο-

λο των σύγχρονων πολιτισμικών πλαισίων. Στις Αραβικές χώρες, για παράδειγμα, η καταπίεση των γυναικών θεωρείται αποδεκτή, ανεκτή και ηθικώς ορθή, ενώ σε άλλες χώρες, όπως οι ΗΠΑ, σαφώς και δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή.

Η ηθική επομένως σχετίζεται με τους νόμους και τους κανόνες που ισχύουν σε κάθε κουλτούρα και πολιτισμικό πλαίσιο. Επιπλέον, εφόσον οι νόμοι δεν είναι οριστικοί και αμετάβλητοι, αλλά πολλές φορές τροποποιούνται με το πέρασμα του χρόνου, η ηθική ενδέχεται να έχει και χρονικά εξαρτώμενο χαρακτήρα. Για παράδειγμα, στην Αμερική του 1960, έγχρωμοι και λευκοί δεν επιτρεπόταν να δειπνούν μαζί και ήταν ηθικά ορθό να τρώνε σε διαφορετικούς χώρους, ενώ σήμερα μια τέτοια συμπεριφορά θεωρείται ανήθικη και προπάντων παράνομη (Lucas, 1987).

Ο Hofstede (1997) έχει παρουσιάσει ένα απλό σύστημα προκειμένου να αναλύσει την κουλτούρα σε σχέση με τις ηθικές αξίες και πρακτικές και να αποδείξει ότι αυτές διαθέτουν καθολική ισχύ. Διαπίστωσε ότι ορισμένες αξίες όπως η φιλία, η ιδιοκτησία και η εντιμότητα ισχύουν σε όλες τις κουλτούρες και παρατηρούνται σε διαφορετικές χώρες με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Από την άλλη πλευρά, απέδειξε επίσης ότι τα κοινωνικά ήθη διαφέρουν σημαντικά, ανάλογα με την κουλτούρα (Steidlmeier, 1995).

Οι Sarros & Santora (2001) διερεύνησαν τον προσανατολισμό των αξιών 181 υπαλλήλων και τον τρόπο που αυτές συνδέονται με τη συμπεριφορά των ηγετών τους και βρήκαν ότι ο προσωπικός προσανατολισμός σε αξίες όπως η εντιμότητα και η φιλανθρωπία συνδεόταν στενά με συμπεριφορές μετασχηματιστικής ηγεσίας. Οι Ιάπωνες και Αυστραλοί ηγέτες φάνηκε ότι είχαν παρόμοιο προσανατολισμό αξιών, ενώ οι Κινέζοι ηγέτες εμφανίζονταν να διαφέρουν σημαντικά, από τους Αυστραλούς, Ιάπωνες και Ρώσους ομολόγους τους εξαιτίας κυρίως των κολεκτιβιστικών τους αντιλήψεων.

Ηθικά Ατοπήματα της Ηγεσίας

Ο O'Toole (2003) υποστήριξε ότι τα ηθικά ατοπήματα της ηγεσίας οφείλονται στην πεποίθηση ότι δεν υπάρχουν γενικές αλήθειες και αντικειμενική γνώση. Το μοντέλο του συγκυριακού θεωρείται από πολλούς συγγραφείς εσφαλμένο, επειδή συνδέεται με τον σχετικισμό, το δόγμα, δηλαδή, που ισχυρίζεται ότι όλα σχετίζονται με τις εκάστοτε περιστάσεις και εξαρτώνται από καταστασιακές μεταβλητές. Υποστηρίζεται ότι από τη στιγμή που για την ηγεσία δεν υπάρχουν αλήθειες που επιδέχονται γενίκευση, κατά συνέπεια δεν θεωρείται εφικτή και η διδασκαλία της ηγετικής συμπεριφοράς. Η αλήθεια είναι ότι υπάρχουν ορισμένες μόνο γενικές αλήθειες, αλλά δεν αξιοποιούνται από τους

ηγέτες οι οποίοι δεν γνωρίζουν τι πρέπει να αναζητήσουν και που να το αναζητήσουν. Αυτό οφείλεται στο ότι τα πάντα είναι σχετικά και εξαρτώνται από τις διάφορες περιστάσεις στις οποίες το πρόσωπο που ενεργεί συμπεριφέρεται με τέτοιον τρόπο ώστε να διατηρήσει την εξουσία του, όπως ο Ηγεμόνας του Machiavelli.

Ένα σύνηθες επιχείρημα, όταν η ηγεσία διολισθαίνει σε ηθικά ατοπήματα, είναι ότι η συμπεριφορά του ηγέτη είναι αμοραλιστική. Δεν γεννώνται ερωτήματα σχετικά με την ηθικότητα της εξουσίας. Οι Ludwig & Longenecker (1993) υποστηρίζουν ότι είναι εκπληκτικό το πόσο δεδομένη θεωρείται η ανηθικότητα της πολιτικής, των ενεργειών και των αποφάσεών της, όταν η ηγεσία βλέπει προς ηθικά ατοπήματα. Ο Price (2000) ισχυρίζεται ότι η σημαντικότερη αντίληψη για τους αμοραλιστές ηγέτες είναι ότι παρόλο που γνωρίζουν ότι η ενέργειά τους είναι εσφαλμένη, διαθέτουν ωστόσο κίνητρα για να την πραγματοποιήσουν. Στην προσπάθεια ερμηνείας του συγκεκριμένου φαινομένου, ο συγγραφέας προτείνει δύο ερμηνείες: τη βουλευτική και γνωσιακή εξήγηση της ανθρώπινης ανηθικότητας.

Η βουλευτική φύση και εξήγηση των ηθικών ατοπημάτων της ηγεσίας βασίζεται στην υπόθεση (ή την παραδοχή;) ότι η ανθρώπινη φύση είναι εγωκεντρική. Υπ' αυτή την έννοια, η ηθική συμπεριφορά ενός ανθρώπου θεωρείται ότι βρίσκεται σε διαρκή ανταγωνισμό με τα προσωπικά του συμφέροντα και οφέλη. Σύμφωνα με τον Price, ένα άτομο θα ενεργήσει ηθικά, έχοντας όμως υπόψη του ότι η ανήθικη συμπεριφορά τιμωρείται, όταν αποκαλύπτεται. Διευρύνοντας τη συγκεκριμένη άποψη, ένα άτομο που υπηρετεί τους δικούς του σκοπούς και συμφέροντα, θα καταφύγει σε ανήθικες συμπεριφορές, όταν δεν θα έχει

πλέον στη διάθεσή του κανένα ηθικό μέσο. Στην περίπτωση αυτή, τα ηθικά ατοπήματα συνδέονται με τη γνώση.

Η γνωσιακή εξήγηση των ηθικών ατοπιών της ηγεσίας βασίζεται στο γεγονός ότι οι γνωσιακές προκλήσεις της ηθικής συμπεριφοράς αποτελούν σφάλματα σχετικά με το τι είναι ηθικά αποδεκτό, απαιτούμενο, επιτρεπόμενο ή απαγορευμένο. Το ηθικό ατόπημα αναφέρεται στην άρνηση συμμόρφωσης προς τους ηθικούς κανόνες. Γενικά, τα σφάλματα αυτά είναι είτε σφάλματα περιεχομένου είτε έκτασης. Τα σφάλματα σχετικά με το περιεχόμενο του τι είναι ηθικά αποδεκτό αποτελούν εσφαλμένη στάση έναντι εκείνων των ενεργειών οι οποίες είναι ηθικά επιτρεπτές. Τα σφάλματα σχετικά με την έκταση του τι είναι ηθικά αποδεκτό αποτελούν εκείνες τις εσφαλμένες πεποιθήσεις για την ηθική κατάσταση των ατόμων που συγκροτούν μια ηθική κοινότητα, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί ως έννοια από την αντίληψη ότι κάθε ανθρώπινη κοινότητα απαρτίζεται από ηθικά άτομα. Συνεπώς, οι γνωσιακές ηθικές αστοχίες είναι βαθιά ριζωμένες στον τρόπο με τον οποίο κάθε άτομο αντιλαμβάνεται το τι είναι ηθικό και τι όχι.

Αρκετοί μελετητές έχουν υποστηρίξει πλήθος διαφορετικών αιτιών προκειμένου να εξηγήσουν την ανήθικη συμπεριφορά και τους λόγους για τους οποίους η συμπεριφορά αυτή συναντά γόνιμο έδαφος ανάπτυξης στους οργανισμούς (Kanungo & Mendonca, 1996, Nahavandi, 1997). Αυτού του είδους οι συμπεριφορές βασίζονται συχνά στο γεγονός ότι οι ηγέτες δεν υπόκεινται στους ίδιους κανόνες που ισχύουν για τους υφιστάμενούς τους. Οι Banerji & Wrishnan (2000) πραγματοποίησαν μια εμπειρική μελέτη με στόχο να διερευνήσουν τη σχέση

ανάμεσα στην προτίμηση των ηγετών για ανήθικη συμπεριφορά και τέσσερεις παράγοντες μετασχηματιστικής ηγεσίας: α) ηγετικό χάρισμα, β) εξατομικευμένη εκτίμηση, γ) παροχή κινήτρων που εμπνέουν και δ) παροχή γνωστικών ερεθισμάτων.

Οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν πέντε ηθικά σενάρια τα οποία περιλάμβαναν την ευνοιοκρατία, το ηγετικό χάρισμα, τη δωροδοκία, το προσωπικό κέρδος, το ψεύδος και τη συμπεριφορά που θέτει σε κίνδυνο το φυσικό περιβάλλον. Παραδόξως, τα αποτελέσματα της μελέτης αποκάλυψαν ότι οι συμπεριφορές της μετασχηματιστικής ηγεσίας δεν συνδέονταν απαραίτητα με τις διαστάσεις της ηθικής και της ηθικότητας. Οι ερευνητές υποστήριξαν ότι η παραπάνω διαπίστωση γεννά πολλά σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη μετασχηματιστική ηγεσία, η οποία θεωρείται ως η πλέον αποτελεσματική μορφή ηγεσίας, καθώς και για τους μετασχηματιστικούς ηγέτες, οι οποίοι θεωρείται ότι ασκούν ισχυρή επιρροή στους οργανισμούς και στην κοινωνία ως σύνολο.

Πρακτικές Συνέπειες και Συμπεράσματα

Η ηγεσία στη σύγχρονη κοινωνία έχει ανάγκη από τη διαμόρφωση νέων εννοιών και συγκροτημένου θεωρητικού πλαισίου. Ο Esteban (2000) υποστηρίζει ότι η ηγεσία συνιστά «την ικανότητα του συστήματος -η οποία διαχέεται και καλλιεργείται εντός των οργανισμών- να βρίσκει κατεύθυνση, να συνεπικουρεί τις διαδικασίες που εξασφαλίζουν την ανανέωση και να 'διαχειρίζεται' τα συστημικά και ανθρώπινα παράδοξα που είναι ενδημικά σε αυτούς τους οργανισμούς» (σ. 207). Η συστημική ηγεσία είναι μια ηθική ηγεσία καθώς προάγει την αυτονομία και την αξιοπρέπεια, την προσωπική ανάπτυξη, την αποτελεσματικότητα και την αναγέννηση του οργανισμού μέσω βέλτιστων και ηθικών πρακτικών. Η συστημική ηγεσία όχι μόνο συμβάλλει στην επιβίωση του οργανισμού αλλά και επινοεί νέους τρόπους για να επιφέρει αλλαγές και να τους ανανεώσει στη σύγχρονη μεταβιομηχανική κοινωνία (Kezbon, 1998).

Επιπρόσθετα, αναφέρεται σε όλους τους τομείς του οργανωσιακού περιβάλλοντος και βασίζεται στην ελευθερία των εργαζόμενων να είναι δημιουργικά μέλη μέσω αποτελεσματικών και ηθικών επιλογών (Edgeman & Dahlgaard, 1998, Edgeman & Scherer, 1999). Ο Wenger (1998) υποστηρίζει ότι η συστημική ηγεσία είναι βαθύτερα ηθική και υποθάλλει το κοινωνικό πνεύμα διότι παρακινεί τα μέλη της να συμμετέχουν ενεργά και να αφοσιώνονται στον σκοπό τους αλλά και στους άλλους. Τα άτομα θα συμμορφωθούν με τους κανόνες του οργανισμού και θα ταυτιστούν με την ηθική του, επειδή θα συμβάλλουν στην εντατική προσπάθεια του οργανισμού

να επιτύχει και να διακριθεί. Η συστημική ηγεσία είναι ηθική διότι ενθαρρύνει την αυτονομία και τη δημιουργικότητα μέσα από την αναζήτηση κοινών στόχων και πρακτικών.

Ο Bowie (2000), βασιζόμενος στην ηθική φιλοσοφία του διαπρεπούς φιλοσόφου, Immanuel Kant και στις έννοιες της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας, πρότεινε πέντε καθοδηγητικές αρχές οι οποίες μπορούν να μετασχηματίσουν τους οργανισμούς μέσω του ήθους ως βασιλείου σκοπών (τη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής). Καθώς, ο ηγέτης είναι περισσότερο αυτός που προτείνει παρά αυτός που επιβάλλει αποφάσεις, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι ο καντιανός (ηθικός) ηγέτης λαμβάνει υπόψη του τα συναισθήματα όλων των ατόμων που επηρεάζονται ή μπορεί να επηρεαστούν από τις αποφάσεις που λαμβάνει. Επομένως, ο ηθικός ηγέτης ενδιαφέρεται για την κοινότητα στο σύνολό της και όχι για ένα συγκεκριμένο πρόσωπο.

Επιπλέον, ο ηθικός ηγέτης απαιτεί από όλα τα άτομα που επηρεάζονται από τους κανόνες του οργανισμού να συμμετέχουν στον καθορισμό αυτών των κανόνων προτού αυτοί τεθούν σε ισχύ. Μια από τις σημαντικότερες βασικές αρχές που προτείνονται μέσω αυτού του συστήματος είναι ότι κάθε ηγέτης έχει την υποχρέωση να διασφαλίσει ότι όλες οι οργανωσιακές σχέσεις και διαπροσωπικές συμπεριφορές μεταξύ των μελών αναπτύσσονται βάσει πνεύματος δικαιοσύνης. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η ύπαρξη ενός αντι-ωφελιμιστικού κριτηρίου: ο ηθικός ηγέτης δεν θα αποφασίσει να θυσιάσει την ανθρωπινή υπόσταση μιας ομάδας εις βάρος μιας άλλης, λόγω του αριθμητικού πλεονεκτήματος.

Οι σύγχρονοι, διαρκώς μεταβαλλόμενοι μεταβιομηχανικοί οργανισμοί, οι οποίοι αντιμετωπίζουν συνεχείς και ριζικές δομικές αλλαγές και προκλήσεις, καθώς και κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές αλλαγές, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «ανοιχτά συστήματα» (Scott, 1998), τα οποία θα επιτρέπουν στα μέλη τους να είναι δημιουργικά, θα διαμορφώνουν τους οργανισμούς και επιπλέον θα εξασφαλίζουν την επιβίωσή τους (Esteban, 2000). Οι σημερινοί οργανισμοί επαναπροσδιορίζονται (Hatch, 1999) ως πολύπλοκες ενώσεις λόγω των πολλαπλών και πολύπλοκων σχέσεων που διαμορφώνονται και είναι αλληλοσυνδεόμενες και προσαρμοστικές, επειδή αναπτύσσονται σύμφωνα προς τις αλλαγές, χωρίς να χάνουν τον πρωταρχικό τους σκοπό.

Επιπρόσθετα, αποτελούν και συστήματα, επειδή είναι σε θέση να επιβιώνουν μέσα από αυτές τις αλλαγές, εξασφαλίζοντας συγχρόνως ότι θα παραμείνουν μέρος τους (Collier & Esteban, 1999). Στους σύγχρονους μεταβιομηχανικούς οργανισμούς, οι επιδιώξεις και οι στόχοι δεν τίθενται και δεν θα πρέπει να τίθενται πλέον από εκείνους που έχουν στη διάθεσή τους τα μέσα της εξουσίας, όπως στους πα-

ραδοσιακούς ιεραρχικούς οργανισμούς. Οι μελλοντικές έρευνες και πρακτικές θα πρέπει να εστιάσουν στους τρόπους προαγωγής των ηθικών χαρακτηρισμάτων, της

γνώσης και της ικανότητας για άσκηση ηγεσίας στο σύνολο του οργανωσιακού πλαισίου (Ghoshal & Bartlett, 1998, Bennis, 1999, Wheatley, 1999).

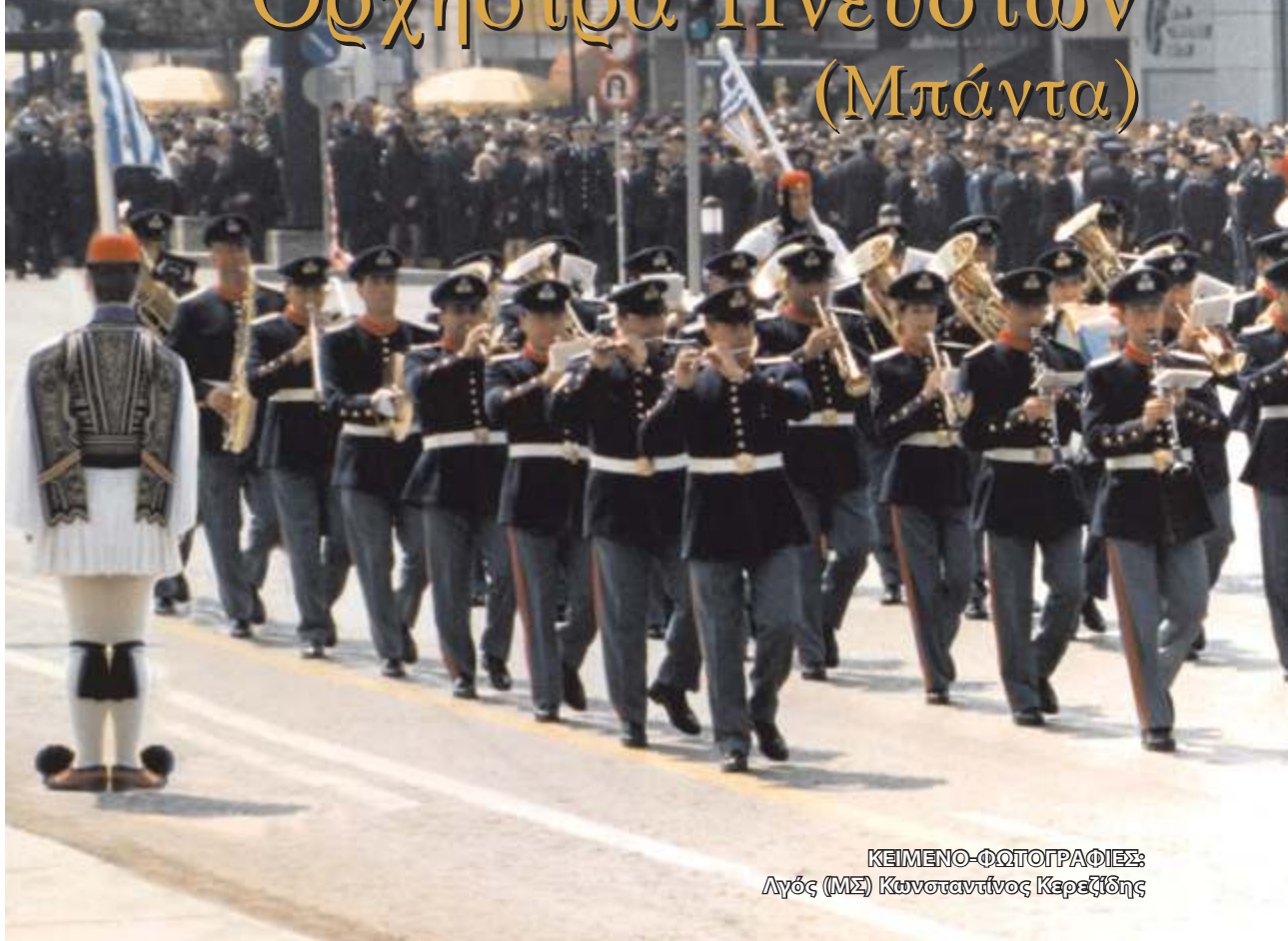
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Banerji, P. and Krishnan, V. R. (2000): "Ethical preferences of transformational leaders: an empirical investigation", *Leadership and Organisation Development Journal*, 21 (8): 405-413.
- ☞ Bass, B. M. (1997): "Does the transactional/transformational leadership transcend organisational and national boundaries", *American Psychologist*, 52: 130-139.
- ☞ Bass, B. M and Steidlmeier, P. (1998): "Ethics, character and authentic transformational leadership", *BMB*.
- ☞ Bass, B. M (1999): "Two decades of research and development in transformational leadership", *European Journal of Work and Organisational Psychology*, 8 (1): 9-32.
- ☞ Bennis, W. (1999): "Five competencies of new leaders", *Executive Excellence*, 16(7): 4 -5.
- ☞ Bolman, L. G. and Deal, T. E. (1995): *Leading with soul*, Jossey-Bass, San Francisco.
- ☞ Bowie, N. (2000): "A Kantian theory of Leadership", *Leadership and Organisation Development Journal*, 21(4): 185-193.
- ☞ Buller, P. F., Kohls J. J. and Anderson K. S. (1991): "The Challenge of Global Ethics", *Journal of Business Ethics*, 10, 767-775.
- ☞ Burns, J. M (1978): "Leadership", Harper and Row, New York.
- ☞ Collier, J. and Esteban, R. (2000): "Systemic leadership: ethical and effective", *Leadership and Organisation Development Journal*, 21(4): 207-215.
- ☞ Collins, J. and Porras, J. (1994): "Built to last". Harper Business, New York.
- ☞ Cuilla, J. (1998): "Ethics: The Heart of Leadership", Praeger Westport.
- ☞ Edgeman, R. L and Dahlgard, J. J. (1998): "A paradigm for leadership excellence", *Total Quality Management*, 9 (4/5): 75-9.
- ☞ Edgeman, R. L and Scherer, F. (1999): "Systemic leadership via core value deployment", *The Leadership and Organization Development Journal*, 20 (2): 94-7.
- ☞ Ehrhart, M. G. and Klein, K. J. (2001): "Predicting followers' preferences for charismatic leadership: the influence of follower values and personality", *The Leadership Quarterly*, 12 (2): 153-179.
- ☞ Feather, N. T. (1994): "Values and national identification: Australian evidence", *Australian Journal of Psychology*, 46 (1): 356-40.
- ☞ Fry, L. W. (2003): "Toward a theory of spiritual leadership", *Leadership Quarterly*, 14 (6): 693-727.
- ☞ Ghoshal, S. and Bartlett, C. A. (1998): *The Individualized Corporation*, Heinemann, London.
- ☞ Hatch, M. J. (1999): "Exploring the empty spaces of organizing: how improvisational jazz helps redescribe organizational structure", *Organization Studies*, 20(1): 75-100.
- ☞ Henderson, V. E. (1992): "What's ethics in business", New York: McGraw-Hill, Inc.
- ☞ Heskett, J. L. and Schlesinger, L. A. (1996): "Leaders who shape and keep performance-oriented culture", in F., Hesselbein, M., Goldsmith, R., Beckhard, "The leader of the future: new visions, strategies and practices for the next era", Jossey-Bass, San Francisco, CA.

-
- ☞ Hofstede, G. (1997): «Cultures and Organizations: Software of the Mind», New York, NY: McGraw-Hill.
  - ☞ House, R. A. et al. (1998): «The Globe Project». Address, International Congress of Psychology, San Francisco, CA.
  - ☞ Kanungo, R. N. and Mendonca, M. (1996): “Ethical dimensions of leadership”, Sage Publications, Thousand Oaks, CA.
  - ☞ Kezbom, D. (1998): “The leadership factor: leading the way towards the next millennium”, American Association of Cost Engineers, Morgantown, VA.
  - ☞ Kouzes, J. M. and Posner, B. Z. (1993): «Credibility: How leaders gain and lose it and why people demand it», San Francisco: Jossey-Bass.
  - ☞ Krishnan, V. R. (2001): “Value systems of transformational leaders”, *Leadership and Organisation Development Journal*, 22 (3): 126-132.
  - ☞ Ludwig, D. C. and Longenecker, C. O. (1993): “The Bathsheba Syndrome: the ethical failure of successful leaders”, *Journal of Business Ethics*, 12 (4): 265-273.
  - ☞ Nahavandi, A. (1997): “The art and science of leadership”, Prentice-Hall, New Delhi.
  - ☞ Posner, B. Z. and Schmidt, W. H. (1992): “Values and the American manager: an update updated”, *California Management Review*, 80-94.
  - ☞ Price, T. L. (2000): “Explaining ethical failures of leadership”, *Leadership and Organisation Development Journal*, 21 (4): 177-184.
  - ☞ Sarros, J. C. and Santora, J. C. (2001): “Leaders and Values: a cross-cultural study”, *Leadership and Organisation Development Journal*, 22(5): 243-248.
  - ☞ Schwartz, S. H. (1992): “Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries”, in M. P., Zanna “Advances in Experimental social psychology”, 25, Academic Press, New York, NY.
  - ☞ Scott, W. R. (1998): *Organizations: Natural, Rational and Open*, Prentice-Hall International, London.
  - ☞ Sekhar, R. C. (1997): “Ethical choices in business”, Response Books, New Delhi.
  - ☞ Shea, G. F. (1988): “Practical ethics”, AMA Management Briefing, New York: AMA Membership Publication Division.
  - ☞ Swinyard, W. R., Rinne, H. and Kau, A. K. (1990): “The morality of software piracy: a cross-cultural analysis”, *Journal of Business Ethics*, 9: 655-664.
  - ☞ Solomon, R. (1998): “Ethical leadership, emotions and trust: beyond charisma”. In J., Cuilla “Ethics, the Heart of leadership”, Praeger., Westport, CT.
  - ☞ Steidlmeier, P. (1995): *Strategic management of the China venture*. Westport, CT: Quorum Books.
  - ☞ Toffler, B. L. (1986): “Tough choices: managers talk ethics”, New York: John Wiley and Sons.
  - ☞ Vesev, G. and Foulkes, P. (1990): “Collins Dictionary of Philosophy”, Harper Collins Publishers, London.
  - ☞ Walton, C. C. (1988): “The moral manager”, New York: Harper and Row.
  - ☞ Wenger, E. (1998): *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*, Cambridge University Press, Cambridge.
  - ☞ Wheatley, M. (1999): *Leadership and the New Science*, Berrett-Koehler Publications, San Francisco, CA.
  - ☞ Yammarino, F. J., Dubinsky, A. J., Comer, L. B. and Jolson, M.A. (1997): Women and transformational and contingent reward leadership: a multiple-levels-of-analysis perspective. *Academy of Management Journal* 40, 205-222.

Στρατιωτική Ορχήστρα Πνευστών (Μπάντα)

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Λγός (ΜΣ) Κωνσταντίνος Κερεζίδης

Πώς γεννήθηκε η μπάντα

Τον χειρισμό των πνευστών οργάνων τον συναντούμε στην ιστορία των λαών από τα πανάρχαια χρόνια. Οι λαοί χρησιμοποιούσαν τη μουσική για να συνοδεύουν και να εμπυχώνουν τα στρατεύματά τους. Ο ήχος των αυλών, των σαλπίγγων και των κεράτων συντέλούσε στο να συνεπαίρνει την ψυχή των στρατιωτών και συνόδευε τα τραγούδια της ειρήνης και του πολέμου.

ΣΜΣ/ΔΥΒ
Παρέλαση για την επέτειο
της 25^{ης} Μαρτίου

Οι συνοδοί των κυνηγών στους Ρωμαίους, οι βάρδοι των Γαλατών και οι τροβαδούροι της Βρετανίας είναι οι πρόδρομοι των στρατιωτικών ορχηστρών πνευστών (μπάντα). Κατά τον Μεσαίωνα και αργότερα κατά την Αναγέννηση, με την εμφάνιση των τακτικών στρατών, σχηματίζονται πραγματικές μπάντες ή στρατιωτικά σώματα

μουσικής, που χρησιμοποιούσαν τα πιο χαρακτηριστικά όργανα της κάθε χώρας -γκάιντες στη Σκωτία, πίκολα στη Γερμανία, όμποε και φλάουτα στη Γαλλία- στα οποία προσθέτονται ταμπούρα και κύμβαλα (πιάτα).

Η στρατιωτική μουσική βρίσκεται στο αποκορύφωμά της την εποχή του Λουδοβίκου ΙΔ', ο οποίος αναθέτει

στον διάσημο συνθέτη της εποχής, Τζοβάνι Μπατίστα Λούλι, να συνθέσει εμβατήρια και ύμνους. Η τελειοποίηση των ήδη υπάρχοντων, αλλά και η εφεύρεση καινούργιων οργάνων διευκολύνει τον πολλαπλασιασμό αυτών των συγκροτημάτων. Έτσι, τον 19^ο αιώνα, με την ένταξη της ομάδας των σαξοφώνων, η μπάντα πήρε την οριστική της μορφή.

Στον ελληνικό χώρο, η πρώτη στρατιωτική μπάντα δημιουργήθηκε αμέσως μετά την επανάσταση του 1821, με τη σύσταση του νέου κράτους από τον Καποδίστρια. Οι καινούργιες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικράτησαν, επέτρεψαν στη χώρα μας να δεχθεί τις επιδράσεις της Δύσης στον τομέα της μουσικής. Έτσι, το 1825, όταν ο φιλέλληνας στρατηγός Ch. N. Fabrier ανέλαβε την οργάνωση του Ελληνικού Τακτικού Στρατού, δημιουργήθηκε και η πρώτη στρατιωτική μπάντα με αρχιμουσικό τον Γερμανό Μιχαήλ Μάγγελ.

Η έντεχνη μουσική αρχίζει σιγά-σιγά να μπαίνει στη ζωή των Ελλήνων και κατακτά τις καρδιές τους. Με την πάροδο του χρόνου, η μπάντα αυτή παύει να αποτελεί μέρος μόνο του στρατού, αφού εκτός από τα κύρια καθήκοντά της σε παρελάσεις, τελετές κ.λπ. αναλαμβάνει και την ψυχαγωγία του λαού. Με τις συναυλίες, που έδινε αρχικά σε διάφορα μέρη της Αθήνας και αργότερα σε άλλες πόλεις, ξεκινάει το σπουδαίο έργο της για τη διάδοση της έντεχνης μουσικής σ' ολόκληρη την Ελλάδα.

Για τις ανάγκες της αστικής ζωής -πατριωτικές και θρησκευτικές γιορτές- εμφανίστηκαν, ήδη από τον περασμένο

αιώνα, συγκροτήματα από δημοτικές μπάντες, που είναι γνωστές με το όνομα «Φιλαρμονική». Πολλές περιοχές αρχίζουν σιγά-σιγά να δημιουργούν τις δικές τους μπάντες, με αποτέλεσμα, κάθε πόλη -μικρή ή μεγάλη- να αποκτήσει τη δική της φιλαρμονική. Προορισμός τους είναι να συμμετέχουν και να λαμπρύνουν με την παρουσία τους τις τελετές, με τους μουσικούς να είναι ντυμένοι με στολές κατά τη στρατιωτική παράδοση. Η μπάντα, από τη στιγμή της γεννήσεώς της, έχει αναγνωρισθεί ως ιδανικό σύνολο για παρελάσεις. Η χρησιμότητα αυτής της μπάντας είναι ο συνδυαστικός κρίκος μεταξύ σχολείου και κοινωνίας. Σ' αυτό αποδίδεται και η ανάπτυξη και η δημοτικότητά της.

Η γνωριμία με τα μουσικά όργανα της μπάντας

Πριν γνωρίσουμε ένα-ένα τα διάφορα μουσικά όργανα του μουσικού αυτού συνόλου, είναι σκόπιμο να δούμε με ποιον τρόπο αυτά παράγουν ήχο.

Ήχος είναι καθετί που προκαλεί την αίσθηση της ακοής. Η αίσθηση αυτή δημιουργείται από τις παλμικές δονήσεις του αέρα που φτάνουν στο αυτί μας από κάποιο παλλόμενο αντικείμενο. Οι ακανόνιστες παλμικές δονήσεις δεν δημιουργούν την αίσθηση ήχων με κάποια συγκεκριμένη οξύτητα και ονομάζονται **θόρυβοι**. Αντίθετα, ομοιόμορφες και συμμετρικές παλμικές δονήσεις δημιουργούν ήχους που έχουν συγκεκριμένη οξύτητα, οι οποίοι ονομάζονται **μουσικοί ήχοι**.

Τον ρόλο της παραγωγής των μουσικών ήχων έχουν αναλάβει τα διάφορα μουσικά όργανα, τα οποία έχουν μηχανισμούς που παράγουν και ελέγχουν

τις παλμικές δονήσεις.

Τα μουσικά όργανα, ανάλογα με τον τρόπο που παράγουν τον ήχο, χωρίζονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: **Έγχορδα - Πνευστά - Κρουστά.**

Τα έγχορδα είναι μια μεγάλη κατηγορία μουσικών οργάνων στα οποία ο ήχος παράγεται με τη δόνηση των χορδών τους. Όμως είναι όργανα που δεν χρησιμοποιούνται στη Μπάντα και ως εκ τούτου δεν θα αναφερθούν σ' αυτή τη μελέτη.

Πνευστά

Πνευστά λέγονται τα μουσικά όργανα τα οποία παράγουν ήχο με τη διοχέτευση ρεύματος αέρα στο όργανο μέσω ενός επιστομίου, με αποτέλεσμα να τεθεί σε παλμική κίνηση η στήλη του αέρα που υπάρχει στον σωλήνα του οργάνου.

Τα πνευστά χωρίζονται σε δύο υποκατηγορίες: **Ξύλινα πνευστά και Χάλκινα πνευστά.**

Ξύλινα πνευστά

Ξύλινα ονομάζονται τα μουσικά όργανα που κατασκευάζονται από ξύλο -αν και τα περισσότερα πλέον κατασκευάζονται από μέταλλο- και χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με τον τρόπο που παράγουν την αρχική δόνηση του αέρα:

✓ Σε εκείνα που έχουν κάποια τρύπα ή σχισμή απ' όπου διοχετεύεται ο αέρας, π.χ. φλάουτο.

✓ Σε εκείνα που έχουν ένα μονό καλάμι που δημιουργεί τις παλμικές δονήσεις, π.χ. κλαρινέτο.

✓ Σε εκείνα που έχουν ένα διπλό καλάμι, π.χ. όμποε.

➔ Φλάουτο

Φλάουτο (στα ελληνικά πλαγίαυλος) ονομάζεται κάθε πνευστό, του οποίου ο ήχος προκύπτει από την πρόσκρουση ρεύματος αέρα σε μία λεπτή ακμή. Με την πρόσκρουση δημιουργούνται στρόβιλοι, οι οποίοι διεγείρουν ταλαντώσεις στον αέρα που βρίσκεται στο σωλήνα του οργάνου. Οι μεταβολές στο ύψος του παραγόμενου ήχου δημιουργούνται με κλείσιμο και άνοιγμα των οπών που βρίσκονται κατά μήκος του σωλήνα. Ο σωλήνας του πλαγίαυλου είχε μέχρι τον 17ο αιώνα συνήθως έξι οπές. Στη διάρκεια του 18ου αιώνα αυξήθηκε ο αριθμός των οπών σε οκτώ και μετά το 1800 σε ακόμα περισσότερες. Αρχικά, το όργανο κατασκευαζόταν από ξύλο, ενώ κάποια εποχή και από ελεφαντόδοντο. Από τις αρχές του 20ού αιώνα κατασκευάζονται οι πλαγίαυλοι για χρήση στην ορχήστρα, σχεδόν αποκλειστικά από μέταλλο, ενώ κάποια μοντέλα είναι ασημένια ή επίχρυσα. Η πιο συνηθισμένη δουλειά του φλάουτου στη μπάντα είναι η ενίσχυση του όμποε και του κλαρινέτου. Επίσης, εκτελεί φιγούρες και τρίλιες μεγάλης διάρκειας, που δίνουν μεγάλη λαμπρότητα στη σύνθεση, καθώς έχει τη δυνατότητα -ειδικά το πίκολο- να επικρατεί ακουστικά, ακόμη και όταν παίζει σε αντιπαράθεση προς ολόκληρη τη μπάντα.

➔ Κλαρινέτο

Ξύλινο πνευστό, του οποίου το όνομα προέρχεται από το λατινικό *clarus* (=καθαρό) και έχει επιστόμιο με μονό γλωσσίδι.

Ο ηχητικός σωλήνας του οργάνου έχει κυλινδρική διάτρηση και «σπάει» σε άνω και κάτω σωλήνα, συν το επιστόμιο, την καμπάνα και ένα μετακινούμενο σύνδεσμο για ρύθμιση του τόνου. Το κλαρινέτο έχει επάνω κυλινδρική και κάτω κωνική διάτρηση, πράγμα που επηρεάζει τη δημιουργία των αρμονικών τόνων. Στον άνω σωλήνα βρίσκονται τα κλειδιά για το αριστερό χέρι και στον κάτω σωλήνα για το δεξί. Ο τεχνικός μηχανισμός του κλαρινέτου είναι ιδιαίτερα περίπλοκος και γι' αυτό ο χειρισμός αυτού του οργάνου, σε σύγκριση με τα άλλα ξύλινα πνευστά, δύσκολος. Τα κλαρινέτα είναι τα σπουδαιότερα όργανα της μπάντας και εκτελούν την κυρίως μελωδία, ενώ πολλές φορές εκτελούν τρίλιες και αρπισμούς. Ο πρώτος κλαρινετίστας έχει στη μπάντα τη θέση που έχει το πρώτο βιολί στη συμφωνική ορχήστρα.

➔ Όμποε

Όμποε ονομάζονταν καταρχήν όλα τα ξύλινα πνευστά όργανα με διπλό γλωσσίδι, τα οποία είναι με το ένα ή το άλλο όνομα πολύ διαδεδομένα σε όλους τους λαούς. Το όμποε κατασκευάζεται από σκληρό ξύλο (έβενο) ή και από πλαστικό, και έχει στενή κωνική διάτρηση και μία καμπάνα που διευρύνεται ελαφρά. Το κωνικό σχήμα του σωλήνα και η διπλή γλωττίδα δίνουν στο όργανο το χαρακτηριστικό ένρινο και διαπεραστικό ήχο του. Επάνω του είναι εγκαταστημένο ένα πολύπλοκο σύστημα από τάπες και μοχλούς. Είναι όργανο μελωδίας, ιδανικό για την έκφραση μελαγχολίας και τρυφερότητας.

➔ Φαγκότο

Είναι όργανο με διπλή γλωττίδα και κωνικό σωλήνα σαν το όμποε. Αποτελείται από δύο ξεχωριστούς παράλληλους ξύλινους σωλήνες, που ενώνονται στο ένα άκρο τους με ένα τρίτο σωλήνα λυγισμένο σε σχήμα U. Ο ήχος του είναι πλούσιος και βαθύς. Τα πρώτα φαγκότο, που έμοιαζαν κάπως με τα σημερινά, πρωτοεμφανίστηκαν στη Γαλλία στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Ονομάστηκαν έτσι επειδή έμοιαζαν με ένα δεμάτι ξύλα (Fagot= δεμάτι με ξύλα). Το φαγκότο είναι το μπάσο του όμποε και γενικά των ξύλινων οργάνων. Ο ήχος του στις χαμηλές νότες είναι πένθιμος, ενώ στις ψηλές εκφραστικός και λυρικός. Το όργανο αυτό, όπως και το όμποε, χρησιμοποιείται πλέον πολύ σπάνια στη στρατιωτική μπάντα.

➔ Σαξόφωνο

Το σαξόφωνο, παρόλο που ανήκει στην κατηγορία των ξύλινων, είναι ένα μεταλλικό (χάλκινο) όργανο που έχει επιστόμιο με μονό γλωσσίδι, όπως του κλαρινέτου, και επινοήθηκε το 1840 από τον **A.Sax**. Η διάτρηση του σωλήνα είναι έντονα κωνική. Τα κλειδιά και οι τάπες του σαξοφώνου σχηματίζουν ένα πολύπλοκο μηχανισμό ελέγχου των ήχων του οργάνου. Σήμερα κατασκευάζονται πολλά μεγέθη σαξοφώνων. Κυριότεροι εκπρόσωποι αυτών των μεγεθών είναι το **Άλτο** και το **Τενόρο σαξόφωνο**, που κυρίως χρησιμοποιούνται στη μπάντα (σπανιότερα χρησιμοποιείται το μικρότερο της οικογένειας, το Σοπράνο). Ο ήχος του σαξοφώνου σε υψηλούς τόνους είναι διαπεραστικός και σε μεσαίους τόνους γλυκός. Ήδη από το ξεκίνημά του διαδόθηκε αυτό το όργανο σε στρατιωτικές μπάντες, ενώ στη συμφωνική ορχήστρα -στην οποία παίζει με τα ξύλινα πνευστά- δεν υιοθετήθηκε ευρέως.

Χάλκινα πνευστά

Χάλκινα ονομάζονται τα μουσικά όργανα που κατασκευάζονται από ένα κράμα μετάλλου. Ο ήχος στα όργανα αυτά παράγεται από τα ίδια τα χείλη του εκτελεστή, τα οποία πάλλονται μέσα σε ένα ειδικό επιστόμιο.

➔ Τρομπέτα

Η τρομπέτα είναι η εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής σάλπιγγας. Μέχρι τον Μεσαίωνα η σάλπιγγα διατηρήθηκε ευθεία. Αργότερα κατασκευάστηκαν σάλπιγγες με μορφή S και στη συνέχεια -με διάφορες τεχνικές βελτιώσεις- έφτασε στη μορφή που γνωρίζουμε σήμερα. Το 1815, με την εφεύρεση των πιστονιών, η τρομπέτα απέκτησε τη δυνατότητα να παίζει όλους τους ήχους της χρωματικής κλίμακας. Ο ήχος της είναι διαπεραστικός και μεγαλοπρεπής, γι' αυτό και χρησιμοποιείται στον στρατό ως όργανο μετάδοσης μηνυμάτων (σαλπίσματα), ενώ κατέχει κυρίαρχη θέση στη στρατιωτική μπάντα.

➔ Φλικόρνο

Το φλικόρνο μοιάζει με την τρομπέτα στην κατασκευή, μόνο που ο σωλήνας

του έχει μεγαλύτερη διάμετρο και μήκος και η καμπάνα του είναι μεγαλύτερη. Έχει ήχο πλούσιο και ζεστό και χρησιμοποιείται αποκλειστικά στη χαμηλή περιοχή, στη θέση της δεύτερης τρομπέτας. Είναι όργανο το οποίο χρησιμοποιείται όλο και σπανιότερα.

➔ Γαλλικό Κόρνο

Πρόγονος του γαλλικού κόρνου είναι το κυνηγετικό κέρασ, που εμφανί-

στηκε στα μέσα του 17^{ου} αιώνα, με μήκος που έφθανε τα τεσσαράμισι μέτρα και χρησιμοποιούταν για να περιγράψει σκηνές κυνηγιού στην όπερα και σε άλλα έργα. Προς το τέλος του Μεσαίωνα, για πρακτικούς λόγους, ο σωλήνας των κόρνων έγινε σπειροειδής και κατέληξε στη μορφή που έχει σήμερα ύστερα από συνεχείς βελτιώσεις τετρακοσίων ετών. Με την εφαρμογή του συστήματος των βαλβίδων, το 1815, το κόρνο έγινε ένα ευέλικτο και εύχρηστο όργανο.

νο. Ο ήχος του κόρνου έχει ηρωικό και μεγαλοπρεπή χαρακτήρα, που όμως στη μπάντα καλύπτεται από το μεγαλύτερο πλήθος των άλλων χάλκινων. Η ανάγκη για ισχυρό ρυθμό σε μια μπάντα έχει ανατεθεί στα κόρνα, τα οποία -χωρισμένα σε τρία ή τέσσερα μέρη- είναι φορείς του αρμονικού υπόβαθρου με ρυθμικό τρόπο. Δυστυχώς, η χρήση του σπουδαίου αυτού οργάνου τείνει να εξαλειφθεί τελείως από την ελληνική στρατιωτική μπάντα.

➔ Τρομπόνι

Trombone στα ιταλικά σημαίνει μεγάλη τρομπέτα. Και πραγματικά το τρομπόνι είναι μία μορφή τρομπέτας, η οποία αντί για βαλβίδες απέκτησε με την πάροδο του χρόνου ένα τμήμα «ολισθαίνον». Χάρη σ' αυτό, ο εκτελεστής μπορεί ν' αυξομειώνει το μήκος του σωλήνα με αποτέλεσμα την αλλαγή του τονικού ύψους. Το τρομπόνι είναι ίσως το μοναδικό όργανο που υπέστη -από την πρώτη εμφάνισή του

μέχρι σήμερα- ελάχιστες τροποποιήσεις. Ο ήχος του είναι πλατύς και μεγαλοπρεπής. Οι χαμηλότεροι φθόγγοι είναι απειλητικοί και σαν να προαναγγέλλουν κάτι, ενώ οι ψηλότεροι είναι ελαφροί και λυρικοί όμοιοι με του κόρνου. Ο ρόλος του στην μπάντα είναι όμοιος με του

κόρνου στο κράτημα της αρμονίας και του ρυθμού, με παράλληλη ενίσχυση των βαρύτονων όταν απαιτείται. Δυστυχώς και αυτό το όργανο χρησιμοποιείται όλο και πιο σπάνια.

➔ Τούμπα

➔ Ευφώνιο

Το ευφώνιο είναι κατεξοχήν όργανο της μπάντας με μεγάλη ευελιξία, που επιτελεί πολλές λειτουργίες. Είναι μία τούμπα τενόρος και ο ήχος του είναι απαλός, γεμάτος και ομοιόμορφος σ' ολόκληρη την έκτασή του. Οι δακτυλισμοί είναι απλοί και εύκολοι και το όργανο αυτό είναι πολύ εκφραστικό σε μελωδικά και αντιμελωδικά περάσματα.

Η τούμπα είναι το θεμέλιο της οικογένειας των χάλκινων και το μπάσο της μπάντας. Είναι όργανο ογκώδες και δύσκολο στο κράτημα. Έχει τύλιγμα ευθύ, κυρίως κωνική διάτρηση και μεγάλο άνοιγμα υψωμένης καμπάνας. Επινοήθηκε στη Γερμανία, στη δεκαετία του 1830, για να χρησιμοποιηθεί σαν ένα μπάσο όργανο στις στρατιωτικές μπάντες. Η πιο συνηθισμένη δουλειά για τις τούμπες στη μπάντα είναι το παίξιμο του ρυθμικού μπάσου.

Κρουστά

Τα κρουστά γενικά χρονολογούνται από τα προϊστορικά χρόνια. Πρέπει να είναι και τα πρώτα μουσικά όργανα που επινόησε ο άνθρωπος. Στο πέρασμα των αιώνων οι λαοί τα ενέταξαν στις λατρευτικές τους τελετές. Μέχρι και τις μέρες μας, σε πολλούς λαούς της γης, διατηρούν τη μαγική και τελετουργική τους σημασία. Χρησιμοποιούνται επίσης για να μεταδίδουν συνθήματα. Στη στρατιωτική μουσική χρησιμεύουν για να τονίσουν τον ρυθμό του βηματισμού των στρατιωτών.

Τα κρουστά χωρίζονται σε δύο κατηγορίες:

- ✓ Στα κρουστά με ορισμένο τονικό ύψος (τυμπάνια, μεταλλόφωνα).
- ✓ Στα κρουστά με ακαθόριστο τονικό ύψος (ταμπούρο, γκραν κάσα, κύμβαλα).

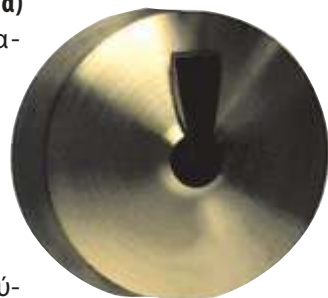
➔ Ταμπούρο - Γκραν κάσα

Τα όργανα αυτά δεν κουρδίζονται σε συγκεκριμένο τονικό ύψος. Αποτελούνται από δύο επιφάνειες κρούσης (μεμβράνες), στερεωμένες σ' ένα κυλινδρικό ηχείο. Ο εκτελεστής τα έχει κρεμασμένα επάνω του, για να μπορεί να βαδίζει και συγχρόνως να κρούει την επιφάνεια με τις μπαγκέτες. Το ταμπούρο και η γκραν κάσα παίζονται ως ομάδα και υποστηρίζουν τα βασικά ρυθμικά στοιχεία μιας μπάντας.

➔ Κύμβαλα (πιατίνα)

Είναι δύο ελαφροί, κοίλοι και στρογγυλοί μεταλλικοί δίσκοι. Ο εκτελεστής κρατάει στα χέρια ένα ζευγάρι κυμβάλων και τα κρούει με δύναμη μεταξύ τους.

➔ Γκλόκενσπηλ (Μεταλλόφωνο)

Είναι το μοναδικό κρουστό της στρατιωτικής μπάντας με ορισμένο τονικό ύψος. Αποτελείται από είκοσι περίπου μακρόστενες μεταλλικές ράβδους από ασάλι, διαβαθμισμένες ανάλογα με το μήκος τους, έτσι ώστε να σχηματίζουν τη χρωματική κλίμακα. Είναι τοποθετημένοι με τάξη σε σταθερή βάση, που έχει το σχήμα λύρας. Ο εκτελεστής κρούει τις μεταλλικές ράβδους με μία μικρή μπαγκέτα.

ΣΜΣ/ΧΙΙ Μ/Κ ΜΠ
Παρέλαση για την επέτειο
της 28^{ης} Οκτωβρίου

Η σύνθεση της στρατιωτικής μπάντας

Ανάλογα με τη σύνθεση και τη χρησιμότητα της η μπάντα χωρίζεται σε **συμφωνική** και σε **μπάντα παρελάσεως**.

Η μπάντα παρελάσεως περιλαμβάνει μόνο όργανα που είναι φορητά και μπορούν να λειτουργούν στην ύπαιθρο. Ο επαρκής όγκος είναι βασική ανάγκη της μπάντας, που πρέπει να ακούγεται χωρίς την ακουστική και την ηχητική της αίθουσας συναυλιών. Τα όργανα πρέπει να είναι ομαδοποιημένα, ώστε να αποδώσουν τον μέγιστο όγκο της φωνής τους. Στη μουσι-

κή μιας μπάντας ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στον ρυθμό. Τα ρυθμικά συστατικά της μουσικής τονίζονται με τα ρυθμικά όργανα, ώστε να εμπνεύσουν με φυσικό τρόπο τις παρελαύνουσες μονάδες καθώς και τους ίδιους τους μουσικούς της μπάντας.

Μία πλήρης μπάντα παρελάσεως αποτελείται ουσιαστικά από τρία οργανικά και αναπόσπαστα τμήματα: το τμήμα των οργάνων που παράγουν τη μελωδία, το τμήμα των οργάνων που κρατούν την αρμονία και το τμήμα των οργάνων που κρατούν και τονίζουν το ρυθμικό μέρος της μουσικής.

Με την προσθήκη και άλλων οργάνων από τη συμφωνική ορχήστρα, η μπάντα μπορεί να μετατραπεί σε συμφωνική και να εκτελέσει κάθε είδους συνθέσεις από το κλασικό αλλά και από το μοντέρνο ρεπερτόριο σε αίθουσες συναυλιών.

ΟΡΓΑΝΑ ΜΕΛΩΔΙΑΣ ¹	ΟΡΓΑΝΑ ΑΡΜΟΝΙΑΣ ²	ΟΡΓΑΝΑ ΡΥΘΜΟΥ ³
Φλάουτο	Γαλλικό Κόρνο	Ταμπούρο
Όμποε	Τρομπόνι	Γκρανκάσσα
Φαγκότο	Τούμπα	Κύμβαλα (πιατίνα)
Σαξόφωνο		
Τρομπέτα		
Φλικόρνο		
Ευφώνιο		
Γκλόκενσπηλ		

Επίλογος

Οι αρχαίοι Έλληνες, καθώς και άλλοι λαοί, νιώθοντας τη μυστηριώδη επίδραση που εξασκεί η μουσική πάνω στους ανθρώπους, προσπάθησαν να μελετήσουν και να εξακριβώσουν την ακατανίκητη αυτή δύναμή της. Διαπίστωσαν, λοιπόν, ότι η μουσική μπορεί να ασκήσει μια σημαντικότερη επίδραση πάνω στην ψυχή του ανθρώπου και γι' αυτό χρησιμοποιούσαν τους αυλούς και τις σάλπιγγες, αλλά και τα άλλα μουσικά όργανα, για να διεγείρουν το θάρρος των πολεμιστών.

Με το πέρασμα των αιώνων, η μουσική χρησιμοποιήθηκε από τους λαούς ως μέσο για να κινεί και να εμψυχώνει τους μαχητές την ώρα της ομαδικής δράσης, η οποία οδηγεί στην κατάκτηση κάθε συλλογικού αγαθού και πάνω απ' όλα στην κατάκτηση και διατήρηση της ελευθερίας τους, που χωρίς αυτή δεν μπορεί να υπάρξει ομαλή πολιτιστική εξέλιξη.

Μέχρι σήμερα, ο ρόλος των στρατιωτικών μουσικών, που υπάρχουν σε όλους του στρατούς του κόσμου, είναι η μέσω της μουσικής ανύψωση του ηθικού των στρατευμάτων κατά τη διάρκεια των πο-

λεμικών επιχειρήσεων, καθώς και η ψυχαγωγία των μαχητών κατά τη διάρκεια της ανάπαυσης. Στην περίοδο της ειρήνης οι στρατιωτικές παρατάξεις και παρελάσεις αποσκοπούν στην ανύψωση του ηθικού, την τόνωση του εθνικού φρονήματος και στην προσθήκη λαμπρότητας και μεγαλοπρέπειας στις εορταστικές εκδηλώσεις. Συγχρόνως, η στρατιωτική μουσική προσφέρει ψυχαγωγία στις λαϊκές γιορτές και αναλαμβάνει να διαδώσει διάσημες σελίδες του λυρικού ρεπερτορίου, δίνοντας συναυλίες με έργα μεγάλων συνθετών.

Στο πέρασμά της η στρατιωτική μουσική σκορπά ρίγη συγκίνησης στους θεατές και δεν θα ήταν υπερβολή αν πούμε ότι μία στρατιωτική μπάντα ισοδυναμεί με μία Μοίρα Πυροβολικού. Όση είναι η δύναμη του πυρός που ασκεί στον εχθρό μια μοίρα πυροβολικού, τόση και μεγαλύτερη είναι η δύναμη της μουσικής στην ανύψωση του ηθικού των μαχητών, αλλά και του άμαχου πληθυσμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✎ Εμίλ Βυλερμόζ. Ιστορία της Μουσικής, Εκδόσεις Υποδομή, Αθήνα 1979.
- ✎ Αμάραντος Αμαραντίδης, Μορφολογία της Μουσικής, Εκδόσεις Κ. Παπαγρηγορίου-Χ. Νάκας.
- ✎ PHILIP J. LANG, Ενοργάνωση-Ενορχήστρωση Μπάντας, Εκδόσεις Νάσος, Αθήνα 1987.
- ✎ Ulrich Michels, Άτλας της μουσικής, Έκδοση Φίλιππος Νάκας.
- ✎ Έφη Αβέρωφ, Εισαγωγή στην οργανογνωσία, Εκδόσεις Φίλιππος Νάκας, Αθήνα 1992.
- ✎ Εγκυκλοπαίδεια παγκόσμιας μουσικής, Εκδόσεις Αλκυών.
- ✎ Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή, Αθήνα 1996.

¹ ΜΕΛΩΔΙΑ: Η λέξη μελωδία προέρχεται από τη λέξη μέλος που σημαίνει τραγούδι και μπορεί να οριστεί σαν ένα σύνολο διαδοχικών μουσικών φθόγγων διάφορου τονικού ύψους, που δημιουργούν την αίσθηση μιας λογικής μουσικής ενότητας.

² ΑΡΜΟΝΙΑ: λέγεται το μείγμα του ήχου που δημιουργείται από τη συνήχηση τουλάχιστον δύο ήχων διαφορετικής οξύτητας. Η αρμονία στηρίζεται στη συγχορδία, που είναι η συνήχηση τριών ή περισσότερων φθόγγων που απέχουν μεταξύ τους διάστημα τρίτης.

³ ΡΥΘΜΟΣ: Ο ρυθμός ταυτίζεται με την οργάνωση του χρόνου σε μια μουσική σύνθεση. Ο ρυθμός, τόσο σαν στοιχείο της μουσικής όσο και ανεξάρτητα από αυτήν, αποτελεί μια φυσιολογική ανάγκη του ανθρώπου.

ΤΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΟ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Τχης (ΠΒ) Κωνσταντίνος Τσούκαλος

Στη χώρα μας, τα στατιστικά στοιχεία για το έτος 1997, που κηρύχθηκε από το ΓΕΣ έτος καταπολέμησης ναρκωτικών, δείχνουν ένα αρνητικό ρεκόρ. Ρεκόρ σε συλλήψεις, ρεκόρ διακίνησης ναρκωτικών, ρεκόρ αναστολών στις Ένοπλες Δυνάμεις, πράγμα που δείχνει ότι ο κίνδυνος βρίσκεται εντός των τειχών...

ΟΙ ΤΟΞΙΚΟΜΑΝΕΙΣ ΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΟ

Στάδια εξέτασης του προβλήματος

Η εξέταση του προβλήματος θα πρέπει να γίνει εφόσον αυτό διαχωριστεί κατά στάδια, δηλαδή στο στάδιο πριν την κατάταξη στον στρατό, στο στάδιο κατατάξεως και προσαρμογής, στο στάδιο υπηρεσίας στις Μονάδες εκστρατείας (Β' κύκλος εκπαίδευσης) και τέλος στο στάδιο υπηρεσίας στις λοιπές Μονάδες και υπηρεσίες (Γ' κύκλος εκπαίδευσης).

➔ **Στάδιο πριν την κατάταξη στον Στρατό**

Αυτό αρχίζει από την παιδική ηλικία και φτάνει μέχρι και την τελευταία ημέρα πριν την κατάταξη. Παρατηρούμε δύο αντιφατικές συναισθηματικές καταστάσεις: Κατά τη σχολική και Γυμνασιακή ηλικία τα άτομα-παιδιά τάσσονται ευνοϊκά υπέρ του στρατού, ενώ κατά την περίοδο της εφηβείας έχουμε αρνητική τοποθέτηση αυτών. Η οικογένεια και η πολιτεία παίζουν σπουδαίο ρόλο στην εν γένει διαμόρφωση της «αρνητικής αυτής τοποθέτησως» των εφήβων και πρέπει να δεχθούμε τον επιμερισμό των ευθυνών τους χωριστά.

Οικογένεια: Εντός αυτής διαπλάθεται κατά τα αρχικά στάδια ο χαρακτήρας του παιδιού. Ο πατέρας, ή μεγαλύτερος αδελφός αποτελούν τα πρότυπα. Εάν η τοποθέτηση αυτών είναι αρνητική για τον στρατό λόγω κάποιων εμπειριών, τότε αρνητική θα είναι και η στάση των παιδιών. Όταν πλέον το παιδί μπαίνει στην εφηβεία με τις γνωστές τάσεις ανεξαρτητοποιήσεως και αφού οι γονείς διαπιστώσουν ότι είναι αδύνατον να του επιβληθούν, τότε αρχίζουν οι απειλές με τη γνωστή φράση «Θα σε φτιάξει ο στρατός», οπότε η αρνητική τοποθέτηση του νέου είναι δεδομένη.

Πολιτεία: Ο επιμερισμός των ευθυνών για την αρνητική τοποθέτηση των

νέων προς τον στρατό θα πρέπει να βαρύνει την πολιτεία, και τούτο διότι η ενημέρωση των νέων πρέπει να θεωρηθεί πλημμελής από πλευράς της, με αποτέλεσμα αυτοί να βγάζουν λαθεμένα συμπεράσματα από τις αφηγήσεις ατόμων και τις κατευθύνσεις οργανωμένων ομάδων ή οργανώσεων που δεν διάκινται φιλικά προς το στράτευμα. Ο νέος, επιρρεπής στις διάφορες θεωρίες που σερβίρονται, στα διάφορα γεγονότα που διαδραματίζονται παγκοσμίως, και μη έχοντας την ικανότητα να διακρίνει ποιος ο ρόλος του στρατού για τη πατρίδα μας και ποιος των υπολοίπων στρατών, ταυτίζεται με μηδενιστικές τάσεις που σαν αποτέλεσμα έχουν την καταστροφή των πάντων ακόμη και του ίδιου του εαυτού του. Μέσα σ' αυτό το κλίμα του αποπροσανατολισμού που συντελείται, της αλλοίωσης θεμελιακών θεσμών και ηθικών αξιών,

σαν μόνη διέξοδο βρίσκει τη φυγή προς τα ναρκωτικά.

Στο στάδιο αυτό (προ της κατατάξεως) το ποσοστό των ναρκομανών δεν θεωρείται αρκετά υψηλό, αυτοί δε που έχουν ασχοληθεί και χρησιμοποιήσει σκληρά ναρκωτικά είναι λίγοι, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό βρίσκεται στο στάδιο του πειραματισμού ή της αρχικής χρήσης.

➔ **Στάδιο κατατάξεως και προσαρμογής**

Μέσα στο γενικότερο κλίμα που έχει διαμορφωθεί, της «αρνητικής θέσεως» προς το στράτευμα, κατά το στάδιο της κατατάξεως διακρίνουμε τις εξής κατηγορίες: Τους στρατεύσιμους που δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερο πρόβλημα, (και αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό), τους ναρκομανείς και τους ψευδοναρκομανείς.

Η πρώτη κατηγορία δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσης μελέτης. Οι ναρκομανείς στρατεύσιμοι δεν αρνούνται να δηλώσουν ότι κάνουν χρήση ναρκωτικών, κατ' επέκταση μετά τη δήλωσή τους τυγχάνουν της δεούσης μεταχειρίσεως και απολύονται, οπότε δεν δημιουργούν πρόβλημα στη συνέχεια. Υπάρχει όμως και μια κατηγορία ατόμων που αποκρύπτει την ιδιότητά της, πλην όμως μετά την παρέλευση ορισμένων ωρών ή ημερών αποκαλύπτονται μη δυνάμενοι να αποκρύψουν τα συμπτώματα της στέρσεως της ναρκωτικής ουσίας.

Οι ψευδοναρκομανείς αποτελούν την τρίτη κατηγορία στρατευσίμων, οι οποίοι ενώ πραγματικά δεν είναι ναρκομανείς κάνουν χρήση κάποιας τοξικομανιογόνου ή ναρκωτικής ουσίας λίγο πριν την ημέρα κατατάξεως ή αυτή την ίδια μέρα, με απώτερο σκοπό

να παρουσιασθούν ως χρήστες για να αποφύγουν τη στράτευση. Και αυτή η κατηγορία ατόμων δεν δημιουργεί πρόβλημα στον στρατό καθ' όσον απολύονται αφού δηλώσουν ότι είναι χρήστες ναρκωτικών ουσιών.

Πρόβλημα μπορούμε να πούμε ότι δημιουργούν στο στάδιο της κατατάξεως ορισμένες περιπτώσεις ναρκομανών ατόμων που, όπως προαναφέρθηκε, αποκρύπτουν την ιδιότητά τους και οι οποίοι είναι δυνατόν να διαφύγουν της προσοχής των Υγειονομικών Επιτροπών. Αυτοί δύναται να έχουν αποκρύψει κάποια ποσότητα ναρκωτικών την οποία θα χρησιμοποιήσουν σε εύθετο χρόνο για προσωπική τους χρήση. Μέσα στο πολύ στενό και παρατηρητικό περιβάλλον του στρατού, και λόγω της πειθαρχίας και του τυποποιημένου τρόπου ζωής θα επισημανθούν επειδή θα παρεκκλίνουν από τη συμπεριφορά των υπολοίπων. Πρέπει να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες μυσήσεως και διακινήσεως ναρκωτικών κατά το παρόν στάδιο ένεκα των προαναφερθέντων λόγων, της μη εξοικειώσεως με το περιβάλλον, της επικρατούσης φοβίας και της μη αναπτύξεως έντονων φιλικών δεσμών λόγω του περιορισμένου χρόνου.

➔ **Στάδιο Υπηρεσίας σε Μονάδες εκστρατείας (B' κύκλος εκπαίδευσης)**

Κατά την πρώτη περίοδο του σταδίου αυτού μπορούμε να πούμε ότι ισχύει ό,τι και για το στάδιο κατατάξεως, στη συνέχεια όμως λόγω της εξοικειώσεως του ατόμου με το περιβάλλον «στρατός», της αναπτύξεως συναδελφικών δεσμών, του περισσότερου ελεύθερου χρόνου (έξοδος-διανυκτερεύσεις, απομακρύνσεις, άδειες κ.λπ.) ευνοείται η

ΚΑΤΑΣΤΡΕΨΤΕ ΤΑ

ΠΡΙΝ...

ΣΑΣ ΚΑΤΑΣΤΡΕΨΟΥΝ

χρήση, μύηση, διοχέτευση ναρκωτικών από άτομα επιρρεπή προς αυτά. Κατά το στάδιο αυτό επίσης οι συναισθηματικές φορτίσεις των ατόμων γίνονται έντονες διότι αρχίζουν να αναπολούν το οικογενειακό, το φιλικό, το συναισθηματικό τους περιβάλλον, να φιλοσοφούν τις τυχόν αποτυχίες τους, τη μη επαγγελματική τους αποκατάσταση και γενικά διακατέχονται από αισθήμα-

Ο προστακτικός τύπος των διαταγών, οι συνεχείς απαγορεύσεις και τέλος η επιδίωξη του στρατεύματος να φτιάξει τον καθένα σύμφωνα με το πρότυπο του ιδανικού στρατιώτη, δημιουργούν στα ασταθή ψυχικά άτομα καταστάσεις δυσάρεστες που σαν διέξοδο αναζητούν τη φυγή απ' την πραγματικότητα μέσω των ναρκωτικών.

τα απογοήτευσης, θλίψης και πιθανόν μελαγχολίας. Αρχίζουν να συνειδητοποιούν τις υποχρεώσεις τους έναντι των υπολοίπων και της υπηρεσίας, πράγμα ίσως πρωτόγνωρο, δεδομένου ότι μέχρι τώρα είχαν την εντύπωση ότι η ζωή είναι μόνο δικαιώματα. Ο προστακτικός τύπος των διαταγών, οι συνεχείς απαγορεύσεις και τέλος η επιδίωξη του στρατεύματος να φτιάξει τον καθένα σύμφωνα με το πρότυπο του ιδανικού στρατιώτη, δημιουργούν στα ασταθή ψυχικά άτομα καταστάσεις δυσάρεστες που σαν διέξοδο αναζητούν τη φυγή απ' την πραγματικότητα μέσω των ναρκωτικών.

Σ' αυτό βεβαίως συντείνει μερικές

φορές και η κακή συναδελφική συμπεριφορά από ορισμένους επιτήδειους.

➔ **Στάδιο Υπηρεσίας σε Λοιπές Μονάδες και Υπηρεσίες (Γ' κύκλος εκπαίδευσης)**

Κατά το στάδιο αυτό γίνεται η μετακίνηση των στρατιωτών σε Μονάδες και Υπηρεσίες ευρισκόμενες πλησίον του τόπου καταγωγής-διαμονής, πλησίον ή εντός αστικών κέντρων και απομονωμένα φυλάκια προκαλούψευς ή μικρές στρατιωτικές υπηρεσίες.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται, όπως είναι φυσικό, η χαλάρωση του ελέγχου, η ελαστικότητα της πειθαρχίας, η αύξηση της οικειότητας με τους προϊσταμένους, η μεγάλη ευχέρεια κινήσεως, πράγμα που εκμεταλλεύονται οι έχοντες εμπειρίες και τάσεις για επανάκαμψη στον χώρο των ναρκωτικών, καθώς επίσης διευκολύνεται η προσέγγισή τους από άτομα οργανωμένα στο δίκτυο της εμπορίας και χρήσης ναρκωτικών.

Η έλευση του χρόνου απολύσεως, η επαγγελματική αβεβαιότητα, τα οικογενειακά προβλήματα επαυξάνουν τους κινδύνους εμπλοκής στα γρανάζια των ναρκωτικών.

Χώροι διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών στον στρατό

Όπως προαναφέρθηκε, τα κέντρα κατατάξεως δεν πρέπει να θεωρούνται ιδιαίτερα ευνοϊκοί χώροι τόσο για τη διακίνηση όσο και τη χρήση ναρκωτικών, δεν θα πρέπει όμως να διαφεύγει της προσοχής μας και το γεγονός ότι ο μεγάλος αριθμός ατόμων, η γειννίαση με αστικά κέντρα, οι πολλές επισκέψεις, δύνανται να διευκολύνουν τη διακίνηση και τη χρήση. Ο μικρός όγκος που καταλαμβάνουν, η δυνατότητα απο-

κρύψε-
ως, είναι
λόγοι που
διευκολύνουν τη
διακίνηση, πλην όμως
το περιορισμένο του χρό-
νου παραμονής στα ΚΕΝ και οι
λόγοι που αναφέρθηκαν παραπάνω
δεν ευνοούν τη χρήση.

Οι Μονάδες εκστρατείας λοιπόν
είναι προσφορότερες τόσο στη διακί-
νηση, όσο και στη χρήση ναρκωτικών
ουσιών. Η μεταφορά και διακίνηση ευ-
νοείται από τη λήψη συχνών αδειών,
την ευκολία μεταφοράς και της επικοι-
νωνίας με το προηγούμενο γνωστό
περιβάλλον (κύκλωμα).

Η πειθαρχία και ο συνεχής έλεγχος
από τα στελέχη μειώνουν την πιθανό-
τητα διακίνησης και χρήσης στο εσω-
τερικό των Μονάδων, χωρίς να την
εκμηδενίζουν. Εκεί που φαίνεται να
υπάρχει το πρόβλημα είναι οι Μονά-
δες Γ΄ κύκλου εκπαίδευσης (φυλάκια,
υπηρεσίες αστικών κέντρων, μικρές
στρατιωτικές υπηρεσίες) για τις ιδιο-

μορφίες που πα-
ρουσιάζουν. Εύκολα
π.χ. σ' ένα φυλάκιο μπορεί να διακι-
νηθούν, χρησιμοποιηθούν, ακόμη και
να καλλιεργηθούν ναρκωτικά φυτά,
χωρίς να γίνει εύκολα αντιληπτό, με
κίνδυνο να εμπλακούν στο κύκλωμα
ακόμη και άτομα χωρίς προδιάθεση
στα ναρκωτικά.

Επίσης, οι Μονάδες και υπηρεσίες
των αστικών κέντρων είναι οι πιο ευά-
λωτες, γιατί δεν μπορεί να ελεγχθεί η
συμπεριφορά των ατόμων-στρατιωτών
εκτός αυτών, είναι κοντά στα κυκλώμα-
τα διακίνησης, οι δε χρήστες εύκολα
μπορεί να διαφύγουν της προσοχής
των προϊσταμένων τους.

Βέβαια, τα παραπάνω είναι εξαρτώ-
μενα από τα άτομα που είναι επιρρεπή

στα ναρκωτικά, που έχουν διασυνδέσεις με τα διάφορα κυκλώματα διακίνησης. Η οποιαδήποτε προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος από μέρους στελεχών του στρατού, θα είχε σαν αποτέλεσμα την περιστολή και μείωση του προβλήματος, ποτέ όμως τον εκμηδενισμό του.

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΜΥΝΑ

Όλοι πιστεύουμε στον ψυχικό παράγοντα του μαχητή, περισσότερο δε από όλους η ηγεσία, της οποίας επιφανείς ηγήτορες έχουν δηλώσει κατά καιρούς ότι:

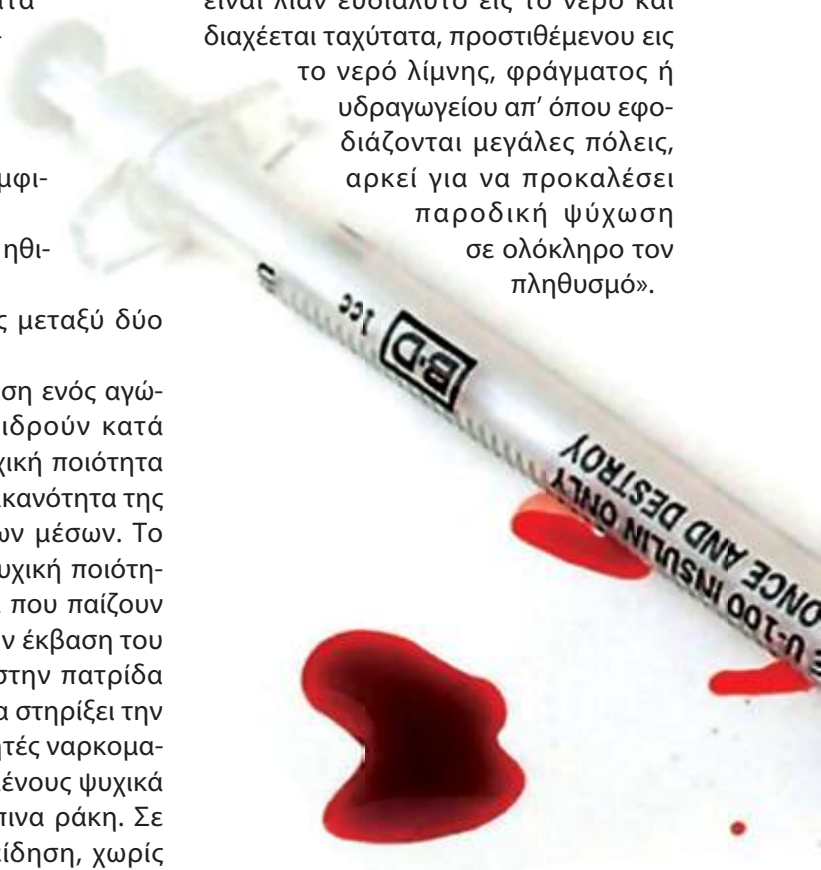
✓ Το κύριο όπλο κατά τον πόλεμο είναι ο άνθρωπος, ο στρατιώτης, τον οποίον χαρακτηρίζουν πολλά ίσως προτερήματα αλλά και πλήθος αναμφισβήτητων αδυναμιών.

✓ Πόλεμος είναι πεδίο ηθικής δυνάμεως.

✓ Μάχη είναι αγώνας μεταξύ δύο θελήσεων.

✓ Για την τελική έκβαση ενός αγώνα τρεις παράγοντες επιδρούν κατά σειρά. Το ηθικό και η ψυχική ποιότητα του στρατιώτη, η τακτική ικανότητα της διοικήσεως και η αξία των μέσων. Το ηθικό, επομένως, και η ψυχική ποιότητα του μαχητή είναι αυτά που παίζουν τον πρωταρχικό ρόλο στην έκβαση του αγώνα. Αλίμονο λοιπόν στην πατρίδα μας αν ποτέ αναγκαστεί να στηρίξει την Εθνική της Άμυνα σε μαχητές ναρκομανείς, σε μαχητές εξαθλιωμένους ψυχικά και σωματικά, σε ανθρώπινα ράκη. Σε νέους χωρίς εθνική συνείδηση, χωρίς

ιδανικά, που θα σέρνονται στους δρόμους και η μόνη τους αγωνία θα είναι να βρουν τη «δόση» τους που θα τους πάει «ταξίδι» σε μέρη που δεν υπάρχει πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια. Τέλος, ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθούν τα εξής από το βιβλίο του καθηγητή της Φαρμακολογίας Γ. Λογαρά: «Θεωρείται ακόμη ότι, τα φάρμακα αυτά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως φάρμακα ενός μελλοντικού ψυχοχημικού πολέμου. Θεωρείται δηλ. ότι θα μπορούσαν να εξουδετερώσουν ολοσχερώς την αγωνιστική διάθεση των στρατιωτών. Σε πείραμα που διεξήχθη σε Αμερικανούς στρατιώτες με την πόση κυπέλλου καφέ περιέχοντος L.S.D., το οποίον είναι λίαν ευδιάλυτο εις το νερό και διαχέεται ταχύτατα, προστιθέμενου εις το νερό λίμνης, φράγματος ή υδραγωγείου απ' όπου εφοδιάζονται μεγάλες πόλεις, αρκεί για να προκαλέσει παροδική ψύχωση σε ολόκληρο τον πληθυσμό».

Η ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΩΝ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΣΤΙΣ ΕΔ

Προληπτικά Μέτρα

Διάφορα είναι τα προληπτικά μέτρα που θα μπορούσαν να προταθούν, κυριότερα των οποίων είναι:

➔ **Έλεγχος του προσωπικού κατά την είσοδο του σε Στρατιωτικές Μονάδες**

Η παράνομη εισαγωγή ναρκωτικών ουσιών σε Μονάδες του στρατού αποτελεί ανώδυνη ενέργεια όταν τα συστήματα και μέτρα ασφαλείας είναι ελλιπή και ελαστικά. Αντιθέτως, όταν υπάρχει λεπτομερής και εξονυχιστικός έλεγχος στην κεντρική είσοδο της κάθε Στρατιωτικής Μονάδος, αυτομάτως αποτρέπονται οι επίδοξοι λαθρέμποροι προς τέλεση των εγκληματικών τους πράξεων. Ακόμη περισσότερο όταν ο έλεγχος αυτός συνοδεύεται από συστήματα και όργανα ανίχνευσης και εντοπισμό τέτοιων ουσιών, τότε η είσοδος-διακίνηση και χρήση παράνομων ουσιών γίνεται πλέον ριψοκίνδυνη και άσκοπη προσπάθεια.

➔ **Συνεργασία με αστυνομικές υπηρεσίες**

Η είσοδος των ναρκωτικών στις Μονάδες πολλές φορές είναι απο-

τέλεσμα ελλιπούς ενημερώσεως και συνεργασίας των αστυνομικών με τις στρατιωτικές αρχές. Η άμεση και στενή συνεργασία αστυνομικών και στρατιωτικών αρχών με την εκατέρωθεν ανταλλαγή και συλλογή πληροφοριών, αποτελεί ένα σημαντικό πλήγμα στο πλαίσιο της καταπολέμησης των ναρκωτικών στον στρατό.

➔ **Ύπαρξη κατάλληλου προσωπικού για δίωξη των ναρκωτικών στις ΕΔ**

Η είσοδος-διακίνηση και χρήση των ναρκωτικών θα ήταν απέλπιδα προσπάθεια στα χέρια των εγκληματιών, εάν υπήρχε μία αρμόδια στρατιωτική επιτροπή, πλαισιωμένη από στρατιωτικούς επιστήμονες, γιατρούς, κοινωνιολόγους, ψυχολόγους, επιφορτισμένη αποκλειστικά με το έργο της δίωξης ναρκωτικών στον στρατό.

➔ **Αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο**

Η έλλειψη αυστηρής νομοθεσίας, καθώς και η έλ-

Ο τοξικομανής είναι ασθενής

λειψη αποκλειστικών νομοθετημάτων για τα ναρκωτικά στον στρατό, αποτελεί μία δίοδο που διευκολύνει τη διακίνηση των ναρκωτικών στις Στρατιωτικές Μονάδες. Η άμεση δημιουργία κατάλληλης στρατιωτικής νομοθεσίας με αυστηρά πλαίσια ποινών καθίσταται επιτακτική ανάγκη εναντίον αυτής της μάστιγας, που

Τόσο ο αθλητισμός όσο και διάφορες ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, απομονώνουν και εξαφανίζουν από τους στρατεύσιμους οποιαδήποτε σκέψη τοξικομανίας, αφού συνιστούν έναν διασκεδαστικό τρόπο αποφυγής από τα προβλήματα που μπορεί να απασχολούν κάποιον.

δυστυχώς εξαπλώνεται όλο και περισσότερο και στα πλαίσια του στρατού.

➔ **Έλεγχος των δημοσίων ειδών στρατιωτικού προσωπικού εντός των Μονάδων**

Ο συχνός έλεγχος κατά έκτακτα χρονικά διαστήματα των δημοσίων ειδών των Οπλιτών στις Μονάδες προλαμβάνει ανεπιθύμητες καταστάσεις και αφυπνίζει το προσωπικό στην κατεύθυνση της στρατιωτικής νομιμότητας που αφορά τα ναρκωτικά. Η πρόληψη είναι η αφετηρία της θεραπείας και θα πρέπει αυτό να κατανοηθεί από τον καθένα μας.

➔ **Αθλητισμός και ψυχαγωγία**

Ο αθλητισμός πέρα από ψυχαγωγικό μέσο, αποτελεί και ένα σημαντικό όπλο στον πόλεμο κατά των ναρκωτικών.

ενής και όχι εγκληματίας

κές επιδείξεις κ.λπ.), απομονώνουν και εξαφανίζουν από τους στρατεύσιμους οποιαδήποτε σκέψη τοξικομανίας, αφού συνιστούν έναν διασκεδαστικό τρόπο αποφυγής από τα προβλήματα που μπορεί να απασχολούν κάποιον.

Όταν ο αθλητισμός βρίσκεται σε σημαντική θέση στη διαμόρφωση του προγράμματος μιας Στρατιωτικής Μονάδος, τα αποτελέσματα μπορεί να είναι εκπληκτικά. Ο αθλητισμός είναι μία σπουδαία λύση διαφυγής από τα προβλήματα του στρατευμένου, μια λύση με πολλά οφέλη και καθόλου συνέπειες.

Τον ίδιο ρόλο με τον αθλητισμό επιτελεί και η ψυχαγωγία. Ψυχαγωγικές εκδηλώσεις (θεατρικές παραστάσεις, κινηματογραφικές προβολές, χορευτι-

➔ Κατάλληλη διαφώτιση

Είναι σχεδόν βέβαιο ότι το κατράκνημα στον κόσμο των ναρκωτικών είναι αποτέλεσμα έλλειψης κατάλληλης διαφώτισης και ενημέρωσης. Τα ναρκωτικά θα είχαν εκμηδενιστεί ή τα ποσοστά των θυμάτων θα ήταν λιγότερα αν υπήρχε η σωστή πληροφόρηση. Στα πλαίσια των Ενόπλων Δυνάμεων, σωστή πληροφόρηση σημαίνει διενέργεια σεμιναρίων, διαλέξεων και συζητήσεων. Σεμινάρια από διακεκριμένους και επιφανώς στρατιωτικούς επιστήμονες με βαθιά γνώση του αντι-

άρπαξε τη ζωή όχι τον θάνατο

Πες όχι στα ναρκωτικά... πριν να είναι αργά

κειμένου των ναρκωτικών, αποτελούν ένα σημαντικό εφόδιο ενημέρωσης των στρατευμένων από τις συνέπειες της τοξικομανίας.

➔ **Λύσεις-προτάσεις σε προβλήματα**

Μεγάλος είναι ο αριθμός των στρατευμένων που τους απασχολούν και τους φέρνουν σε απόγνωση διάφορα προβλήματα, τα οποία μπορεί να είναι οικογενειακά, επαγγελματικά, οικονομικά ή συναισθηματικά. Όταν μάλιστα τα προβλήματα αυτά είναι έντονα και ο βαθμός συναισθηματικής ωριμότητας και ισορροπίας του ατόμου είναι χαμηλός, τότε υπάρχουν επικίνδυνες προϋποθέσεις ροπής προς τα ναρκωτικά. Για την αποφυγή και πρόληψη τέτοιων καταστάσεων είναι ωφέλιμη η παροχή λύσεων, η κατάθεση προτάσεων και μάλιστα όταν αυτές οι λύσεις προτείνονται από ανθρώπους με πείρα και γνώση, τότε τα προβλήματα εκμηδενίζονται.

Θεραπεία

➔ **Κατάλληλη θεραπεία εντός στρατιωτικών νοσοκομείων**

Το πρόβλημα των ναρκωτικών ολοένα και διατρανώνεται από τη στιγμή που δεν υπάρχει η κατάλληλη θεραπεία στις Μονάδες εκείνες που επιβραδύνονται με το δύσκολο αυτό έργο. Με άλλα λόγια, το ερώτημα εάν κάποιος είναι χρήστης και εάν θα εξακολουθήσει να είναι, απαντάται από την πληρότητα και ποιότητα της θεραπείας στην οποία θα υποβληθεί.

Η θεραπεία που παρέχεται στα στρατιωτικά νοσοκομεία για το συγκεκριμένο θέμα, θα πρέπει να βρίσκεται σε τόσο υψηλά επίπεδα ώστε σε κάθε περίπτωση επίκλησής της από τον χρήστη να καταλήγει σε θετικά αποτελέσματα.

➔ **Αντιμέτωπιση με ανθρωπιστικό πνεύμα**

Το ίδιο σημαντικές με τις ψυχοσωματικές επιπτώσεις που παρουσιάζει ο χρήστης είναι και οι κοινωνικές επιπτώσεις των πράξεών του. Στις συνηθέστερες των περιπτώσεων, εμφανίζεται ως ο «εγκληματίας», ο «αλήτης». Αντιμετωπίζεται με το πλέον καταδικαστικό πνεύμα που μπορεί να επιδείξει όχι μόνο το κοινωνικό σύνολο αλλά και η στρατιωτική κοινωνία, αφού δεχόμαστε ότι τα ναρκωτικά έχουν εξαπλώσει τα πλοκάμια τους και στον στρατό.

Φαίνεται μάλλον ουτοπία, το να πιστεύει οποιοδήποτε Κράτος σήμερα, ότι είναι δυνατόν να επιλύσει το πρόβλημα των ναρκωτικών, προσπαθώντας μόνο να τα κρατήσει έξω από τα σύνορα του. (Πρόεδρος Κάρτερ, 1977)

Αποτέλεσμα αυτής της κριτικής αντιμετώπισης είναι η περιθωριοποίηση, η απομόνωση, η ψυχολογική εξόντωση του τοξικομανούς. Μία σωστή θεραπεία, ικανή να απεξαρτήσει τον χρήστη από την ασθένειά του, δεν θα πρέπει να εμφανίζει τέτοια χαρακτηριστικά. Γιατί τότε, αντί να πετύχουμε τη θεραπεία, συναυτουργούμε στην κλιμάκωση του προβλήματος, στην ηθική εξόντωση του τοξικομανούς και τελικώς,

στην οριστική απόρριψη εκ μέρους της θεραπείας. Τέτοια μέτρα παίζουν τον ρόλο της αφετηρίας παραγωγής χρηστών, παρά θεραπευμένων ανθρώπων.

➔ **Ο τοξικομανής είναι ασθενής και όχι εγκληματίας**

Όσον αφορά στη σχέση ανάμεσα στη τοξικομανία και την εγκληματικότητα, θα πρέπει να ξεφύγουμε από την πεπατημένη που θέλει τον τοξικομανή να κλέβει για να βρει λεφτά προκειμένου να αγο-

ράσει τη δόση του, ή να βιαιοπραγεί και να ασελγεί. Ο ναρκομανής δεν μπορεί να αποτελεί το αντικείμενο πλαισίωσης των φυλακών, πολιτικών και στρατιωτικών, αν θέλουμε την πραγματική θεραπεία του, και αυτό γιατί, αν αντιμετωπίσουμε με αυστηρότητα και καταδικαστικό πνεύμα, τον ναρκομανή με αποτέλεσμα τη κατάληξή του στα σωφρονιστικά ιδρύματα, δεν εξυπηρετούμε τη θεραπεία, αλλά υποβόσκουμε τη χειροτέρευση και όξυνση των προβλημάτων του ναρκομανή. Σωστή θεραπεία σημαίνει σωστή αντιμετώπιση του ναρκομανή ως ψυχοσωματικώς ασθενή, από κατάλληλες Στρατιωτικές Υγειονομικές Επιτροπές, με αντίστοιχα αποτελέσματα.

Η θεραπεία είναι η τελευταία ελπίδα διαφυγής του τοξικομανή από τον κόσμο των ναρκωτικών.

Ο ναρκομανής δεν ελπίζει σε τίποτα άλλο, παρά μό-

νο στη κατάλληλη και σωστή αντιμετώπιση της κατάστασής του, προκειμένου να απεξαρτηθεί και να σώσει τα κομμάτια του πληγωμένου εαυτού του.

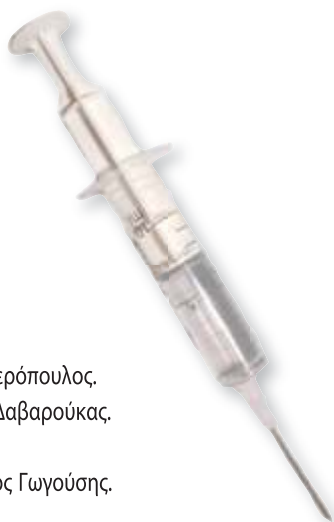
Από πλευράς των Ενόπλων Δυνάμεων θα πρέπει να λαμβάνονται όλα τα κατάλληλα μέτρα θεραπείας, αλλά και παράλληλα και όλα εκείνα τα μέτρα που έχουν σκοπό την προστασία των υγιών ανθρώπων από την κόλαση των ναρκωτικών.

Γενικά

Στη θεραπεία συμπεριλαμβάνεται η συντονισμένη εφαρμογή ιατρικών, ψυχολογικών, κοινωνιολογικών, παιδαγωγικών και άλλων γνώσεων, καθώς επίσης και του επαγγελματικού προσανατολισμού, έτσι ώστε οι ναρκομανείς θεραπευμένοι να μπορέσουν να επανενταχθούν παραγωγικά στην ομαλή και θετική κοινωνική τους ζωή. Η μεταθεραπευτική παρακολούθηση των ναρκομανών αποτελεί μια λογική προέκταση της θεραπευτικής διαδικασίας. Γιατί η θεραπεία μπορεί να θεωρηθεί σαν επιτυχημένη μόνο όταν καταλήξει στην επιστροφή του ατόμου στην ομαλή και παραγωγική ζωή, χωρίς παλινδρομismούς και ιδίως επιστροφή στο προηγούμενο «στυλ» ζωής.

Στον σκοπό της υποβοήθησης των ναρκομανών για απρόσκοπτη επανένταξή τους στην ομαλότητα, αποβλέπουν και σχετικά ευεργετικά διατάγματα που ψηφίστηκαν και ισχύουν στις διάφορες χώρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

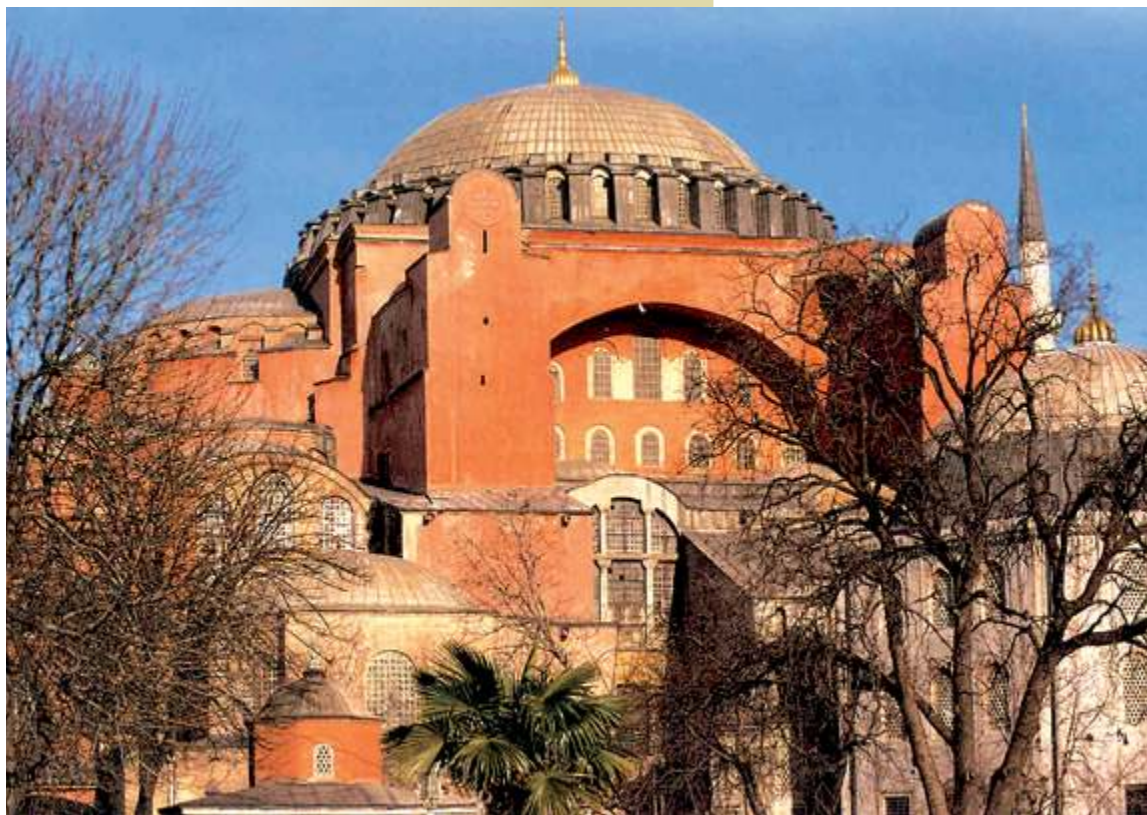
- ☞ «NARKOMANIA», SALTO, Θεσσαλονίκη 1987, Δρ. Γιώργος Πιπερόπουλος.
- ☞ «ΤΟΞΙΚΟΜΑΝΙΑ», FOTO – OFFSET, Αθήνα 1981, Δρ. Ανδρέας Δαβαρούκας.
- ☞ «Φαρμακολογία», Θεσσαλονίκη 1974, Δρ. Γ. Λογαράς.
- ☞ «Ναρκωτικά και τοξικομανείς», Θεσσαλονίκη 1973, Δρ. Βλάσιος Γωγούσης.

Άρθρα

- ☞ «Στρατιωτική Επιθεώρηση» Ιαν.-Φεβ. 98, Στρτης (ΠΖ) Κυραλίδης Χ. & Στρτης (ΠΖ) Μακρίδης Α., σελ. 10-23.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

**15 Φεβρουαρίου 360 μ.Χ.
ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΟΥ
Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ**

Ο περιλαμπρος ιερός ναός της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη θεωρήθηκε στο πέρασμα των αιώνων

ως ένας από τους μεγαλύτερους και ωραιότερους χριστιανικούς ναούς και ένα από τα καλύτερα αρχιτεκτονικά

δημιουργήματα ολόκληρης της οικουμένης. Συνδέθηκε στενά με την ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και της Ορθόδοξης Εκκλησίας και διατήρησε ιδιαίτερη θέση στην ψυχή του υπόδουλου Έλληνα, ο οποίος έκλαψε τον θρήνο της Πόλης και αναφώνησε «πάλε με χρόνους με καιρούς, πάλε δικά μας θα΄ ναι».

Στη θέση του σημερινού ναού της Αγίας Σοφίας υπήρχαν άλλοι παλαιότεροι. Ο Μέγας Κωνσταντίνος αρχικά ήταν αυτός που θεμελίωσε δίπλα στην Αγία Ειρήνη έναν μικρό ναό, τον οποίον εγκαινίασε ο γιος του Κωνσταντίνος το 346 μ.Χ. Λίγο αργότερα, ο Κωνσταντίνος έχτισε και τη δεύτερη Αγία Σοφία στα νότια της πρώτης. Ήταν μία μεγαλοπρεπής βασιλική με τρεις αψίδες και πέντε κλίτη. Στη δυτική είσοδό της είχε ωραίο πρόπυλο με αέτωμα και κιονοστοιχία. Τα εγκαίνια της Β΄ Μεγάλης Εκκλησίας έγιναν από τον πατριάρχη Ευδόξιο, στις 15 Φεβρουαρίου του 360 μ.Χ. Η τρίτη μορφή της Εκκλησίας εγκαινιάστηκε από τον Θεοδόσιο Β΄ (415 μ.Χ.), ωστόσο κατά τη Στάση του «Νίκα» (532) καταστράφηκε από πυρκαγιές τόσο αυτή όσο και οι προηγούμενοί της ναοί, με αποτέλεσμα να ανοικοδομηθεί από τον Ιουστινιανό.

Ο συνδυασμός της βασιλικής του Κωνσταντίου και του περίκεντρου ναού με τρούλο και η ιδιοφυία των αρχιτεκτόνων Ανθεμίου και Ισιδώρου συνέθεσαν το αρι-

στούργημα της σημερινής μορφής της Αγία-Σοφιάς. Μέσα από το περίτεχνο σύστημα κατασκευής, τη διαμόρφωση των επιφανειών και τον φωτισμό, επιτείνεται με θαυμαστό τρόπο η εξαϋλωση των συμπαγών όγκων του ναού και όλα δένουν σαν μια ζωγραφιά που χάνει τη στατική της ιδιότητα μέσω του θείου φωτός. Η Αγία Σοφία δεν αποτελεί μονάχα σύμβολο του Ελληνικού ιδεώδους και της οργανικής αρχιτεκτονικής. Είναι ένας χώρος θείος, που διαπερνά τον γήινο χώρο, όπως ακριβώς η φλόγα του κεριού διαπερνά το σκοτάδι. Εδώ, για πρώτη φορά δημιουργήθηκε ένας χώρος κατάλληλος για το μυστήριο του Θεού και το μυστήριο της Ενανθρωπίσεως.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

14 Ιανουαρίου 1822 Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ένα από τα μέρη από τα οποία ξεκίνησε η Ελληνική Επανάσταση στην Πελοπόννησο ήταν η περιοχή του κάστρου του Ακροκορίνθου (27 Μαρτίου 1821). Ο Ακροκόρινθος, η γνωστή ακρόπολη της Κορινθίας, αποτέλεσε από τα πανάρχαια χρόνια σημείο γεωστρατηγικής σημασίας, καθώς ένωνε τον δρόμο που οδηγούσε από την Πελοπόννησο στη Στερεά Ελλάδα και αντίστροφα. Τη διοίκησή του είχε ένας από τους πλουσιότερους Τούρκους της Ανατολής, ο Κιαμίλ-μπέης, μαζί με τη μητέρα του, Νουρή Χανούμ. Καθ' όλη τη διάρκεια της πολιορκίας του κάστρου, ο Κιαμίλ-μπέης έμενε στην Τρίπολη για μεγαλύτερη ασφάλεια. Μετά την πτώση όμως της Τρίπολης στις 23 Σεπτεμβρίου του 1821, πιάστηκε αιχμάλωτος και μεταφέρθηκε στο Ελληνικό Στρατόπεδο στα Εξαμίλια.

Στις αρχές Ιανουαρίου του 1822, οι 800 Τούρκοι οι οποίοι είχαν οχυρωθεί στο κάστρο, μολονότι διαπίστωναν την αύξηση των Ελληνικών Δυνάμεων εναντίον τους, αρνούσανται πεισματικά να παραδοθούν, φοβούμενοι πως θα ισχυροποιούσαν περισσότερο τους Έλληνες Οπλαρχηγούς. Την ίδια στάση κρατούσε και ο Κιαμιλ-μπέης, οι κακουχίες όμως και η πείνα, τους ανάγκασαν τελικά να υποχωρήσουν και να δεχτούν να παραδώσουν το φρούριο στους Έλληνες στις 14 Ιανουαρίου του 1822. Η συμφωνία της παραδόσεως του φρουρίου, συνιστούσε τον πλήρη αποπλισμό των Τούρκων του Ακροκορίνθου και την παράδοση της περιουσίας τους, χρηματικής και

ιδιωτών όσο και του τουρκικού δημοσίου. Οι ηττημένοι θα μεταφέρονταν με ασφάλεια στην Ασία.

Για πρώτη φορά μετά από αιώνες σκλαβιάς κυμάτιζε στις επάλξεις του φρουρίου η Ελληνική Σημαία, με τη σημερινή της μορφή, όπως είχε καθορισθεί από την Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου. Η Κόρινθος ορίστηκε ως Έδρα της Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδος, ενώ ο πρωτεργάτης της απελευθέρωσης του κάστρου, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, περιγράφει: «Επήρα τριακόσιους από τα διάφορα σώματα, και επήγα εις την πόρτα (του φρουρίου) και έπειτα τους έμβασα μέσα και έβαλα αυτήν την σημαίαν απάνου εις το κάστρο». Το ιστορικό προπύργιο της Πελοποννήσου ήταν ξανά ελεύθερο.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

29 Ιανουαρίου 1897 Η ΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στα μέσα Ιανουαρίου του 1897, το Κρητικό Ζήτημα βρισκόταν σε αρκετά κρίσιμο στάδιο. Ύστερα από τη δολοφονία του εισαγγελέα Κριάρη και την απειλητική προκήρυξη εις βάρος των Χριστιανών, πραγματοποιήθηκαν στις χριστιανικές συνοικίες του Ηρακλείου, του Ρεθύμνου και των Χανίων φοβερές σφαγές και εμπρησμοί (12, 18 & 23-24 Ιανουαρίου). Ο πρόξενος της Ελλάδας, ειδοποιώντας για τα συμβάντα, ζήτησε μάταια από την Κυβέρνηση την προστασία των κατοίκων με την αποστολή πλοίων και στρατού κα-

τοχής.

Τότε, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος σταδιακά θα γίνει ο νους και η καρδιά της Κρητικής Επανάστασης, μετέχει ως μέλος στη Διοικητική Επιτροπή του Επαναστατικού Στρατοπέδου

Ακρωτηρίου. Στις 25 Ιανουαρίου, μετά από υπόδειξη της Ελληνικής Κυβερνήσεως, υπογράφει μαζί με άλλα μέλη της Επιτροπής τη διακήρυξη της Ενώσεως, η οποία αργότερα κοινοποιείται στους προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων στα Χανιά. Σε χειρόγραφο του, στις 28 Ιανουαρίου, αναφέρει ότι η Ένωση «εκηρύχθη αμέσως άμα ελάβομεν γνώσιν της συστάσεως» και καταλήγει με την παρότρυνση ότι «είναι ανάγκη ως τάχιστα να κηρύξετε και εσείς την Ένωσιν».

Μία ημέρα αργότερα, στις 29 Ιανουα-

ρίου 1897, στη Γενική Συνέλευση των Κρητών, στο Τζερμιάδο, της επαρχίας Λασιθίου, κηρύσσεται ανεπίσημα η Ένωση με τη μητέρα Ελλάδα. Ο πρωθυπουργός Δεληγιάννης αποκαλύπτει ότι δόθηκε διαταγή σε Μοίρα 6 τορπιλοβόλων να αποπλεύσει για την Κρήτη υπό την αρχηγία του πρίγκιπα Γεωργίου ο οποίος επιβιβάζεται για τον λόγο αυτό στο πλοίο «Σφακτηρία». Εν συνεχεία, δεκαεφτά Κρήτες Αξιωματικοί υποβάλλουν την παραίτησή τους και οργανώνουν επαναστατικά σώματα για την Κρήτη, ενώ, τη στιγμή που οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφασίζουν να προβούν σε διεθνή κατοχή της νήσου, η Ελληνική Κυβέρνηση στέλνει στο Κολυμπάρι τον Σχη Τιμολέοντα Βάσσο, υπασπιστή του βασιλιά, μαζί με 1.500 άνδρες (1^η Φεβρουαρίου). Η αντίστροφη μέτρηση για την επίλυση του Κρητικού Ζητήματος είχε ήδη ξεκινήσει.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

21 Φεβρουαρίου 1913 Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στις 21 Φεβρουαρίου του 2008, συμπληρώνονται 95 έτη από τότε που η πόλη των Ιωαννίνων μέσα στην ταραχή του Α΄ Βαλκανικού πολέμου γιόρτασε πανηγυρικά την απελευθέρωσή της από τον Τουρκικό ζυγό, ύστερα από πέντε αιώνες σκλαβιάς. Τον Ιανουάριο του 1913, ο Ελληνικός Στρατός υποστηριζόμενος από πεδινό και βαρύ πυροβολικό, άρχισε συντονισμένες επιθέσεις κατά των οχυρών που κατείχαν οι Τούρκοι στην Ήπειρο. Μέχρι τον Φεβρουάριο του 1913 είχαν γίνει δύο γενικές επιθέσεις εναντίον των

Τούρκων, με κύρια προσπάθεια την κατάληψη της γραμμής Μπιζανίου-Μανωλιάσας και της πόλης των Ιωαννίνων.

Η γενική επίθεση του Στρατού Ηπείρου εκδηλώθηκε τις πρώτες πρωινές ώρες της 20^{ης} Φεβρουαρίου, σύμφωνα με το σχέδιο. Το Α΄ Τμήμα Στρατιάς επιχείρησε απασχόληση του εχθρού και η ΙΙ Μεραρχία κατέλαβε τις απέναντι θέσεις. Από το Β΄ Τμήμα Στρατιάς, η 1^η και η 3^η Φάλαγγα με ορμητικές επιθέσεις κατέλαβαν με την ξιφολόγχη τα υψώματα Καστράκι, Άγιος Ηλίας, Τσούκας και Άγιος Νικόλαος, και σταθεροποίησαν τις θέσεις τους. Η 2^η Φάλαγγα κινήθηκε διαμέσου της Μανωλιάσας καταδιώκοντας τους υποχωρούντες Τούρκους και έφτασε στους λόφους του Αγίου Ιωάννη Ανατολής, όπου με επικεφαλής του Τάγματος τον γενναίο

Αξιωματικό Ιωάννη Βελισσαρίου εγκατέστησε προφυλακές μάχης για ασφάλεια και έκοψε τα καλώδια των τηλεφώνων και τηλεγράφων, νεκρώνοντας έτσι την επικοινωνία Ιωαννίνων-Μπιζανίου.

Στις 11:00 τη νύχτα της ίδιας ημέρας έφτασε στις προφυλακές μάχης του 9^{ου} Τάγματος Ευζώνων της 2^{ης} Μεραρχίας ένα αμάξι. Σ' αυτό επέβαιναν ο επίσκοπος Δωδώνης Πανάρετος, ο Υπλγός Ρεούφ και ο Ανθλγός Ταλαάτ και έφερναν μαζί τους επιστολή που υπογραφόταν από τους προξένους στα Ιωάννινα της Ρωσίας, Αυστροουγγαρίας, Γαλλίας και Ρουμανίας, με πρόταση του Εσάτ πασά προς τον Κωνσταντίνο για άμεση και χωρίς όρους παράδοση των Ιωαννίνων. Οδηγήθηκαν αμέσως από τον Βελισσαρίου στο Χανί του Εμίν Αγά, όπου βρισκόταν το Ελληνικό Στρατηγείο. Ο Διάδοχος δέχτηκε την

άνευ όρων παράδοση και στις 05:30 της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1913 διέταξε κατάπαυση του πυρός. Ο ένδοξος Ελληνικός Στρατός εισήλθε θριαμβευτής στην πόλη των Ιωαννίνων το πρωί της 22^{ης} Φεβρουαρίου και η υποδοχή ήταν πράγματι αποθεωτική. Τα όνειρα και οι πόθοι αιώνων για απελευθέρωση, επιτέλους πραγματοποιήθηκαν και η δημοτική μούσα δια στόματος του Γεωργίου Σουρή τραγούδησε επάξια:

«Τα πήραμε τα Γιάννινα, μάτια πολλά το λένε
μάτια πολλά το λένε όπου γεννούν
και κλαίνε.
Το λεν' τα πουλιά των Γρεβενών κι
αηδόνια του Μετσόβου,
όπου τα σκίαζεν η παγωνιά κι ανα-
τριχίλα φόβου.
Το λεν' οι χτύποι και οι βροντές, το
λένε και οι καμπάνες,
το λένε κι οι χαρούμενες κι οι μαυ-
ροφόρες μάνες.
Το λένε κι οι Γιαννιώτισσες που ζού-
σαν χρόνια βόγγου,
το λένε και οι Σουλιώτισσες κι οι
βράχοι του Ζαλόγγου».

